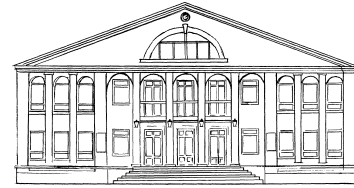

Держава та регіони

Серія:
Економіка та підприємництво
2020 р., № 1 (112)

Науково-виробничий журнал

Голова редакційної ради: **О. В. Покатаєва**,
доктор економічних наук, доктор юридичних наук, професор

Головний редактор:
О. І. Трохимець, доктор економічних наук, професор

Редакційна колегія:
К. М. Жиленко, доктор економічних наук, доцент
О. В. Козирєва, доктор економічних наук, професор
Г. Ю. Кучерова, доктор економічних наук, доцент
С. П. Кучин, доктор економічних наук, професор
Н. Г. Метеленко, доктор економічних наук, професор
І. М. Ненно, доктор економічних наук, доцент
А. А. Олешко, доктор економічних наук, професор
М. М. Радєва, доктор економічних наук, професор
В. О. Ткач, доктор економічних наук, доцент
С. М. Халатур, доктор економічних наук, професор
Н. С. Шалімова, доктор економічних наук, професор
Н. В. Якименко-Терещенко, доктор економічних наук, професор

Іноземні члени редакційної колегії:
Аміт Кумар, доктор фінансів, доцент (м. Лакнау, Індія)
Ян Польцин, доктор економічних наук, професор (м. Піла, Польща)

Технічний редактор: **М. В. Блохіна**
Дизайнер обкладинки: **Я. В. Зоська**

Журнал включено до переліку фахових видань
згідно з наказом МОН від 06.11.2014 р. № 1279

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index
Copernicus International (Республіка Польща)

Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади
дозволено лише за згодою автора і редакції.
При передрукуванні посилання на журнал "Держава та регіони.
Серія: Економіка та підприємництво" обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає
за фактичні помилки, яких він припустився.

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати
авторські оригінали, в тому числі змінювати назву та рубрикацію.
В статтю можуть вноситися зміни редакційного характеру
без згоди автора (авторів).

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про державну
реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
Серія КВ No 14178-3149 ПР від 24.04.2008 р.

Видавець:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
26.02.2020 р., протокол № 5

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефон: +38 (099) 273 83 99
Електронна пошта:
editor@econom.stateandregions.zp.ua
Офіційний сайт:
www.econom.stateandregions.zp.ua

Підписано до друку 27.02.2020
Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 пр.
Замовлення № 0120/22.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (0552) 39 95 80,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

ЗМІСТ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

<i>Грибіненко О.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН СВІТУ.....	8
<i>Любчик К.Л.</i> КОРПОРАТИВНІ МЕДІАСТРАТЕГІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ.....	16
<i>Пальчук О.І.</i> РОЗВИТОК ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ – ГОЛОВНИЙ ФАКТОР ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ.....	20
<i>Шеремет О.В.</i> СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ЄС У СФЕРІ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ.....	25

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

<i>Байда Б.Ф.</i> ЕКОНОМЕТРИЧНА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ.....	31
<i>Головко В.О.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	36
<i>Єдинак В.Ю., Семакіна Д.Е., Турко О.І.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ.....	41
<i>Завгородній Р.В.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСОЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ГАЛУЗІ.....	49
<i>Зіньцьо Ю.В.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПОВЕДІНКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ РЕСУРСІВ.....	54
<i>Марчук Л.С.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ СВІТОВИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ.....	59
<i>Ситник Н.С., Шушкова Ю.В., Парфенюк Є.І.</i> СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ТА УМОВ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	67
<i>Сімків Л.Є.</i> СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ.....	73
<i>Фролова Н.Л.</i> ІНСТИТУЦІЙНИЙ БАЗИС ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	79
<i>Шелудько Е.І.</i> КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОКРАЩЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКІВ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	86

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Боднар Т.І.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ МЕТОДІВ МЕНЕДЖМЕНТУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА..... 93

Гончаренко Н.Г.

ВИКОРИСТАННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ..... 96

Горошкова Л.А., Хлобистов Є.В.

МОДЕЛЮВАННЯ УЗГОДЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН У КОНЦЕПЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ..... 101

Капінос Н.О., Прокопенко Н.І., Гончаров В.В.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ..... 108

Обруч Г.В.

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ АДАПТАЦІЄЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ..... 113

Петровська І.О., Мітал О.Г., Мітал С.А.

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ НАССР У ЗАКЛАДАХ ШВИДКОГО ХАРЧУВАННЯ..... 119

Ткачук Г.О.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ НЕБЕЗПЕКИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ПІДПРИЄМСТВА..... 125

Хома І.Б., Кіцкайло І.І.

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ РИЗИКУ ВІД ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 131

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Перепелюкова О.В.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ 137

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Олешко А.А., Красюк Я.О., Борисова М.С.

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ..... 143

Посаднєва О.М.

ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ: ПРОБЛЕМАТИКА СПРИЙНЯТТЯ..... 148

Федорович І.М., Вацлавський О.І.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ..... 154

Юдіна С.В., Саранча О.М.

ВПЛИВ ДЕПОЗИТІВ НА ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 159

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Долбнєва Д.В.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ АУТСОРСИНГ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УКРАЇНИ..... 165

Держава та регіони

Король С.Я., Клочко А.О.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОБЛІКУ Й АУДИТІ.....170

Мазуренок О.Р.

УПРАВЛІННЯ БУХГАЛТЕРСЬКИМ ОБЛІКОМ

ЯК КОГНІТИВНИЙ СКЛАДНИК СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ.....177

**МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ**

Гарькава В.Ф., Мишелов М.В.

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ.....183

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

<i>Hrybinenko Olha</i> PECULIARITIES OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM FORMATION OF STATES OF THE WORLD.....	8
<i>Lyubchik Katherine</i> CORPORATE MEDIA STRATEGIES OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS.....	16
<i>Palchuk Olena</i> THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IS THE MAIN FACTOR OF COUNTRY'S POTENTIAL.....	20
<i>Sheremet Olha</i> COLLABORATION OF UKRAINE AND EU IN CREATIVE INDUSTRIES	25

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

<i>Baida Bohdana</i> ECONOMETRIC MODEL OF EVALUATION OF EFFECTIVENESS OF TOURISM COMPANIES ACTIVITY IN UKRAINE.....	31
<i>Golovko Vladyslav</i> EUROPEAN INCLUSIVE EXPERIENCE RESEARCH IN THE CONTEXT OF THE COUNTRY'S ECONOMIC SECURITY.....	36
<i>Iedynak Volodymyr, Semakina Diana, Turko Olena</i> CERTAIN ASPECTS OF MANAGEMENT AND EFFECTIVENESS OF PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE.....	41
<i>Zavgorodniy Ruslan</i> CONCEPTUAL BASIS OF FORMATION OF A RESOURCE EFFECTIVE SECTOR STRATEGY.....	49
<i>Zintso Yuliya</i> RESEARCH OF MARKETING BEHAVIOR OF FARMERS ON THE MARKET OF MATERIAL AND TECHNICAL RESOURCES.....	54
<i>Marchuk Lesia</i> RESEARCH AND ANALYSIS OF THE WORLD AND DOMESTIC FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISES OF THE ENGINEERING INDUSTRY.....	59
<i>Sytnyk Natalia, Shushkova Yulia, Parfeniuk Yevhenia</i> STRUCTURAL ANALYSIS OF FACTORS AND CONDITIONS OF TECHNOLOGICAL MODERNIZATION OF UKRAINE'S ECONOMY.....	67
<i>Simkiv Liliia</i> STATE OF FINANCIAL SUPPORT OF THE HEALTH CARE SECTOR OF UKRAINE.....	73
<i>Frolova Nataliia</i> INSTITUTIONAL BASIS FOR DIGITAL TRANSFORMATION OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN UKRAINE.....	79
<i>Sheludko Ella</i> COMPETITION POLICY AS AN INSTRUMENT TO IMPROVE THE FUNCTIONING OF THE MARKETS OF INDUSTRIAL PRODUCTS.....	86

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Bodnar Tatiana

CHARACTERISTIC OF BASIC MANAGEMENT METHODS IN THE CONTEXT OF EFFICIENT FUNCTIONING OF THE ENTERPRISE..... 93

Honcharenko Natalia

USE OF MOTIVATION FACTORS TO ENSURE THE EFFICIENCY OF THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISES..... 96

Horoshkova Lidiia, Khlobystov Ievhen

MODELING OF THE INTERESTED PARTIES COORDINATION IN THE CONCEPT OF THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY..... 101

Kapinos Natalia, Prokopenko Natalia, Honcharov Viktor

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT AGRARIAN SECTOR IN THE CONDITIONS MANAGEMENT CRISIS..... 108

Obruch Hanna

DIGITAL TOOLS FOR MANAGING STAFF ADAPTATION IN RAILWAY TRANSPORT ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF ENSURING THEIR SUSTAINABLE DEVELOPMENT..... 113

Petrovskaya Irina, Mital Olena, Mital Stanislav

IMPLEMENTATION OF HACCP SYSTEM IN FAST FOOD ESTABLISHMENTS..... 119

Tkachuk Haluna

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSMENT OF THE DANGEROUS LEVEL OF TRANSFORMATIONS OF THE ENTERPRISE..... 125

Homa Irina, Kitskailo Ivanna

FORMATION OF RISK NEUTRALIZATION MECHANISM FROM OPERATING ACTIVITIES OF PRODUCTION ENTERPRISES..... 131

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Perepeliukova Olena

METHODOLOGICAL SUPPORT OF ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE..... 137

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Oleshko Anna, Krasuk Yaroslava, Borysova Maruna

CRISIS MANAGEMENT OF INVESTMENT PROCESSES IN THE NATIONAL ECONOMY..... 143

Posadnieva Oksana

SMALL BUSINESS TAXATION: THE PROBLEM OF ACCEPTANCE..... 148

Fedorovych Iryna, Vatslavskyi Oleh

FEATURES OF THE WORLD STATE SECURITIES MARKET DEVELOPMENT..... 154

Yudina Svetlana, Sarancha Olga

IMPACT OF DEPOSITS ON WELFARE OF THE POPULATION OF UKRAINE..... 159

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Dolbneva Deniza

ACCOUNTING OUTSOURCING IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF ENTERPRISES OF UKRAINE..... 165

Korol Svitlana, Klochko Anastasiya
DIGITAL TECHNOLOGIES IN ACCOUNTING AND AUDITING.....170

Mazurenok Oksana
ACCOUNTING MANAGEMENT AS A COGNITIVE
COMPONENT OF THE ACCOUNTING SYSTEM.....177

**MATHEMATICAL METHODS, MODELS
AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY**

Harkava Viktoriia, Myshelov Mikhail
PROBLEMS OF INFORMATION OF THE PROCESS
OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF THE REGION.....183

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9.012.23

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-1>

Грибіненко О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Hrybinenko Olha

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Economic of Enterprises,
Dnipro University of Technology

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН СВІТУ

PECULIARITIES OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM FORMATION OF STATES OF THE WORLD

У статті визначено, що формування національних стратегій національної безпеки є важливою складовою частиною загальної стратегії країн. Під час розроблення стратегічних документів з питань забезпечення національної безпеки країн значна увага приділяється економічній складовій частині національної безпеки. Зміст стратегій національної безпеки щодо її економічної складової частини значною мірою визначається позиціями країни в геоекономічному та геополітичному просторі. Глобалізація є провідним чинником у формуванні міжнародного безпекового середовища й може як створювати сприятливі умови для забезпечення економічної безпеки країн, так і розхитувати національні системи економічної безпеки. Спектр загроз став більш широким і потребує створення таких систем національної економічної безпеки, які були б досить гнучкими й здатними швидко адаптуватися до мінливих умов міжнародного безпекового середовища.

Ключові слова: міжнародне безпекове середовище, національна стратегія, національна безпека, економічна безпека, інтегровані системи, глобалізація.

В статье определено, что формирование национальных стратегий национальной безопасности является важной составляющей общей стратегии стран. При разработке стратегических документов по вопросам обеспечения национальной безопасности стран значительное внимание уделяется экономической составляющей национальной безопасности. Содержание стратегий национальной безопасности касательно ее экономической составляющей в значительной степени определяется позициями страны в геоекономическом и геополитическом пространстве. Глобализация является ведущим фактором в формировании международной безопасной среды и может как создавать благоприятные условия для обеспечения экономической безопасности стран, так и расшатывать национальные системы экономической безопасности. Спектр угроз стал более широким и требует создания таких систем национальной экономической безопасности, которые были бы достаточно гибкими и способными быстро адаптироваться к меняющимся условиям международной безопасной среды.

Ключевые слова: международная безопасная среда, национальная стратегия, национальная безопасность, экономическая безопасность, интегрированные системы, глобализация.

The article identifies that the formation of national security strategies is an important component of the state's general strategy. In the process of developing strategic national security documents, particular attention has to be paid to the economic component of national security. The content of national security strategies in terms of its eco-

conomic component is considerably determined by the country's position in the geo-economics and geopolitical areas. On the base of results of the study of peculiarities of economic security management in the states of the world, we determined that the process of building security systems should include: reasoning of the national concept or doctrine of economic security as its fundamental basis; development and adoption of basic decree to regulate the issue of economic security; modernization of the institutional base of economic security management at the national level; development and implementation of an effective system of rating the level of economic security; development of a long-term economic security strategy, medium- and short-term programs and plans for ensuring economic security, implementation of a transparent mechanism for monitoring the implementation of the economic security strategy and the functioning of the whole security system. We have proven that in the process of selecting models, developing strategies and forming integrated economic security systems of states, the following factors should be taken into account: state's position in the geo-economics and geopolitical area; the current level of economic security and its components; security strategies of partner and competitor states; current level of the international security environment. It has been determined that the globalization is a leading factor in shaping the international security environment. Globalization can create advantageous conditions for ensuring the economic security of states. However, this process could also undermining national economic security systems. The range of threats has become broader and requires of the creation of systems of national economic security that are flexible enough and able to adapt quickly to the conditions of the international security environment, which are constantly changing.

Keywords: international security environment, national strategy, national security, economic security, integrated systems, globalization.

Постановка проблеми. Довгий час концепція національної безпеки розвивалась переважно в оборонному та військово-політичному напрямках, тобто концентрувалась на «жорстких» аспектах безпеки. Традиційна концепція безпеки перш за все фокусується на проблематиці військової безпеки та, відповідно, державоцентристській концепції безпеки, відповідно до якої, як зазначає С. Уолт [1], загрози стають об'єктом досліджень сфери безпеки щодо застосування військової сили. Однак з часом зростають значення та впливовість «м'яких» складових частин безпеки, до яких належить економічна безпека (Р. Еммерс (2004 рік) [2; 3], Х. Несадурай (2005 рік) [4], Д. Нанто (2011 рік) [4], Р. Сиберг (2012 рік) [5], Л. Джонс, С. Хампірі (2015 рік) [6], Т. Майєр-Кнапп (2015 рік) [7], М. Кабаллеро-Ентоні (2016 рік) [8]).

Поступово уряди починають сприймати національну безпеку у більш широкому сенсі, не обмежуючись суто оборонними питаннями й включаючи до безпекової політики завдання забезпечення економічних, соціальних та екологічних аспектів безпеки. Відповідно, під час розроблення стратегічних документів з питань забезпечення національної безпеки країн усе більша увага приділяється економічній складовій частині національної безпеки. Зміст стратегій національної безпеки щодо її економічної складової частини значною мірою визначається позиціями країни в гео економічному та геополітичному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Експерти австралійського Інституту інтегрованих економічних досліджень на основі результатів співставлення категорій національної та економічної безпеки, дослідження економічних ризиків та їх впливу на безпеку Австралії дійшли висновку, що країні потрібна нова Стратегія національної безпеки, яка буде інтегровано містити всі аспекти національної сили, а план економічної безпеки повинен стати невід'ємною складовою частиною такої стратегії [9].

Інтегрована стратегія міжнародної безпеки Нідерландів, представлена у 2018 році, серед шести найбільш нагальних загроз безпеці країни виділяє загрози життєво важливим економічним процесам [10]. У документі зазначено, що економічна безпека передбачає підтримку відкритих торговельних шля-

хів, боротьбу з кібершпигунством, забезпечення постачанням енергії та сировини, захист національних інтересів під час залучення або здійснення інвестицій. Забезпечення економічної безпеки визначено однією з головних цілей, досягнення яких передбачено у стратегії.

Результатом переосмислення значення економічної безпеки для забезпечення національної безпеки та формування стійкого міжнародного безпекового середовища стало усвідомлення керівництвом окремих країн необхідності виділення стратегії економічної безпеки в окремий програмний документ довгострокового характеру. Зокрема, на порозі розроблення окремої стратегії економічної безпеки перебувають Японія та Сполучені Штати. Японія оголосила про намір розробити національну стратегію економічної безпеки до кінця 2020 року [11]. З огляду на жорстку конкуренцію між США та Китаєм за світову економічну гегемонію уряд Японії дійшов висновку про необхідність розроблення основних принципів національної економічної безпеки для забезпечення власних економічних інтересів у глобальному просторі. Обговорення нової стратегії Рада національної безпеки Японії почне у квітні 2020 року. Під час розроблення стратегії економічної безпеки уряд планує тісно співпрацювати з приватним сектором, а задля забезпечення її майбутньої імплементації за необхідності створюватиметься нова нормативно-правова база з безпекових питань.

У 2019 році американські сенатори, які є членами Комітету з міжнародних відносин, запропонували запровадити законодавство, що вимагало б від керівництва держави регулярного розроблення та подання в Конгрес Стратегії глобальної економічної безпеки (Global Economic Security Strategy) [12]. Відповідний закон зобов'язує президента Сполучених Штатів надавати звіт про конкурентоспроможність економіки США, загрози економічній безпеці та шляхи їх подолання. Стратегія глобальної економічної безпеки доповнить Стратегію національної безпеки, зосередившись більш детально на економічних інтересах США.

Країни ЄС певний час керувались тим, що можливості економічного розвитку об'єднання обумовлюються спільним економічним потенціалом

країн-учасниць. Експерти Європейської ради з міжнародних відносин доводять, що сьогодні можливості забезпечення економічних інтересів країн ЄС усе більше залежать від поведінки інших держав – глобальних лідерів [13]. Зокрема, США та Китай вже не відділяють економічні інтереси від геополітичних, усе частіше використовуючи економічні зв'язки (від кіберпростору до фінансових відносин) для отримання геополітичних переваг. Така ситуація ставить під загрозу економічну безпеку Європейського Союзу. З урахуванням цього експерти обґрунтовують необхідність розроблення Європейською Комісією Стратегії економічного суверенітету, яка б забезпечувала інтеграцію економічних інтересів та геополітичних аспектів функціонування об'єднання. Стратегія має зосереджуватись на завданнях укріплення та підтримки європейської науково-дослідної сфери; захисту від іноземного втручання активів, важливих для національної безпеки; забезпечення рівних умов у внутрішній та міжнародній конкуренції; зміцнення європейської грошово-фінансової автономії.

З огляду на все вищезазначене найближчим часом можна очікувати активізацію процесу розроблення та прийняття стратегій економічної безпеки в країнах світу (або принаймні чітко виділення блоку економічної безпеки у структурі загальних стратегій національної безпеки). Більш того, такі стратегії мають стати невід'ємною складовою частиною інтегрованої системи забезпечення національної економічної безпеки, поступове формування якої сьогодні є об'єктивною необхідністю для кожної країни. При цьому, як зазначає В. Маргасова, формування уявлення про систему забезпечення стійкості національної економіки та економічної безпеки країни має трансформуватися від її сприйняття та оцінювання як системи, що містить проблему, до такої системи, яка відповідну проблему здатна вирішити [14].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Формування національних стратегій національної безпеки стає важливою складовою частиною загальної стратегії розвитку як для розвинутих для країн, так і для країн, що розвиваються. Механізмом забезпечення міжнародної економічної безпеки може бути побудова інтегрованих систем економічної безпеки країн, які є складним тривалим процесом з чітко визначеною логіко-структурною послідовністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова інтегрованих систем економічної безпеки країн, які сьогодні мають стати органічними ланками механізму забезпечення міжнародної економічної безпеки, є складним і тривалим процесом, логіко-структурна послідовність якого представлена на рис. 1.

На основі аналізу наукових джерел [15; 16; 17; 18; 19], а також результатів дослідження особливостей управління економічною безпекою в країнах світу визначено, що процес побудови таких систем має включати такі етапи.

1) Обґрунтування національної концепції або доктрини економічної безпеки як її фундаментальної основи. Концепція національної економічної безпеки розглядається як концентрована сукупність ідей,

цілей і способів забезпечення економічної безпеки національної економіки, а також як документ, що закріплює головні політичні принципи захисту національних інтересів держави в економічній сфері [16, с. 127]. З огляду на те, що економічна безпека як система і як процес є складною, багатоаспектною, поліструктурною категорією, в основу створення інтегрованої системи її забезпечення в країні має бути покладено сформоване у державі науково обґрунтоване концептуально-доктринальне бачення змісту економічної безпеки та її ролі у забезпеченні сталого розвитку, її кореляції з ключовими національними інтересами, наявних можливостей та засобів підтримки адекватного рівня безпеки, а також її узгодженості з пріоритетами регіональної та міжнародної економічної безпеки.

2) Розроблення та прийняття базового законодавчого акта, що регламентує питання економічної безпеки. Результати досліджень показують, що спеціальне законодавче забезпечення сфери економічної безпеки не є поширеною практикою серед країн світу. Деякі країни (зокрема, Канада, Норвегія, Китай, Мексика) мають загальний закон про національну безпеку; у більшості ж держав питання безпечного розвитку національної економіки регулюються великою кількістю законодавчих та нормативно-правових актів з окремих сфер економічного розвитку (виробнича, фінансова, інвестиційна, енергетична, соціально-демографічна, зовнішньоекономічна тощо). З огляду на критичну вагу економічної складової частини національної безпеки за сучасних умов доцільним є прийняття окремого закону про економічну безпеку, положення якого будуть узгоджені зі змістом галузевих законодавчих та нормативно-правових актів, що регламентують економічну, соціальну та екологічну сфери.

3) Модернізація інституційної бази управління економічною безпекою на національному рівні. Забезпечення економічної безпеки має спиратись на систему взаємопов'язаних інститутів, між якими узгоджено розподілені та закріплені повноваження у сфері управління економічною безпекою на різних рівнях (зокрема, вони охоплюють державні та регіональні органи, галузево-функціональні та недержавні установи). Т. Желюк вважає, що інституційна архітектура забезпечення економічної безпеки включає інститути державної влади (президент, законодавчі органи, органи національної безпеки, центральний банк тощо) та місцевого самоврядування (обласні, міські, районні ради тощо), інститути громадянського суспільства (професійні спілки, органи самоорганізації населення, структури з надання соціальних послуг), економічні (споживання, нагромадження, інвестування, кредитування тощо) та соціальні (наука, освіта, зайнятість, соціальне партнерство тощо) інститути, наднаціональні інститути (економічні організації, асоціації) [17].

Японія у 2019 році оголосила про намір сформулювати підрозділ з питань економічної безпеки та політики в структурі Секретаріату з національної безпеки. Створення економічного підрозділу пов'язане зі зростаючою необхідністю координування зовнішньої політики та політики безпеки, особливо на тлі

Рис. 1. Концептуальна схема побудови інтегрованої системи економічної безпеки країни

Джерело: розроблено автором

посилення глобальної конкуренції за економічну гегемонію, як це спостерігається у торговій війні між США й Китаєм. Крім того, новий підрозділ стане відповідальним за вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, промисловим шпигунством та крадіжкою технологій з боку Китаю, а також з кібератаками з боку Північної Кореї.

Українські науковці обґрунтовують доцільність інституційної модернізації діючої системи державного управління у сфері економічної безпеки й створення нових економічних та соціальних інститутів (напри-

клад, створення Національної агенції зі збалансованого розвитку) [15; 17]. З огляду на цілі Концепції сталого розвитку ООН зазначена агенція має володіти повноваженнями щодо координації економічної, соціальної та екологічної політики у безпековому контексті.

Отже, беручи до уваги вищезазначене й маючи на меті певну централізацію повноважень із управління економічною безпекою, можемо сказати, що під час формування інституційної бази управління економічною безпекою пропонується створення окремих установ (рад, агенцій тощо) або спеціальних

економічних підрозділів (комісій, комітетів, робочих груп) у структурі профільних державних органів, відповідальних за питання забезпечення національної безпеки.

4) Формування галузевих та просторових підсистем національної економічної безпеки, впровадження ефективного зворотного зв'язку між усіма складовими частинами й підсистемами економічної безпеки. Національна економічна безпека є багаторівневою ієрархічною структурою, всі рівні якої є взаємопов'язаними та взаємозалежними. В системі управління національною економічною безпекою кожен вищий рівень має забезпечувати сприятливі умови для убезпечення об'єкта економічної безпеки нижчого рівня [20], з іншого боку, на кожному з нижчих рівнів формуються передумови для зміцнення економічної безпеки на вищому рівні [19]. Саме тому система національної економічної безпеки має спиратись на розвинуті галузеві та просторові (мезорегіональні) безпекові підсистеми.

5) Розроблення та імплементація дієвої системи оцінювання рівня економічної безпеки. Зазначена система має базуватись на обґрунтуванні складових частин економічної безпеки, перманентному моніторингу й оцінюванні реальних і потенційних загроз та детермінант безпеки, а також включати методику розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки. Проведене дослідження методик оцінювання рівня економічної безпеки, що використовуються в різних країнах, продемонструвало, що у їх більшості, по-перше, відсутні методики інтегрального оцінювання економічної безпеки, по-друге, навіть за наявності таких методик на офіційному рівні вони не затверджені (за окремими винятками, зокрема в Україні використовується офіційно прийнята методика визначення рівня економічної безпеки). Офіційно прийнята система оцінювання стану економічної безпеки повинна відповідати таким вимогам:

- має розглядати економічну безпеку як сукупність економічної, соціальної та екологічної складових частин, що корелює з цілями сталого розвитку, й одночасно забезпечувати врахування внутрішніх та зовнішніх аспектів безпеки;

- має забезпечувати постійний моніторинг поточних та перспективних загроз безпеці ендогенного та екзогенного характеру, оцінювання ймовірності їх виникнення та ступеня їх потенційного впливу;

- має включати методику розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки, яка є гнучкою, дає можливість перегляду індикаторів, що застосовуються для розрахунку субіндексів економічної безпеки, на основі визначення актуальних ризиків та загроз безпеці, відповідно, здатна швидко адаптуватись до нестабільних умов сучасного безпекового середовища.

6) Розроблення довгострокової стратегії економічної безпеки, що базується на виборі найбільш прийнятної для країни безпекової моделі. Стратегія економічної безпеки повинна відповідати певним змістовним та структурно-компонентним вимогам, зокрема мати довгостроковий характер і тісно корелювати із загальною стратегією національної безпеки та відповідними стратегіями соціально-економічного розвитку країни; забезпечувати оптимальне

збалансування внутрішньої та зовнішньої складових частин економічної безпеки, причому остання має враховувати як регіональні, так і глобальні виміри безпеки та їх вплив на національне безпекове середовище; містити прогностичні сценарії економічної безпеки; базуватись на відповідній моделі економічної безпеки.

Сучасні моделі економічної безпеки є численними й враховують національні особливості та різноманітні підходи до структурування безпеки, формування безпекового середовища й реалізації безпекової політики. Оцінювання та аналіз сучасних досліджень [17; 18; 19], присвячених визначенню моделей економічної безпеки залежно від типу соціально-економічної системи, що склалась у країні, її політичного курсу та спрямованості безпекової політики, основних складових міжнародної безпеки, характеру функціональних взаємозв'язків між її акторами, дають змогу виокремити та систематизувати їх відповідно до конкретних ключових ознак.

1) Відповідно до суб'єктної складової частини моделі міжнародної безпеки різняться за кількістю акторів міжнародних відносин, характером взаємовідносин між ними та визначенням певного фокусу безпекових завдань: однополярна, біполярна та мультиполярна модель безпеки.

2) Відповідно до соціально-економічної складової частини, що визначається типом соціально-економічної системи, що склалась у країні, її внутрішньополітичного та зовнішньополітичного курсу, існують такі моделі національної безпеки, як американська, німецька, скандинавська, європейсько-кейнсіанська, японська, китайська моделі, а також моделі для країн, що розвиваються.

3) Відповідно до особливостей співпраці та взаємодії між акторами міжнародних відносин, що розвиваються відповідно до спільно визначених умов такої співпраці, виокремлюються три основні системи безпеки, такі як загальна, колективна, кооперативна.

4) З урахуванням розвитку економічної політики держави виділяють пасивну, індустріальну та постіндустріальну моделі тощо.

Проведене дослідження дало змогу запропонувати такі підходи до забезпечення економічної безпеки, які формують відповідні безпекові моделі, щодо характеру стратегічної мети та засобів її досягнення, що значною мірою обумовлюються позиціями країни у гео економічному просторі:

- захисний підхід (концентрується на підтримці внутрішньої економічної безпеки й захисті від екзогенних загроз; лежить в основі захисної моделі безпеки, яка зазвичай формується в периферійних країнах);

- наступальний підхід (зосереджений на зовнішніх аспектах безпеки, спрямований на досягнення статусу глобального лідера й розширення масштабів гео економічного та геополітичного впливу держави; визначає наступальну модель економічної безпеки, яка, як правило, реалізується країнами-центрами).

Відображаючи довгострокове бачення розробниками перспектив забезпечення економічної безпеки, стратегія може містити декілька сценаріїв розвитку безпекової ситуації. Сценарні методи є досить поширеними у стратегічному плануванні економічної без-

пеки й базуються на залученні висококваліфікованих експертів та використанні сучасних інструментів економіко-математичного моделювання. Результатом застосування цього методу є створення сценарію економічної безпеки країни, в якому відображено прогнозний стан економічної безпеки на основі науково обґрунтованих гіпотез. Оскільки надати точний прогноз розвитку ситуації у безпековій сфері неможливо, за результатами моделювання вихідних гіпотез формуються різноманітні варіанти сценаріїв економічної безпеки [21, с. 70]. Портфель сценаріїв може також включати кілька варіантів стану економічної безпеки у майбутньому за умов вибору різних безпекових моделей та застосування різних інструментів безпекової політики.

З огляду на можливість досягнення національно економічною безпекою рівнів, визначених на основі розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки, безпекова стратегія може включати до шести базових сценаріїв, передбачених для кожного рівня безпеки, а саме сценарії для оптимального, безпечного, задовільного, незадовільного, небезпечного та критичного рівнів.

7) Розроблення середньо- та короткострокових програм і планів забезпечення економічної безпеки, зокрема на галузевому та регіональному рівнях. Реалізація довгострокової стратегії економічної безпеки передбачає розроблення та імплементацію середньо- та короткострокових програм і планів, що, як правило, базуються на одному зі сценаріїв, передбачених стратегією, та містять комплекс конкретних безпекових заходів відповідно до поточного стану безпеки. Характер цих заходів визначається відповідним рівнем безпеки, зокрема за оптимального та безпечного рівнях реалізується політика пасивної підтримки; за задовільного рівня – політика профілактики та м'якого коригування; за незадовільного рівня – політика активного захисту та нейтралізації ключових загроз безпеці (за можливості); за небезпечного та критичного рівнях – надзвичайні заходи з відновлення економічної безпеки, політика усунення або мінімізації негативних для економіки наслідків.

8) Впровадження прозорого механізму контролю за імплементацією стратегії економічної безпеки та функціонуванням всієї безпекової системи. Умовами ефективною дії контрольного механізму у цій сфері є:

- чіткий попередній розподіл обов'язків та повноважень між державними, регіональними та галузевими органами та установами, які формують інституційне середовище економічної безпеки;
- наявність налагодженої системи зворотного зв'язку та звітності між інституційними ланками на всіх рівнях системи економічної безпеки;
- чітко визначені цільові показники економічної безпеки та її складових частин (суто економічної, соціальної, екологічної) у розрізі як окремих індикаторів безпеки, так і відповідних субіндексів та інтегрального індексу економічної безпеки, а також допустимі межі відхилень від цільових показників;
- прозорі та зрозумілі критерії оцінювання ефективності вжитих безпекових заходів.

Результатом реалізації цього етапу може стати коригування стратегії, програм та планів економічної

безпеки, а також модернізація окремих складових частин системи економічної безпеки за потреби.

Висновки. З урахуванням емпіричного досвіду країн світу у сфері розроблення та імплементації стратегій національної безпеки, сучасних глобальних детермінант економічної безпеки й актуального стану міжнародного безпекового середовища доведено, що під час вибору моделей, розроблення стратегій та формування інтегрованих систем економічної безпеки країн мають враховуватись такі чинники:

- позиції країни у гео економічному та геополітичному просторі (країни – глобальні доміанти; країни з помірним значенням для світогосподарської системи; країни-периферії) та її стратегічна мета у безпековій сфері, що значною мірою визначають підхід до забезпечення економічної безпеки (захисний або наступальний) і відповідну безпекову модель;
- поточний рівень економічної безпеки та її складових частин, визначений на основі розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки та його субіндексів у динаміці, а також ступінь впливу окремих індикаторів безпеки на її загальний рівень, що дає змогу встановити сильні та слабкі параметри безпеки, які здійснюють найбільший вплив на її загальний стан;
- безпекові стратегії країн-партнерів та країн-конкурентів, які впливають на регіональну та міжнародну економічну безпеку й глобальне конкурентне середовище;
- актуальний стан міжнародного безпекового середовища, можливості інтеграції національних систем економічної безпеки у регіональні та глобальні безпекові мережі тощо.

Однією з ключових детермінант, які сьогодні визначають стан економічної безпеки і, відповідно, зміст та спрямованість національних безпекових політик, є процеси глобалізації. Глобалізація як провідний чинник, що стає все більш визначальним у формуванні міжнародного безпекового середовища, може як створювати сприятливі умови для забезпечення економічної безпеки країн, так і розхитувати національні системи економічної безпеки. Це значною мірою сприяло створенню ситуації, коли безпека більше суттєво не залежить від вигідного географічного розташування або державного суверенітету. Водночас спектр загроз став більш широким, що зробило безпекове середовище й відповідну безпекову політику країн менш передбачуваними. Це потребує створення таких систем національної економічної безпеки, які були б досить гнучкими й здатними швидко адаптуватися до мінливих умов міжнародного безпекового середовища.

Бібліографічний список:

1. Walt S. The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*. 1991. № 35 (2). P. 211–239.
2. Emmers R. Globalization and Non-Traditional Security Issues: A study of human drug and human trafficking in East Asia. *Institute of Defense and Strategic Studies Working Paper*. 62, Singapore. 2004. 27 p.
3. Nanto D.K. Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy. Congressional Research Service. URL: <https://www.fas.org/crs/natsec/R41589.pdf> (accessed: 15 February 2020).

4. Nesadurai H. Conceptualizing Economic Security in an Era of Globalization: What Does the East Asian Experience Reveal? *Institute of Defense and Strategic Studies (IDSS), Nanyang Technological University*. CSGR Working Paper. 2005. № 157/05. 26 p.
5. Seeberg P. Migration and non-traditional security issues in the MENA-region. The case of pre-revolt Syria. *Centre for Mellemoststudier, Syddansk Universitet*. 2012. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.3263&rep=rep1&type=pdf> (accessed: 15.02.2020).
6. Hameiri S., Jones L. Governing Borderless Threats. Non-Traditional Security and the Politics of State Transformation. Cambridge : Cambridge University Press, 2015. 286 p.
7. Maier-Knapp N. The non-traditional security concept and the EU-ASEAN relationship against the backdrop of China's rise. *The Pacific Review*. 2015. Vol. 29 (3). P. 411–430.
8. Caballero-Anthony M. Understanding Non-traditional Security. *Introduction to the Non-Traditional Security Studies. A Transnational Approach* / M. Caballero-Anthony (ed.). London : Sage Publications, 2016. P. 3–19.
9. Australia's Economic Security: Is there a problem? The Institute for Integrated Economics Research. *Australian Defense Magazine*. 20 February, 2019. URL: <https://www.australiandefence.com.au/defence/budget-policy/australia-s-economic-security-is-there-a-problem> (accessed: 17.02.2020).
10. Working Worldwide for the Security of the Netherlands: An Integrated International Security Strategy 2018–2022. Amsterdam : Ministry of Foreign Affairs, 2018. URL: https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2018/05/14/integrated-international-security-strategy-2018-2022/NL_International_Integrated_Security_Strategy_2018_2022.pdf (accessed: 17.02.2020).
11. Japan likely to draw up economic security strategy in 2020. *The Nation Thailand*. 2020. January 05. URL: <https://www.nationthailand.com/business/30380154> (accessed: 17.02.2020).
12. Rubio, Young, Merkley, Coons Legislation Calls for Global Economic Security Strategy. 2019. November 12. URL: <https://www.rubio.senate.gov/public/index.cfm/2019/11/rubio-young-merkley-coons-legislation-calls-for-global-economic-security-strategy> (accessed: 17.02.2020).
13. Redefining Europe's economic sovereignty / M. Leonard, J. Pisani-Ferry, E. Ribakova, J. Shapiro, G. Wolff. *Policy Contribution*. 2019. № 9. URL: https://bruegel.org/wp-content/uploads/2019/06/PC-09_2019_final-1.pdf (accessed: 17.02.2020).
14. Маргасова В. Система забезпечення стійкості національної економіки та її безпеки: теорія, методологія, практика управління : монографія. Чернівці : Десна Поліграф, 2014. 416 с.
15. Гбур З. Інституційне забезпечення економічної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 98–102.
16. Губарева І. Формування стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки національної економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6 (168). С. 122–129.
17. Желюк Т. Економічна безпека в системі інституційного вектора збалансованого розвитку. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2013. № 1. С. 19–32.
18. Ситник Г., Абрамов В., Шипілова Л. Технологія стратегічного планування у сфері національної безпеки : практичні рекомендації. Київ : НАДУ, 2013. 48 с.
19. Олійничук О. Система економічної безпеки держави та рівні її формування: концептуальні аспекти. *Галицький економічний вісник*. 2015. № 1. С. 93–100.
20. Головченко О. Аналіз методів оцінки економічної безпеки на регіональному рівні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2010. № 1. С. 69–72.

References:

1. Walt, S. (1991), "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, 35 (2), p. 211–239.
2. Emmers, R. (2004), "Globalization and Non-Traditional Security Issues: A study of human drug and human trafficking in East Asia", *Institute of Defense and Strategic Studies Working Paper*, 62, Singapore, 27 p.
3. Nanto, D.K. (2011), "Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy", *Congressional Research Service*. URL: <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf> (accessed: 15 February 2020).
4. Nesadurai H. (2005), "Conceptualizing Economic Security in an Era of Globalization: What Does the East Asian Experience Reveal", CSGR Working Paper, *Institute of Defense and Strategic Studies (IDSS)*, Nanyang Technological University, 157/05, 26 p.
5. Seeberg, P. (2012), "Migration and non-traditional security issues in the MENA-region. The case of pre-revolt Syria", Centre for Mellemoststudier, Syddansk Universitet. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.3263&rep=rep1&type=pdf> (accessed: 15.02.2020).
6. Hameiri, S., Jones, L. (2015) Governing Borderless Threats. Non-Traditional Security and the Politics of State Transformation, *Cambridge University Press*, Cambridge, 286 p.
7. Maier-Knapp, N. (2015), "The non-traditional security concept and the EU-ASEAN relationship against the backdrop of China's rise", *The Pacific Review*, 29 (3), p. 411–430.
8. Caballero-Anthony, M. (2016) Understanding Non-traditional Security in M. Caballero-Anthony (ed.) Introduction to the Non-Traditional Security Studies. A Transnational Approach, Sage Publications, London, p. 3–19.
9. Australian Defense Magazine (2019), Australia's Economic Security: Is there a problem? The Institute for Integrated Economics Research, 20 February 2019. URL: <https://www.australiandefence.com.au/defence/budget-policy/australia-s-economic-security-is-there-a-problem> (accessed: 17.02.2020).
10. Ministry of Foreign Affairs (2018), Working Worldwide for the Security of the Netherlands: An Integrated International Security Strategy 2018–2022, Amsterdam, available at: https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2018/05/14/integrated-international-security-strategy-2018-2022/NL_International_Integrated_Security_Strategy_2018_2022.pdf (accessed: 17.02.2020).
11. The Nation Thailand (2020), Japan likely to draw up economic security strategy in 2020, January 05, 2020, available at: <https://www.nationthailand.com/business/30380154> (accessed: 17.02.2020).
12. Rubio Senate (2019), Rubio, Young, Merkley, Coons Legislation Calls for Global Economic Security Strategy, November 12, 2019, available at: <https://www.rubio.senate.gov/public/index.cfm/2019/11/rubio-young-merkley-coons-legislation-calls-for-global-economic-security-strategy> (accessed: 17.02.2020).
13. Leonard M., Pisani-Ferry J., Ribakova E., Shapiro J. & Wolff G. (2019), "Redefining Europe's economic sovereignty", *Policy Contribution*, № 9. URL: https://bruegel.org/wp-content/uploads/2019/06/PC-09_2019_final-1.pdf (accessed: 17.02.2020).
14. Marhasova, V. (2014) Systema zabezpechennja stijkosti nacionalnoji ekonomiky ta jiji bezpeky: teorija, metodologija, praktyka upravlinnja [System for ensuring the stability of the national economy and its security: theory, methodology, management practice] : monograph, Desna Polihraf, Chernihiv, 416 p.
15. Hbur, Z. (2018), Instytuticijne zabezpechennja ekonomichnoji bezpeky Ukrainy [Institutional support of economic security of Ukraine], *Investment: Practice and Experience*, vol. 2, p. 98–102.
16. Hubarjeva, I. (2015) Formuvannja strategichnykh orijentyriv zabezpechennja ekonomichnoji bezpeky nacio-

- naljnoji ekonomiky [Formation of strategic guidelines for ensuring the economic security of the national economy]. *Current Problems of The Economy*, vol. 6 (168), p. 122–129.
17. Zheliuk, T. (2013) Ekonomichna bezpeka v systemi instyucijnogho vektora zbalansovanogho rozvytku [Economic security in the system of institutional vector of balanced development]. *Bulletin of the Ternopil National Economic University*, vol. 1, p. 19–32.
 18. Sytnyk, H., Abramov V. & Shpylova L. (2013) Tekhnologhija strategichnogho planuvannja u sferi nacionaljnoji bezpeky : prakt. rekom. [Strategic Planning Technology in National Security : Practical Recommendations]. NADU, Kyiv, 48 p.
 19. Oliinychuk, O. (2015) Systema ekonomichnoji bezpeky derzhavy ta rivni jjii formuvannja: konceptualjni aspekty [System of economic security of the state and levels of its formation: conceptual aspects]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk [Galician Economic Bulletin]*, vol. 1, p. 93–100.
 20. Holovchenko, O. (2010) Analiz metodiv ocinky ekonomichnoji bezpeky na rehionaljnomu rivni [Analysis of methods for assessing economic security at the regional level]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*, vol 1, p. 69–72.

Любчик К.Л.

аспірант кафедри міжнародного обліку та аудиту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Lyubchik Katherine

Postgraduate student of the Department of
International Accounting and Auditing
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

КОРПОРАТИВНІ МЕДІАСТРАТЕГІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

CORPORATE MEDIA STRATEGIES OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS

У статті розглянуто стратегії горизонтальної та вертикальної інтеграції, що детермінували складне взаємопереплетення власності на засоби масової інформації, коли понад 25% телевізійних станцій є об'єктами власності газетних корпорацій, а багато гігантів інформаційної індустрії володіють усім набором засобів масової інформації, а також сформували усталений інституційний формат внутрішньогалузевої концентрації капіталу у світовій медійній індустрії. Великомасштабні за вартісними обсягами угоди дали змогу традиційним медійним студіям скористатись ефектом економії на масштабах та суттєво зміцнити свої конкурентні переваги на ринку завдяки консолідації активів та імплементації у фінансово-господарській практиці якісно нових стратегій економічного зростання. У найближчі десятиліття кількість корпорацій медійного бізнесу може навіть зменшитись під впливом активізації процесів злиття й поглинання як одних з найефективніших механізмів забезпечення їх глобального конкурентного лідерства.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, медіа, медіаіндустрія, медіастратегії, інтеграція.

В статье рассмотрены стратегии горизонтальной и вертикальной интеграции, которые детерминировали сложное взаимопереплетение собственности на средства массовой информации, когда более 25% телевизионных станций являются объектами собственности газетных корпораций, а много гигантов информационной индустрии владеют всем набором средств массовой информации, а также сформировали устойчивый институциональный формат внутриотраслевой концентрации капитала в мировой медийной индустрии. Крупномасштабные по стоимостным объемам сделки позволили традиционным медийным студиям воспользоваться эффектом экономии на масштабах и существенно укрепить свои конкурентные преимущества на рынке благодаря консолидации активов и имплементации в финансово-хозяйственной практике качественно новых стратегий экономического роста. В ближайшие десятилетия количество корпораций медийного бизнеса может даже уменьшиться под влиянием активизации процессов слияния и поглощения как одних из самых эффективных механизмов обеспечения их глобального конкурентного лидерства.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, медиа, медиаиндустрия, медиастратегии, интеграция.

The article discusses strategies of horizontal and vertical integration that have determined the complex interweaving of media ownership when over 25% of television stations are owned by newspaper corporations and many giants of the information industry own the full range of media, as well as informational institutions format of intra-industry concentration of capital in the world media industry. The desire of media corporations to constantly diversify sources of revenue generation objectively motivates them, either to deepen cooperation with shareholders, or to publicly share. The enormous cost of mergers and acquisitions in the global media industry is driven by both the purely financial and strategic goals of media conglomerates. Large-scale, cost-effective deals have enabled traditional media studios to take advantage of the economies of scale and substantially enhance their competitive advantage in the market by consolidating assets and implementing qualitatively new economic growth strategies in financial and economic practice. Increasing innovation, technological, information, economic and social transformations of social development in the last quarter of the twentieth century. turned out to be so complex and turbulent that the global media business is clearly aware of the complete discredit of existing corporate strategies and their inability to provide a sufficient level of profitability of financial and economic operations, high profitability of invest-

ment investments in the expansion of business, time and financial investment, as well as to fully meet the consumer needs and requests of consumers of their infotainment NTU. Inflation rates in their home countries, the dynamics of interest rates in credit markets and their volatility also play an important role in the decision-making of the media companies' PPIs. They have a strong influence on the return on investment and the ability of corporate media structures to implement sound financial strategies and business models for the concentration of colossal power and political influence, the formation of strategies for the development of leading newspapers and magazines, television and radio stations. In the coming decades, the number of corporations in the media business may even decline under the influence of intensifying mergers and acquisitions as one of the most effective mechanisms for securing their global competitive leadership.

Keywords: *transnational corporations, media, media industry, media strategies, integration.*

Постановка проблеми. Досягнуті сьогодні масштаби глобальної концентрації власності та конгломератії медіа-бізнесу стали закономірним результатом значної модернізації впродовж останніх десятиліть корпоративних стратегій медійних корпорацій. Так, у доглобалізаційний період світогосподарського розвитку їх діяльність характеризувалась реалізацією стратегій горизонтальної (інтеграція корпорацій одного рівня технологічного й вартісного ланцюгів, що дає їм змогу контролювати певний сегмент медіа-сектору) та вертикальної інтеграції (об'єднання компаній різних видів медійного бізнесу, що забезпечує конкурентні переваги зниження ризиків і трансакційних витрат завдяки кращій координації ланок вартісного ланцюга та отримання додаткових гарантій збуту медійних продуктів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вакосний внесок у дослідження цієї проблематики здійснили Т. Данько, Н. Савицька, Т. Гірченко, Н. Діпа, С. Дешмух, Е. Зінін, А. Бондаренко, А. Чужиков та інші вчені. Однак поза їхньою увагою залишились питання реалізації транснаціональними корпораціями мультимедійних корпоративних стратегій на основі вертикальної та діагональної інтеграції.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Колосальні за вартісними обсягами злиття й поглинання у світовій медіаіндустрії спричинені як чисто фінансовими, так і стратегічними цілями медіаконгломератів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз та узагальнення реалізації транснаціональними корпораціями мультимедійних корпоративних стратегій на основі вертикальної та діагональної інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме стратегії горизонтальної та вертикальної інтеграції детермінували складне взаємопереплетення власності на засоби масової інформації, коли понад 25% телевізійних станцій є об'єктами власності газетних корпорацій [1], а багато гігантів інформаційної індустрії володіють усім набором засобів масової інформації (радіо, телебаченням, газетами, журналами, книжними видавництвами тощо) [2].

Крім того, корпоративні стратегії горизонтальної та вертикальної інтеграції сформували усталений інституційний формат внутрішньогалузевої ("within-industry concentration") концентрації капіталу у світовій медійній індустрії [3, с. 9]. Вона виявляється в поступовому нарощуванні його вартісних обсягів у процесі капіталізації частини прибутку корпорацій медійного сектору під впливом дії законів технологіч-

ного способу виробництва та розвитку його внутрішніх суперечностей.

Як показують дані, у 1985–2018 рр. загальна кількість щорічно укладених угод злиття й поглинання у світовій індустрії медіа та розваг зросла з 264 до 3 386, а їх вартісний обсяг – з 54,4 до 336,3 млрд дол. США. Це є результатом насамперед потужних технологічних змін, яких зазнав медійний бізнес з кінця 1990-х рр., зокрема його діджиталізації, динамічного поширення широкосмугового Інтернету, цифрових технологій та медійних стандартів, появи високотехнологічних електронних і мобільних медіа.

Завдяки злиттям і поглинанням були створені такі глобальні медіа-імперії, як "Time Warner", "Sony", "Bertelsmann", "Berlusconi", "News Corporation", котрі стали не тільки основними конкурентами на світовому медійному ринку, але й безпосередніми суб'єктами його продуктової та географічної сегментації, формування глобальних конкурентних відносин, а також монополістами глобального інформаційного простору. Прагнення медійних корпорацій до постійної диверсифікації джерел генерування доходів об'єктивно вмотивовує їх або до поглиблення співробітництва з акціонерами, або до публічного розміщення акцій. Як засвідчує міжнародний досвід, публічне розміщення акцій медійних корпорацій нерідко стає колосальною помилкою їх менеджменту й навіть загрозою розвитку демократії. Зокрема, в перші п'ять років після виходу газетного видання "Chicago Tribune" на "IPO" його сукупні доходи щорічно зростали на 23%, тоді як валовий прибуток – лише на 9% [4]. Подібне співвідношення зазначених показників стало результатом насамперед колосального скорочення витрат газетного гіганта, отже, гонитва за прибутками вдарила також по радіо й телебаченню.

Колосальні за вартісними обсягами злиття й поглинання у світовій медіаіндустрії спричинені як чисто фінансовими, так і стратегічними цілями медіаконгломератів. Вони пов'язані насамперед з максимізацією їх ринкової капіталізації, підвищенням прибутковості бізнес-діяльності та реалізацією ефекту економії на масштабах, необхідністю консолідації економічної сили для тиску на ринок, розширенням ринкового середовища діяльності, а також придбанням операційних активів, цільової аудиторії та гігантських за розмірами виробничих і креативних потужностей компаній-конкурентів (на відміну від купівлі їх акцій на фондових біржах, за якої відбувається лише набуття власності інших компаній).

У сукупності вищезазнані мотиваційні стимули визначають, на нашу думку, умови й ключові параметри глобальної конкуренції у світовій медійній

індустрії. Так, найбільшими угодами ЗіП у світовому медійному бізнесі у 2018 р. стали купівля "AT&T" (другий за величиною ринкової капіталізації американський провайдер бездротового зв'язку) компанії "Time Warner" (найбільший у світі виробник телевізійних шоу й фільмів та власник "HBO" і "CNN") за 79,1 млрд дол. США; поглинання корпорацією "Disney" компанії "Fox" за 71,3 млрд; придбання корпорацією "Comcast" компанії "Sky" за 39 млрд., корпорацією "T-Mobile" компанії "Sprint" за 26 млрд.

З іншого боку, постійне загострення міжнародної конкурентної боротьби між медійними корпораціями за глобального споживача дедалі більшою мірою спонукає їх до зниження чи навіть відміни абонентської плати за споживання медійних продуктів [5, с. 67]. Основними мотивами цього є, поперше, розгляд медіакомпаніями своєї глядацької аудиторії як споживачів реклами з подальшим формуванням у них стійких психологічних мотивів щодо купівлі рекламованого продукту; по-друге, динамічний розвиток технологій потокового й мобільного відео (зокрема, на смартфонах і планшетах), що детермінує потужний тренд щодо відходу самих споживачів від традиційного платного телебачення у зв'язку з неповним його задоволенням їх медійних потреб і запитів. Наприклад, дослідження експертів компанії "Deloitte", проведене у 2018 р., показує, що нині близько 55% домогосподарств США підписані на оплату потокових відеопослуг, а майже 48% їх споживачів передають телевізійний контент щодня або щотижня. Щомісячні витрати американців на підписку на відеопослуги становлять 2 млрд. дол. США, а майже 70% абонентів платного телебачення висловлюють своє незадоволення якістю й асортиментом отримуваних послуг [6, с. 3].

За оцінками авторитетних міжнародних експертів усі потенційні угоди ЗіП великих медіаконцернів завжди є потужним драйвером циклічного етапу консолідації глобальної медіаіндустрії [7] з реалізацією її операторами досить диверсифікованих корпоративних стратегій на основі різноманітних комбінацій консолідаційних механізмів та інструментів. Підтвердженням цього є, зокрема, той факт, що вже після оголошення в кінці 2016 р. поглинання "AT&T" корпорації "Time Warner Inc." відбулось динамічне зростання вартості акцій інших медіакомпаній, включаючи "Discovery Communications Inc." і "AMC Networks Inc.". Ці великомасштабні за вартісними обсягами угоди дали змогу традиційним медійним студіям скористатись ефектом економії на масштабах та суттєво зміцнити свої конкурентні переваги на ринку завдяки консолідації активів та імплементації у фінансово-господарській практиці якісно нових стратегій економічного зростання.

Крім того, результати проведеного компанією "EY" у 2016 р. опитування 1 700 топ-менеджерів у 45 країнах (з яких 75 респондентів представляли медійну галузь) засвідчили орієнтацію стратегічного менеджменту медіаконцернів на реалізацію агресивних і великомасштабних за вартістю угод злиття й поглинання міжсекторного характеру. Зокрема, 78% респондентів повідомили про наміри здійснити транскордонні ЗіП упродовж наступних

дванадцяти місяців (з географічними пріоритетами інвестування в медійні ринки Великобританії, США, Франції, Канади й Китаю), а 32% наголосили на тому, що вартість таких придбань перевищуватиме 250 млн. дол. США [8, с. 2, 7].

Важливу роль в ухваленні управлінських рішень щодо ЗіП медійних компаній відіграють також темпи інфляції у країнах їх базування, динаміка процентних ставок на кредитних ринках та їх волатильність. Вони справляють потужний вплив на показники рентабельності інвестиційних капіталовкладень та здатність корпоративних структур медіа-бізнесу реалізувати безпечні фінансові стратегії та бізнес-моделі щодо концентрації колосальної влади й політичного впливу, формування стратегій розвитку провідних газетних і журнальних видань, теле- й радіостанцій. Так, динаміка ставок рефінансування безпосередньо впливає не тільки на стратегічні рішення медіакомпаній щодо вартості кредитування й залучення додаткового фінансування, але й на економічну поведінку компаній-конкурентів і партнерів, а також споживчий попит на медійні продукти.

Наростаючі інноваційно-технологічні, інформаційні, економічні й соціальні трансформації суспільного розвитку в останній чверті ХХ ст. виявились настільки складними й турбулентними, що глобальний медіабізнес з усією очевидністю усвідомив факт повної дискредитації діючих корпоративних стратегій та їх неспроможності забезпечувати достатній рівень прибутковості фінансово-господарських операцій, високу рентабельність інвестиційних капіталовкладень у розширення бізнесу, часову урівноваженість та оптимізацію вхідних і вихідних фінансових потоків, а також повною мірою задовольняти споживчі потреби й запити споживачів виробленого ними інформаційно-розважального контенту. Підтвердженням цього є, зокрема, динаміка фондового індексу S&P 500 акцій корпорацій медійного бізнесу, який досяг свого історичного максимуму у 2000 р., а потім різко пішов на спад.

В основі цього падіння лежить насамперед виникнення у 1998–2001 рр. фінансової «бульбашки», пов'язаної з різким збільшенням кількості, а згодом банкрутством переоцінених ринком високотехнологічних інтернет-фірм та ІТ-компаній, так званих доткомів. Це викликало різке падіння курсів акцій та масові звільнення персоналу як у цих індустріях, так і в суміжних з ними секторах, зокрема в медіабізнесі. Останній почав демонструвати наростаючу інституційну й операційну неспроможність як «переварити» придбані за високими цінами медійні активи, так і здобути вагомий для бізнесу економічний ефект [9, с. 133] від горизонтальної та вертикальної консолідації активів.

Однак найбільш потужний вплив на трансформаційні зміни корпоративних стратегій медійних компаній-гігантів справила інформаційна глобалізація, яка, охопивши в останні десятиліття різні індустрії, сектори й галузі світового господарства, визначає основні тренди розвитку медіаіндустрії. Це набуває свого концентрованого втілення в революційних змінах у системі економічного, технологічного й інформаційного забезпечення процесу комерціалізації ме-

діапродуктів насамперед на основі появи й швидкого поширення Інтернету, цифрових матриць медійних техніко-технологічних платформ, комп'ютерних та телекомунікаційних технологій, мобільних пристроїв iPod, iPad, а також динамічних змін у сфері друкованих та аудіовізуальних засобів масової комунікації тощо. Результатом їх системного впливу на функціонування глобальної медіаіндустрії стало поступове «розмивання» бар'єрів між раніше відособленими структурними підсистемами медійної індустрії, аудиторними сегментами, методами ринкового просування й збуту медійної продукції.

Висновки. Підбиваючи підсумок, відзначимо, що глобалізаційні тренди розвитку медійної індустрії визначаються діяльністю вузького кола транснаціональних медійних корпорацій. Їх великомасштабна й диверсифікована виробнича, фінансова, інформаційна та креативна діяльність є головним драйвером системної корпоративізації глобального медійного простору, монополізації світових інформаційних ресурсів та процесів культурної глобалізації. Найпотужніші медіахолдинги в останні десятиліття розбудували розгалужені інформаційні мережі по всьому світі, а реалізація ними мультимедійних корпоративних стратегій на основі вертикальної та діагональної інтеграції забезпечує нарощування їх конкурентоспроможного впливу на ключових сегментах світового медійного ринку, динамічне зростання ринкової капіталізації, вартості активів та прибутків, а також концентрацію ресурсів і влади. У найближчі десятиліття кількість корпорацій медійного бізнесу може навіть зменшитись під впливом активізації процесів злиття й поглинання як одних з найефективніших механізмів забезпечення їх глобального конкурентного лідерства.

Бібліографічний список:

1. Монополізація средств массовой информации и доктрина «свободной прессы». URL: <https://scicenter.online/ideologichskaya-borba-scicenter/monopolizatsiya-sredstv-massovoy-informatsii-61447.html> (дата звернення: 19.01.2020).
2. Media Conglomerate. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Media_conglomerate (дата звернення: 19.01.2020).
3. Зинин Е. Медиахолдинги в «цифровом» мире: диверсификация в медиаиндустрии. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия «Менеджмент»*. 2010. Вып. 4. С. 3–27.
4. Бондаренко А. Медиа умирает как бизнес: пришло время неприбыльных организаций. URL: <http://www.telekritika.ua> (дата звернення: 19.01.2020).
5. Чужиков А. Поліструктурна динаміка глобалізованого медіаринку ЄС : монографія. Київ : КНЕУ, 2016. 367 с.
6. Media & Entertainment Industry Outlook: A new world of content and advertising possibilities. *Deloitte Technology, Media & Telecommunications*. 2019.
7. Josselyn S. The new trend of M&A in the media industry. URL: <https://www.deallawwire.com/2016/11/22/the-new-trend-of-ma-in-the-media-industry> (дата звернення: 19.01.2020).
8. Media&Entertainment Capital Confidence Barometer. M&A remains a core strategic priority in a low-growth environment. EY, May 2016.
9. Зинин Е. Интегрированные бизнес-модели в медиаиндустрии: ответы на вызовы новой эпохи. *Российский журнал менеджмента*. 2008. Т. 6. № 3. С. 129–144.

References:

1. Monopolizacja sredstv massovoj ynformacyy u doktryna "svobodnoj pressu". [The monopolization of the media and the doctrine of the "free press"]. URL: <https://scicenter.online/ideologichskaya-borba-scicenter/monopolizatsiya-sredstv-massovoy-informatsii-61447.html> (accessed: 19 January 2020).
2. Media Conglomerate. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Media_conglomerate (accessed: 19 January 2020).
3. Zynyn E. (2010) Medyakholdynghy v cyfrovom myre: dyversyfykacyja v medyaindustry. [Media holdings in the digital world: diversification in the media industry]. *S.-Petersburg newspaper. Universities. Avg. Management*. Iss. 4. P. 3–27.
4. Bondarenko A. Medya umyraet kak byznes: pryshlo vremja neprybyl'nykh orghanyzacyj [Media dies as a business: the time has come for non-profit organizations]. URL: <http://www.telekritika.ua> (accessed: 19 January 2020).
5. Chuzhykov A. (2016) Polistrukturna dynamika glocalizovanogho mediarynku JeS : monoghrafija. [Polystructural dynamics of the EU globalized media market : a monograph]. Kyiv : KNEU, 367 p.
6. Media & Entertainment Industry Outlook: A new world of content and advertising possibilities. *Deloitte Technology, Media & Telecommunications*. 2019.
7. Josselyn S. The new trend of M&A in the media industry. URL: <https://www.deallawwire.com/2016/11/22/the-new-trend-of-ma-in-the-media-industry> (accessed: 19 January 2020).
8. Media & Entertainment Capital Confidence Barometer. M&A remains a core strategic priority in a low-growth environment. EY, May 2016.
9. Zynyn E. (2008) Ynteghryrovannyye byznes-modely v medyaindustry: otvetu na vuzovu novoj epokhy. [Integrated business models in the media industry: answers to the challenges of the new era]. *Russian Journal of Management*. Vol. 6. № 3. P. 129–144.

Пальчук О.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес економіки та туризму
Київського національного університету технологій та дизайну

Palchuk Olena

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Business Economics and Tourism,
Kyiv National University of Technology and Design

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ – ГОЛОВНИЙ ФАКТОР ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IS THE MAIN FACTOR OF COUNTRY'S POTENTIAL

У статті розкривається роль ключових напрямів розвитку країни. Автор виділяє освіту та науку як основні напрями, на яких має зосередитися уряд і куди варто першочергово спрямовувати фінансування. Якість людського капіталу, яка великою мірою визначається рівнем розвитку освіти, стає одним із вирішальних факторів конкурентоспроможності країни. У сучасних умовах людський капітал є головною цінністю суспільства та основним фактором зростання економічного добробуту, а отже, розвиток держави неможливий без розв'язання проблемних питань у галузі освіти та науки. Стратегічною ціллю будь-якої країни є забезпечення економічного добробуту та стабільного розвитку, а інформація, знання та інтелект, втілені в накопиченому людському капіталі, являють собою стратегічні ресурси розвитку. Держава, у якій, незважаючи ні на що, залишився талановитий людський капітал, не навчилася його розкривати й утримувати. Найбільш успішні високотехнологічні українські проекти реалізуються за кордоном. Водночас інтелектуальний, культурний, духовний потенціал людини визначає розвиток постіндустріального суспільства.

Ключові слова: інноваційний розвиток, сучасна економіка, наука, освіта, людський розвиток, людина, праця, соціальний капітал.

В статье раскрывается роль ключевых направлений развития страны. Автор выделяет образование и науку как основные направления, на которых должно сосредоточиться правительство и куда стоит в первую очередь направлять финансирование. Качество человеческого капитала, которое во многом определяется уровнем развития образования, становится одним из решающих факторов конкурентоспособности страны. В современных условиях человеческий капитал является главной ценностью общества и главным фактором роста экономического благосостояния, а следовательно, развитие государства невозможно без решения проблемных вопросов в области образования и науки. Стратегической целью любой страны является обеспечение экономического благосостояния и стабильного развития, а информация, знания и интеллект, воплощенные в накопленном человеческом капитале, представляют собой стратегические ресурсы развития. Государство, в котором, несмотря ни на что, остался талантливый человеческий капитал, не научилось его раскрывать и удерживать. Наиболее успешные высокотехнологичные украинские проекты реализуются за рубежом. В то же время интеллектуальный, культурный, духовный потенциал человека определяет развитие постиндустриального общества.

Ключевые слова: инновационное развитие, современная экономика, наука, образование, развитие общества, человек, труд, социальный капитал.

The article reveals the role of key areas of the country's development. The author emphasizes education and science as the main areas on which the government should focus and where it is worth directing funding first of all. The quality of human capital, which is largely determined by the level of development of education, is becoming one of the decisive factors in the country's competitiveness. In modern conditions, human capital is the main value of society and the main factor in the growth of economic well-being, and therefore the development of the state is impossible without solving problematic issues in the field of education and science. The strategic goal of any country is to ensure economic well-being and sustainable development, and the information, knowledge and intelligence embodied in the accumulated human capital are strategic resources for development. Competitive are not those who use

the cheapest production resources, or even countries that are financial centers, but the countries that are innovative. At the same time, our country proclaiming from year to year the priority of agriculture and at the same time purchasing a significant amount of agricultural products from other countries, mainly focused on the first development of the scientific sphere, gives huge subsidies to farmers who are monopolists in the market, but does not have the money to develop military industry, technology and science. A state where no matter what talented human capital remained, it did not learn to open and hold it. The most successful high-tech Ukrainian projects are being implemented abroad. While the intellectual, cultural, spiritual potential of man determines the development of post-industrial society. The main goals and objectives of the article are to explore key areas of the country's development. The author considers education and science as such. The paper substantiates the reasons why the government should focus on them and direct funding first. Intellectual factors of economic growth in the form of innovative capital, intellectual product, intellectual property, which play in the formation of a new economy, the same role that the material factor – in the industrial, come to the fore.

Keywords: *innovative development, modern economy, science, education, development of society, people, labor, social capital.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з найважливіших економічних проблем сьогодення є розуміння пріоритетних напрямів розвитку та вироблення правильної стратегії. Для цього варто проаналізувати світові тенденції, зрозуміти сильні та слабкі сторони країни і повноцінно використати її потенціал. На думку сучасних дослідників, стрімке поширення економіки, заснованої на знаннях, говорить про те, що наукові знання та унікальні навички стають сьогодні головним джерелом розвитку як виробничої, так і невиробничої сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сформульовані вище проблеми досліджувалися та продовжують досліджуватися відомими вченими: Й.А. Шумпетером, К. Поланьї, Г. Беккером, А. Маслоу, Д. Беллом, П. Кругманом, К. Крауч, Д. Нортон, К. Лавалем, Е.М. Лібановою, А.М. Колотом, О.А. Грішновою, А.В. Бузгалінім, А.І. Колгановим, В.Л. Іноземцевим та багатьма іншими науковцями. Найвідомішими дослідниками розвитку людського капіталу є Р. Солоу, П. Ромер, Р. Лукас, які звернули увагу на те, що зростання національного доходу неможливо пояснити лише збільшенням кількості основних засобів. Незалежно один від одного вчені дійшли висновку, що однією з причин такого значного зростання загального випуску товарів за рахунок існуючої робочої сили є збільшення середнього рівня освіти.

Об'єкт дослідження багатогранний. Світ швидко змінюється, з'являються нові технології, в тому числі у змісті праці індивіда, переглядаються підходи до його освіти, системи мотивів діяльності, функцій і ролі у суспільному виробництві. Глобалізація, зміна економічної та політичної ситуації у світі, винайдення нових джерел енергії відкривають нові потенційні можливості розвитку країни та особистості.

Формулювання цілей статті. Основними цілями та завданнями статті є дослідження ключових напрямів розвитку країни. Такими автор вважає освіту та науку. У статті обґрунтовуються причини, чому уряд має зосередитися саме на них і першочергово спрямовувати фінансування.

Виклад основного матеріалу. Дії уряду мають бути більш ефективними з погляду економічного розвитку. Досягти цього в межах старої моделі неможливо. Ефективність економічного розвитку за-

лежить від економічної політики, яка має основну увагу приділяти виробничій сфері, нааперед новим науково-технічним досягненням. Дотримуючись такої політики, можна прийти до економіки, в якій гроші перетворюватимуться на товар, що створюватиме нові гроші, як за формулою капіталу К. Маркса. Сьогодні від часів створення «Капіталу» в економіці багато що змінилося. У розвинених країнах гроші створюються фактично з повітря.

Нині провідні країни світу живуть у борг. Вважається, що для стимулювання економічного зростання потрібно збільшувати споживання. Окрім того, кожна країна має велику кількість бюджетних завдань, на які у уряду, як правило, не вистачає грошей. Саме тому розмір глобального боргу, який враховує державні та приватні позики, досяг, за даними МВФ, у 2019 р. рекордного розміру в \$188 трлн, що становить 230% світового виробництва.

На думку багатьох видатних економістів, формується глобальна фінансова піраміда, яка в будь-який момент може закінчитися світовою кризою [1]. Отже, країни починають шукати нову формулу успіху, яка напевно базуватиметься на створенні вартості у виробничій сфері.

В Україні з року в рік повторюється теза про те, що пріоритетом країни є сільське господарство. Сільськогосподарські підприємства постійно отримують дотації, пільги, що зрештою збагачують окремі підприємства і практично не сприяють розвитку сільського господарства на рівні держави. На нашу думку, сільське господарство потрібно розглядати як частину загальноекономічної моделі розвитку країни. Необхідно поліпшувати життя людей у селах, будувати інфраструктурні об'єкти, залучати інвестиції, розвивати підприємництво, покращувати якість людського капіталу. Проте пріоритетними мають бути зовсім інші галузі. Державні ресурси обмежені, і ми не можемо розпорозувати їх на різноманітні програми. Надзвичайно важливо виділити ключові напрями та зосередитися на їх фінансуванні.

На думку автора, орієнтація на сільське господарство приведе до ще більшого відставання нашої країни від провідних країн світу, аналіз структури виробництва яких свідчить, навпаки, про зменшення ролі сільського господарства за збільшення промисловості, виробничої сфери, сфери послуг, інформаційних систем та високих технологій. У Сполучених Штатах Америки у сфері матеріального

виробництва зайнято лише 10% населення працездатного віку, зокрема у сільському господарстві – 2,5%, і вони годують не лише США, а й інші країни світу. Решта 80% працюють у сфері послуг – науці, культурі, освіті, охороні здоров'я, тобто тих галузях, які забезпечують всебічний і високорезультативний розвиток людини.

Стратегічною ціллю будь-якої країни є забезпечення економічного добробуту та стабільного розвитку, а інформація, знання та інтелект, втілені в накопиченому людському капіталі, являють собою стратегічні ресурси розвитку. Японським ученим-футурологом Т. Сакаїя висунуто нову теорію створення вартості. На противагу трудовій теорії вартості, основою вартості він вважає саме знання. Підтвердженням цієї теорії є вартість найбільших компаній, більшу частину якої становлять саме нематеріальні активи [1].

Академік Володимир Семиноженко окреслює, що головне завдання України сьогодні – кардинальна зміна ставлення влади до науки. Він наголошує: «Держава зобов'язана забезпечити фінансування наукової і науково-технічної діяльності в розмірі 1,7% ВВП, як це встановлено чинним законодавством, але не дотримується з року в рік. Інакше доведеться забути про інтеграцію в ЄС. Вимогою Лісабонської стратегії є виділення в ЄС 3% ВВП на науку до 2025 року» [2].

Володимир Зеленський також говорить про необхідність докласти максимум зусиль, щоб українські науковці змогли реалізувати свій потенціал в Україні і не від'їжджали за кордон в пошуках підтримки. Державний та приватний сектори мають допомагати вченим впроваджувати їхні ідеї на рідній землі, сприяючи розвитку вітчизняної науки. «Ми повинні надати імпульс для розвитку української науки», – зазначив Президент. Голова держави зауважив, що найцінніше, що є в Україні, – це люди, їхній талант, розум, креативність, і українські вчені тому підтвердження [1].

Водночас через постійний брак фінансування та неререформованість вся освітньо-наукова система в нашій країні деградує. Українська наука, зважаючи на низький рівень фінансування, все ще має певні позиції у світі, особливо у галузі природничих наук. Проте з кожним роком ситуація погіршується. Нестача фінансування впливає не лише на незадовільність умов праці наявного покоління науковців (надзвичайно застаріле обладнання, нестача реактивів, відсутність опалення приміщень, надзвичайно низькі зарплати), а й на небажання молоді йти в науку.

На думку європейських експертів, які оцінювали вітчизняну наукову систему в межах програми «Горизонт 2020», основною проблемою української науки є нестача фінансування.

Ключовим моментом цього звіту є те, що, на думку експертів, якщо реформам, реалізація яких почалася згідно з положеннями нового Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», не буде приділено максимальної уваги та підтримки з боку Уряду та інших зацікавлених сторін, дуже ймовірно, що Україна залишиться на узбіччі міжнародного шляху до прогресу у сфері розвитку НТІ [3].

Держава, у якій, незважаючи ні на що, залишився талановитий людський капітал, не навчилася його розкривати й утримувати. Найбільш успішні високотехнологічні українські проекти реалізуються за кордоном. Водночас інтелектуальний, культурний, духовний потенціал людини визначає розвиток постіндустріального суспільства.

На перший план виходять інтелектуальні фактори економічного зростання у вигляді інноваційного капіталу, інтелектуального продукту, інтелектуальної власності, які відіграють у становленні нової економіки ту саму роль, що матеріально-речовий чинник – в індустріальній. У цьому контексті вони набувають значення стратегічного фактора економічного розвитку [4].

Успішними стали держави, які не володіють багатими природними ресурсами. У них є найважливіший ресурс – потужний людський капітал.

У розвинених країнах, а ще більшою мірою – в країнах, які прагнуть швидкого та успішного розвитку, освіта культивується як економічно раціональна діяльність людини не лише в її молодому віці, але й протягом усього життя. Довічна, або безперервна, освіта стала концептуальним втіленням цієї ідеї [5]. Яскравим підтвердженням народження концепцій людського капіталу та людського розвитку із суспільної практики є досвід соціально-економічного зростання країн, що не мають суттєвих природних багатств, таких як Сінгапур, Тайвань, Південна Корея, Японія, Німеччина [6].

Конкурентоспроможними є не ті, хто використовує найдешевші виробничі ресурси, і навіть не країни, які є фінансовими центрами, а держави, що впроваджують інновації. Водночас наша країна, проголошуючи з року в рік про пріоритетність сільського господарства і закуповуючи значну кількість сільськогосподарських продуктів у інших країн, переважно орієнтованих на першочерговий розвиток наукової сфери, виділяє величезні дотації на аграріїв, які є монополістами на ринку, але не має коштів на розроблення оборонної техніки та науку.

Низький рівень освіти сьогодні практично прирівнюється до низького рівня життя. У відомій праці з проблем глобалізації, Т. Фрідмана аналізується феномен сучасного етапу глобалізації. Відзначаючи величезні її темпи, що, на його думку, стирають кордони та приводять до вирівнювання світу, він наголошує на важливості особливих знань і вмінь у сучасній економіці [7].

Найавторитетніший міжнародний рейтинг в галузі науки «SCImago Journal & Country Rank» в Україні виділяє декілька наукових установ, що мають високий потенціал, це: Національна академія наук, Інститут сцинтиляційних матеріалів Національної академії наук, Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова, Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут», Інститут ядерних досліджень Національна академія наук України. (рис. 1).

Бачимо, що перспективу в нашій країні мають фізико-технічні інститути, де ще залишилися гарні спеціалісти. Потужною могла би стати оборонна галузь. Проте чи потрібно це державі? Чи робить вона

Рис. 1. Результати наукометричного рейтингу наукових організацій світу та України [8]

кроки для їхнього розвитку? Все зводиться до браку коштів. Переважно проводиться модернізація наявного обладнання, тоді як необхідно виділяти кошти на нове, фінансувати розроблення зброї нового покоління.

Світові тенденції свідчать про активний розвиток біомедичних наук. Активно розвиваються напрями здорового способу життя, правильного харчування, створення нових генетично-модифікованих організмів, рослин, тварин, винайдення нових ліків та продовження терміну життя. Наша країна, маючи видатних лікарів та біологів, також могла б розвивати цю галузь.

Всі ці галузі потребують значних вкладень, нового обладнання, хімічних реактивів тощо.

Науково-технічні, економічні та соціальні досягнення неможливі без успіхів в освітній сфері. Державні інститути неефективні без висококваліфікованих спеціалістів. Нові технології марні без спеціалістів, що можуть і знають, як їх використати. Система освіти, інноваційні та венчурні підприємства можуть ефективно функціонувати в країні лише за наявності професіоналів високого рівня, що володіють сучасними знаннями [9].

Багато зарубіжних інвесторів наголошують на необхідності покращення бренду «Україна». У іноземців наша країна асоціюється із корупцією, конфліктами, бідністю. Україна – країна можливостей, талановитих людей, родючої землі. Такі асоціації мають виникати. Нам треба про це постійно говорити, рекламувати себе. Передумовами успішних інвестицій є захист прав, які забезпечує стабільна судова система. Інвесторам важливо розуміти, що їхні майнові права захищено. Особливо це стосується прав інтелектуальної власності.

Висновки. Для перетворення нашої країни на конкурентноспроможну варто вибрати правильний вектор розвитку. На нашу думку, потрібна структур-

на зміна економіки. Головним завданням має стати перетворення країни на наукову гавань. Для цього потрібно пріоритетними оголосити освіту і науку. Держава має створити умови для освоєння нових технологій. Важливим є високий рівень грамотності й освіти та наявність умов для застосування набутих знань. Варто розвивати освіту дорослих, адже невміння користуватися комп'ютером сьогодні рівнозначне невмінню писати і читати.

Для цього потрібно зробити низку важливих кроків: визначити освіту та науку пріоритетом розвитку, виділяти на неї значні кошти з бюджету, окреслити найважливіші наукові та освітні центри країни, що проводитимуть науково-технічні програми та дослідження і забезпечуватимуть випуск конкурентоспроможної продукції та послуг. Особливо важливим є залучення найкращих кадрів в освіту і науку. Для цього варто значно збільшити середню зарплату в галузі та вимоги до результатів праці. На рівні законів розробити необхідні стимули розвитку: податкові каникули для підприємств, що впроваджують новітні технології, зменшення їх оподаткування, протекціоніські заходи для вітчизняних науковомістких товарів. Забезпечити працюючі механізми взаємодії бізнесу і науки. Визначити науково-технічні проекти державного значення. Такими проектами можуть бути розробки вищенаведених наукових інститутів. Важливим є створення ефективною системи захисту та використання інтелектуальної власності.

Вкладання коштів в освіту і науку потрібно розглядати як інвестиції у підтримання та примноження інтелектуального капіталу, що в подальшому сприятимуть створенню вартості шляхом генерування ідей.

Бібліографічний список:

1. Наукові публікації і видавнича діяльність НАН України. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=5751> (дата звернення: 19.02.2020)

2. Sakaiya T. The Knowledge-Value Revolution, or A History of the Future. NY., Kodansha America LTD., 1991. Copyright T. Sakaiya 1991.
3. URL: <http://h2020.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/KI-AX-16-008-UK-N-Transl.pdf> (дата звернення: 19.02.2020)
4. Чухно А. Інтелектуальний капітал: сутність форми і закономірності розвитку // *Економіка України*. 2002. № 11. С. 48–55.
5. Ткачук В. Людський розвиток: конспект лекцій. Житомир, 2014. 101 с.
6. Пальчук О.І. Ключові проблеми економічного розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск №23/2019, С. 47–52.
7. Фридман Т. Плоский мир. Краткая история XXI века. Москва: АСТ, 2007. 608 с.
8. URL: <https://www.scimagoir.com/rankings.php> (дата звернення: 19.02.2020)
9. Пальчук О.І. Розвиток людських ресурсів як умова сталого розвитку суспільства. *Економіка та суспільство*. № 14/2018, С.112–119.
10. Реальний сектор економіки України: пріоритети розвитку в умовах зміни вектора економічної політики : аналіт. доп. / [Собкевич О.В., Шевченко А.В., Михайличенко К.М., Русан В.М., Белашов Є.В. та ін.]. Київ: НІСД, 2017. С. 40
11. АА Карпович, ВВ Самсонова, НЮ Шевченко. Методика інтегральної оцінки інвестиційних проектів, для розробки або реалізації яких надається державна підтримка. *Біоресурси і природокористування*. Т.6, 2014.
12. Пальчук О.І. Якість робочої сили як найважливіший фактор економічного зростання. *International Scientific. Practical Conference Integration of Business Structures: Strategies and Technologies*, Part 2, February 24, 2017. Tbilisi, Georgia: Baltija Publishing. 240 pages.
4. Chukhno A. (2002) Intelektualnyj kapital: sutnistj formy i zakonomirnosti rozvytku [Intellectual capital: the essence of form and pattern of development]. *Ekonomika Ukrainy*. No 11. pp. 48–55.
5. Tkachuk V. (2014) Ljudskijj rozvytok: konspekt lekcij [Human development: lecture notes]. Zhytomyr, 101 s. (in Ukrainian)
6. Palchuk O.I. (2019) Ključovi problemy ekonomichnogho rozvytku Ukrainy [The main problems of economic development of Ukraine]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionalnogho universytetu*. Vypusk #23/2019, pp. 47–52. (in Ukrainian)
7. Frydman T. (2007) Ploskijj myr. Kratkaja ystoryja XXI veka [The plain world. The short history of XXI centure]. Moskva: AS, 608 s. (in Russian)
8. URL: <https://www.scimagoir.com/rankings.php> (accessed 19.02.2020)
9. Palchuk O.I. (2018) Rozvytok ljudskijjkh resursiv jak umova stalogho rozvytku suspiljstva. [The development of human capital as the condition for the sustainable development of society.]. *Ekonomika ta suspiljstvo*. № 14/2018, pp.112–119.
10. Sobkevych O.V., Shevchenko A.V., Mykhajlychenko K.M., Rusan V.M., Bjelashov Je.V. (2017) Realnyj sektor ekonomiky Ukrainy: priorytety rozvytku v umovakh zminy vektora ekonomichnoj polityky [The real sector of Ukrainian economy: development priorities in the context of changing vector of economic policy]. Kyiv: NISD, pp. 40. (in Ukrainian)
11. AA Karpovych, VV Samsonova, NJu Shevchenko. (2014) Metodyka integhralnoji ocinky investycijnykh proektiv, dlja rozrobky abo realizaciji jakykh nadajetsja derzhavna pidtrymka [Methodology for integrated evaluation of investment projects for the development or implementation of which is supported by the state]. *Bioresursy i pryrodokorystuvannja*. T.6. (in Ukrainian)
12. Palchuk O.I. (2017) Jakistj robochoji syly jak najvazhlyvishyj faktor ekonomichnogho zrostannja [Workforce quality as the most important factor for economic growth]. *International Scientific Practical Conference Integration of Business Structures: Strategies and Technologies*, Part 2, Tbilisi, Georgia: Baltija Publishing. 240 pages. (in Ukrainian)

References:

1. Naukovi publikacii i vydavnycha dijajlnistj NAN Ukrainy. wWED URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=5751> (accessed 19.02.2020)
2. Sakaiya T. (1991) The Knowledge-Value Revolution, or A History of the Future. NY., Kodansha America LTD.
3. URL: <http://h2020.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/KI-AX-16-008-UK-N-Transl.pdf> (accessed 19.02.2020)

УДК 339.924

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-4>

Шеремет О.В.

викладач кафедри економіки
і міжнародних економічних відносин
Національного авіаційного університету

Sheremet Olha

teacher, Department
of International Economic Relations and Business,
National Aviation University

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ЄС У СФЕРІ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ

COLLABORATION OF UKRAINE AND EU IN CREATIVE INDUSTRIES

У статті розглянуто сучасні виміри співробітництва між Україною та ЄС у сфері креативних індустрій. Креативний сектор має не тільки культурний, але й економічний вимір. Він уже визнаний рушієм соціально-економічного зростання у XXI столітті всіма розвиненими країнами світу, оскільки в його основу закладено інтелектуальний капітал. У ЄС креативні індустрії генерують понад 4,5% ВВП щорічно, активно підтримуються на рівні Європейської Комісії та Європейського Парламенту. В Україні поняття креативних індустрій і види економічної діяльності, що до них належать, уже закріплені на законодавчому рівні. Співпраця між Україною та ЄС здійснюється через торгівлю креативними товарами і послугами та розбудову європейського креативного сектору через програму «Креативна Європа», участь українських заявників у якій у 2017–2019 роках є навіть більш успішною, ніж багатьох інших країн Східної Європи.

Ключові слова: креативні індустрії, культурні індустрії, креативний сектор економіки, креативні товари та послуги, програма «Креативна Європа», Європейський Союз.

В статье рассмотрены современные формы сотрудничества между Украиной и ЕС в сфере креативных индустрий. У креативного сектора, признанного всеми развитыми странами двигателем социально-экономического роста в XXI веке, благодаря интеллектуальному капиталу, лежащему в его основе, есть не только культурное, но и экономическое измерение. В ЕС креативные индустрии формируют более 4,5% ВВП ежегодно, активно поддерживаются на уровне Европейской Комиссии и Европейского Парламента. В Украине понятие креативных индустрий и виды экономической деятельности, которые к ним относятся, уже закреплены на законодательном уровне. Сотрудничество между Украиной и ЕС осуществляется посредством торговли креативными товарами и услугами, а также развития европейского креативного сектора за счет программы «Креативная Европа», участие в которой украинских заявителей в 2017–2019 годах является даже более успешным, чем ряда других стран Восточной Европы.

Ключевые слова: креативные индустрии, культурные индустрии, креативный сектор экономики, креативные товары и услуги, программа «Креативная Европа», Европейский Союз.

This article is devoted to various areas of modern collaboration of Ukraine and EU in creative industries. For many years creative sector was perceived only through a cultural paradigm whereas it had got a strong economic potential. At the end of 20th century this situation began to change alongside with information society growth. Nowadays the creative industries are recognized as the most dynamic sectors in the world economy and accepted by developed countries as a key driver of socio-economic growth in 21st century, because of its knowledge-based nature. EU creative industries generate more than 4.5% GDP annually and are widely supported by European Commission and European Parliament. Such trends actualize creative industries topic for Ukraine both for researches and for socio-economic decision-makers. Creative industries as an economic category and types of economic activities that belong to creative sector are already defined and enshrined in Ukrainian law. Ukraine-EU collaboration spreads from bilateral creative goods and service trade to common efforts in developing strong pan European creative sector. The main instrument of EU creative industries support is a Creative Europe programme, which aims to develop the audiovisual and cultural sectors, also as cross-cultural and cross-sectoral cooperation. The Programme consists of three subsectors – Media, Culture and Cross-sectoral collaboration. Ukraine participates in Creative Europe programme only partially, because there is still no harmonization with European legislation. Despite Ukraine adopted the bill on membership in EURIMAGES at the end of 2019, a lot of disagreements in legislation are on place yet. And

even so Ukrainians are more successful in taking finance through Creative Europe programme than its neighbors from Eastern and South Eastern European countries. Ukrainian appliers are more successful in Culture than Media subsector, although undeniable results are even in Media. Nevertheless, there are a lot of problems, challenges and barriers on the way of Ukrainian creative industries development whereas its potential for growth is huge.

Keywords: *creative industries, cultural industries, creative sector, creative goods and services, Creative Europe programme, European Union.*

Постановка проблеми. Нині креативна економіка має як культурну, так і соціальну й економічну цінність. Уже багатьма країнами вона визнана як надзвичайно перспективний вектор соціально-економічного зростання та напрям диверсифікації національної економіки. Такий стан речей зумовлений передусім великим внеском креативних індустрій у національний ВВП, перспективністю для міжгалузевої співпраці, для зовнішньої торгівлі, особливо правами інтелектуальної власності, потенціалом до створення нових робочих місць, особливо для малих та середніх підприємств. Саме тому розвинені країни світу, у тому числі країни-члени ЄС, прикладають великі зусилля для розвитку креативних індустрій.

Останніми роками зростає роль креативних індустрій й в Україні, що знаходить відображення як у національній економіці, так і в українському законодавстві. Стратегічним партнером у цьому розрізі є країни ЄС, особливо у контексті спільного розвитку та становлення пан-європейського економічного та соціально-культурного простору. Основною ініціативою у цьому напрямі є програма ЄС «Креативна Європа», до якої приєдналася й Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики, сучасного стану та потенціалу розвитку креативних індустрій як на рівні світової економіки, так і на рівні окремих держав присвячені аналітичні звіти, ґрунтовні дослідження та інші матеріали ЮНКТАД, ООН та ЄС, національних урядів, міністерств економіки та інших відомств як розвинених країн, так і країн, що розвиваються. Тенденції розвитку креативних індустрій в ЄС висвітлені у наукових працях І. Скавронської, А. Гончарука, К. Фарінґі та інших українських та іноземних науковців. Але досі не досить дослідженими залишаються сучасні виміри співробітництва між Україною та ЄС у креативному секторі, оскільки лише нещодавно розпочато наукове дослідження сфери креативних індустрій загалом і співпраці України з ЄС у цьому напрямі зокрема.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї роботи є розкриття сучасних вимірів та ступеня співробітництва між Україною та ЄС у сфері креативних індустрій. Для досягнення мети якої виокремлено такі завдання:

- встановити економічну сутність поняття «креативні індустрії» та види економічної діяльності, що належать до них;
- оцінити рівень розвитку креативного сектору ЄС та України;
- визначити та проаналізувати форми та обсяги співробітництва між Україною та ЄС у сфері креативних індустрій.

Виклад основного матеріалу. Протягом століть поняття культурних, креативних індустрій розглядалося виключно у площині культури. Але культура має й

економічний вимір, усвідомлення якого і зумовило перенесення креативних індустрій в економічну площину.

Так, у 2018 році Лувр відвідало понад 10 млн відвідувачів, що принесло музею 170 млн доходу [1, с. 36]. А кожен твір мистецтва нині має свою ціну на міжнародних ринках. Загалом же наприкінці другого десятиліття ХХ століття креативні індустрії формують 4,5% світового ВВП з очікуваними темпами зростання 10% і суттєво випереджають розвиток виробництва та сфери послуг, генеруючи при цьому велику кількість робочих місць [2].

Вперше поняття креативних індустрій використав уряд Австралії у 1994 р. у звіті «Креативна нація». А перше ґрунтовне визначення поняття запропонував у 1998 р. Департамент культури, медіа та спорту Великої Британії, згідно з яким креативні індустрії – галузі економіки, що ґрунтуються на індивідуальній творчості, майстерності та таланті, мають потенціал для створення доданої вартості та нових робочих місць завдяки генеруванню, виробництву та експлуатації продуктів інтелектуальної власності [3].

Найбільш поширеним у науковому світі є визначення поняття креативних індустрій, яке використовує ЮНКТАД. Ключові положення:

- креативні індустрії характеризує створення та виробництво товарів і послуг на базі переважно інтелектуального капіталу;
- креативні індустрії мають певний набір науково-обґрунтованих заходів, націлених на виробництво матеріальних товарів та нематеріальних інтелектуальних або художніх послуг і високим творчим змістом, економічно цінністю та з комерційною метою [2].

Законом України про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо визначення поняття «креативні індустрії» № 2458-VIII від 19 червня 2018 року було визначено, що «креативні індустрії – види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а їхні продукти і послуги є результатом індивідуальної творчості» [4].

ЄС у контексті креативних індустрій використовує поняття «культурні індустрії» [5], однак суть поняття при цьому зберігається незмінною.

Щодо класифікації креативних індустрій, то вони об'єднують культурну спадщину (традиційну культуру та культурні пам'ятки), мистецтво (образотворче та сценічне), медіа (аудіовізуальні твори та нові медіа), а також функціональний креатив (дизайн та креативні послуги) [6, с. 202].

Перелік видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій, було затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій» № 265-р від 24 квітня 2019 р. Перелік включає такі види діяльності, як: народні художні промисли; візуальне мистецтво (живо-

пис, графіка, скульптура, фотографія тощо); сценічне мистецтво (жива музика, театр, танець, опера, цирк, ляльковий театр тощо); література, видавнича діяльність та друковані ЗМІ; аудіальне мистецтво; аудіовізуальне мистецтво (кіно, телебачення, відео, анімація, мультиплікація тощо); дизайн; мода; нові медіа та ІКТ (програмне забезпечення, відеоігри, цифрові технології в мистецтві, 3D-друк); віртуальна, доповнена, змішана реальність тощо); архітектура та урбаністика; реклама, маркетинг, зв'язки із громадськістю та інші креативні послуги; бібліотеки, архіви та музеї [7].

Поняття креативних індустрій нерозривно пов'язане з поняттям «креативна економіка», концепція якої ґрунтується на взаємодії особистої творчості, ідей, інтелектуального капіталу, знань та технологій [2]. Її визначальні особливості – висока науковість креативних товарів та послуг, особиста творчість та талант, самозайнятість та часткова зайнятість.

Розвиток креативних індустрій стимулює розвиток інновацій та технологій, міжсекторальний трансфер технологій, трансформації в інших суміжних секторах. Зокрема, мешканці ЄС активно використовують мережу Інтернет для купівлі креативних товарів та послуг, 27% з яких – квитки на заходи, 22% – книжки, журнали та газети, 17% – фільми та музика [1, с. 152]. Однак інноваційним у цьому є не тільки використання Інтернету та Інтернет-магазинів, але й форма, у якій відбувається покупка. Купують переважно електронні книги та онлайн-підписки до бібліотек, а не паперові екземпляри; а аудіовізуальний контент – через підписку на VOD-платформи.

З боку розвинених країн світу простежується велика зацікавленість у розвитку креативних індустрій. Зокрема, культура і креативний сектор визнані джерелами економічного зростання, порозуміння і діалогу в суспільстві, а також одним із ключових елементів вирішення кризи в національному господарстві ЄС. Цей факт був врахований під час формування стратегії соціально-економічного розвитку ЄС на період до 2020 року «Європа 2020», прийнятої Європейською Радою навесні 2010 року, та Резолюції Європейського парламенту «Про сприяння розвитку культурних та креативних індустрій Європи як джерела економічного зростання». В основу розвитку креативних індустрій ЄС закладено програми «Креативна Європа», яка закінчується у 2020 році, «Горизонт-2020», Cosme (включаючи Erasmus для молодих підприємців) та європейські регіональні політики. Очікується продовження дії ініціатив з підтримки розвитку креативних індустрій у майбутні роки. Зокрема, важливість креативного сектору для

соціально-економічного зростання ЄС підтверджена у новій Європейській програмі з розвитку культури та Робочому плані з розвитку сектору культури на 2019–2022 рр., нещодавно затверджених Європейською Комісією [8].

З 2011 року креативний сектор ЄС стабільно генерує більш ніж 558 млрд євро, тобто 4,5% ВВП щорічно. У 2018 році налічував близько 8,7 млн зайнятих, що становить 3,8% зайнятого населення. Аналогічним є показник для сільського, лісового та рибного господарства. При цьому кожен четвертий зайнятий у креативних індустріях – митець чи письменник; а 65% мають вищу освіту, за загального показника 35% для сукупної зайнятості у ЄС. Найбільше зайнятих у креативному секторі в Естонії (5,6%), показник вищий 5% актуальний для Люксембургу та Мальти, вище 4,5% – для Фінляндії, Словенії, Нідерландів, Швеції та Великої Британії [1, с. 62–65].

Щодо України, то її креативні індустрії перебувають переважно на етапі становлення, і тільки деякі з них (аудіовізуальна індустрія, дизайн) уже перейшли на етап розвитку.

На жаль, методологія збору статистичних даних в Україні та форма їхнього представлення на офіційному сайті Державної служби статистики України не дає змоги оцінити рівень розвитку креативних індустрій України, а також обсяг, товарну та географічну структуру зовнішньої торгівлі креативними товарами та послугами України [9]. Тому тут приведено останні доступні статистичні дані ЮНКТАД (дані за 2014–2015 рр.) [10–11].

У 2014 році обсяг українського експорту креативних товарів на світовий ринок становив 768 млн дол. і практично вирівнявся з показником імпорту аналогічних товарів в Україну, тоді як загалом зовнішню торгівлю за цим напрямом у 2005–2014 рр. характеризувало від'ємне сальдо (рис. 1).

Провідне місце у розвитку креативних індустрій України посідають країни ЄС, і як споживачі українських та постачальники власних креативних товарів в Україну, і як надійні партнери у розвитку сектору загалом.

У зовнішній торгівлі креативними товарами між Україною та ЄС превалюють товари індустрії дизайну та художні промисли, третю позицію у категорії експорту займають нові медіа, а в імпорті – видавнича справа (табл. 1).

Після подій 2014 року – анексії АР Крим, скорочення торговельного обороту з Російською Федерацією та початком збройного конфлікту на Сході України – відбулася і часткова втрата традиційних ринків

Рис. 1. Зовнішня торгівля креативними товарами України у 2005–2014 рр., млн дол.

Джерело: побудовано автором за [10]

Структура торгівлі креативними товарами України із країнами ЄС у 2015 році

	Експорт		Імпорт	
	млн. дол.	%	млн. дол.	%
Художні промисли	24	22,64	35	25,74
Аудіовізуальні твори	0	0,00	2	1,47
Дизайн	64	60,38	77	56,62
Нові медіа	12	11,32	4	2,94
Перформативні мистецтва	0	0,00	0	0,00
Видавнича справа	5	4,72	17	12,50
Візуальні мистецтва	1	0,94	1	0,74
Всього	106	100	136	100

Джерело: складено автором за [11]

збуту українських креативних товарів та послуг, і переорієнтація українських експортерів із російського на європейські ринки, що привело й до відповідного збільшення товарообігу.

Щодо розвитку міждержавного партнерства між Україною та ЄС у креативному секторі, то тут провідне місце посідає програма «Креативна Європа». Це рамкова програма Європейської Комісії із загальним бюджетом у 1,46 млрд євро, орієнтована на розбудову культурного та аудіовізуального секторів країн-членів ЄС та країн-партнерів протягом 2014–2020 років. Складається із трьох підсекторів: «Культура», «Медіа» та «Міжсекторальна співпраця»; фінансування між ними відповідно розподілено за пропорцією 56%, 31% та 13%. У програмі «Медіа» представники з України можуть брати участь тільки обмежено, тоді як за двома іншими напрямками – на рівні інших країн-членів ЄС. Очікується, що наприкінці 2020 року програму буде пролонговано на 2021–2027 роки [12].

Заявники з України хоча й обмежено беруть участь у секторі «Медіа», але загалом – більш успішно, ніж багато інших країн Східної Європи. Так, за напрямом «Кінофестивалі» підпрограми «Креативна Європа: Медіа» вперше у 2019 році фінансову підтримку у розмірі близько 46 тис. євро отримав кінофестиваль «Молодість».

Значно кращі результати українські заявники демонструють у підпрограмі «Креативна Європа: Культура». Тут протягом 2017–2019 рр. підтримку отримали 2 проекти, де лідерами проекту є культурні оператори з України, й 11 – де партнером із реалізації проекту виступає українська сторона.

У 2017 році за напрямом «Художній переклад» видавництвом «Астролябія» було реалізовано проєкт «Класична та сучасна європейська література в Україні», який передбачав переклад, підготовку до друку, друк, дистрибуцію та промоцію 8 художніх творів класичної та сучасної європейської літератури. Обсяг фінансування від «Креативної Європи» становив 29 139 євро на 2018–2019 рр.

У 2019 році за напрямом «Культура. Проекти міжнародної співпраці (маломасштабні)» грант від «Креативної Європи» обсягом 199 819 євро отримав Фонд Василя Хмельницького К. Fund на реалізацію проєкту European Design Upgrade: Transnational Capacity Building. Це міждисциплінарна програма з підвищення професійних навичок та мислення. Її

мета – об'єднання IT-фахівців, митців, дизайнерів, науковців та підприємців для вирішення глобальних викликів через пошук рішень для креативних індустрій, бізнесу та місцевих спільнот на локальному рівні. Передбачено одночасне впровадження проєкту в Україні, Бельгії та Фінляндії.

Найбільше проєктів за програмою «Креативна Європа» за участі українського партнера було профінансовано за напрямом «Проекти міжнародної співпраці» – 12 проєктів на загальну суму близько 3,4 млн євро. Особливістю підтриманих проєктів є їхній комплексний характер, тобто поєднання у межах одного проєкту кількох креативних індустрій, освітньої компоненти, технологій, туризму тощо (табл. 2).

Однак досі проблемами, які стримують як розвиток креативних індустрій в Україні та їх перетворення на повноцінний рушій соціально-економічного зростання у XXI столітті, так і повноцінну співпрацю з ЄС у межах програми «Креативна Європа» та низці інших ініціатив, залишається не досить розвинене та гармонізоване з нормами ЄС українське законодавство, брак кваліфікованих кадрів, обмеження фінансових можливостей сектору та інших ресурсів, низький платоспроможний попит в Україні та обмеженість внутрішнього ринку, відсутність бази операторів креативного сектору англійською мовою, що спростило б європейцям пошук партнерів в Україні.

Зокрема, надзвичайно гостро відчувається брак управлінських навичок, фінансової та юридичної грамотності. Серед них – навички з пошуку партнерів як в Україні, так і в ЄС для спільної реалізації креативних ініціатив, довгострокового та середньострокового планування, стратегічного мислення; навички бюджетування, визначення цілей, завдань та ключових показників ефективності (KPI); навички моніторингу поточної стану, успішності та ефективності реалізації проєкту; відсутність розуміння загальноєвропейських цінностей та потенціалу до співпраці з європейським креативним сектором; брак досвіду щодо сталого розвитку проєктів, пошуку та диверсифікації джерел фінансування, розширення аудиторії.

Щодо законодавчого регулювання, то хоча наприкінці грудня 2019 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про приєднання України до Європейського фонду підтримки спільного виробництва та розповсюдження художніх кінематографічних та

Підтримка програмою «Креативна Європа» проектів за участі українського партнера за субпрограмою «Культура»

Проект	Грант, євро	Український партнер	Загальна к-ть компаній-партнерів	Інші залучені країни	Суть проекту
ПРОЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ (МАЛОМАСШТАБНІ)					
2017 рік					
Фестиваль Brave Kids	57 194	Жіноча благодійна організація «Наші візії»	7	Грузія, Польща, Словаччина, Румунія	Участь дитячих колективів у фестивалі та серія майстер-класів у форматі «діти вчать дітей».
«Поліфонія»	199 999	Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара»	3	Угорщина, Франція	Документування української традиційної музики та її представлення на європейському рівні за допомогою сучасних технологій.
Colab Quarter	199 999	ГО «МістоДія»	4	Іспанія, Франція	Серія інтервенцій в урбаністичний простір.
Арт-резиденція «Територія Натхнення»	192 000	ГО «Тустань»	5	Словаччина, Австрія	Організація арт-резиденцій із метою підвищення туристичної привабливості сільської місцевості.
2018 рік					
Tbilisi Architecture Biennial – Building are Not Enough	187 870	ГО «МістоДія»	5	Грузія, Данія, Латвія, Португалія	Зосереджено на трансформаційних процесах, які відбуваються у радянських модернізованих масових житлових кварталах.
2019 рік					
European Roma Theater – Contemporary Cultural Heritage Shapes our Future	198 867	Національно-культурне об'єднання «Амала»	4	Угорщина, Румунія, Австрія	Поширення інформації про ромський театр за допомогою міжнародних фестивалів, гостей виступів та цифрового архіву.
Music Bridge Art Project that Overarch Countries and Connects the Several Nationalities and Communities	199 999	ГО «Pro Cultura Subcarpathica»	7	Угорщина, Румунія, Словаччина, Франція	Розроблення інтерактивних програм про класичну музику для дітей та молоді, проведення концертів та навчальних заходів. Мета – покращення соціальної інтеграції різних соціальних груп.
Birth Culture: A Journey Through European History and Traditions Around Birth and Maternity	199 800	Харківська регіональна недержавна організація «Центр гендерної культури»	4	Естонія, Італія, Австрія	Розвиток історичних досліджень та організація експозицій для популяризації теми материнства серед широкої аудиторії як частини нематеріальної культурної спадщини.
Arts, Rediscovery, Traditions, Eclectic, Contemporary, Heritage	199 990	ГО «Архікідз»	4	Румунія, Іспанія, Албанія	Посилення здібностей та можливостей митців за допомогою освоєння нових навичок та технік задля виходу на міжнародний рівень
ПРОЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ (ВЕЛИКОМАСШТАБНІ)					
2018 рік					
EMERGENCE FROM SHARED EXPERIENCE TO NEW CREATIVITY: Living Heritage / Reframing Memory	854 716	Міжнародний благодійний фонд «Ізоляція. Платформа культурних ініціатив»	7	Чехія, Кіпр, Норвегія, Польща, Латвія, Велика Британія	Фокус на темі спільної Європейської культурної спадщини. Формат: серія майстер-класів, семінарів, виставок, художніх резиденцій та сайту.
2019 рік					
Crafting Europe	914 320	Реміснична палата України	9	Ірландія, Італія, Велика Британія, Іспанія, Грузія, Португалія, Нідерланди	Вирішення системних викликів ремісничого сектору, пов'язаних з його ідентифікацією, розвитком виробничого потенціалу, підтримкою та інфраструктурою, та нарощуванням потужностей.

Джерело: складено автором за [4]

аудіовізуальних творів (EURIMAGES)», але досі залишається низка невідповідностей із загальноприйнятою європейською практикою. Серед них передусім слід відзначити Директиву про аудіовізуальні послуги, прийняття якої необхідне для повноцінної участі у підпрограмі «Медіа», питання сертифікації національної креативної продукції, а також слабкість українського законодавства у сфері захисту прав неповнолітніх.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Креативні індустрії в Україні мають великий потенціал до розвитку та перетворення на потужний рушій соціально-економічного зростання нашої держави. Одним із важливих напрямів на цьому шляху є збільшення обсягів співпраці з країнами ЄС як у розрізі взаємної торгівлі креативними товарами та послугами, так і за рахунок формування пан-європейського соціокультурного простору через участь у загальноєвропейських програмах, підтримуваних Європейською Комісією та Європейським Парламентом, а передусім через розширення участі у програмі «Креативна Європа».

Динамічність самого процесу співробітництва та постійна зміна конфігурації співпраці України з ЄС у сфері креативних індустрій зумовлюють перспективи подальших досліджень у заданому цією статтею напрямі, як і недосконалість статистичної бази, що унеможлиблює нині об'єктивну оцінку обсягу взаємної торгівлі креативними товарами та креативними послугами між Україною та ЄС.

Бібліографічний список:

1. Culturestatistics – 2019 edition. *Statistical Books Eurostat*. 2019. 200 p. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10177894/KS-01-19-712-EN-N.pdf/915f828b-daae-1cca-ba54-a87e90d6b68b>. (дата звернення: 22.01.2020).
2. Creative Economy Programme. *UNCTAD*: веб-сайт. URL: <https://unctad.org/en/Pages/DITC/CreativeEconomy/Creative-Economy-Programme.aspx> (дата звернення: 22.01.2020).
3. Creative Industries Mapping Documents 2001. *DCMS*: веб-сайт. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-2001> (дата звернення: 22.01.2020).
4. Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо визначення поняття «креативні індустрії»: Закон України від 19 червня 2018 року № 2458-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19> (дата звернення: 22.01.2020).
5. Culture statistics – international trade in cultural goods. *Eurostat Statistic Explained*: веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Culture_statistics_-_international_trade_in_cultural_goods (дата звернення: 22.01.2020).
6. Скворонська І.В., Гончарук А.О. Тенденції розвитку креативних індустрій в країнах Європейського Союзу. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 201–204.
7. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2019 р. № 265-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80> (дата звернення: 22.01.2020).
8. Фарінья К. Розвиток культурних та креативних індустрій в Україні. URL: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Research/Creative%20Industries%20Report%20for%20Ukraine_UA.pdf (дата звернення: 22.01.2020).
9. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.01.2020).
10. CREATIVE ECONOMY OUTLOOK: Trends in international trade in creative industries 2002–2015. *UNCTAD*. 2018. 445 p. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2018d3_en.pdf (дата звернення: 22.01.2020).
11. Creative economy. *UNCTADSTAT*: веб-сайт. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx> (дата звернення: 22.01.2020).
12. Creative Europe Program : веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/node_en (дата звернення: 22.01.2020).
13. Національне бюро програми «Креативна Європа» в Україні : веб-сайт. URL: <https://creativeeurope.in.ua/> (дата звернення: 22.01.2020).

References:

1. Culturestatistics – 2019 edition. *Statistical Books Eurostat*. 2019. 200 p. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10177894/KS-01-19-712-EN-N.pdf/915f828b-daae-1cca-ba54-a87e90d6b68b>. (accessed 22.01.2020).
2. Creative Economy Programme. *UNCTAD* : web site. Available at: <https://unctad.org/en/Pages/DITC/CreativeEconomy/Creative-Economy-Programme.aspx> (accessed 22.01.2020).
3. Creative Industries Mapping Documents 2001. *DCMS*: web site. Available at: <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-2001> (accessed 22.01.2020).
4. Pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrainy «Pro kuljuru» shhodo vyznachennja ponjattja «kreatyvni industrij» [On Amendments to the Law of Ukraine «On Culture» on the Definition of «Creative Industries»]: Law of Ukraine of June 19, 2018 № 2458-VIII / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19> (accessed 22.01.2020).
5. Culture statistics – international trade in cultural goods. *Eurostat Statistic Explained*: web site. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Culture_statistics_-_international_trade_in_cultural_goods (accessed 22.01.2020).
6. Skavronska I.V., Ghoncharuk A.O. Tendencii rozvytku kreatyvnykh industrij v krajinhak Jevropejskogho Sojuzu [Trends in Development of Creative Industries in European Union]. *Young Scientist*. 2016. no4 (31). pp. 201–204.
7. Pro zatverdzhennja vydiv ekonomichnoji dijalnosti, jaki nalezhatj do kreatyvnykh industrij [On the Approval of Economic Activities that Belong to the Creative Industries]: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 24, 2019 № 265-p / Cabinet of Ministers of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80> (accessed 22.01.2020).
8. Farinia K. Rozvytok kuljturnykh ta kreatyvnykh industrij v Ukrainy [The Development of Cultural and Creative Industries in Ukraine]. Available at: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Research/Creative%20Industries%20Report%20for%20Ukraine_UA.pdf (accessed 22.01.2020).
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]: web site. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 22.01.2020).
10. CREATIVE ECONOMY OUTLOOK: Trends in international trade in creative industries 2002–2015. *UNCTAD*. 2018. 445 p. Available at: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2018d3_en.pdf (accessed 22.01.2020).
11. Creative economy. *UNCTADSTAT* : web site. Available at: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx> (accessed 22.01.2020).
12. Creative Europe Program : web site. Available at: https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/node_en (accessed 22.01.2020).
13. Nacionaljne bjuro prohramy «Kreatyvna Jevropa» v Ukraini [Creative Europe Ukraine]: web site. Available at: <https://creativeeurope.in.ua/> (accessed 22.01.2020).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-5>

Байда Б.Ф.

кандидат економічних наук, докторант,
Східноєвропейський університет імені Лесі Українки

Baida Bohdana

Candidate of Sciences (Economics),
Lesia Ukrainka East European University, Lutsk, Ukraine

ЕКОНОМЕТРИЧНА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

ECONOMETRIC MODEL OF EVALUATION OF EFFECTIVENESS OF TOURISM COMPANIES ACTIVITY IN UKRAINE

У статті проведено оцінювання ефективності діяльності туристичних компаній на основі побудованої економетричної моделі шляхом встановлення зв'язків між чинниками. Виявлено основні чинники, які мають вплив на ефективність діяльності туристичних компаній, здійснено прогнозування динаміки основних показників, що впливають на ефективність діяльності туристичних компаній, обґрунтовано отримані результати обчислень. У процесі дослідження було використано статистичні та експертні дані для формування моделі оцінки ефективності діяльності туристичної компанії. Виявлено вплив експертної оцінки ефективності системи управління туристичною компанією (щодо експертної оцінки професіоналізму) на ефективність діяльності туристичної компанії. Відповідно до запропонованої економетричної моделі отримано значення оцінок ефективності, включаючи залежність досліджуваного показника за зміни коефіцієнта "експертна оцінка ефективності" системи управління туристичною компанією для деяких значень коефіцієнта "експертна оцінка професіоналізму" та фіксованих значень інших факторів. Згідно з отриманими результатами, зроблено висновок про те, що підвищення якості системи управління туристичною компанією для різних значень професіоналізму та фіксованих значень інших показників приводить до підвищення ефективності діяльності туристичної компанії.

Ключові слова: оцінка, ефективність, туристичні компанії, економетрична модель, показники, чинники.

В статье проведена оценка эффективности деятельности туристических компаний на основе построенной эконометрической модели путем выявления связей между факторами. Выявлены основные факторы, которые влияют на эффективность деятельности туристических компаний, осуществлено прогнозирование динамики основных показателей, влияющих на эффективность деятельности туристических компаний, обоснованы полученные результаты вычислений. В ходе исследования были использованы статистические и экспертные данные для формирования модели оценки эффективности деятельности туристической компании. Выявлено влияние экспертной оценки эффективности системы управления туристической компанией (относительно экспертной оценки профессионализма) на эффективность деятельности туристической компании. Согласно предложенной эконометрической модели получено значение оценок эффективности, включая зависимость изучаемого показателя при изменении коэффициента «экспертная оценка эффективности» системы управления туристической компанией для некоторых значений коэффициента «экспертная оценка профессионализма» и фиксированных значений других факторов. Согласно полученным результатам, сделан вывод о том, что повышение качества системы управления туристической компанией для различных значений профессионализма и

фиксированных значений других показателей приводит к повышению эффективности деятельности туристической компании.

Ключевые слова: оценка, эффективность, туристические компании, эконометрическая модель, показатели, факторы.

An evaluation of the effectiveness of tourism companies on the basis of the econometric model constructed by identifying the links between the factors has been made. A rational evaluation of the effectiveness of tourism companies' activities helps to ensure optimal management decisions at all hierarchical levels of the national economy. The study used statistical and expert data to form a model for evaluating the effectiveness of tourism companies. The purpose of the article is to investigate the key factors that have an impact on the effectiveness of tourism companies, to make the forecasting the dynamics of the main indicators that affect the effectiveness of tourism companies, to substantiate the results of the calculations. The research is based on the following methods: analysis, synthesis, generalization and induction to identify factors that affect the effectiveness of tourism companies, to form conclusions; econometric modeling, forecasting to build an econometric model of tourism companies' effectiveness and predict indicators; schematic and graphic images for the visual display of the results of research and analytical data. The results indicated that the influence of the expert evaluation of the effectiveness of the management system of the travel company (relative to the expert evaluation of professionalism) on the effectiveness of the activity of the tourist company has been revealed. According to the proposed econometric model, the values of effectiveness estimates have been obtained, including the dependence of the studied indicator on the change of the coefficient expert evaluation of the effectiveness of the management system of the travel company for some values of the coefficient expert evaluation of professionalism and fixed values of other factors. The main provisions can be adopted by an executive bodies of the tourism companies. In the workplace culture, professional behavior is very important for a successful business in the long run, whether big or small. For the managers of the tourism company, the development of professionalism of the staff is a constant task. To effectively manage a company, you need to assemble a talented team of professional staff. According to the obtained results, it is concluded that improving the quality of the tourist company management system for different values of professionalism and fixed values of other indicators leads to an increase in the effectiveness of the tourist company.

Keywords: evaluation, effectiveness, tourism companies, econometric model, indicators, factors.

Постановка проблеми. Туристичні компанії вимушені працювати у доволі складних економічних, політичних і соціальних умовах. Суб'єкти туристичного ринку зобов'язані бути гнучкими, швидко реагувати й адаптуватися до змін нестабільного зовнішнього середовища задля здійснення майбутньої успішної діяльності, збереження позицій на туристичному ринку, одержання доходів. Недотримання зазначених аспектів призводить до неплатоспроможності, зростання заборгованості та збитковості і банкрутства. На практиці управління суб'єктами господарювання вважається успішним у тому разі, коли є можливість досягнути сформованих цілей діяльності. Кожний успіх можна оцінити завдяки визначеним отриманим результатам діяльності господарюючих одиниць порівняно з іншими суб'єктами. Тут йдеться про різні характеристики, ознаки, показники розвитку туристичних компаній тощо. Для вирішення цього питання можна сформулювати загальні компоненти вказаного успіху діяльності туристичних компаній у певних умовах життєдіяльності та доповнити основними підходами до вирішення завдань управління суб'єктами господарювання.

Основними компонентами успіху туристичних компаній є: виживання, результативність і ефективність діяльності, продуктивність і практична реалізація ухвалених рішень [1]. Раціональна оцінка ефективності діяльності туристичних компаній сприяє забезпеченню пошуку й отриманню оптимальних управлінських рішень на всіх ієрархічних рівнях економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєві напрацювання у сфері оцінки ефективності діяльності туристичних компаній і їхнього стратегічного розвитку здійснили такі науковці, як В. Герасименко,

А. Асаф [4], Ф. А'бола [4], Р. Арезкі [5], Р. Шериф [5], О. Петрух [6], Й. Піотровський [5], З. Юринець [6], Р. Каплан, К. Каспар, А. Тхагапсов, В. Фреер.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Постає потреба ретельного дослідження питання особливостей оцінки ефективності діяльності туристичних компаній, виявлення основних чинників, які мають вплив на ефективність, прогнозування динаміки основних показників, що впливають на ефективність діяльності туристичних компаній.

Метою статті є оцінювання ефективності діяльності туристичних компаній на основі побудованої економічної моделі шляхом виявлення зв'язків між вибраними чинниками.

Постановка завдання. Для досягнення сформованої мети визначено такі наукові завдання: виявити основні чинники, які мають вплив на ефективність діяльності туристичних компаній; прогнозувати динаміку основних показників, що впливають на ефективність діяльності туристичних компаній; побудувати економічну модель шляхом виявлення зв'язків між вибраними чинниками; обґрунтувати отримані результати обчислень. Для вирішення сформованих завдань було застосовано такі методи, як: аналіз, синтез, індукція, узагальнення, економічне моделювання, прогнозування, схематичне представлення результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність туристичних компаній залежить від правильного управління процесами, підвищення привабливості та доступності ресурсів для туристів, зростаючого попиту на туристичні продукти та послуги. Економічна ефективність відображає процес управління. Результат процесу управління визначається певними

перевагами і включає вкладення фінансових, особистих, матеріальних, інформаційних ресурсів.

Logit-моделі стали дуже популярними в економетричному моделюванні для обчислення ймовірностей та прогнозування майбутнього. Logit-модель заснована на логістичній регресії. Logit-регресію може бути використано для виявлення чинників, що впливають на оцінку економічної ефективності туристичних компаній. Logit-регресія – це статистичний метод аналізу набору даних, в якому є безліч незалежних змінних, що визначають результат і подають прогноз для вирішення проблем, які потребують оцінки ймовірності як результату, у формі 0/1. Цей метод використовується для прогнозування бінарного результату [0; 1] для заданого набору незалежних змінних (усі значення обмежені інтервалом) [3].

Ефективність діяльності туристичної компанії буде оцінюватися в межах [0; 1]. Це означає, що не-ефективність діяльності туристичної компанії оцінюється як 0, ефективність діяльності туристичної компанії – як 1.

Для оцінки ефективності діяльності туристичної компанії (f) було використано кілька показників: x_1 –

експертна оцінка ефективності системи управління туристичними компаніями, x_2 – експертна оцінка професіоналізму персоналу, x_3 – експертна оцінка якості наданих туристичних послуг, x_4 – рентабельність (фінансовий коефіцієнт, який вимірюється як дохід туристичної компанії, поділений на вартість інвестицій), x_5 – коефіцієнт доходу на одного працівника (фінансовий коефіцієнт, який вимірює дохід туристичної компанії, що генерується в середньому кожним працівником туристичної компанії). Статистичні та експертні дані для формування моделі оцінки ефективності діяльності туристичної компанії наведені на рис. 1.

Logit-модель була побудована з використанням STATISTICA як статистичного пакету економічних наук. Параметри logit-моделі STATISTICA показані на рис. 2.

Як показано на рис. 2, модель logit поєднує в собі високу надійність (підтверджується обчисленим значенням $X_i^2 = 55,98$) і майже нульову ймовірність відхилення нульової гіпотези.

Аналітичний вираз для опису сформованої моделі logit можна навести таким чином:

$$F(f_i = 1|x_i) = (1 + e^{65,1 - 6,03x_1 - 0,53x_2 + 1,28x_3 - 0,03x_4 - 0,15x_5})^{-1} \quad (1)$$

$F(f_i)$ – ефективність діяльності туристичної компанії;

x_i – чинники, що впливають на ефективність діяльності туристичних компаній ($i = 1, n$).

Назва туристичної компанії	Ефективність туристичної компанії	Фаховість персоналу, задіяного у туристичній компанії	Система менеджменту туристичної компанії	Якість наданих туристичних послуг	Прибуток, отриманий від надання туристичних послуг, грн.	Кількість персоналу, ос.	Заграти на ведення туристичного бізнесу, грн.
Join UP	1	6	10	9	3463867000	1695	7214370000
Karya Tour	0	8	5	9	9846000	209	4501000
Anex Tour	1	9	9	8	160497000	277	3393000
Travel Dreams	0	6	7	7	11363000	305	6375000
TEZ Tour	1	7	9	8	2616317000	4043	146000
Hot Tours	0	8	7	8	12844000	154	14638000
Coral Travel	1	7	10	8	3317233000	2321	6244673000
Black Sea	0	7	5	9	10013000	187	11739000
TUI Ukraine	1	8	9	8	829713000	625	46555000
IdrisKa tour	0	7	7	8	9839000	159	7385000
Pegas Touristik	1	7	10	8	629267000	3340	83551000
News Travel	0	6	8	8	12473000	212	13727000
TPG	1	9	10	7	119852000	514	45621000
Hot Tours	0	8	7	9	329000	188	4737000
Lucky Tour	0	9	8	8	10985000	324	5476000

Рис. 1. Фрагмент основної матриці факторів оцінки ефективності діяльності туристичної компанії

Джерело: сформовано автором на основі [2]

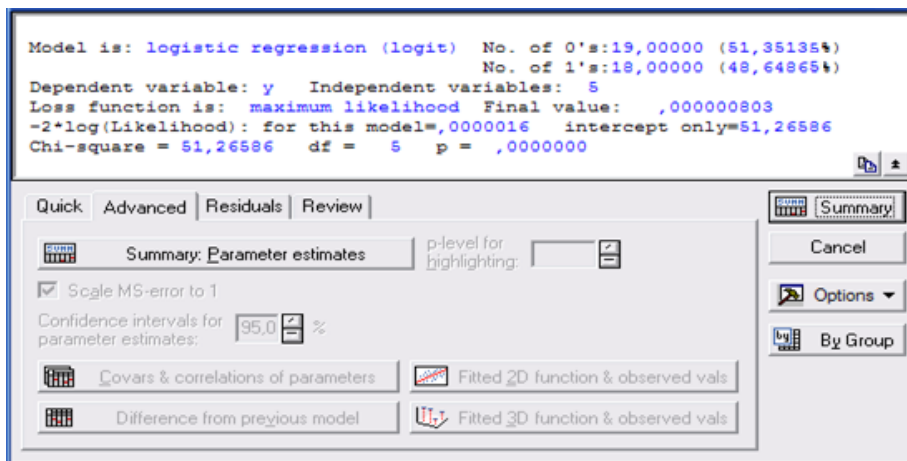

Рис. 2. Параметри logit-моделі в STATISTICA

Отриманий вираз може бути використаний для оцінки ефективності туристичної компанії з урахуванням різних значень показників (факторів, що впливають на ефективність).

Оцінки ефективності, включаючи залежність досліджуваного показника за зміни коефіцієнта x_1 (експертна оцінка ефективності системи управління туристичною компанією) для деяких значень коефіцієнта x_2 (експертна оцінка професіоналізму персоналу) та фіксованих значень інших факторів x_3 , x_4 , x_5 , були обчислені за допомогою запропонованої моделі та показані на рис. 3.

За отриманими результатами (рис. 3) можна стверджувати, що підвищення якості системи управління туристичною компанією (x_1) для різних значень професіоналізму та фіксованих значень інших показників (x_3 , x_4 , x_5) приводить до ефективності туристичної компанії.

Професіоналізм інтегрує всі аспекти бізнесу (операції, відносини з клієнтами та рекламу) в успішне підприємство. У культурі робочого місця професійна поведінка дуже важлива для успішного ведення

бізнесу в довгостроковій перспективі, незалежно від розміру компанії [6].

Для менеджерів туристичної компанії розвиток професіоналізму персоналу є постійним завданням. Навчання працівників – це інвестиція в довгостроковий успіх компанії й ефективність діяльності та в індивідуальну кар'єру працівників. Відносини працівників і робота з клієнтами вкрай необхідні для досягнення поставлених керівниками цілей, завдань, забезпечення стратегічних планів. Економічна трансформація пред'являє особливі вимоги до персоналу туристичних організацій. Їхній професіоналізм, досвід, якості лідерства визначають ефективність роботи підприємства.

Для ефективного управління компанією необхідно зібрати талановиту команду професійних кадрів. Однак у сучасних суворих умовах ведення бізнесу сформувати компетентну команду непросто. Тільки високопрофесійний, добре освічений та об'єднаний колектив може вирішити будь-які завдання будь-якої складності та досягти найкращих результатів. Впровадження системного підходу до процесу мотивації

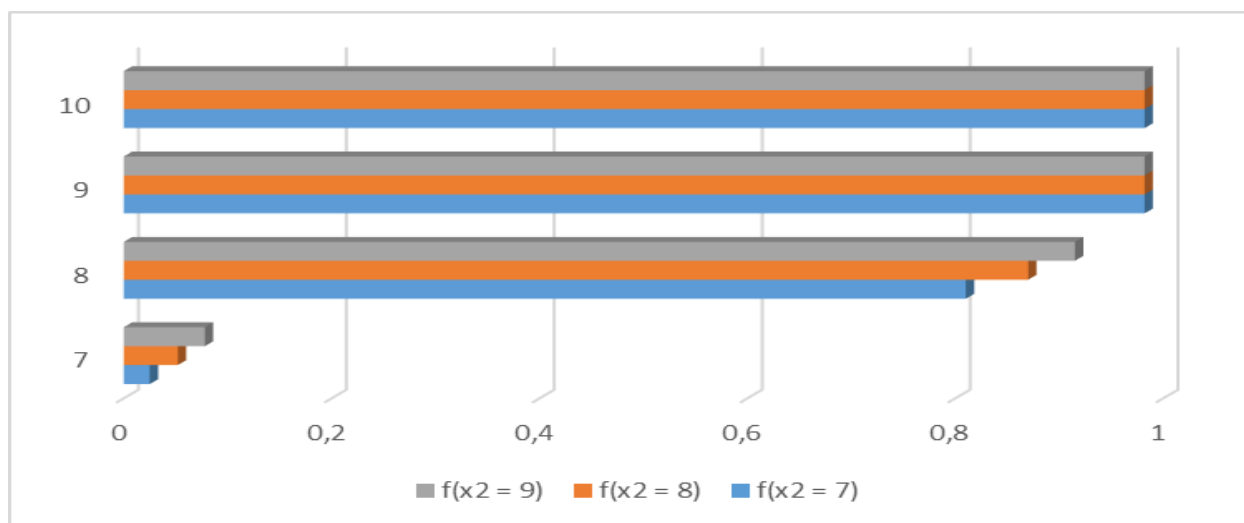

Рис. 3. Вплив експертної оцінки ефективності системи управління туристичною компанією (відносно експертної оцінки професіоналізму) на ефективність діяльності туристичної компанії

з боку керівництва дає змогу докорінно покращити ефективність роботи за допомогою виробничих і адміністративних процесів, підвищити конкурентоспроможність підприємства [5].

Важко забезпечити ефективну взаємодію та домовленості про співпрацю між низкою учасників, активних у різних бізнес-процесах туристичної компанії, на основі чіткого розподілу праці та обов'язків. Ефективність робочих груп залежить від узгодженості в роботі вищих керівників, підбору персоналу, організації роботи, делегування повноважень, управління людськими ресурсами. Талановита команда професійних кадрів – це хороший спосіб досягти серйозних конкурентних переваг для компанії. Метою є підвищення ефективності та результативності компанії за одночасного підвищення професіоналізму персоналу та якості наданих послуг.

Висновки. Основною метою цього дослідження було вдосконалення управління туристичною компанією на основі отриманих об'єктивних результатів ефективності з використанням підходу до логістичної регресії. Запропонована модель має на меті значно розширити наявні методи моделювання, поєднуючи експертні судження та статистичні дані, та полегшити практику управління туристичними компаніями.

Бібліографічний список:

1. Байда Б.Ф. Системний підхід до розвитку менеджменту туризму. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління.* 2019. Том 30(69). № 2. С. 22–25.
2. Державна служба статистики України. Інформація про фінансово-економічні показники туризму та курортів. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.12.2019).
3. Юринець З.В. Чинники, що визначають формування конкурентоспроможності національної економіки. *Ві-*

сник ХНУ. Економічні науки: Науковий журнал. 2013. Том 1 (202). № 4. С. 230–233.

4. Assaf A.G., Agbola F. W. Efficiency analysis of the Australian accommodation industry: A Bayesian output distance function. *Journal of Hospitality & Tourism Research.* 2014. № 38(1). P. 116–132.
5. Arezki R., Cherif R., Piotrowski J. Tourism Specialization and Economic Development Evidence from the UNESCO World Heritage List. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09176.pdf> (дата звернення: 28.12.2019)
6. Yurynets Z., Bayda B., Petrush O. Country's economic competitiveness increasing within innovation component. *Economic Annals – XXI.* 2015. № 9–10. P. 32–35.

References:

1. Baida B.F. (2019). Systemnyy pidkhid do rozvytku menedzhmentu turyzmu, *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*, Vol. 30(69), no. 2, pp. 22–25.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://ukrstat.gov.ua> (accessed 28 December 2019).
3. Yurynets Z.V. (2013). Chynnyky, shcho vyznachayut' formuvannya konkurentospromozhnosti natsional'noyi ekonomiky, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky: Naukovyy zhurnal. Khmelnytskyi: Redaktsiyno-vydavnychy tsestr KHNU*, Vol. 1 (202), no. 4, pp. 230–233.
4. Assaf, A.G., Agbola, F.W. (2014). Efficiency analysis of the Australian accommodation industry: A Bayesian output distance function, *Journal of Hospitality & Tourism Research*, no. 38(1), pp. 116–132.
5. Arezki R., Cherif R., Piotrowski J. Tourism Specialization and Economic Development Evidence from the UNESCO World Heritage List. Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09176.pdf> (accessed 28 December 2019)
6. Yurynets Z., Bayda B., Petrush O. (2015). Country's economic competitiveness increasing within innovation component, *Economic Annals – XXI*, no. 9–10, pp. 32–35.

Головко В.О.

аспірант,

ДННУ «Академія фінансового управління»

Golovko Vladyslav

postgraduate,

State educational-scientific institution

«Academy of Financial Management»

ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

EUROPEAN INCLUSIVE EXPERIENCE RESEARCH IN THE CONTEXT OF THE COUNTRY'S ECONOMIC SECURITY

Обґрунтовано важливість дослідження зарубіжного досвіду інструментів інклюзивного розвитку економіки. Розглянуто досвід інклюзивного розвитку таких країн Європи, як Німеччина, Норвегія і Швеція. Основним, чим може бути корисний досвід цих країн, є те, що провідні європейські країни активно поєднують і ефективно використовують державне управління з дотриманням принципів рівноправ'я та соціальної рівності. Розглянуто основні групи показників, які дають змогу визначити індекс інклюзивного розвитку, який використовують для відображення світовій спільноті результатів діяльності тієї чи іншої країни. Визначено особливості державного управління у сфері публічно-приватного партнерства в контексті покращення ефективності інклюзивного розвитку різних країн світу. Сформовано матрицю переваг та гальмуючих ознак інклюзивного розвитку економіки досліджуваних країн. Порівняно вибрані країни для дослідження зі станом інклюзивного розвитку в Україні.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, економічна безпека, європейський досвід, національна економіка, публічно-приватне партнерство.

Обоснована важность исследования зарубежного опыта инструментов инклюзивного развития экономики. Рассмотрен опыт инклюзивного развития таких стран Европы, как Германия, Норвегия и Швеция. Основным, чем может быть полезен опыт этих стран, является то, что ведущие европейские страны активно совмещают и эффективно используют государственное управление вместе с соблюдением принципов равноправия и социального равенства. Рассмотрены основные группы показателей, позволяющие определить индекс инклюзивного развития, который используют для отображения мировому сообществу результатов деятельности той или иной страны. Определены особенности государственного управления в сфере государственно-частного партнерства в контексте повышения эффективности инклюзивного развития различных стран мира. Сформирована матрица преимуществ и тормозящих признаков инклюзивного развития экономики исследуемых стран. Сравнены избранные страны для исследования с положением инклюзивного развития в Украине.

Ключевые слова: инклюзивный развитие, экономическая безопасность, европейский опыт, национальная экономика, государственно-частное партнерство.

The importance of studying the foreign experience of tools for inclusive economic development is substantiated. The experience of inclusive development of such European countries as Germany, Norway and Sweden is considered. The main thing that the experience of these countries can be useful is that the leading European countries actively combine and effectively use public administration along with the observance of the principles of equality and social equality. The main groups of indicators that allow to determine the inclusive development index, which use the results of the activities of a country to display to the world community, are considered. The features of public administration in the field of public-private partnership in the context of improving the effectiveness of inclusive development of various countries of the world are determined. A matrix of advantages and inhibitory signs of inclusive development of the economies of the studied countries has been formed. Compared to selected countries for research with the situation of inclusive development in Ukraine. The national economies and ensuring the economic security of the state are closely interconnected, and to achieve a high level of the second and effective modernization of the first, it is necessary to fulfill a large number of conditions, which include achieving a high level of employment,

constant investment in education, an effective fight against poverty, modernization of labor markets etc. All this and much more has been troubling the leading countries of the world for more than a dozen years. Public administration in countries with a high level of economy actively aimed to achieve continuous inclusive development, as a result of their activities, will bring a fair distribution of income. Studying the world experience of inclusive development, an understanding comes of how important it plays for the national economy and ensuring the economic security of the state, in particular. In order to stimulate inclusive development in Ukraine, the state needs help and it is possible thanks to cooperation with the private sector, which will contribute to the effective implementation of functions. Overcoming poverty, expanding opportunities for society – all this and much more the state can do, it is only necessary to effectively implement the functions assigned to it. In our opinion, significant scientific attention needs to be paid to improving the process of developing and implementing public-private partnership projects that will solve the two biggest problems in Ukraine: ensuring economic security and stable inclusive development.

Keywords: *inclusive development, economic security, European experience, national economy, public-private partnership.*

Постановка проблеми. Сьогодні світова спільнота неабияк зацікавлена в інклюзивному зростанні. Все більше провідних країн світу формують та використовують новітні інструменти забезпечення і досягнення справедливих можливостей, рівноправ'я для економічних учасників. Ефективне застосування концепції інклюзивного розвитку приносить певну вигоду для кожного сектору економіки та різним верствам суспільства.

Інтереси національної економіки та забезпечення економічної безпеки держави тісно пов'язані між собою, і для досягнення високого рівня другого та ефективної модернізації першого потрібно виконати велику кількість умов, до яких належить досягнення високого рівня зайнятості, постійне інвестування в освіту, ефективна боротьба з бідністю, модернізація ринків праці тощо. Все це і багато іншого вже не перший десяток років турбувало провідні країни світу. Державне управління в країнах із високим рівнем економіки спрямоване на досягнення постійного інклюзивного розвитку, який у результаті їхніх заходів привнесе справедливий розподіл доходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання інклюзивного розвитку економіки досліджували такі вчені, як: Д. Асмоглоу, С. Бабенко, А. Базилюк, О. Балакірева, З. Бедос, Р. Болінг, С. Голандер, Е. Дуфло, Р. Жиленко, О. Жулин, Т. Затонацька, В. Звонар, Д. Ейсеомглу, С. Кожемякіна, А. Колот, Е. Лібанова, Дж. Подест, Е. Райнерт, Д. Робінсон, Р. Хаусманн та інші.

З огляду на накопичений науковий здобуток провідних вітчизняних науковців, слід відзначити, що в сучасних умовах розвитку досі залишається актуальним питання дослідження європейського досвіду інклюзивного розвитку з метою його застосування в Україні та зміцнення економічної безпеки держави.

Мета статті. Основною метою статті є дослідження європейського досвіду інклюзивного розвитку з метою його застосування в Україні та зміцнення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає Т. Єфименко [1, с. 73], економічна безпека в контексті забезпечення національних інтересів являє собою стабільний стан економічної системи, її невразливість до внутрішніх та зовнішніх викликів. Але щоб досягнути такого стану, необхідно врахувати кожну її складову частину та тісно співпрацювати з приватним сектором. Одним з ефективних показників, який сприятиме підви-

щенню економічної безпеки держави, є рівень інклюзивного розвитку.

Україна посідає далеко не останнє місце в міжнародній спільноті і прагне брати активну економічну участь у питаннях захисту та розвитку цивілізації як такої. Але щоб ефективно внести свою частку в цей розвиток та стати на один економічний рівень із провідними країнами Європи, Азії та Америки, необхідно ретельно дослідити їхній пройдений шлях у питанні забезпечення інклюзивного розвитку з метою його використання для модернізації власної національної економіки.

До лідерів списку найбільш розвинених країн вже не один рік входять такі держави, як Німеччина, Швеція, Швейцарія та інші. У 2018 році Комітет інклюзивного розвитку визнав Норвегію країною з найбільш розвинутою економікою в контексті інклюзивного розвитку.

У Норвегії політика економічного зростання зумовила існування одного з найбільших ВВП на душу населення в Європі. Відповідно до Звіту про інклюзивний розвиток у 2018 році, підготовленого Всесвітнім Економічним Форумом [2], у Норвегії ВВП на душу населення становить приблизно 89 доларів США, що є значно більшим за середнє значення цього показника, який був вирахований серед країн, у яких досліджувався рівень інклюзивного розвитку.

Інклюзивний розвиток у Норвегії не обмежується підвищенням рівня життя населення за допомогою економічних механізмів. Ця країна вже багато років вкладає велику кількість як фінансових, так і людських ресурсів у подолання таких всесвітніх проблем, як гендерна нерівність, неекологічні джерела енергії та палива.

Якщо говорити про гендерне питання в Норвегії, то нині завдяки успішній комплексній діяльності державних та всесвітніх спеціалізованих програм показник співвідношення працюючих чоловіків та жінок у цій країні становить 0,95. Це свідчить про те, що працедавці в Норвегії ставлять гендерне питання під час прийому особи на роботу на останнє місце.

Такі високі показники залучення жінок у робітничий процес зумовлені тим, що в Норвегії вже протягом десяти років працюють потужні та жорсткі гендерні квоти, відповідно до яких впроваджені відсоткові норми залучення жінок у виробничий процес залежно від галузі та специфіки праці. До прикладу, в норвезьких компаніях принаймні 40% членів ради правління повинні становити саме жінки.

Уряд Норвегії постійно залучає приватний сектор для реалізації власних державних програм розвитку. Однією з особливостей є те, що не лише окремо взята приватна компанія може стати безпосереднім учасником того чи іншого проекту, який націлений на забезпечення економічної безпеки держави, але й приватний консультант може допомогти оцінити і реалізувати проект. Державне управління Норвегії постійно розширяє можливості залучення приватного бізнесу в реалізацію державних програм і проектів. Приватні консультанти дають змогу постійно і практично без ризиків отримати та реалізувати нові інноваційні ідеї з приватного сектору.

Незважаючи на те, що в останні роки Німеччина дещо знизила власні темпи щодо впровадження інклюзивного розвитку, нині в цій країні розвивається велика кількість інклюзивних програм у всіх сферах економіки.

Якщо розглядати програми інклюзивного розвитку в Німеччині на рівні працюючого населення, то тут є декілька їх видів.

Субсидія «нового старту» (в Німеччині ця субсидійна програма називається *Gründungszuschuss*) [3]. Відповідно до цієї програми, ті особи, які документально підтвердили намір чи факт створення власного бізнесу, мають право одержувати грошову допомогу від держави. Таким чином, особи, які вирішили створити власний бізнес, офіційно оголошують себе безробітними та отримують право на тимчасову підтримку держави. Вимогами до отримання цієї субсидії є існування в особи бізнес-плану та право попереднього отримання іншого виду субсидії не менше як ще на 150 днів. Окрім того, підприємці, які отримують субсидію *Gründungszuschuss*, протягом усього часу субсидювання мають велику кількість соціальних послаблень: звільнення від сплати у фонд пенсійного страхування; зменшення відсоткової ставки за виплатами за обов'язкове індивідуального страхування; надання права не сплачувати у страховий фонд на випадок безробіття.

Ще однією успішною програмою інклюзивного розвитку є існування в Німеччині системи класифікації працюючого населення «*minijobs*» та «*midijobs*» [4]. Відповідно до програми «*minijobs*», працююче населення, яке заробляє в місяць менше ніж 450 євро в місяць, звільняється від усіх виплат у страхові фонди. Так на державному рівні ці працівники отримали можливість не зменшувати виплати на соціальне страхування і низьку власну заробітну плату.

Німеччина сформувала потужну систему соціальних послаблень та забезпечень, які дають можливість всім громадянам, незалежно від їхнього рівня матеріального забезпечення, отримати повноцінну освіту та відповідну до знань та бажань роботу.

Окрім цього, німецький уряд доволі швидко усвідомив важливість публічно-приватного партнерства для ефективного інклюзивного розвитку і забезпечення економічної безпеки держави. Спочатку, за перших спроб ефективно застосувати публічно-приватне партнерство, підприємства Німеччини жалілися на велику кількість проблем у законодавчій площині. Лише із прийняттям Закону "Про прискорення реалізації публічно-приватних партнерств і про по-

ліпшення правових умов для них» було суттєво покращено процес формування партнерства у сфері будівництва автомобільних магістралей. Як наслідок, нині в Німеччині є одні з найкращих доріг та високий рівень інфраструктури загалом.

Цікавою є процедура конкурсного відбору на участь у тих чи інших проектах публічно-приватного партнерства в Німеччині. Весь процес конкурсного відбору передбачає пряму форму незалежних переговорів із кожним підприємством-претендентом, під час яких в обов'язковому порядку піднімаються питання, як той чи інший проект може допомогти суспільству, сприяти інклюзивному розвитку, забезпечити безпеку тощо.

У Швеції ринок праці відрізняється високим рівнем кооперації між державою та приватним сектором. Окрім того, державна політика вже багато років спрямовує свою діяльність на залучення до робочого процесу соціально незахищених груп населення. Відповідно, політика інклюзивного росту у сфері працевлаштування складається з таких базових принципів, як [5]:

- постійний та безперервний процес навчання працівників, підвищення їхньої кваліфікації (підготовчі курси, професійні ініціативи тощо);

- субсидійна зайнятість, яка виявляється у фінансовій підтримці та послабленні податкових стягнень для тих роботодавців, які працевлаштовують осіб з особливими потребами чи безробітних осіб;

- досконала система служби зайнятості, яка не лише виконує завдання пошуку роботи, а й формує мережу зацікавлених працевлаштовувачів та систему коучінгу для безробітних.

Якщо розглядати політику забезпечення робочого населення, то у Швеції є значні відмінності від інших країн, наведених вище. Якщо в більшості розвинутих країн населення, заробіток якого є нижчим від середнього, підпадає під значну кількість субсидювань та дотацій, то у Швеції такі працівники не мають такої значної фінансової допомоги. З іншого боку, на державному рівні ці особи мають можливість практично безкоштовно отримати необхідну спеціалізацію або пройти професійні курси [6].

У результаті цього процесу, нині у Швеції більша частина працюючого населення отримала необхідну освіту та кваліфікацію і, відповідно, вправі розраховувати на високу заробітну плату. Для того, щоб заробітна плата не зменшувалася роботодавцем та була відповідною професійній кваліфікації працівника, більшість робітників у Швеції працюють на основні колективних договорів. Ці договори складаються разом із робочими союзами, які володіють потужними важелями впливу, наданими їм державою [7]. Окрім того, робочі союзи за запитом робітників мають право вимагати у роботодавця перегляду чи оновлення колективних договорів, їх доповнення та вдосконалення.

Варто зазначити, що відповідно до моделі інклюзивного розвитку більша частина населення Швеції працездатного віку залучена у робітничий процес. Задля цього на державному рівні в цій країні було сформовано потужну систему стимулів та заохочень для посилення загальної зайнятості чоловіків та жі-

Матриця переваг та гальмуючих ознак інклюзивного розвитку економіки досліджуваних нами країн

Норвегія	Швеція	Німеччина	Україна
– один із найвищих показників ВВП на душу населення; – високий рівень продуктивності праці; – високий рівень зайнятості; – використання приватних консультантів для надання якісних державних послуг	– висока продуктивність праці; – низький рівень бідності; – висока тривалість життя;	– низький державний борг; – низька інтенсивність використання вуглецю; – висока тривалість життя; – постійне використання публічно-приватного партнерства для розвитку доріг	– <i>прийнятний рівень працевлаштування;</i> – <i>середній рівень тривалості життя</i>
– присутність нерівності в розподілах доходів	– присутність нерівності в розподілах доходів; – неефективний державний контроль у соціально-економічній сфері під час залучення приватних установ	– нерівність у багатстві порівняно з іншими країнами з високими доходами; – високий рівень бідності порівняно з країнами з високими доходами	– <i>низька продуктивність праці;</i> – <i>високий коефіцієнт залежності;</i> – <i>незбалансованість розподілу доходів і багатства;</i> – <i>високий рівень бідності</i>

Джерело: складено автором

нок [8]. Відповідно, висока зайнятість населення зумовила швидкий розвиток економіки та підвищення рівня добробуту населення. Для того, щоб заохотити населення в цій сфері, Швеція сформувала потужну систему соціального забезпечення для працюючого населення [9]. У кожному без винятку колективному договорі прописується чітка взаємодія між працівником та залученою страховою компанією або соціальним фондом. Навіть найменш забезпечені верстви працюючого населення можуть очікувати безоплатного базового медичного забезпечення, часто це страхування стосується і їхніх сімей. Інклюзивний розвиток тісно пов'язаний із соціальною ситуацією в країні, і уряд Швеції це добре розуміє. Саме тому у Швеції найбільше укладають договори із приватними інвесторами на управління державними лікарнями, здійснення швидкої допомоги, проведення лабораторних досліджень тощо. Послуги у сфері охорони здоров'я та освіти покращилися, а їхня вартість за останні п'ять років знизилася практично вдвічі. Але досвід Швеції у сфері публічно-приватного партнерства має і негативні сторони. Низка проектів соціального значення, які були об'єктом приватно-публічного партнерства, закінчувалися серйозними проблемами для уряду Швеції. Так, до прикладу, приватні компанії економлять на інфраструктурній складовій частині проектів (водопостачання, каналізація, очисні споруди, вентиляція, фільтрація), вартість самого проекту зростає під кінець терміну [10, с. 14]. Такий досвід показує, наскільки важливий державний контроль і оцінка під час укладання та реалізації договорів публічно-приватного партнерства.

Проведене дослідження досвіду країн світу дає змогу сформулювати матрицю переваг та гальмуючих ознак інклюзивного розвитку економіки для вибраних нами країн (табл. 1).

З огляду на досвід запровадження інклюзивного розвитку в країнах Європи, можна дійти висновку, що цей процес є комплексним та потребував від цих країн залучення значних матеріальних та людських ресурсів. Окрім того, формування інклюзивних умов

розвитку в усіх сферах життєдіяльності суспільства потребувало не лише використання державних механізмів, а й перманентного дотримання принципів рівноправ'я та соціальної рівності в державі.

Висновки. Під час дослідження світового досвіду інклюзивного розвитку приходиться розуміння, наскільки важливу роль він відіграє для національної економіки та забезпечення економічної безпеки держави зокрема.

Для того, щоб стимулювати інклюзивний розвиток в Україні, державі потрібна допомога, і вона можлива завдяки співпраці з приватним сектором, який сприятиме ефективному виконанню державних функцій. Подолати бідність, розширити можливості для суспільства – все це і багато іншого держава може зробити, потрібно лише ефективно реалізовувати покладені на неї функції. На нашу думку, необхідно приділити значну увагу питанню удосконалення процесу розроблення та реалізації проектів приватно-публічного партнерства, які дадуть змогу вирішити дві найбільші проблеми в Україні, такі як забезпечення економічної безпеки і стабільний інклюзивний розвиток.

Бібліографічний список:

1. Сфименко Т.І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки // ДННУ «Акад. фін. управління». К., 2016. 447 с.
2. The Inclusive Development Index 2018: Summary and Data Highlights. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-development-index-2018> (дата звернення: 12.01.2020)
3. Giannelli, Gianna C. and Ursula Jaenichen, Thomas Rothe (2013), Doing Well in Reforming the Labour Market. Recent Trends in Job Stability and Wages in Germany, IZA Discussion Paper 7580, Bonn.
4. Düll, Nicola (2018), Case Study: Gaps in Access to Social Protection for Mini-jobs in Germany, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018 (ed. by European Commission).
5. Forslund and Vikström, Arbetsmarknadspolitiken effekter på sysselsättning och arbetslöshet – en översikt [Labour market policy effects on employment and unemployment], Report 2011:7, IFAU, 2011, p. 7.

6. Andersen, The Welfare State and Economic Performance, SOU 2015:53 Appendix 4 to the Long-Term Inquiry Report, 2015.
7. Fredriksson, P., B. Öckert and H. Oosterbeek (2013), "Long-Term Effects of Class Size", Quarterly Journal of Economics, Vol. 128, No. 1.
8. Berglund and Esser, Modell i förändring – landrapport om Sverige, NordMod 2030 (Model in Change. Swedish Country Report), 2014 p. 17.
9. Dølvik et al., The Nordic model towards 2030. A new chapter? NordMod 2030. 2014, pp. 21–22.
10. Варнавский В.Г. Державно-приватне партнерство в охороні здоров'я: міжнародний досвід // *Управління охороною здоров'я*. 2010. № 1 (26). С. 9–

References:

1. Yefymenko T.I. (2016) Fiskalna ta monetarna bezpeka nacionalnoyi ekonomiyi [Fiscal and Monetary Security of the National Economy]. DNNU «Akad. fin. upravlinnya». K. 447 p. [in Ukr.]
2. The Inclusive Development Index 2018: Summary and Data Highlights. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-development-index-2018> (accessed: 12.01.2020) ([in Eng.]
3. Giannelli, Gianna C. and Ursula Jaenichen, Thomas Rothe (2013), Doing Well in Reforming the Labour Market. Recent Trends in Job Stability and Wages in Germany, *IZA Discussion Paper 7580*, Bonn. [in Eng.]
4. Düll, Nicola (2018), Case Study: Gaps in Access to Social Protection for Mini-jobs in Germany, Luxembourg: *Publications Office of the European Union*, 2018 (ed. by European Commission). [in Eng.]
5. Forslund and Vikström, (2011) Arbetsmarknadspolitikens effekter på sysselsättning och arbetslöshet – en översikt [Labour market policy effects on employment and unemployment], Report 2011:7, IFAU. p. 7. [in Ger.]
6. Andersen, (2015) The Welfare State and Economic Performance, SOU 2015:53 Appendix 4 to the Long-Term Inquiry Report. [in Eng.]
7. Fredriksson, P., B. Öckert and H. Oosterbeek (2013), "Long-Term Effects of Class Size", Quarterly Journal of Economics, Vol. 128, No. 1. [in Eng.]
8. Berglund and Esser, Modell i förändring (2014) – landrapport om Sverige, NordMod 2030 (Model in Change. Swedish Country Report). p. 17. [in Sw.]
9. Dølvik et al. (2014), The Nordic model towards 2030. A new chapter? NordMod 2030. pp. 21–22. [in Eng.]
10. Varnavskyj V.G. (2010) Derzhavno-pryvatne partnerstvo v oxoroni zdorovya: mizhnarodnyj dosvid [Public-Private Partnership in Healthcare: An International Experience]. *Upravlinnya oxoronoyu zdorovya*. 2010. № 1 (26). pp. –15. [in Ukr.]

УДК 338.246.2:339.972

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-7>

Єдинак В.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Університету митної справи та фінансів

Семакіна Д.Е.

студентка
Університету митної справи та фінансів

Турко О.І.

студент
Університету митної справи та фінансів

Iedyak Volodymyr

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Management Foreign Economic Activity
University of Customs and Finance

Semakina Diana

Student
University of Customs and Finance

Turko Olena

Student
University of Customs and Finance

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

CERTAIN ASPECTS OF MANAGEMENT AND EFFECTIVENESS OF PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню ролі державних закупівель у розвитку економіки країни та ефективності їх здійснення. Здійснено систематизацію ключових компетенцій електронної системи публічних закупівель "ProZorro" для потенційних учасників торгів. Досліджено ефективність закупівель в розрізі найбільших замовників та регіонів України. Визначено основні функції публічних закупівель та їх характеристики, проаналізовано сучасний механізм регулювання економіки через здійснення публічних закупівель. Висвітлено окремі прогалини законодавства, що уможливають проведення аукціонів поза платформою "ProZorro" та дають підґрунтя для зловживань з використанням допорогових закупівель. Виявлено основні фактори, що сприяють зниженню конкурентної пропозиції на публічних торгах. Виокремлено, обґрунтовано основні напрями вдосконалення процедур публічних закупівель у системі закупівель "ProZorro".

Ключові слова: державні закупівлі, публічні закупівлі, тендер, електронна система закупівель "ProZorro", ефективність.

Статья посвящена исследованию роли государственных закупок в развитии экономики страны и эффективности их осуществления. Осуществлена систематизация ключевых компетенций электронной системы публичных закупок "ProZorro" для потенциальных участников торгов. Исследована эффективность закупок в разрезе крупнейших заказчиков и регионов Украины. Определены основные функции публичных закупок и их характеристики, проанализирован современный механизм регулирования экономики через осуществление публичных закупок. Освещены отдельные пробелы законодательства, которые делают возможным проведение аукционов вне платформы "ProZorro" и дают почву для злоупотреблений с использованием допороговых закупок. Выявлены основные факторы, способствующие снижению конкурентного предложения на публичных торгах. Выделены, обоснованы основные направления совершенствования процедур публичных закупок в системе закупок "ProZorro".

Ключевые слова: государственные закупки, публичные закупки, тендер, электронная система закупок "ProZorro", эффективность.

The article is devoted to the study of the role of public procurement in the development of the country's economy. Key competencies of the "ProZorro" electronic procurement system for potential bidders have been systematized. Analyzed the dynamics of savings indicators in monetary terms over the course of the last five years of the platforms existence. The effectiveness of procurement among the largest customers and at the regional level is investigated. The basic functions of public procurement and their characteristics are determined; the modern mechanism of regulation of the economy through the system of public procurement is stipulated. The main advantages and disadvantages of the e-procurement process through the "ProZorro" system have been formed, as well as the main tendencies of the development of the e-procurement process through the "ProZorro" system. The technique of public (state) procurement analysis allows comprehensive effectiveness evaluation and forms the methodological basis for the main directions of improving procedures for public procurement procedure verification and identification of the reserves for the budgetary savings economy. Some gaps in the legislation that allows the auction without the participation of the "ProZorro" platform and price manipulation schemes through the practice of sub-threshold procurement have been identified. Emphasis is placed on tighter controls over sub-threshold procurement as one of the most corrupt factors, including lowering the maximum value of the lot and regulating procedures using additional agreements. Attention is also drawn to the development of tender documentation standardized forms, the formation of uniform requirements for quantitative and qualitative characteristics of the procurement subject. Examples of splitting up the total cost of goods or work and overpricing resulting from manipulations with the procurement system are given. The main factors contributing to the reduction of competitive bidding at the auction are illustrated. Annual and cross-sectoral indicators of a competitive bid for the lot are analyzed. The basic directions of improvement of work in the procurement system "ProZorro" are separated and substantiated.

Keywords: government procurement, public procurement, tender, "ProZorro" electronic procurement system, efficiency.

Постановка проблеми. Україна динамічно розвивається та перманентно здійснює реформи у різноманітних напрямках суспільного життя. Механізм задоволення суспільних потреб та реалізації національних інтересів у нашій державі безпосередньо забезпечується такими взаємозалежними елементами, як державне замовлення та публічні закупівлі. Саме сфера публічних закупівель зазнала кардинальних змін, що дало поштовх не тільки до зменшення корупційних проявів у цій сфері, але й до розвитку національної економіки. Державні закупівлі здійснюються відповідними органами державної влади й органами місцевого самоврядування, муніципальними та комунальними підприємствами, які здійснюють забезпечення суспільних потреб (товарів, робіт та послуг відповідної якості та кількості вчасно та згідно з угодою) певної територіальної громади, а також суб'єктами монополій та державними підприємствами на основі встановлених правил та процедур [1].

У 2014 році в Україні було ініційовано дуже складний процес реформування системи публічних закупівель, результатом чого стало створення системи електронних торгів "ProZorro". Основною метою реформи є суттєве зниження корупції під час закупівель за публічні кошти, досягнення максимальної ефективності та економії за рахунок реалізації головного принципу системи «всі бачать все» [2]. Однак, незважаючи на позитивні результати під час запровадження "ProZorro", залишається ціла низка невирішених питань, що можуть негативно впливати на ефективність здійснення публічних закупівель, тому питання вдосконалення системи публічних закупівель залишаються відкритими та потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом п'яти останніх років з моменту запровадження системи електронних державних закупівель "ProZorro" питання ефективності її функціонування все більше привертає увагу як науковців, так і самих підприємців та суспільства загалом. Державні

закупівлі стали більш відкритими та доступними, що дало змогу всім зацікавленим особам бачити інформацію щодо здійснюваних трансакцій, водночас стають явними наявні недоліки системи та порушення у здійсненні процедур. Сьогодні проблематика функціонування та перспективи розвитку системи державних закупівель цікавлять багатьох фахівців, що відображено в їхніх публікаціях. Зокрема, дослідженню теоретично-правових та методологічних проблем системи державних закупівель присвячено праці В.В. Смиричинського, Н.Б. Ткаченка, О.П. Шатковського. Корупційні ризики системи публічних закупівель проаналізовано в роботах О.С. Мельникова, О.В. Іванова, М.В. Голованенко та інших учених. Основою таких досліджень є аналіз дотримання вимог щодо процедур закупівлі, викладених у Законі України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року (станом на 18 лютого 2020 року).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність численних вітчизняних досліджень у сфері публічних закупівель та оцінювання ефективності їх здійснення з боку державного сектору економіки України, дослідженню системи електронних закупівель "ProZorro" приділяється недостатньо уваги. Загалом розвиток цієї системи відбувається з позитивною динамікою та в правильному напрямі, але існує низка відкритих питань та недоліків, що потребують покращення та термінового вирішення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз сучасного стану державних закупівель в Україні, розкриття особливостей функціонування електронної системи публічних закупівель "ProZorro", визначення економічної ефективності здійснення публічних закупівель, визначення найбільш важливих проблем сфери та напрямів удосконалення вітчизняного законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із важливих секторів комерції є так званий сектор B2G (Business to Government), тобто здійснення

Переваги системи "ProZorro"

Категорія	Привілеї
Онлайн-режим	Віртуальна присутність на аукціоні представників ЗМІ та контролюючих органів.
	Система назавжди зберігає історію редагувань та видалені документи.
Процес вибору переможця зрозумілий та публічний	Доступ до комерційних пропозицій усіх учасників.
	Повна інформація про товар, послугу або роботи переможця, включаючи укладений договір.
	Можливість відстеження скарг інших учасників.
Простота доступу, користування та участі	Мінімальний пакет довідок під час подачі пропозиції.
	Інтуїтивний інтерфейс та подання пропозиції в декілька кліків.
	Відомості із відкритих державних реєстрів замовник зобов'язаний перевіряти самостійно.

Джерело: складено авторами на основі джерела [3]

поставки товарів, робіт та послуг бізнесом для задоволення потреб державного сектору. Цей вид бізнесу має велике поширення в Європі, а з 1 квітня 2016 року розпочався новий етап розвитку в Україні, коли було запроваджено в дію систему електронних державних закупівель "ProZorro". Створення цієї системи мало на меті вирішення двох основних проблем, таких як зниження рівня корупції у сфері публічних закупівель та економія державних коштів за рахунок підвищення конкуренції між постачальниками. Основні характеристики майданчика "ProZorro" відображено в табл. 1.

За п'ять років діяльності платформи стало зрозуміло, що вона досить активно використовується учасниками електронних торгів. Обсяги державних закупівель через систему щорічно зростають, а на початок 2020 року становлять більше 300 млрд. грн. При цьому кількість учасників також збільшилась: більше 155 тис. постачальників та більше 25 тис. замовників. За цей період також вдалося досягти значної економії використання бюджетних коштів, а саме більше 104,3 млрд. грн. (рис. 1), що на перший погляд підтверджує ефективність та зручність системи як для держави, так і для бізнесу.

Масштабність і значущість публічних закупівель для країни характеризуються таким показником, як частка державних (публічних) закупівель у ВВП, динаміку якого наведено на рис. 2.

Слід зазначити, що за кордоном середня частка обсягів державних закупівель є значно вищою, ніж в Україні, і перебуває в межах від 10% до 25% від

обсягів ВВП. Через військові події в Україні й значну девальвацію вітчизняної валюти частка державних закупівель не була досить значною, складаючи лише 4,0% у 2015 році та 5,4% у 2016 році. Проте залучення додаткових коштів за рахунок траншів від Міжнародного валютного фонду дало змогу значно збільшити обсяги витрат на держані закупівлі: 13,4% у 2017 році та 11,1% у 2019 році відповідно. Однак слід констатувати, що грошове вираження обсягів державних закупівель не завжди свідчить про їх ефективність.

Структурний аналіз публічних закупівель можна проводити в розрізі окремих груп замовників, предметів закупівлі, джерел фінансування, видів торгів, видів процедур закупівель тощо.

Зазвичай аналіз структури здійснюють через вирахування частки окремих видів публічних закупівель у їх загальному обсязі. Інформацію щодо аналізу структури та рівня економії державних коштів на прикладі замовників завершених процедур наведено в табл. 2.

Так, у 2019 році у структурі замовників публічних закупівель найбільшу частку за кількістю процедур мала Київська міська державна адміністрація, а саме більше 80 тис. унікальних лотів та 40,1 млрд. грн. за фактичною вартістю закупівлі. Значні частки у структурі закупівель за кількістю процедур мали Міністерство освіти (57,1 тис. од.) та Міністерство внутрішніх справ України (45,5 тис. од.). Однак за вартісним вираженням обсягу закупівель на публічній основі перше місце посіло Міністерство інфраструктури з

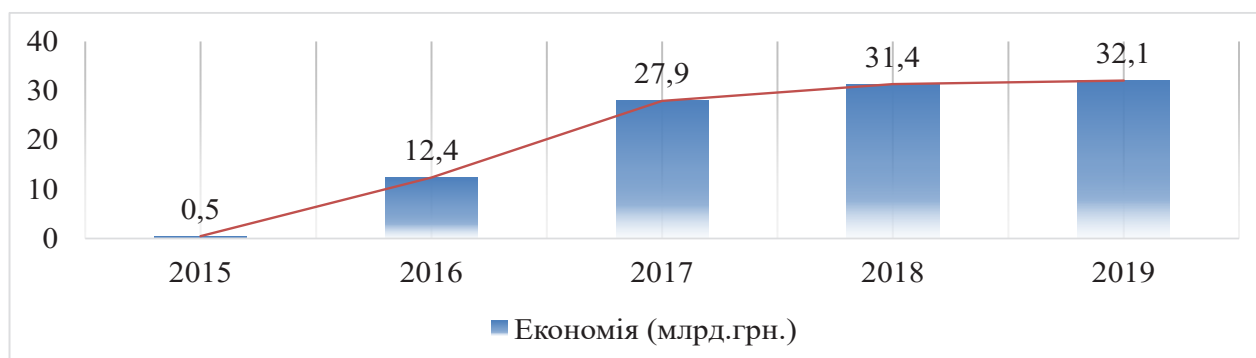

Рис. 1. Вартісні показники економії у 2015–2019 роки

Джерело: складено авторами на основі джерела [4]

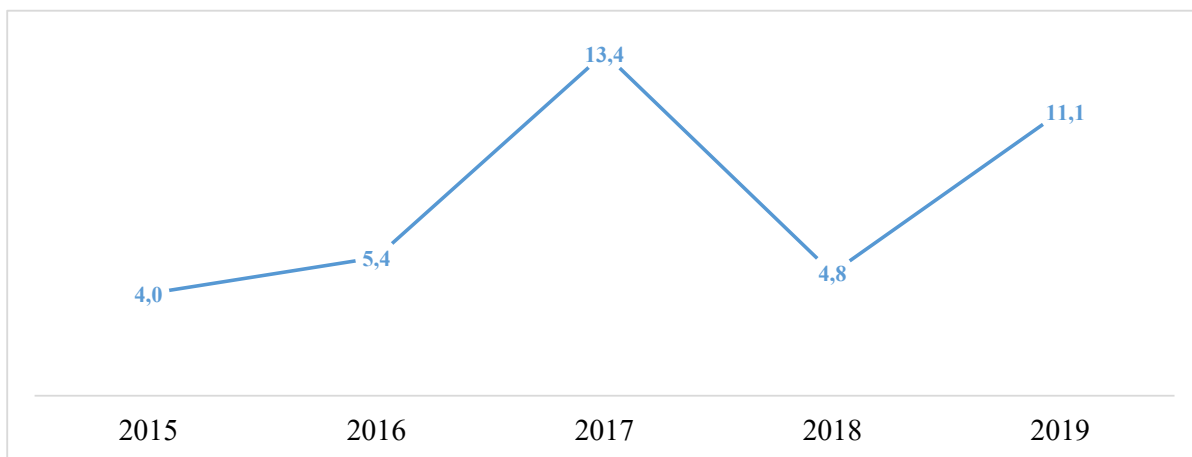

Рис. 2. Динаміка частки державних закупівель у ВВП країни за 2015–2019 роки

Джерело: складено авторами на основі джерела [8]

Таблиця 2

Аналіз ефективності закупівель серед найбільших замовників за 2019 рік

Замовник, органом управління якого є	Кількість процедур		Очікувана вартість закупівлі		Фактична вартість закупівлі за договором		Сума економії		Середня кількість пропозицій на торги
	од.	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	
КМДА	80 043	5,8	42,3	6,7	40,1	6,7	2,2	5,2	2,12
Міністерство освіти	57 168	4,1	9,7	1,5	9,4	1,6	0,3	3,2	2,81
Міністерство внутрішніх справ України	45 590	3,3	10,0	1,6	9,6	1,6	0,4	4,0	2,63
Міністерство інфраструктури	23 579	1,7	95,1	15,2	87,9	14,7	7,2	7,6	2,64
Дніпропетровська ОДА	22 274	1,6	9,0	1,4	8,6	1,4	0,4	4,9	2,33
Харківська міська рада	20 850	1,5	14,8	2,4	14,5	2,4	0,3	2,2	2,32
Міністерство оборони України	20 722	1,5	20,8	3,3	20,2	3,4	0,6	3,0	2,65
Загальна кількість завершених тендерів	1 380 000	100,0	627,0	100,0	597,3	100,0	29,7	4,7	2,38

Джерело: складено авторами на основі джерела [8]

часткою у 14,7% у загальному обсязі закупівель, або 87,9 млрд грн.

Решта замовників продукції, послуг і робіт (Дніпропетровська ОДА, Запорізька міська рада та Міністерство оборони України) у 2019 році здійснювала менш значні за обсягом закупівлі, проте вартісні показники є досить вагомими: 8,6 млрд грн, 14,5 млрд грн, 20,2 трлн грн відповідно.

Загалом упродовж I – IV кварталів 2019 року в системі “ProZorro” успішно завершилися більше 1,38 млн лотів закупівель з очікуваною вартістю понад 627 млрд грн. Економія бюджетних коштів склала 29,7 млрд грн. Успішно завершилися закупівлі у 17,6 тис. замовників, у яких взяли участь 48,7 тис. учасників (без урахування учасників у звітах про укладені договори), які подали понад 473 тис. пропозицій. Найбільша кількість унікальних учасників припадає на конкурентні допорогові закупівлі (154,1 тис. учасників) та процедури відкритих торгів (27,5 тис. учасників). За результатами проведених закупівель за минулий рік було укладено 1,1 млн договорів.

Найбільша кількість успішно проведених процедур закупівель за результатами 2019 року серед усіх областей України спостерігалась у Дніпропетровській (108 тис. лотів), Харківській (92,6 тис. лотів), Одеській (80,5 тис. лотів) та Донецькій (76,4 тис. лотів) областях. За сумою очікуваної вартості всіх успішно завершених торгів лідерами стали Київська, Дніпропетровська, Харківська, Львівська та Донецька області. Сума очікуваної вартості їх закупівель склала 212,2 млрд грн, 50,9 млрд грн, 44,2 млрд грн, 34,1 млрд грн та 29,8 млрд грн відповідно.

З огляду на головну мету здійснення публічних закупівель, що полягає в економії бюджетних коштів, важливим напрямом аналізу, який потребує вдосконалення методичного забезпечення, є саме оцінювання ефективності державних закупівель як на макро-, так і мікрорівнях (на рівні конкретної угоди).

Найбільш поширений підхід до оцінювання ефективності публічних закупівель зводять до визначення ефекту у вигляді економії бюджетних коштів ($E_{пз}$,

розраховують як різницю між очікуваною вартістю закупівлі ($B_{оч}$) та фактичною вартістю укладеної угоди ($B_{ф}$), а визначають за формулою [5, с. 69]:

$$E_{пз} = B_{оч} - B_{ф} \quad (1)$$

Очікувану вартість закупівлі замовник визначає в разі оприлюднення оголошення про проведення закупівлі. Вона показує максимальну суму коштів, що може бути витрачена замовником на здійснення закупівлі відповідного предмета. Фактичну вартість укладеної угоди визначають за результатами процедури закупівлі. Вона є, як правило, вартістю мінімальної цінової пропозиції, що була допущена до оцінювання. Вважаємо, що більш точну оцінку ефективності публічних закупівель можна одержати в разі застосування не очікуваної ціни товарів (яка є досить суб'єктивним показником), а середньої ціни запропонованих у системі "ProZorro" товарів.

Показник, що представлений формулою (1), можна використовувати для оцінювання ефективності як окремої закупівлі, так і загальної економії для всіх укладених угод на тендерній основі. Аналіз даних табл. 2 свідчить про те, що загальний ефект від публічних закупівель за 2019 рік склав 29,7 млрд грн (627 млрд грн – 597,3 млрд грн).

Водночас найбільшу ефективність мали публічні закупівлі для потреб Міністерства інфраструктури, ефект від яких склав 7,2 млрд грн (91,5 млрд грн – 87,9 млрд грн.), ефект від публічних закупівель для Київської міської державної адміністрації склав 2,2 млрд грн (42,3 млрд грн – 40,1 млрд грн).

Оцінити ефективність публічних закупівель точніше можна на основі використання показника відносної економії бюджетних коштів ($E_{відн пз}$), який розраховують за формулою [5, с. 70]:

$$E_{відн пз} = \frac{\sum_{i=1}^n B_0 - \sum_{i=1}^n B_{фi}}{\sum_{i=1}^n B_0} \quad (2)$$

де n – кількість процедур закупівлі; B_0 – очікувана вартість i -ї закупівлі; $B_{фi}$ – фактична вартість укладеної угоди за i -ю закупівлею.

Так, відносна економія бюджетних коштів для потреб оборони загалом для країни за 2016 рік була незначною, склавши лише 4,7% (табл. 2). Найбільшу ефективність мали публічні закупівлі для потреб таких організацій, як Міністерство інфраструктури (7,6%), Київська міська державна адміністрація (5,2%), Дніпропетровська ОДА (4,9%). Водночас слід констатувати, що найбільш масштабні закупівлі, які проводились для потреб Харківської міської ради, мали найменшу ефективність, а саме 2,2%.

Окрім неефективних закупівель, визначених на основі показників економії, існує низка прогалин у чинному законодавстві, що створює підґрунтя для виникнення зловживань. Одним із найбільш поширених видів зловживань є процедура допорогових закупівель (рис. 3).

Значний відсоток допорогових закупівель у загальному обсязі публічних закупівель обумовлений низкою причин, серед яких слід назвати можливість проведення аукціону без участі "ProZorro" з оприлюдненням звіту постфактум, маніпулювання ціновою пропозицією на будь-який товар або послугу та можливістю розділення великого замовлення на менші, ціна яких не перевищує 200 тис. грн.

Незважаючи на те, що процес проведення допорогових закупівель чітко регламентований Законом України «Про публічні закупівлі» (рис. 4), можливість для замовника надавати преференції конкретному постачальнику «за закритими дверима» нівелює саму сутність конкуренції та створює сприятливі умови для корупції.

Така практика допорогових закупівель досить часто використовується у сфері будівництва доріг, коли загальну довжину дороги дроблять на відрізки

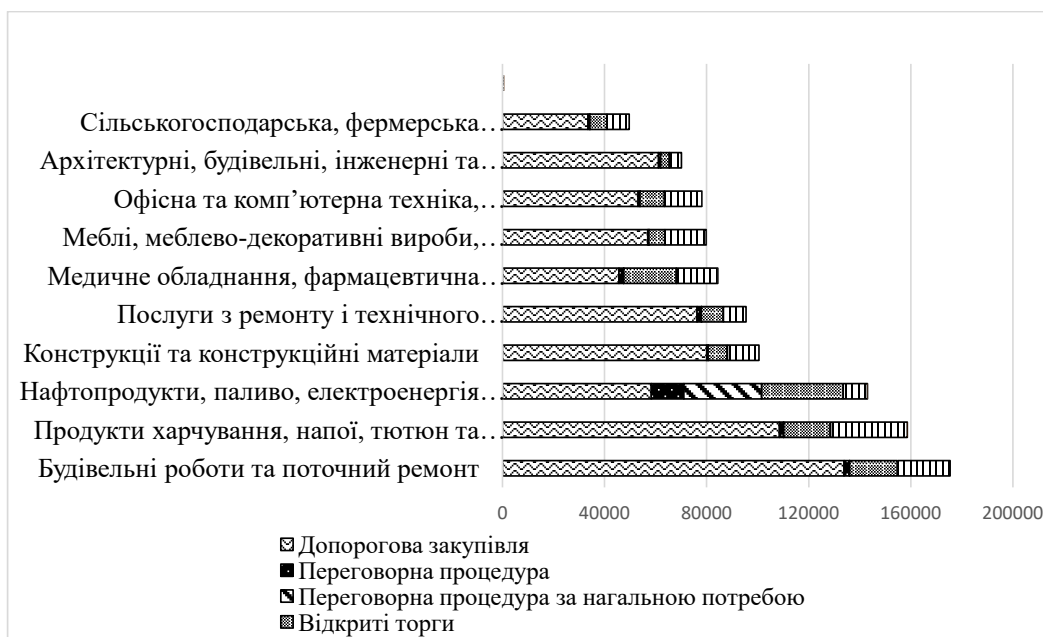

Рис. 3. Найбільші обсяги тендерів за категоріями товарів за 2019 рік

Джерело: складено авторами на основі джерела [4]

Оголошення закупівлі

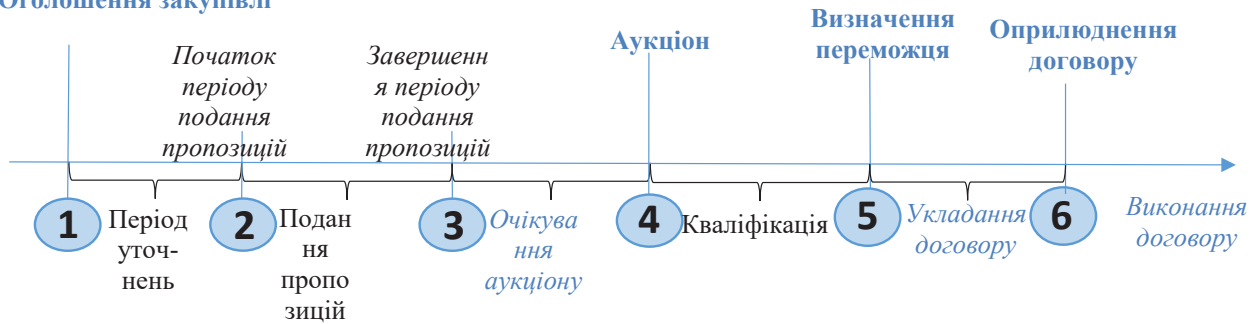

Рис. 4. Алгоритм реалізації допорогових закупівель від "ProZorro"

Джерело: складено авторами на основі джерела [3]

й підписують договір на кожен такий відрізок окремо. Інші випадки зловживань у використанні процедур допорогових закупівель з боку окремих державних органів представлені в табл. 3.

Так, тільки за минулий рік прямих контрактів було укладено на суму більше 90 млрд грн. З огляду на численні інструменти, зокрема демпінг цін, спеціалізовані специфікації та умисну дискваліфікацію «невигідних» переможців з боку замовника за допомогою системи скарг (рис. 5), до яких вдається низка державних компаній, все більше малих та середніх підприємств втрачають довіру до платформи "ProZorro" через брак добросовісної конкуренції.

Найбільш значущою для оцінювання ефективності платформи публічних закупівель є корупційна складова частина. Корупційні ризики можуть виникати на різних етапах здійснення державних закупівель: від формування потреби й предмета закупівлі до укладання договору та розрахунків з постачальником за виконаний договір. Такі ризики можуть спричинити як фінансові (пов'язані з укладенням угод на не вигідних для держави й суспільства фінансових умовах, заниженням або завищенням обсягів поставання, укладенням договорів з порушенням технічних вимог), так і репутаційні втрати (пов'язані з погіршенням інвестиційного клімату в країні, втратою

Таблиця 3

Приклади «непрозорих» закупівель

Замовник	Постачальник	Лот	Фактична вартість	Ринкова вартість	Переплата
Міністерство оборони України	Холдинг «Трейд Коммодіті»	Паливо (бензин А-95)	29 860 грн/т	26 760 грн/т	31,5 млн грн
Генеральна Прокуратура	ООО «Український папір»	Офісний папір (А-4, А-3)	113 грн/п	73 грн/п	1,2 млн грн
Бабинська сільська рада (Рівненська область)	ФОП Мастерко В.В	Ноутбук "ASUS X541SA"	199 тис. грн	6 799 грн	192 тис. грн
ДП «Селівід вугілля»	ТОВ «Корнер-Пак»	Міневальна вода	222 грн/пл	15 грн/пл	186 тис. грн

Джерело: складено авторами на основі джерела [4]

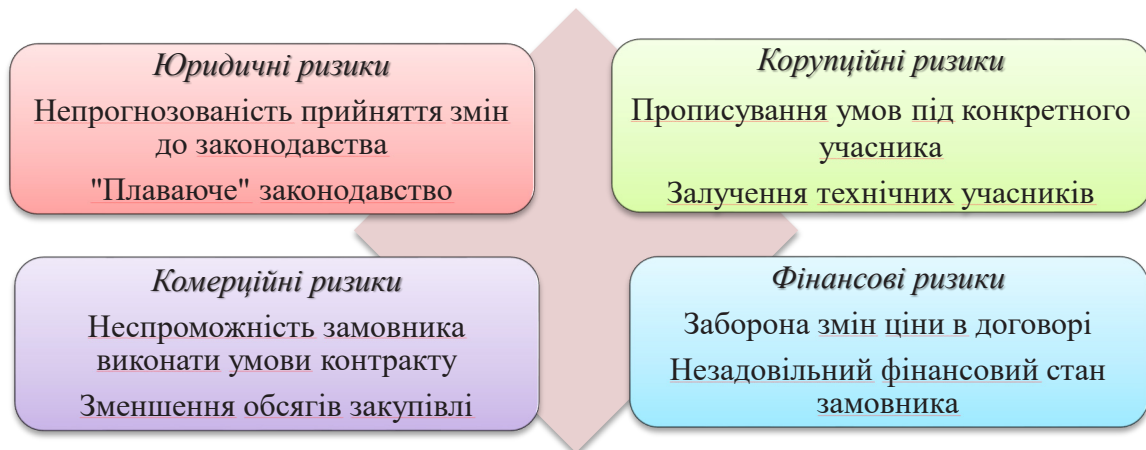

Рис. 5. Фактори, що сприяють зниженню кількості пропозицій на торги

Джерело: складено авторами на основі джерела [6]

довіри з боку громадян до державних структур і держави загалом, послабленням економічної та фінансової систем країни, порушенням принципів вільної конкуренції) [7, с. 27].

Так, за результатами аналізу закупівель представниками Державної аудиторської служби було попереджено порушень на суму 16,8 млрд. грн., з яких відмінено конкурсні торги на загальну суму 15,5 млрд. та розірвано вже укладених договорів на 1,3 млрд. грн. При цьому середній обсяг закупівель у системі "ProZorro" становить 604 млрд. грн. на рік.

Через наявність таких негативних фактів функціонування платформи публічних закупівель та відповідно до статистичних показників лише протягом минулого року більше 30% учасників значно зменшили свою активність на тендерах, а близько 7,5% не подавали пропозиції загалом, що неодмінно відобразиться на зменшенні кількості конкурентних пропозицій, підвищенні рівня корупції, знівелює сприятливі умови для пошуку найбільш вигідних варіантів поставок продукції та зменшить ефективність публічних закупівель як для окремих учасників, так і для країни загалом.

Як видно з даних табл. 2, під час здійснення публічних закупівель рівень конкуренції під час здійснення торгів залишається досить незначним. Загалом по країні за результатами завершених тендерів рівень конкуренції склав 2,38, тобто на одного замовника припадали дві з половиною пропозиції, тоді як відповідний показник для країн ЄС складає 5,40 (вдвічі більше). Найбільший рівень конкурентних пропозицій спостерігався під час проведення державних закупівель для потреб Міністерства освіти України, який склав 2,61 на одного учасника. Найменша кількість конкурентних пропозицій припадала на закупівлі для потреб Київської міської державної адміністрації (2,12) та Харківської міської ради (2,32).

Отже, проаналізувавши динаміку коливання середнього показника пропозиції на лот, можемо дійти висновку, що в країні останнім часом спостерігається негативна тенденція до зменшення рівня конкуренції під час проведення публічних закупівель (рис. 6). Так, якщо в лютому 2015 року рівень конкуренції загалом у системі "ProZorro" складав 2,73 пропозицій на одного учасника, то в грудні 2019 року він знизився до 2,40, тобто на 0,33.

Висновки. Одним із основних завдань, покладених на органи державної влади та підприємства, є забезпечення економічного розвитку країни, відповідно, позитивний економічний ефект від здійснення державних закупівель через посилення конкуренції на тендерах "ProZorro" є дієвим засобом такого розвитку, який забезпечує позитивні економічні зрушення в державі.

Електронна система публічних закупівель "ProZorro" є більш ефективною порівняно з попередніми процедурами закупівель, особливістю якої стало залучення широкого кола постачальників для забезпечення потреб держави та державних органів. Позитивний економічний ефект від здійснення публічних закупівель виявляється у заощадженні на витратах під час здійснення закупівель, підвищенні якості ресурсів за незмінної ціни угоди, наявності додаткової користі та масштабах прямої економії бюджету. Так, загальна економія бюджетних коштів на закупівлях зросла з 3,15 млрд. грн. у 2015 році до 32,15 млрд. грн. у 2019 році. Під час монополізації цін економічний ефект від використання "ProZorro" є значно слабшим або повністю відсутнім. Проведені дослідження свідчать про те, що загалом в Україні за результатами завершених тендерів станом на 2019 рік рівень конкуренції склав 2,38. На одного замовника в Україні припадає дві з половиною пропозиції, тоді як середній показник країн ЄС становить 5,40. Нині цей показник є досить низьким.

Значний вплив на ефективність та економність такого механізму витрачання бюджетних коштів мають недоліки законодавчого та організаційно-правового забезпечення публічних закупівель. Для оптимізації цього механізму необхідно вирішити низку нагальних завдань, зокрема спростити вимоги до тендерної документації; унеможливити розроблення технічних вимог під конкретного постачальника; унеможливити використання неповного опису предмету закупівлі; не допускати умисних помилок під час складання тендерного оголошення, що спотворює сутність тендера; унеможливити односторонню зміну замовником умов і суми тендерів під час підписання договору з переможцем; забезпечити встановлення реалістичних термінів до постачання продукції, виконання робіт або надання послуг; заборонити можливість поділу великих тендерів на суми

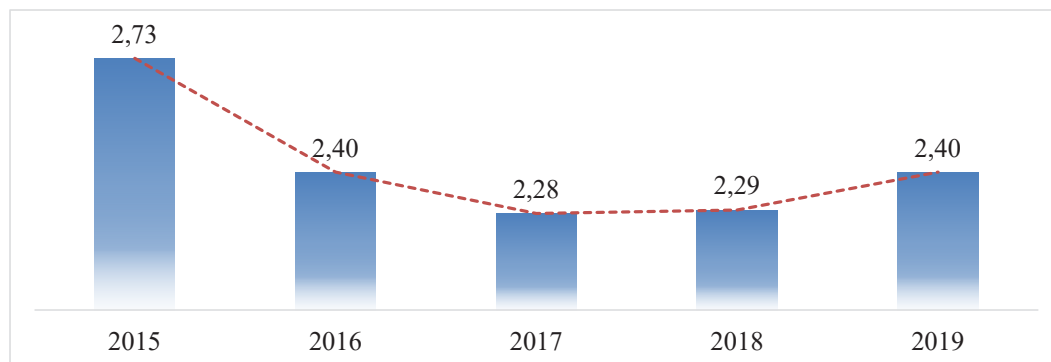

Рис. 6. Динаміка рівня конкуренції в системі "ProZorro"

Джерело: складено авторами на основі джерела [4]

до 200 000 грн, що дає змогу проводити закупівлі без аукціону; унеможливити безпідставну чи з формальних причин дискваліфікацію переможців тендеру; спростити процедури оскарження результатів тендерів; постійно підвищувати рівень професійної компетентності членів тендерного комітету замовника; протидіяти виникненню змови між учасниками закупівель; дати можливість замовнику знайомитися зі зразками продукції до початку проведення аукціону; заборонити можливість внесення змін до тендерної документації за лічені дні до аукціону та без попередження учасників.

Вирішення зазначеного кола проблемних питань у здійсненні публічних закупівель є можливим за умови виконання таких дій, як удосконалення законодавства щодо регламентації дій учасників торгів, підвищення прозорості, передбачуваності та керованості відповідних процесів, що сприятиме уникненню ненавмисних помилок, які виникають внаслідок відсутності досвіду участі у публічних закупівлях з боку державних установ та організацій; передбачення покарань за порушення законодавства у сфері публічних закупівель; перегляд сум для здійснення допорогових закупівель; розроблення стандартизованих форм тендерної документації, формування уніфікованих вимог щодо кількісних та якісних характеристик предмету закупівлі, формування чітких кваліфікаційних критеріїв та інших вимог до учасників закупівель; формування реєстру потенційних та надійних постачальників товарів та послуг; врегулювання процедур з використанням додаткових угод.

Попри всі негативні сторони функціонування сучасної системи публічних закупівель, українське суспільство домоглось чималих зрушень на шляху до економічного зростання й розвитку країни. Однак сьогодні ми повинні констатувати, що ефективність здійснення державних закупівель залишається досить низькою, що зумовлене недосконалістю законодавчої та нормативно-правової бази. Водночас запровадження та використання сучасних технологій задля запобігання корупційним ризикам, пов'язаним із публічними закупівлями, були вдалими та правильними рішеннями.

Бібліографічний список:

1. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення: 10.02.2020).
2. Реформа державних/публічних закупівель. 2016. URL: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/534/reform_publik.pdf (дата звернення: 10.02.2020).
3. Офіційний сайт електронної системи публічних закупівель "ProZorro". Аналітичний звіт сфери публічних закупівель 2019. URL: <https://prozorro.gov.ua> (дата звернення: 10.02.2020).
4. Модуль аналітики публічних закупівель BI ProZorro. Статистичні дані сфери публічних закупівель 2015–2019. URL: <https://bi.prozorro.org/hub/stream/aaec8d41-5201-43ab-809f-3063750dfafd> (дата звернення: 10.02.2020).

5. Парасій-Вергуненко І.М. Аналіз публічних закупівель: методичні та практичні аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2017. Вип. 7. С. 65–71. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/25862/15_PV.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 10.02.2020).
6. Кахович Ю.О., Семакіна Д.Е. Аналіз ризиків компанії при участі в державних закупівлях. *Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. 2019. Вип. 6. С. 12–14. URL: <https://drive.google.com/file/d/1nCJBRISaUtc9IP9iTL4WD7YNdQaHBZ-F/view> (дата звернення: 10.02.2020).
7. Кравченко В.М., Сивицька І.Г., Теленкова Д.Г. Формалізація процедур в системі публічних закупівель ProZorro. *Економіка і організація управління*. 2018. Вип. 1. С. 24–33. URL: <http://jeou.donnu.edu.ua/article/view/5733/5759> (дата звернення: 10.02.2020).

References:

1. Pro publichni zakupivli : Zakon Ukrainy vid 25 hrudnia 2015 r. № 922-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy [About Public Procurement: Law of Ukraine of December 25, 2015 № 922-VIII / The Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (accessed: 10 February 2020).
2. Reforma derzhavnykh/publichnykh zakupivel. 2016. [Reform of sovereign / public procurement. 2016]. Available at: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/534/reform_publik.pdf (accessed: 10 February 2020).
3. Ofitsiynii sait elektronnoi systemy publichnykh zakupivel "ProZorro". [The official site of the ProZorro electronic public procurement system]. Public Procurement Analytical Report 2019. Available at: <https://prozorro.gov.ua> (accessed: 10 February 2020).
4. Modul analytyky publichnykh zakupivel BI ProZorro [BI ProZorro public procurement analytics module]. Public procurement statistics 2015–2020. Available at: <https://bi.prozorro.org/hub/stream/aaec8d41-5201-43ab-809f-3063750dfafd> (accessed: 10 February 2020).
5. Parasiy-Vergunenko I.M. (2017) Analiz publichnykh zakupivel: metodychni ta praktychni aspekty [Public procurement analysis: methodological and practical aspects]. Scientific notes of the National University of Ostrozka Academy, Economics (electronic journal), vol 7, pp. 65–71. Available at: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/25862/15_PV.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accessed: 10 February 2020).
6. Kakhovich Yu.O., Semakina D.E. (2019) Analiz ryzykiv kompanii pry uchasti v derzhavnykh zakupivliakh [Analysis of company risks in public procurement]. Proceedings of the Economics, finance, accounting and law: strategic development priorities in the context of globalization (Ukraine, Poltava, April 20, 2019), Ukraine: Economics, finance, accounting and law: strategic development priorities in the context of globalization, pp. 12–14. Available at: <https://drive.google.com/file/d/1nCJBRISaUtc9IP9iTL4WD7YNdQaHBZ-F/view> (accessed: 10 February 2020).
7. Kravchenko V.M., Sivitska I.G., Telenkova D.G. (2018) Formalizatsiia protsedur v systemi publichnykh zakupivel ProZorro [Formalization of procedures in public procurement system ProZorro]. Economics and organization of management (electronic journal), vol 1, pp. 24–33. Available at: <http://jeou.donnu.edu.ua/article/view/5733/5759> (accessed: 10 February 2020).

УДК 338.242

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-8>

Завгородній Р.В.

аспірант кафедри національної економіки,
маркетингу та міжнародної економіки
Класичного приватного університету

Zavgorodniy Ruslan

Postgraduate Student of Department of national economy,
Marketing and international economic relations
Classic Private University

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСОЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ГАЛУЗІ

CONCEPTUAL BASIS OF FORMATION OF A RESOURCE EFFECTIVE SECTOR STRATEGY

У статті досліджено концептуальні основи формування ресурсоефективної стратегії галузі. Проведено аналіз досліджень науковців, які розглядали питання формування стратегій галузі й питання ресурсоефективності галузі. Визначено актуальні проблеми ресурсоефективності, які входять до стратегічних завдань України. Зазначено, що розвиток галузі потребує розроблення універсальної схеми формування ресурсоефективних стратегій галузей. Проаналізовано підходи до трактування поняття «стратегія» на різних етапах економіки різними науковцями. Запропоновано визначення понять «стратегія галузі» та «ресурсоефективна стратегія галузі». Наведено основні принципи ресурсоефективної стратегії галузі. Визначено концепції розвитку галузі, які спрямовані на досягнення економічних, екологічних, соціальних цілей. Наведено етапи формування ресурсоефективних стратегій галузі з огляду на результати досліджень учених. Наведено групу рішень, які використовуються під час формування стратегії. Проаналізовано етапи та концепції формування ресурсоефективної стратегії розвитку галузі, які наведені вченими. Визначено, що результативність впровадження ресурсоефективних стратегій галузі в довгостроковому періоді проявляється в низці взаємозалежних механізмів. Визначено, що ресурсоефективність на національному й регіональному рівнях економіки має бути лінією підвищення конкурентоспроможності. Запропоновано параметри, на які має орієнтуватись українська економіка задля підвищення ресурсоефективності та покращення економіки. Зазначено, що загальна результативність впровадження ресурсоефективної стратегії є можливою через комплекс взаємозалежних заходів. Визначено, вдосконалено етапи формування ресурсоефективної стратегії розвитку галузі, які включають підготовчий етап, етап оцінювання потенціалу галузі, етап визначення стратегічних альтернатив та вибору стратегій, етап визначення механізмів реалізації стратегій, етап діагностики та моніторингу впроваджених ресурсоефективних стратегій галузі.

Ключові слова: етапи формування стратегії, принципи ресурсоефективної стратегії галузі, стратегія галузі, оцінка, діагностика, ефективність.

В статье исследованы концептуальные основы формирования ресурсоэффективной стратегии отрасли. Проведен анализ исследований ученых, которые рассматривали вопросы формирования стратегий отрасли и вопросы ресурсоэффективности отрасли. Определены актуальные проблемы ресурсоэффективности, входящие в стратегические задания Украины. Указано, что развитие отрасли требует разработки универсальной схемы формирования ресурсоэффективных стратегий отраслей. Проанализированы подходы к трактовке понятия «стратегия» на разных этапах экономики различными учеными. Предложены определения понятий «стратегия отрасли» и «ресурсоэффективная стратегия отрасли». Приведены основные принципы ресурсоэффективной стратегии отрасли. Определены концепции развития отрасли, направленные на достижение экономических, экологических, социальных целей. Приведены этапы формирования ресурсоэффективных стратегий отрасли с учетом результатов исследований ученых. Приведена группа решений, которые используются при формировании стратегии. Проанализированы этапы и концепции формирования ресурсоэффективной стратегии развития отрасли, которые приведены учеными. Определено, что результативность внедрения ресурсоэффективных стратегий отрасли в долгосрочном периоде проявляется в ряде взаимосвязанных механизмов. Определено, что ресурсоэффективность на национальном и региональном уровнях экономики должна быть линией повышения конкурентоспособности. Предложены параметры, на которые должна ориентироваться украинская

экономика с целью повышения ресурсоэффективности и улучшения экономики. Указано, что общая результативность внедрения ресурсоэффективной стратегии является возможной через комплекс взаимосвязанных мер. Определены, усовершенствованы этапы формирования ресурсоэффективной стратегии развития отрасли, которые включают подготовительный этап, этап оценивания потенциала отрасли, этап определения стратегических альтернатив и выбора стратегий, этап определения механизмов реализации стратегий, этап диагностики и мониторинга внедренных ресурсоэффективных стратегий отрасли.

Ключевые слова: этапы формирования стратегии, принципы ресурсоэффективной стратегии отрасли, стратегия отрасли, оценка, диагностика, эффективность.

The conceptual bases of formation of resource-efficient strategy of the branch are investigated in the article. The analysis of the researches of the scientists who considered the issues of forming the strategies of the industry and the issue of the resource efficiency of the industry was carried out. The actual problems of resource efficiency which are included in the strategic tasks of Ukraine are identified. It is noted that the development of the industry needs to develop a universal scheme for the formation of resource-efficient strategies of industries. Approaches to the interpretation of the concept of "strategy" at different stages of the economy and by different scientists are analyzed. The definition of the concept of "industry strategy" is proposed. The concept of definition of "resource efficient industry strategy" is proposed. The basic principles of resource-efficient industry strategy are outlined. The concepts of the development of the industry, which are aimed at achieving economic, environmental and social goals, are defined. The stages of formation of resource-efficient strategies of the branch based on the results of scientists are presented. Below is a group of solutions that are used in the formation of the strategy. The stages and concepts of forming a resource-efficient strategy for the development of the industry, which are presented by scientists, are analyzed. It is determined that the effectiveness of implementation of resource-efficient strategies of the industry in the long term is manifested in a number of interdependent mechanisms. It is determined that resource efficiency at the national and regional levels of the economy should be a line of increasing competitiveness. The parameters that the Ukrainian economy should focus on to improve resource efficiency and improve the economy are suggested. It is recognized that the overall effectiveness of implementing resource-efficient strategies is possible through a set of interdependent activities. The stages of formation of a resource-efficient sector development strategy have been identified and improved, which include the preparatory stage, the stage of the industry potential assessment, the stage of determining strategic alternatives and the choice of strategies, the stage of determining the mechanisms of strategy implementation, the stage of diagnostics and monitoring of implemented resource-efficient strategies of the industry.

Keywords: stages of strategy formation, principles of resource-efficient industry strategy, industry strategy, evaluation, diagnostics, efficiency.

Постановка проблеми. Метою статті є дослідження основ формування ресурсоефективних стратегій галузі, визначення основних етапів формування стратегії галузі. Нині проблеми ресурсоефективності є досить актуальними та входять до найважливіших стратегічних завдань України. Забезпечення ресурсоефективного використання ресурсного потенціалу для різних країн та регіонів є одним з найважливіших питань, вирішення якого вплине на розвиток економіки та забезпечення соціальної стабільності загалом. Ресурсоефективне використання ресурсів передбачає не лише доцільність, але й економічну обґрунтованість. Формування ресурсоефективних стратегій галузі передбачає раціональні економічні витрати підприємств галузі, скорочення втрат у процесі експлуатації родовищ, відсутність уніфікованих технологій формування стратегічних планів ефективного ресурсоспоживання та розроблення наукових основ стратегічного управління ресурсоефективністю галузі.

Раціональне використання природних ресурсів включає не тільки доцільність, але й економічну обґрунтованість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стратегічного управління стратегіями та їх формування досліджували такі зарубіжні та українські науковці, як І. Ансофф, О.В. Бартошук, М. Портер, А. Томпсон, А.В. Ніконов, О.В. Шершньова. Однак спостерігається потреба комплексного дослідження формування стратегії галузі та визначення

основних концептуальних основ формування ресурсоефективних стратегій галузі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідним є формування концептуальних основ ресурсоефективних стратегій галузі. При цьому серед учених відсутня єдина позиція щодо визначення поняття «стратегія галузі», а також формування й застосування ресурсоефективних стратегій галузі, що визначає актуальність теми.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження понять стратегії галузі та ресурсоефективної стратегії галузі, визначення та вдосконалення концептуальних основ формування ресурсоефективних стратегій галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна галузь економіки будь-якої країни прагне бути високоефективною та конкурентоспроможною, а також перспективним напрямом розвитку національної економіки. В сучасних умовах глобалізації економіки розвиток галузі потребує розроблення універсальної схеми формування ресурсоефективної стратегії розвитку галузі.

Пропонуємо розглянути підходи до трактування поняття «стратегія» задля з'ясування його змісту та сутності. В управлінській діяльності поняття стратегії почали вживати на початку 60-х рр. ХХ ст. У 1980 р. книга М. Портера «Стратегія конкуренції» [1] стала основою для розгляду трактування стратегії в контексті конкурентного середовища та вказувала на те, що один з основних підходів до вибору страте-

гії пов'язаний «з лідерством у мінімізації витрат». А. Томпсон та А. Стрікленд трактують поняття «стратегія» як «комбінацію із запланованих дій і швидких рішень з адаптації до нових досягнень промисловості та нової диспозиції на полі конкурентної боротьби» [2, с. 20].

О.С. Віханський визначає стратегію так: вона більше орієнтована на усунення незначних витрат, крім того, її реалізація має характер тимчасових або короткострокових заходів.

З часом трактування поняття «стратегія» змінилося й набуло більш широкого значення. Аналіз підходів до трактування поняття «стратегія» показав, що її трактують як довгострокову концепцію дій, правил, які необхідно виконати для досягнення запланованих результатів. Стратегія реалізується за допомогою коригувальних дій, прийняття окремих рішень та прогнозування потенційних загроз, які можуть виникнути під час реалізації планів.

Незважаючи на потужний внесок науковців у визначення поняття «стратегія», залишається невідзначеним поняття «стратегія галузі». Пропонуємо прийняти, що стратегія галузі може бути визначена як комплекс заходів, цільових програм, які орієнтовані на визначення пріоритетів і напрямів розвитку ресурсоефективності галузі, забезпечення динамічного розвитку галузі.

Розуміння поняття стратегій ресурсоефективності, який зберігся в українській практиці, приводить до впровадження підприємствами тільки традиційних та організаційно-технічних методів, інструментів, що дають змогу заощаджувати окремі види ресурсів, не маючи всезагальної стратегічної спрямованості на ресурсоефективність і ресурсозбереження [3].

Пропонуємо вдосконалити визначення ресурсоефективної стратегії таким чином: це довгостроковий комплекс напрямів діяльності, що дають змогу забезпечувати конкурентні переваги, реагувати на зміну зовнішнього середовища, раціональне використання ресурсів з використанням інноваційних технологій.

До основних принципів ресурсоефективної стратегії галузі мають належати:

- принцип наукової обґрунтованості;
- принцип системності;
- принцип об'єктивності;
- принцип прозорості;
- принцип контрольованості.

Під час формування ресурсоефективної стратегії галузі необхідно враховувати ефективне використання ресурсів, які належать до певної галузі, та детальне теоретичне розроблення тих понять, що використовуються в практиці стратегічного управління, з огляду на ресурсоефективність [3].

Дуже тривалий час на глобальному рівні вирують дискусії щодо формування нових стратегій розвитку галузі, які б сприяли вирішенню кількох системних завдань. Одними із завдань є захист довкілля та відновлення ресурсної бази, покращення економічного стану та пришвидшення економічних темпів розвитку. Для вирішення цих було запропоновано концепцію сталого розвитку, яка розроблена Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО)

разом з Програмою Організації Об'єднаних націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) та поєднує в логічну систему певний комплекс заходів, що спрямований на досягнення одночасно економічних, екологічних, соціальних цілей.

Процес формування ресурсоефективних стратегій галузі складається з послідовних та логічних етапів, де існує зворотний зв'язок, і впливу кожного етапу на їх сукупність загалом. Пропонуємо навести групу рішень, які виділяє І. Ансофф [4] під час формування стратегії:

- внутрішнє оцінювання;
- оцінювання зовнішніх можливостей;
- формулювання цілей і вибір завдань;
- рішення про портфельну стратегію;
- конкурентна стратегія;
- створення альтернативних проектів, їх відбір та реалізація.

М. Мескон, формуючи стратегію, виділяє такі етапи, як розроблення місії та цілей; оцінювання та аналіз зовнішнього середовища; управлінське обстеження сильних і слабких сторін; аналіз стратегічних альтернатив; вибір стратегії, реалізація та оцінювання стратегії [5].

Під час формування стратегій галузі повинна відбуватись взаємодія стратегічного мислення, формальної системи планування й поточних ситуаційних рішень певної галузі.

Орієнтуючись на погляди науковців під час визначення етапів формування стратегії, пропонуємо визначити етапи формування ресурсоефективної стратегії розвитку, які включають (рис. 1):

- підготовчий етап;
- етап оцінювання потенціалу галузі;
- визначення стратегічних альтернатив та вибір стратегій;
- етап визначення механізмів реалізації стратегій;
- діагностику та моніторинг впроваджених ресурсоефективних стратегій галузі.

Як зазначає А.В. Ніконов, стратегічний процес повинен складатися зі стратегічного мислення, формальної системи планування й поточних ситуаційних рішень, які стосуються окремої галузі.

Зазначимо, що на рівні країни для досягнення позитивних результатів ресурсоефективної стратегії існуватиме потреба переорієнтації всієї економіки України, відповідно до чого експортна діяльність повинна буде узгоджуватися з масштабами діяльності українських компаній на закордонних ринках

Результативність впровадження ресурсоефективних стратегій галузі в довгостроковому періоді проявляється в низці взаємозалежних механізмів (бюджетних, економічних, соціальних, екологічних).

Щодо економічної ефективності, то можуть бути визначені строки окупності інвестицій, абсолютні й відносні показники фінансової результативності.

Бюджетна ефективність може бути оцінена за допомогою обов'язкових платежів. Соціальна ефективність визначається можливістю створення нових робочих місць, поліпшення умов життя й праці, підвищення якості життя загалом [3]. Екологічний ефект упровадження ресурсоефективних технологій

Рис. 1. Етапи та концепції формування ресурсоефективних стратегій галузі

Джерело: розроблено автором

проявляється у вигляді зниження екологічного навантаження на територію й дотримання встановлених екологічних нормативів.

Стратегічне управління й планування загалом включає розроблення регіональних стратегій. На макрорівні стратегічне управління ресурсоефективністю включає стратегічні пріоритети держави, що орієнтуються на економічне використання національних ресурсів, зокрема природних.

Ресурсоефективність на національному й регіональному рівнях економіки повинна бути лінією підвищення конкурентоспроможності. На національному рівні досягнення параметрів ресурсоефективної стратегії потребує таких змін української економіки:

- орієнтація розвитку окремої галузі на внутрішнє споживання;
- покращення потужностей, що здійснюють великомасштабне ресурсозбереження й переробку ресурсів,
- пошук та використання альтернативних ресурсоефективних джерел із застосуванням інвестиційного потенціалу.

Під час формування ресурсоефективних стратегій доцільно проводити оцінювання факторів ринкового середовища відповідно до управлінських, виробничих та ринкових характеристик.

До управлінських характеристик належать оцінювання якості організації обліку ресурсів, відсутність достовірної нормативної бази для аналізу рівня витрат ресурсів, виявлення незадовільного управління виробничими витратами. До виробничих характеристик належать оцінювання й виявлення застарілих та зношених фондів, перевантаженість об'єктами інфраструктури, оцінювання якості стану запасів, ресурсозберігаючі технології.

Ринкові характеристики включають низьку конкурентоспроможність та ступінь залежності від ресурсів постачальників. Значення стратегічного управління забезпеченням ресурсоефективності регіонів є великим, тому що глибина процесів щодо підвищення конкурентоспроможності продукції значною мірою визначається наявністю науково обґрунтованих стратегій ресурсоефективності в регіоні. Саме тому доцільним є впровадження регіональної стратегії, яка сприяє координації дій місцевих органів виконав-

чої влади та органів місцевого самоврядування, територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій усіх форм власності у вирішенні проблем з підвищення ресурсоефективності галузі [5].

Висновки. У статті розглянуто підходи до сутності й трактування понять «стратегія», «ресурсоефективна стратегія»; визначено, що залишалось невідзначеним поняття «стратегія галузі».

Запропоновано поняття «стратегія галузі», яке визначено як комплекс заходів, цільових програм, які орієнтовані на визначення пріоритетів і напрямів розвитку ресурсоефективності галузі, забезпечення динамічного розвитку галузі.

Також удосконалено поняття «ресурсоефективна стратегія галузі» таким чином: це довгостроковий комплекс напрямів діяльності, що дають змогу забезпечувати конкурентні переваги, реагувати на зміну зовнішнього середовища, раціональне використання ресурсів з використанням інноваційних технологій.

Зазначимо, що загальна результативність впровадження ресурсоефективної стратегії є можливою через комплекс взаємозалежних заходів, тому у статті визначено та вдосконалено етапи формування ресурсоефективної стратегії розвитку галузі, які включають підготовчий етап, етап оцінювання потенціалу галузі, етап визначення стратегічних альтернатив та вибору стратегій, етап визначення механізмів реалізації стратегій, етап діагностики

та моніторингу впроваджених ресурсоефективних стратегій галузі.

Бібліографічний список:

1. Портер М. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / пер. з англ. К.В. Олійника, Р.М. Скільського. Київ : Основи, 1997. 390 с.
2. Томсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / пер. с англ. 12-е изд. Москва : Вильямс, 2006. 928 с.
3. Ніконов А.В. Концептуальні засади формування ресурсоефективної стратегії розвитку нафтогазового комплексу регіону. *Економіка і регіон*. 2012. № 4. С. 120–126.
4. Ансофф І. Новая корпоративная стратегия. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 416 с.
5. Бартошук О.В. Концептуальні підходи до формування стратегії розвитку туристичної галузі. *Економічний часопис XXI*. 2012. № 3. С. 38–41.

References:

1. Porter M. (1997) Competition strategy: Methods of analysis of industries and activities of competitors / trans. from English. K.V. Oliynyk, R.M. Skilsky. Kyiv : Osnova (in Ukrainian).
2. Thomson A.A., Strickland A. J. (2006) Strategic management: concepts and situations for analysis / trans. with English. 12th ed. Moskov : Williams (in Russian).
3. Nikonov A.V. (2012) Conceptual bases of formation of resource-efficient strategy of development of oil and gas complex of the region. *Economy and region*. № 4. P. 120–126.
4. Ansoff I. (1999) A new corporate strategy. Sankt-Petersburg : Peter.
5. Bartoshuk O.V. (2012) Conceptual approaches to the formation of tourism industry development strategy. *Economic Journal XXI*. № 3. P. 38–41.

Зінцьо Ю.В.

кандидат економічних наук,
асистент, кафедри маркетингу
Львівського національного університету імені Івана Франка

Zintso Yuliya

PhD in Economics,
assistant of the department of marketing
Ivan Franko National University of Lviv

ДОСЛІДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПОВЕДІНКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ РЕСУРСІВ

RESEARCH OF MARKETING BEHAVIOR OF FARMERS ON THE MARKET OF MATERIAL AND TECHNICAL RESOURCES

У статті проаналізовано маркетингову поведінку фермерських господарств на ринку матеріально-технічних ресурсів. Досліджено, що фермерські господарства становлять важливу частину аграрного сектора економіки України. Ця форма господарювання традиційна для українців. Фермерські господарства найпоширеніші серед діючих сільськогосподарських підприємств за організаційними формами суб'єктів господарювання. Аргументовано, що для підвищення врожайності, економії затрат праці й інших ресурсів, раціонального використання земель і подальшого збільшення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції треба максимально механізувати та модернізувати виробництво у фермерських господарствах. Наявність нового обладнання сприятиме подальшому розвитку фермерства в Україні та підвищенню якості вітчизняної продукції.

Ключові слова: фермерські господарства, ринок матеріально-технічних ресурсів, аграрний бізнес, конкурентоспроможність, кооперація.

В статье проанализировано маркетинговое поведение фермерских хозяйств на рынке материально-технических ресурсов. Доказано, что фермерские хозяйства составляют важную часть аграрного сектора экономики Украины. Эта форма хозяйствования традиционна для населения. Фермерские хозяйства являются самыми распространенными среди действующих сельскохозяйственных предприятий по организационным формам субъектов хозяйствования. Аргументировано, что для повышения урожайности, экономии затрат труда и других ресурсов, рационального использования земель и дальнейшего увеличения уровня конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции необходимо максимально механизировать и модернизировать производство в фермерских хозяйствах. Наличие нового оборудования будет способствовать дальнейшему развитию фермерства в Украине и повышению качества отечественной продукции.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, рынок материально-технических ресурсов, аграрный бизнес, конкурентоспособность, кооперация.

This article analyzes the marketing behavior of farms in the logistics market. Ukraine has a great potential for effective development of the agrarian sector of the economy and improvement of its competitiveness on the world and national markets of agricultural produce. Their advantages, compared to the other organizational forms of management, lie in creation simplicity, free market entry and exit, management flexibility, simplified procedure of decision-making, quick responses to changes in the market and a higher level of employee motivation. However, the efficiency of farm management in Ukraine and the dynamics of farm development within the national economy substantially depend on extensive application of diverse marketing tools. These marketing tools help domestic farmers to carry out external economic environment monitoring, make and implement optimal management decisions involved in organizing and operating a farm, control the efficiency of farm management. Today marketing has turned into the ultimate tool of Ukrainian agrarian business organization and its effective management. Taking into account the importance of farming enterprises, the necessity to increase their profitability and market competitiveness, it

is imperative to carry out extensive studies on mechanisms of farm management, social and economic aspects of farming enterprises and the role of marketing in these processes. It was found that farming enterprises constitute an important part of the agrarian sector of Ukraine's economy. This form of management is traditional for Ukrainians. Farms are the most common among existing agricultural enterprises in terms of the organizational forms of business entities. It is argued that in order to increase yielding capacity, save labor and other resources, rational land use and further improvement of competitiveness of agricultural products, it is necessary to maximize the mechanization and modernization of production at farming enterprises. The availability of new equipment will contribute to the further development of farming enterprises in Ukraine and the improvement of the quality of domestic products.

Keywords: *farming enterprises, market of logistical resources, agrarian business, competitiveness, co-operation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Забезпеченість фермерських господарств матеріально-технічними ресурсами становить ключову умову їхнього стабільного та ефективного функціонування. Однак такій діяльності перешкоджає нестача коштів для придбання і своєчасного надходження у господарство цих ресурсів. Без цього неможливо досягнути високого рівня виробництва продукції та продуктивності праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Теоретичні аспекти розвитку фермерства в Україні досліджували такі науковці, як: Ю. Губені, М. Долинська, О. Єрмаков, Г. Колісник, М. Макаренко, І. Михасюк, О. Садченко. Застосування маркетингового інструментарію в діяльності фермерських господарств розглядали вітчизняні й зарубіжні вчені, такі як: А. Войчак, В. Горьовий, О. Єранкін, П. Музика, М. Окландер, П. Островський, А. Павленко, І. Соловійов.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Домінуюча проблема формування та функціонування ринку матеріально-технічних ресурсів – недосконалість інфраструктури, що призводить до негармонійності реалізації виробничих процесів і зниження ефективності фермерської діяльності. У сучасних умовах, коли вітчизняна система матеріально-технічного забезпечення не діє, виникає об'єктивна необхідність вивчення маркетингової поведінки фермерських господарств на ринку матеріально-технічних ресурсів. Застосування маркетингу допоможе фермерам вибрати правильну та раціональну поведінку на ринку матеріально-технічних ресурсів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є оцінка маркетингової поведінки фермерських господарств на ринку матеріально-технічних ресурсів та визначення напрямів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для фермерського господарства забезпеченість матеріально-технічними ресурсами означає: економію людської праці; якісніший обробіток і догляд землі; коротші терміни збору урожаю; підвищення продуктивності фермерської праці; зростання ефективності використання ресурсів; подолання технологічної відсталості господарств; збільшення обсягів виробництва; розвиток продуктивних сил; системне зміцнення матеріально-технічної бази [1, с. 75–76].

Фермери одночасно є покупцями (ресурси для забезпечення власного виробництва) і продавцями. Доходи фермерського господарства можуть бути збільшені внаслідок вдалого придбання матеріальних ресурсів через успішний збут власної продукції.

Ресурси суспільства – трудові й природні – обмежені. Саме тому ця обмеженість змушує робити певний вибір, у зв'язку з чим фермерам треба ухвалювати раціональні рішення, аби найповніше досягти власних цілей. Краща забезпеченість ресурсами, безперечно, є вигідною позицією, але фермерам необхідно займатися передусім ресурсозберігаючою політикою [2, с. 413–417]. Наявність матеріально-технічного оснащення означає ритмічність, безперебійність і якість діяльності фермерських господарств.

Загалом є п'ять форм забезпечення фермерських господарств матеріально-технічними ресурсами. Вибір форми залежить насамперед від можливостей господарств. Варто також урахувати якість, ціну, особливості та характеристики ресурсу, тривалість його доставки, кількість пропозицій. Вимоги до потенційних джерел постачання матеріально-технічних ресурсів – надійність, репутація, конкурентоспроможність продукції, форми та терміни доставок. Процес залучення може відбуватися через власне виробництво, конкурси (аукціони), товарно-сировинні біржі, прями зв'язки (контакти) чи спонсорство.

Техніка, якою послуговуються у фермерських господарствах, фізично і морально зношена. Така ситуація склалася внаслідок того, що великий обсяг застосовуваної техніки наша держава успадкувала від Радянського Союзу. Вочевидь, за 29 років Незалежності України технічна база її суб'єктів господарювання суттєво зносилася. Саме фермерські господарства опинилися у найскрутнішому становищі, адже їхня матеріально-технічна база була сформована на основі сільськогосподарської техніки, яку використовували у колишніх колгоспах.

Щоби виправити ситуацію з фізичним зношенням, можна запропонувати капітально ремонтувати техніку, намагатися ощадливіше нею користуватися або ж купити іншу. Уникнути морального старіння техніки, на жаль, не вдасться, бо змінити та застосувати технічні й технологічні новинки сільськогосподарської техніки можуть не всі фермерські господарства.

На жаль, наявні економічні механізми продемонстрували неспроможність розв'язати проблему з модернізації технічного оснащення фермерських господарств. Тому пропонуємо розглянути можливі напрями вирішення проблеми, тобто різні організаційні форми використання техніки. Це – сусідська

взаємодопомога, машинні ринги, машинні пули, лізинг та кооперативи. Так, сусідська взаємодопомога належить до найпростішої організаційної форми з використання матеріально-технічних ресурсів, яка передбачає усну домовленість між сусідськими фермерськими господарствами про взаємне користування технікою. Машинні ринги – форма об'єднання власників дорогої та вузькоспеціалізованої техніки для спільного використання, надання її іншим організаціям. Ще одне об'єднання фермерів – машинні пули, які створюють для придбання, обслуговування й утримання сільськогосподарської техніки [3]. Інша форма оновлення технічного забезпечення господарств (через різновид довгострокового та майнового кредиту) – лізинг.

Труднощі функціонування господарств змушують фермерів відшукувати різні шляхи модернізації виробництва. Вони почали застосовувати особливий вид оренди – лізинг, який становить форму майнових відносин, і не лише тоді, коли обладнання переходить у строкове користування, а й тоді, коли є змога у користувача продати після закінчення терміну угоди. Інакше кажучи, це – довгострокова оренда машин та обладнання. Практика лізингових відносин допомагає фермерам послуговуватися досягненнями науково-технічного прогресу, оновлювати сільськогосподарське обладнання [4].

З усіх форм осучаснення автопарку, на нашу думку, найоптимальнішими та найефективнішими є кооперативи. У процесі діяльності у фермерських господарств виникають проблеми з доступом до кредитування, які пов'язані з низьким рівнем гарантій стосовно повернення коштів господарством, високим рівнем витрат на сировину, матеріально-технічні ресурси. Труднощі з фінансуванням фермерського виробництва, збутом продукції, сервісним обслуговуванням створюють суттєві загрози для стабільного розвитку.

Кооператив – це об'єднання зусиль фермерів в окремих сферах господарської діяльності лише на добровільних засадах для спільної діяльності з виробництва, зберігання, збуту продукції, використання матеріально-технічних ресурсів, легшого доступу до кредитування та фінансування. Це допоможе забезпечити конкурентоспроможність фермерської продукції, рентабельність господарств, збільшить їхню прибутковість. Основне завдання кооперації фермерів – згуртувати зусилля з метою підвищення ефективності виробництва, зменшення ризиків [5].

Залежно від мети й очікуваних переваг фермери можуть вибрати одну з наявних форм спільної діяльності – обслуговуючий (маркетинговий) кооператив, брендове просування товару, торговельні асоціації. Так, обслуговуючий кооператив допоможе фермерам поліпшити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, виявити найоптимальніші маркетингові канали її реалізації. Однак на пропорційній основі відбувається розподіл не лише вигоди, а й ризиків у процесі їхньої діяльності.

Брендове просування практично недосяжне для роботи окремого фермера, оскільки пов'язане з формуванням попиту на особливий вид продукції, яку просувають виробники певного регіону (закарпатська полуниця, херсонські кавуни тощо). Об'єднання

фермерів у торговельні асоціації проблемніші порівняно з першою формою. Адже спільні дії обслуговуючих кооперативів узгоджуються лише в площині торгівлі, а питання, пов'язані з переробкою та просуванням продукції, інші аспекти діяльності кооперативу не використовують [6, с. 117–124].

Вирішивши проблеми забезпечення матеріально-технічними ресурсами, можна вивести виробництво аграрного сектору економіки України на якісно новий рівень розвитку. Вирішення цього завдання має бути пріоритетним у діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, а особливо – фермерського господарства.

Від рівня матеріально-технічного оснащення залежить рівень розвитку фермерського господарства. З метою поширення фермерства та легшого доступу до матеріально-технічної бази треба створити інформаційно-консультаційну базу, куди входить будуть представники вітчизняних підприємств із машинобудування, які зможуть повідомляти про технічні й технологічні новинки, ярмарки, спеціальні пропозиції для вітчизняних виробників. Донести цю інформацію до відомих фермерів можна через: інтернет-сайти; ярмарки; індивідуальні програми виробників із фермерами; спеціальні умови кредитування та лізингу.

Однак вітчизняні фермери дедалі частіше надають перевагу вторинному використанню іноземної техніки, а не новій вітчизняній. Унаслідок застосування старого обладнання українські виробники втрачають близько 6 млн т зерна. Закордонна техніка дорожча, ніж вітчизняна, однак вона ліпша за багатьма параметрами та функціями. Виробники сільськогосподарської техніки не здатні розширювати та модернізувати виробництво, адже не мають кому реалізувати свою продукцію. Завантаженість таких заводів критично низька, зношення основних фондів становить близько 80%.

Проте не все так погано. Багато вітчизняних підприємств серійно випускає сільськогосподарську техніку, яку продають в Україні та за її межами, оскільки вона конкурентоспроможна (табл. 1).

Локація основних виробництв зосереджена переважно у промислових містах України: Харкові, Дніпрі, Кропивницькому та інших, де існують усі передумови для розвитку та впровадження інноваційних маркетингових заходів. Це: 1) високий науковий і конструкторський потенціал; 2) наявність достатньої кількості машинобудівних підприємств; 3) сприятлива природно-кліматична, соціально-економічна база; 4) молоде покоління нових власників, котрі готові до якісних змін ведення господарства та ризиків; 5) низький рівень завантаженості заводів.

Забезпечення фермерського господарства технікою та обладнанням за рахунок власного машинобудування зменшить залежність від іноземної техніки. Це відбудеться у тому разі, коли випуск техніки стане конкурентоспроможним порівняно із зарубіжними аналогами. Якщо власного машинобудування ще не існує або господарства не мають відповідних коштів на придбання техніки, то виробникам, на наш погляд, треба спільно послуговуватися технікою. Варто кооперуватися та користуватися такими технопарками чи станціями, де спільне не лише користування, а й ремонт та відповідальність за майно.

Основні вітчизняні виробники сільськогосподарської техніки

Спеціалізація	Виробник	Місто	Різновид обладнання
Техніка для проведення польових робіт	Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе	Харків	Трактори
	ТОВ НВП "Херсонський машинобудівний завод"	Херсон	Комбайни, сівалки, обприскувачі, жнивarki, причепи, поливальна техніка
	Elvorti (Ельворті) попередня назва ПАТ "Червона Зірка"	Кропивницький	Посівні комплекси, сівалки, культиватори
	ДП "ВО Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова"	Дніпро	Трактори
	ТОВ "Укравтозапчастина"	Київ	Трактори, сільгосптехніка
Обладнання для молочної та кисломолочної продукції	ПрАТ "ТЕСМО-М"	Хмельницький	Обладнання з переробки молока та виробництва морозива, вершкового масла, сиру, йогуртів, інших видів кисломолочної та молочної продукції
	ТОВ ВКФ "УкрЮжМолпром"	Одеса	Техніка для виробництва пастеризованого молока і вершків, сметани, вершкового масла, а також для розсільних видів сиру
Обладнання для виробництва олій та переробки зернових культур	ТОВ "Лаврін"	Дніпро	Обладнання для виробництва рослинних олій і переробки зернових культур
	ТОВ "ТАН"	Чернігів	Обладнання для виробництва рослинної, ріпакової, соняшnikової олій
	ПАТ "Уманьферммаш"	Умань	Виготовлення комплексів для виробництва олій, потужністю переробки до 450 кг насіння соняшнику за 1 год.
	ПАТ "Хорольський механічний завод"	Хорол	Обладнання для виробництва борошна, круп, олій, спирту та комбікормів
Обладнання для харчової продукції	ПАТ "Сміламаш"	Сміла	Машини й устаткування для виготовлення харчових продуктів, у тому числі макаронних виробів
	ПАТ "Ніжинський механічний завод"	Ніжин	Машини й устаткування для виготовлення харчових продуктів
	ПАТ "Полтавський машинобудівний завод"	Полтава	Обладнання для переробки м'яса тварин і птиці

Джерело: систематизовано автором на підставі [7–9; 10–11; 12].

З метою ефективного функціонування ринку матеріально-технічних ресурсів потрібно розвивати й удосконалювати інфраструктуру ринку, яка становить рушійну силу матеріально-технічних і грошових потоків, що полегшить реалізацію купівельних інтересів усіх учасників ринку. На нашу думку, щоби забезпечити це, бажано втілити у життя такі завдання: 1) підвищити ефективність роботи працівників; 2) розширити маркетингову мережу збуту продукції через аукціони, ярмарки, торгові дома, роздрібні й гуртові торговельні точки; 3) створити інформаційний центр з обслуговування фермерських господарств.

Ярмарки та виставки покликані сприяти впровадженню результатів інновацій у виробництво фермерських господарств, досягнення науки й техніки найкраще демонструються на таких заходах.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, для підвищення врожайності, економії затрат праці й інших ресурсів, раціонального використання земель і подальшого збільшення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції треба максимально механізувати та модернізувати виробництво у фермерських господарствах. Державна підтримка, кошти інвесторів, зміцнення фінансово-кредитних відносин

і кооперація фермерів можуть докорінно змінити й поліпшити діяльність ферм. Наявність нового обладнання сприятиме подальшому розвитку фермерства в Україні та підвищенню якості вітчизняної продукції.

Стан і перспективи розвитку фермерських господарств в Україні значно залежать від розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів. Питання формування матеріально-технічного оснащення потребує насамперед комплексного підходу – через розвиток кооперації, запровадження маркетингу, поліпшення фінансово-кредитних відносин і державну підтримку.

Бібліографічний список:

1. Писаренко С.В. Економіка і організація сільськогосподарського виробництва : навчальний посібник / С.В. Писаренко та ін. Полтава: РВВ ПДАА, 2010. 352 с.
2. Зінцьо Ю.В., Майовець Є.Й. Вплив трудових ресурсів на підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств України. *Вісник Львівського університету ім. Ів. Франка*. 2012. Вип. 48. С. 413–417.
3. Прокопишин О.С. Технічна забезпеченість фермерських господарств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Львів, 2011. С. 20.
4. Вплив лізингу на подальший розвиток підприємництва та агробізнесу. Офіційний сайт. URL: <http://agroua.net/economics/documents/category-142/doc-290/> (дата звернення: 15.01.2020 р.)

5. Зіньцьо Ю.В. Кооперація як напрямок удосконалення виробничо-збутовою діяльністю фермерських господарств. *Глобальні та національні проблеми економіки: електронне фахове видання / Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*, 2015. URL: <http://global-national.in.ua/vipusk-3-2015>
6. Грабовецький Б.Є., Шварц І.В. Фінансовий аналіз та звітність : навчальний посібник Вінниця: ВНТУ, 2011. 281 с.
7. Офіційний сайт заводу „Укравтозапчастина”. URL: <http://uaz-upi.com/> (дата звернення: 15.12.2019 р.)
8. Офіційний сайт заводу Elvorti. URL: <https://www.elvorti.com/> (дата звернення: 15.12.2019 р.)
9. Офіційний сайт заводу Південмашім. О.М. Макарова. URL: <http://www.yuzhmash.com/> (дата звернення: 15.12.2019 р.)
10. Офіційний сайт Харківського тракторного заводу імені С. Орджонікідзе. URL: <http://xtz.ua/> (дата звернення: 15.12.2019 р.)
11. Офіційний сайт Херсонського машинобудівного заводу. URL: <http://khersonmash.com.ua/> (дата звернення: 15.12.2019 р.)
12. Про ринок обладнання з переробки агропродукції. *Агробізнес сьогодні*. URL: <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/5812-rynok-obladnannia-z-pererobky-agroproduktiii.html> (дата звернення: 10.12.2019 р.)
3. Prokopysyn O.S. Tekhnichna zabezpechenist fermerskykh hospodarstv [Technical support of farms] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk. Lviv, 2011. p. 20.
4. Vplyv lizynhu na podalshyi rozvytok pidpriemnytstva ta ahrobiznesu. [The impact of leasing on the further development of entrepreneurship and agrobusiness]. Available at: <http://agroua.net/economics/documents/category-142/doc-290/> (accessed: 15 January 2020 p.)
5. Zintso Yu. V. Kooperatsiia yak napriamok udoskonalenia vyrobnycho-zbutovoio diialnistiu fermerskykh hospodarstv. [Cooperation as a direction of improvement of production and marketing activity of farms]. *Global and national problems of economics* (electronic journal), 2015. Available at: <http://global-national.in.ua/vipusk-3-2015>
6. Hrabovetskyi B. Ye., Shvarts S.V. Finansovyi analiz ta zvitnist [Financial analysis and reporting] : navchalnyi posibnyk Vinnutsia: VNTU, 2011. 281 p.
7. Ofitsiyni sait zavodu „Ukravtozapchastyna”. Available at: <http://uaz-upi.com/> (accessed: 15 December 2019 p.)
8. Ofitsiyni sait zavodu Elvorti. Available at: <https://www.elvorti.com/> (accessed: 15 December 2019 p.)
9. Ofitsiyni sait zavodu Pivdenmash im. O. M. Makarova. Available at: <http://www.yuzhmash.com/> (accessed: 15 December 2019 p.)
10. Ofitsiyni sait Kharkivskoho traktornoho zavodu imeni S. Ordzhonikidzee. Available at: <http://xtz.ua/> (accessed: 15 December 2019 p.)
11. Ofitsiyni sait Khersonskoho mashynobudivnoho zavodu. Available at: <http://khersonmash.com.ua/> (accessed: 15 December 2019 p.)
12. Pro rynek obladnannia z pererobky ahroproduktiii. [On the market for agricultural processing equipment]. *Agrobusiness today*. Available at: <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/5812-rynok-obladnannia-z-pererobky-agroproduktiii.html> (accessed: 10 December 2019 p.)

References:

1. Pysarenko S.V. Ekonomika i organizatsiia silskohospodarskoho vyrobnytstva [Economy and organization of agricultural production] : navchalnyi posibnyk / S.V. Pysarenko at al. Poltava: RVV PDAA, 2010. 352 p.
2. Zintso Yu.V., Maiovets Ye. Y. Vplyv trudovykh resursiv na pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarykh pidpriemstv Ukrainy. [The impact of labor resources on improving the competitiveness of agricultural enterprises]. *Visnyk Lvivskoho Universitetu im. Iv. Franka*. 2012. Vyp. 48. pp. 413-417.

УДК 658.64

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-10>

Марчук Л.С.

аспірант кафедри менеджменту
інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Marchuk Lesia

PhD student in the department of innovation management
entrepreneurship and international economic relations
National Technical University
Kharkiv Polytechnic Institute

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ СВІТОВИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

RESEARCH AND ANALYSIS OF THE WORLD AND DOMESTIC FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISES OF THE ENGINEERING INDUSTRY

У статті проводиться аналіз факторів, які впливають на розвиток інтелектуального потенціалу промислових підприємств. Досліджується структура галузі машинобудування передових країн світу з високотехнологічним рівнем виробництва. Вивчена та наведена практика реалізації форм, процесів та принципів організації виробництва машинобудівної галузі. Висвітлена роль трудових кадрів в інноваційному розвитку машинобудування як головного чинника ефективності інтелектуального потенціалу та національної економіки загалом. Особлива увага приділяється державі як вирішальному фактору розвитку машинобудування, адже є необхідність створення гідних умов із боку держави щодо успішного освоєння економічних, управлінських, технологічних, виробничих, інноваційних факторів галузі машинобудування.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, фактори розвитку, машинобудування, інновації, глобалізація, світовий ринок, передові технології, якість життя, лідерство, індустріалізація, національна економіка.

В статье проводится анализ факторов, влияющих на развитие интеллектуального потенциала промышленных предприятий. Исследуется структура отрасли машиностроения передовых стран мира с высокотехнологичным уровнем производства. Изучена и представлена практика реализации форм, процессов и принципов организации производства машиностроительной отрасли. Освещена роль трудовых кадров в инновационном развитии машиностроения как главного фактора эффективности интеллектуального потенциала и национальной экономики в целом. Особое внимание уделяется государству как решающему фактору развития машиностроения, ведь существует необходимость создания достойных условий со стороны государства по успешному освоению экономических, управленческих, технологических, производственных, инновационных факторов машиностроения.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, факторы развития, машиностроение, инновации, глобализация, мировой рынок, передовые технологии, качество жизни, лидерство, индустриализация, национальная экономика.

The article analyzes the factors affecting the development of the intellectual potential of industrial enterprises. The structure of the engineering industry of the advanced countries of the world with a high-tech level of production is investigated. The practice of implementing the forms, processes and principles of organizing the production of the engineering industry has been studied and presented. The role of laboring personnel in the innovative development of mechanical engineering as the main factor in the effectiveness of intellectual potential and the national economy as a whole is highlighted. Particular attention is paid to the state as a decisive factor in the development of mechanical engineering, because there is a need to create decent conditions on the part of the state for the

successful development of economic, managerial, technological, production, and innovative factors in mechanical engineering. The state is considered highly developed in the event that it maximally realizes the main goals of existence, namely: improving the welfare of the population and protecting its interests. Having a leader and strategic and tactical program is key to success. The following factors have a major impact on the development of the state: historical traditions – classical education – advanced science – powerful industry – advanced economy – high quality of life – sustainable development. The powerful industry of the state is an innovative production, first of all in the machine-building industry, with a high share of the added value of manufactured products to meet the needs of the domestic and foreign markets. Leadership of the world market of intellectual potential of engineering products is provided by: specialization; concentration; production cooperation; innovative commodity and pricing policies; state support; development of new markets when selling products of domestic manufacturers, etc. Growing consumer needs can only be met by high levels of production and intellectual (meaningful) work in the field of engineering and livelihoods of the general population. At the same time, it is important to study, borrow and implement good foreign experience in the development of mechanical engineering. A good example is the state policy of industrial development in China, the USA, France, Germany, Japan, Brazil, Russia, India, Singapore and several other countries.

Keywords: *intellectual potential, development factors, engineering, innovation, globalization, world market, advanced technologies, quality of life, leadership, industrialization, national economy.*

Постановка проблеми. Все частіше на світовій арені заявляють про себе країни, що активно розвиваються, тому що вони успішно спрямовують інноваційну політику на підвищення ефективності машинобудування як основу суспільного виробництва. Цьому сприяє державна підтримка щодо прискорення темпів створення і використання нової техніки та технології, систематичного покращення всіх кількісних та якісних показників продукції, що випускається.

Спираючись на наявні дані, мета статті полягає у проведенні аналізу світових та вітчизняних факторів розвитку інтелектуального потенціалу машинобудівної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку інтелектуального потенціалу машинобудівної галузі приділяють досить уваги у різного роду дослідженнях, особливо його ролі і місця в міжнародній, економічній та науково-технічній співпраці. Підготовлена велика кількість монографій, аналітичних оглядів, стратегій розвитку промислового комплексу машинобудування та його окремих галузей (автомобілебудування, суднобудування, авіабудування тощо) у сфері інтелектуального потенціалу.

Прикладом для цієї категорії можуть слугувати праці таких відомих (вітчизняних та зарубіжних) учених, як: П.Г. Перерва; Т.О. Кобєлева; О.П. Косенко; В.П. Александрова; С.М. Ілляшенко; А.А. Мазур; В.Б. Кондратьєв; Лі Куан Ю; Б. Твісс; Ю. Ніксон; Р. Уотермен; Дж. Хікс, котрі успішно поєднали дослідницьку та практичну діяльність у провідних галузях національної економіки. Більшість дослідників індустріальної проблематики беруть до уваги лише її окремі складники. Принципів системності та послідовності серед авторів майже не простежується.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Найчастіше розвинуті країни світу мають потужний рівень інтелектуального потенціалу. Це пояснюється тим, що існує логічний взаємозв'язок факторів успіху: традиції – класична освіта – передова наука – потужна індустрія – розвинута економіка – якість життя високого рівня – постійний сталий розвиток. Кожен із перелічених факторів успіху сприяє вирішенню головних завдань, які стоять перед державою, а саме: підвищенню добробуту; захисту інтересів громадян; розвитку національної економіки. Стан економічного потенціалу країни залежить від рівня продуктивних сил, адже

цей рівень визначає динаміку росту національного багатства та продуктивності праці. Продуктивні сили являють собою сукупність речових (природні ресурси, основні та оборотні фонди) та особистих (робоча сила) факторів виробництва, визначених форм їх організації (спеціалізація, концентрація, кооперація виробництва), котрі забезпечують взаємодію та ефективне використання.

Тому постає **наукове завдання** – виявити фактори розвитку інтелектуального потенціалу машинобудівних підприємств, що визначає актуальність теми цієї статті.

Метою статті є вивчення тенденцій розвитку світового машинобудування, виявлення ключових факторів успіху інтелектуального потенціалу в досліджуваній галузі економіки в умовах глобалізації, можливість застосування зарубіжного досвіду на практиці для функціонування вітчизняних підприємств.

Згідно з метою в дослідженні необхідно вирішити такі завдання:

- узагальнити досвід формування інтелектуального потенціалу, національної та інноваційної політики в окремих країнах, що розвиваються;
- вивчити форми та методи розвитку інтелектуального потенціалу машинобудівної галузі на світовому ринку;
- проаналізувати практику реалізації принципів організації виробничих процесів в системі міжнародного розподілу праці;
- виявити місце держави у створенні необхідних умов для успішного освоєння інтелектуальних, економічних, технологічних та управлінських інновацій у машинобудуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення тенденцій розвитку машинобудування у світі – це досить важлива проблематика, адже одночасно розглядається інтелектуальний потенціал цієї галузі і потенціал індустрії та економіки країни загалом, при цьому їх співвідношення з рівнем якості життя населення. Як свідчать дані, Україна майже у всіх світових рейтингах має далеко не найкращий вигляд. При цьому для вивчення тенденцій розвитку машинобудування як основної складової частини національної економіки вкрай важливо починати із знання та розуміння таких категорій, як: новації та інновації; інженерія та підготовка кадрів; економіка та екологія; спеціалізація та кооперація; попит та про-

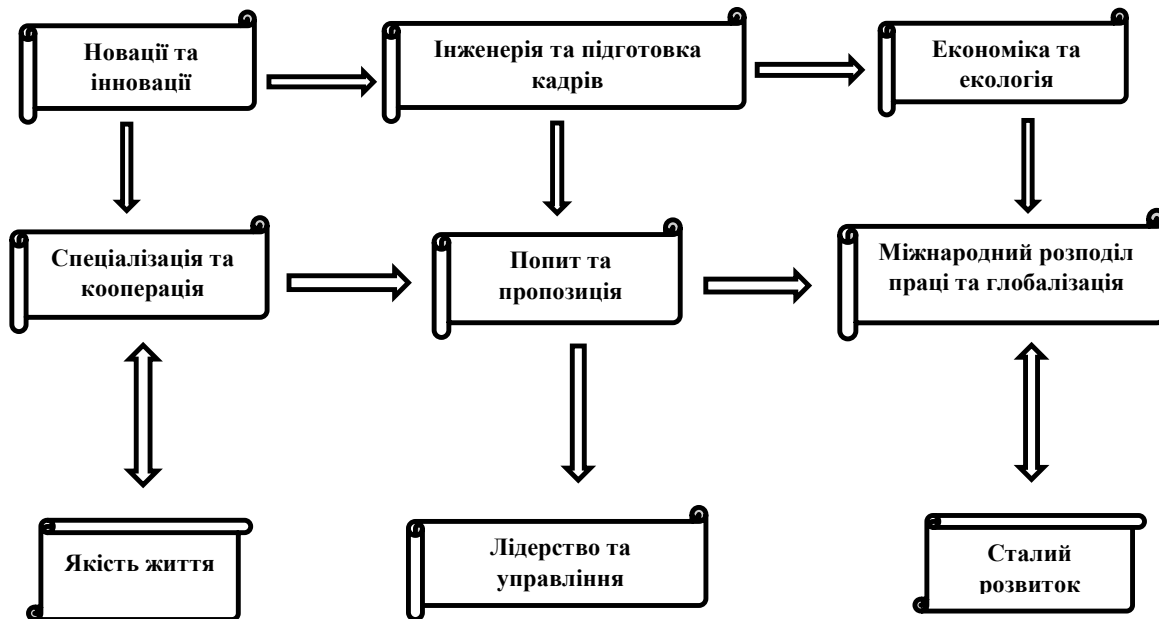

Рис. 1. Тенденції розвитку інтелектуального потенціалу машинобудівної галузі як основної складової частини національної економіки країни

позиція; міжнародний розподіл праці та глобалізація; лідерство та управління, тобто, якості життя і основних положень концепції стійкого розвитку. Також слід звертати увагу на здобутки та помилки інших (країн, регіонів, галузей, підприємств) [1, с. 3].

1. Досягненням і результатом наукового техніко-технологічного прогресу є новації – це продукція, яка відрізняється новими (якісними) характеристиками і від запровадження якої залежить одержання більшого економічного ефекту. У свою чергу інновації являють собою особливий вид новацій, тобто це удосконалені або кардинально нові новації (конкурентоспроможні технології, товари та послуги, що покращують процеси виробництва). Таким чином, інноваційна діяльність є важливим фактором розвитку інтелектуального потенціалу машинобудівного підприємства і може бути описана такими показниками: чисельністю наукових працівників; кількістю науково-дослідних установ; кількістю отриманих і зареєстрованих патентів; кількістю переданих у виробництво нових технологій; кількістю придбаних іноземних ліцензій тощо.

2. Розвиток персоналу для будь-якого підприємства є головним елементом виробничих інвестицій, адже за допомогою навчання співробітники підвищують свої професійні навички та кваліфікацію, створюючи умови для економічного росту. Ціллю навчання являється розвиток інтелектуального потенціалу персоналу і підприємства загалом. Тому інженерія та підготовка кадрів є основою інтелектуального розвитку (без розвитку персоналу неможливий успішний розвиток підприємства).

3. Збереження інтелектуального потенціалу країни залежить від стану економіки та екології. Підвищення рівня життя, ефективне використання природних ресурсів, досягнення матеріального добробуту є пріоритетними показниками сьогодення і джерелом найбільш актуальних проблем. Економічні, соціальні та екологічні показники взаємозалежні між собою. Саме

економіка визначає взаємовідносини людини і природи, тому необхідно шукати шляхи вирішення екологічних та соціальних проблем у сфері економіки.

4. У сучасних умовах міжнародна промислова кооперація являє собою спільне виготовлення складної, наукомісткої, технологічної продукції зі спеціалізацією на базі довгострокових відносин, які передбачають постійні науково-технічні, конструкторські, виробничі та впроваджувальні зв'язки між партнерами. Таке міжнародне співробітництво сприяє економії витрат, підвищенню продуктивності праці, ефективності та прибутковості виробництва, якості продукції, покращенню системи управління, створенню національної системи відкритої економіки та українському розвитку інтелектуального потенціалу.

5. Незбалансованість попиту та пропозиції на ринку праці свідчить про потребу кваліфікованої робочої сили в машинобудівній галузі промисловості. Для покращення економічної ситуації держави необхідно забезпечити інтелектуальний потенціал: знаннями, професійними вміннями, наукою, передовими технологіями, сучасною освітою тощо.

6. Процес глобалізації та міжнародного розподілу праці приносить вигоди конкурентоспроможним країнам із вищим рівнем розвитку, а для менш розвинених країн витрати таких процесів можуть урівноважити вигоди або перевищити їх. Багато країн, що розвиваються, потрапили в так звану «пастку глобалізації», тобто залучення глобалізаційних процесів економік менш розвинених країн шляхом руйнування (для останніх) національних ресурсів, здебільшого – інтелектуальних.

7. Якість життя являє собою певну оцінку задоволення людиною своїх матеріальних та духовних потреб. Важливим індикатором якості життя суспільства є інтелектуальний потенціал, що відображає рівень освіти, науки, економічного розвитку країни загалом.

8. Інтелектуальне лідерство та управління – це ключовий інструмент для досягнення високих показників завдяки накопиченню та реалізації інтелектуальних ресурсів, що призводить до підвищення конкурентоспроможності та ефективності національної економіки. Цей процес стає передумовою для формування суспільства, заснованого на знаннях.

9. Сталий розвиток – це формування нової економіки інформаційного типу, що базується на знаннях та стійкій спроможності до розвитку інтелектуального потенціалу націй. Це поняття описує процес «розумного управління» державними ресурсами: людськими, природними, інтелектуальними, економічними, фінансовими тощо.

Вирішальна роль у розвитку продуктивних сил населення будь-якої країни належить промисловості загалом. Основною галуззю світової промисловості є машинобудування (на його частку приходиться близько 35% вартості світової промислової продукції). У цій галузі домінуюче положення мають такі розвинуті країни, як: Японія, США, Франція, Італія, Канада та Великобританія. Ці країни активно займаються розвитком всіх видів сучасного машинобудування, тому на них приходиться 80% світового експорту машин та устаткування. До складу групи лідерів світового машинобудування також входять Росія і Китай. Деякі сегменти ринку продукції машинобудування належать до відносно невеликих промислових розвинутих країн, а саме: Швеції, Швейцарії, Іспанії та Нідерландів. Ключову роль в цих країнах займає важке машинобудування, автомобілебудування, робототехніка, авіаракетна та космічна промисловість, продукція воєнного призначення тощо.

Існує чітка закономірність у тому, що розвинуті країни на протязі тривалого періоду займають високі позиції на ринку машинобудівної продукції у світовій економіці, попри те, що конкуренція вносить суттєві корективи в позиції світових рейтингів. Глобальний

прогноз розвитку світової економіки та економічного росту в передових країнах до 2050 року представила міжнародна аудиторська компанія PricewaterhouseCoopers (PwC). Результати досліджень PwC показали, що на перспективі світової економіки будуть такі три лідируючі країни, як: Китай, США та Індія з ВВП (ПКС) в межах \$61 079–41 384 млрд. До десятки лідерів також повинні ввійти Бразилія, Індонезія, Японія, Мексика, Нігерія, Росія та Німеччина з рівнем ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) в межах \$12 210–6 338 млрд. Ще десять країн з ВВП (ПКС) в межах \$5 774–3 516 млрд. будуть розміщені в рейтингу таким чином: Великобританія, Саудівська Аравія, Франція, Туреччина, Пакистан, Єгипет, Північна Корея, Італія, Канада та Філіппіни [2, с. 236].

Отже, саме від стану інтелектуального потенціалу машинобудівної галузі, досконалості вироблених машин та устаткування найбільше залежать такі показники, як: загальний рівень розвитку національної економіки, її обороноздатність, якість життя населення.

Загальні тенденції розвитку інтелектуального потенціалу машинобудівної галузі в світі базуються на змінах в територіальних та галузевих структурах, котрі відбуваються на фоні подальшого розвитку машинобудівних традиційних технологій та появи абсолютно нових напрямів науково-технічного прогресу. Одною із важливих тенденцій в розвитку індустрії є історична стабільність – фактор, що показує рівень технічної творчості, впровадження у виробництво наукових винаходів, підготовку інженерних кадрів. Доречно нагадати той факт, що в 1913 році (коли розвиток капіталізму досяг свого максимуму напередодні Першої світової війни) частка найбільших країн в світовому промисловому виробництві мала такий вигляд: США – 36%; Німеччина – 16%; Англія – 14%; Франція – 6%; Росія – 4%; Японія – 1%. Через 100 років ці ж країни, як і раніше, залишаються лідерами.

Таблиця 1

Країни з найбільш розвиненими та потужними економіками світу (прогноз на 2050 рік)

Країни	ВВП (ПКС), \$млрд
1. Китай, США та Індія	61 079 – 41 384
2. Бразилія, Індонезія, Японія, Мексика, Нігерія, Росія та Німеччина	12 210 – 6 338
3. Великобританія, Саудівська Аравія, Франція, Туреччина, Пакистан, Єгипет, Північна Корея, Італія, Канада та Філіппіни	5 774 – 3 516

Джерело: складено автором на основі результатів досліджень PricewaterhouseCoopers

Таблиця 2

Основні показники якості життя населення в Україні порівняно з іншими країнами світу

Показники	США	Китай	Німеччина	Сінгапур	Японія	Росія	Україна
1. ВВП (ПКС), \$млрд	17419 (2)	17617 (1)	3722 (5)	453 (40)	4751 (4)	3565 (6)	371 (47)
2. ВВП (ПКС), \$тис./люд.	54,597 (6)	12,880 (89)	45,888 (18)	82,762 (3)	37,350 (28)	24,805 (49)	8,668 (105)
3. ІРЛП	0,914 (5)	0,719 (91)	0,911 (6)	0,901 (9)	0,890 (17)	0,778 (57)	0,734 (83)
4. Очікувана тривалість життя, роки	79 (38)	75 (76)	81 (27)	83 (6)	84 (1)	69 (122)	71 (110)
5. Середня місячна зарплата, \$	3263 (4)	656 (56)	2720 (13)	2616 (14)	1536 (17)	615 (64)	200 (71)
6. Забезпеченість житлом, кв.м/люд.	69,7	22,8	42,9	27,0	31,0	23,3	22,3

Джерело: складено автором на основі даних МВФ, МОП, ВООЗ, PricewaterhouseCoopers та інших доступних джерел

* ІРЛП – індекс розвитку людського потенціалу.

Поясненням такої стабільності лідерів на світовій арені може слугувати думка нобелівського лауреата з економіки Джона Хікса – головні фактори промислової революції:

- 1) формування інститутів, що захищають приватну власність та контрактні зобов'язання (незалежна та ефективна судова система);
- 2) формування ринку факторів виробництва (ринку землі);
- 3) високий рівень розвитку торгівлі;
- 4) широке застосування найманої праці і неможливість примусової праці великих масштабів;
- 5) високий рівень розвитку фінансової системи і низький відсоток позик;
- 6) значний розвиток науки і техніки.

Слід зазначити, що вплив цих факторів є актуальним і в наш час, особливо під час формування стратегії соціально-економічного розвитку країни. Загальною тенденцією світової системи господарювання є перенесення виробництв низької та середньої складності із розвинутих країн у країни, що розвиваються. Цьому явищу активно сприяють транснаціональні компанії, створюючи розгорнуту мережу своїх філій по всьому світі. В країнах базування залишаються структури НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи) та складні виробництва, що потребують високої кваліфікації працівників, тобто інтелектуального потенціалу.

За прогнозами експертів, у середньостроковій перспективі галузь машинобудування буде посилювати позиції країн, що розвиваються. Насамперед це стосуватиметься Китаю. Загальний обсяг виробленої машинобудівної продукції (в Китаї) зростає з 530\$ млрд (у 2010 р.) до 930\$ млрд (до 2025р.), щорічний приріст становитиме 3,8%.

До складу машинобудування входить більше 70 галузей і 300 різноманітних виробництв, світове машинобудування випускає більше 3 млн виробів. У світі випускається близько 1 тисячі літаків в рік, металоріжучих верстатів – 1,2 млн, тракторів – 1,3 млн, автомобілів – 40–50 млн, електронної техніки – 150 млн.

Машинобудування займає перше місце в світі серед інших галузей за кількістю зайнятих (близько 80 млн чол.) і за вартістю випущеної продукції (близько 38% вартості світової промислової продукції). Досліджувана галузь найбільше впливає на розвиток спеціалізації, концентрації та кооперації в світовому господарстві. Обсяги виробництва в машинобудуванні залежать від попиту на продукцію кінцевих споживачів, що в свою чергу приводить до чергування економічних підйомів та спадів [3, с. 453].

До першої групи країн ЄС за рівнем розвитку машинобудування відносяться: Німеччина, Італія, Франція та Великобританія. До другої групи входять: Іспанія, Португалія, Швейцарія, Швеція, Фінляндія та інші. Третю групу формують нові члени ЄС: Польща, Чехія, Словаччина, Словенія, Румунія, Болгарія. До четвертої групи можна віднести європейські країни, що раніше входили до складу Радянського Союзу та Югославії і мають перспективні наміри поповнити ряди членів ЄС – це стосується Сербії, Чорногорії, Македонії ті низки інших країн, враховуючи Україну.

На початку 90-х років машинобудування України виробляло близько 1/3 загального обсягу промислової продукції. Галузева структура машинобудівних підприємств охоплювала безліч напрямів – від сільськогосподарського машинобудування до верстатобудування, авіаційної, суднобудівної і ракетно-космічної промисловості. Через 25 років (2015 р.) більшість машинобудівних підприємств припинили своє існування.

Таблиця 3

Прогноз випуску умовно-чистої продукції машинобудування в провідних країнах світу (\$ млрд)

Країна/Рік	2000	2005	2012	2015	2020	2025
Китай	28,2	58,4	161,4	248,0	329,4	410,1
ЄС	158,0	160,8	157,5	178,3	193,2	204,7
США	123,7	124,5	103,0	115,5	129,7	144,9
Японія	89,7	96,2	66,2	75,4	81,0	86,3
Індія	6,3	8,4	12,8	19,3	26,0	34,4
Бразилія	11,0	13,2	14,2	18,8	22,6	27,2
Росія	9,8	10,8	12,1	14,9	17,6	20,8

Таблиця 4

Питома вага країн Європейського Союзу в розвитку машинобудування (%)

Країна	Виробництво	Умовно-чиста продукція	Зайнятість
Німеччина	38,0	41,5	34,1
Італія	19,1	15,6	15,1
Франція	7,9	7,9	8,6
Великобританія	6,3	7,1	6,6
Іспанія	3,9	3,9	4,1
Польща	1,9	2,3	4,8
Чехія	2,0	1,9	4,5
Словаччина	0,5	0,4	1,3
Інші країни ЄС	18,4	19,4	20,9

У структурі промисловості за період з 1990 року по 2008 рік частка машинобудування знизилась із 31% до 14%. Сектор машинобудування, що залишився, продовжує перебувати у процесі стагнації, як і інші галузі. За висновками 2014 року, обсяг виробництва машинобудівної продукції в Україні становив 8% загального промислового випуску та 6,6% – ВВП України. Причиною такого спаду було зниження економічної та інвестиційної активності на внутрішньому ринку. Експорт машинобудівної продукції в країни Європейського Союзу становив 21% від загального обсягу експорту; продаж на російський ринок – 52%; в інші країни СНД – 14%. Наприклад, частка експорту продукції енергетичного і транспортного машинобудування на російський ринок становить 75% і 60% відповідно. Загальний обсяг галузі на виробі транспортного машинобудування становить 44%. У цьому секторі зафіксовано самий суттєвий спад як в кількості, так і в грошовій формі. Обсяги випуску локомотивів і рухомого складу скоротилися на 62% в 2014 році в порівнянні з 2013 роком, а порівнюючи з 2011 – більш ніж у 3 рази. Виробництво автомобілів скоротилося на 35% в 2014 році порівняно з 2013 роком, автобусів – більш ніж в 2 рази.

Серед заходів щодо покращення цієї ситуації виділяють: часткову і прозору приватизацію державних підприємств; створення умов для притоку необхідних фінансових ресурсів в машинобудівну галузь; впровадження сучасних технологій управління та виробництва; випуск конкурентоспроможної продукції. Реалізація перелічених мір повинна сприяти поліпшенню стану машинобудування в Україні. Для вирішення цієї проблематики Кабінетом Міністрів України була схвалена Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості в періоді до 2020 року.

До структури вказаної концепції входять відомі блоки програмного управління:

- основні проблемні питання розвитку промисловості;
- передумови для формування сучасної та ефективної промислової політики;
- аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її вирішення програмним методом;
- ціль програми;
- визначення оптимального варіанту рішення проблеми;
- шляхи і способи рішення проблеми, строк виконання програми;
- очікувані результати виконання програми, визначення її ефективності;
- оцінка інтелектуальних, фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання програми.

Класичною виглядала така модель програми розвитку промисловості: комплексне вирішення проблемних питань функціонування промислового сектору економіки України шляхом розроблення організаційно-економічного механізму і залучення ресурсів для реалізації завдань структурно-технологічної модернізації вітчизняної промисловості у напрямі зростання частки високотехнологічних видів

діяльності в обсягах виробництва й експорту, задоволення потреб внутрішнього ринку в продукції власного виробництва, росту зайнятості і підвищення добробуту населення загалом.

У межах реалізації програми передбачається створення системи стратегічного планування розвитку промисловості. При цьому є значний недолік: наприклад, в Китаї ця система успішно функціонує на практиці, а в Україні – розробки вчених лежать в архівах. В Україні підготовлено більше 500 різних програм та стратегій, але жодна з них не виконана. Будь-яка стратегія потребує стратега, тому що стратегія розроблюється одними, консультується другими, узгоджується третіми, обговорюється четвертими, приймається п'ятими, стверджується шостими, контролюється сьомими тощо. А виконувати і відповідати за виконання нікому, оскільки здебільшого виконавці стратегій (концепцій/програм) є тимчасово виконуючими обов'язки.

Що стосується виконавців програм розвитку промислового сектору економіки, то їх взагалі не існує. Тому що в урядовій структурі України на протязі останніх років не знаходиться місця міністерству промислової політики. Функціонує міністерство аграрної політики і продовольства, а це означає, що країна зорієнтована на віднесення її до категорії «аграрних», котрі забезпечують ринок продовольством: зерном, олією, медом тощо, а не до «індустріальних» чи «індустріально-аграрних», зорієнтованих на випуск високотехнологічної продукції з високою часткою доданої вартості.

На прикладі інших країн видно, що ставлення до промислової сфери значно відрізняється: в сусідній Білорусі активно функціонує міністерство промисловості; в Казахстані – міністерство індустрії та нових технологій; у Великій Британії – міністерство бізнесу, інновацій і професійної освіти; у Німеччині – міністерство економіки та технологій; у Франції – міністерство економіки, фінансів та промисловості; в Японії – міністерство економіки та промисловості; в Бразилії – міністерство розвитку, промисловості та зовнішньої торгівлі; в Індії – міністерство гірничодобувної промисловості, міністерство мікро-, малих та середніх підприємств, міністерство харчової промисловості, міністерство сталі, міністерство текстильної промисловості, міністерство важкої промисловості і державних підприємств, міністерство торгівлі і промисловості Індії; в Мексиці – міністерство торгівлі і промислового розвитку. Доцільно в процесі стратегічних змін додержуватись принципу «стабільності в русі» (Р. Уотермен), завдяки якому зберігається конкурентоспроможність кращих компаній. Будь-який набір дій, завдань, рішень в організації повинен підпорядковуватися досягненню генеральної цілі [4, с. 156].

Ключова тенденція світового розвитку – це інтелектуалізація виробництва, торгівлі, науки, розумової праці, тому необхідно звернути увагу на індекс людського розвитку (HDI) – показник рівня освіченості, що досліджує три складники, такі як: 1) тривалість життя і здоров'я; 2) освіта і доступ до неї; 3) рівень життя. За даними Інституту Статистики ЮНЕСКО, Україна посідає 88 місце в рейтингу «Високого людського розвитку».

Індекс світового людського розвитку та його компоненти

	Human Development Index and its components		SDG 3	SDG 4.3	SDG 4.6	SDG 8.5			
		Human Development Index (HDI)	Life expectancy at birth	Expected years of schooling	Mean years of schooling	Gross national income (GNI) per capita	GNI per capita rank minus HDI rank	HDI rank	
	Country	Value	(years)	(years)	(years)	(2011 PPP \$)			
		2019	2019	2019	2019	2019	2019	2018	
VERY HIGH HUMAN DEVELOPMENT									
1	Norway	0,953	82,3	17,9	12,6	68 012	5	1	
2	Switzerland	0,944	83,5	16,2	13,4	57 625	8	2	
3	Australia	0,939	83,1	22,9	12,9	43 560	18	3	
4	Ireland	0,938	81,6	19,6	12,5	53 754	8	4	
5	Germany	0,936	81,2	17,0	14,1	46 136	13	4	
6	Iceland	0,935	82,9	19,3	12,4	45 810	13	6	
7	Hong Kong, China (SAR)	0,933	84,1	16,3	12,0	58 420	2	8	
7	Sweden	0,933	82,6	17,6	12,4	47 766	9	7	
9	Singapore	0,932	83,2	16,2	11,5	82 503	-6	8	
10	Netherlands	0,931	82,0	18,0	12,2	47 900	5	10	
HIGH HUMAN DEVELOPMENT									
86	Ecuador	0,752	76,6	14,7	8,7	10 347	15	84	
88	Ukraine	0,751	72,1	15,0	11,3	8 130	24	90	
89	Peru	0,750	75,2	13,8	9,2	11 789	3	86	
90	Colombia	0,747	74,6	14,4	8,3	12 938	-4	89	

*Україна зайняла цілком гарну сходинку (88) у світі серед 189 країн за такими показниками, як: тривалість життя; роки навчання; середня кількість років навчання; валовий національний дохід (на душу населення); валовий національний дохід за вирахуванням індексу людського розвитку.

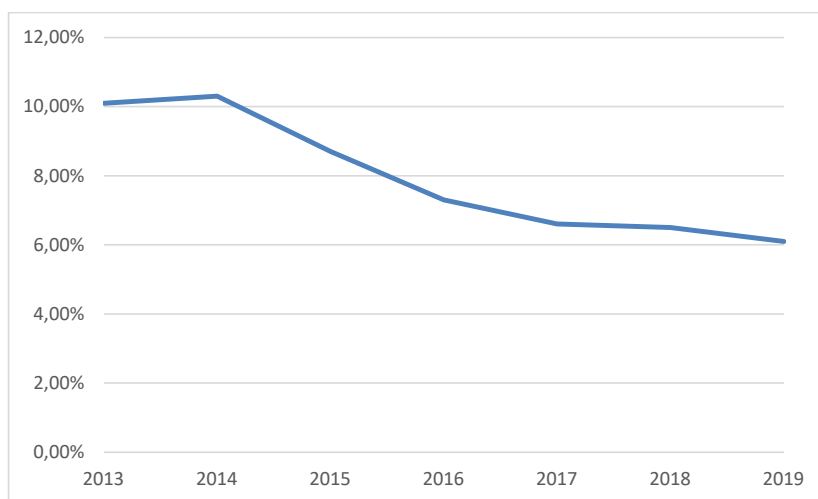

Рис. 2. Питомі ваги машинобудування в промисловості України за 2013–2019 роки, %

Джерело: складено автором на основі даних державної служби статистики

Як видно з рис. 2, частка машинобудування у структурі промисловості України становить менше 12%, за весь період дослідження відбувалося постійне зменшення питомої ваги машинобудівної галузі. Найбільше значення питомої ваги машинобудування

в промисловості України спостерігалось у 2014 році (10,3%), а найменше – у 2019 році (6,1%). Ці значення значно менші, майже в 5 разів, ніж в лідируючих країнах машинобудування, наприклад у Німеччині, Англії, Японії, Китаї та Італії частка машинобудування

становить 40–50% загального обсягу промисловості. Така ситуація в Україні пояснюється інфляційними процесами та постійною зміною кон'юнктури ринку.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. До основних факторів інтелектуального потенціалу, що впливають на розвиток та динаміку машинобудування, належать:

- раціональне використання трудових та природних ресурсів;
- науково-технічний прогрес;
- ефективна організація управління економікою;
- випереджальний розвиток інноваційних галузей промисловості, особливо машинобудування;
- взаємовигідна участь підприємств у міжнародному розподілі праці та економічному співробітництві.

Щось особливе та зовсім нове в методах рішення індустріальної проблематики відкрити досить важко, адже у світі накопичено достатньо досвіду успішного інноваційного розвитку національних економік. Тому важливо цей досвід не ігнорувати, а вивчати і доповнювати з урахуванням:

- національних інтересів;
- змін у політиці та економіці;
- змін у науці і техніці;
- перспектив розвитку держави.

Держава вважається високорозвиненою в тому разі, якщо в ній максимально реалізуються головні цілі існування: підвищення добробуту населення та захист його інтересів. Наявність лідера та стратегічно-тактичної програми є ключовим фактором успіху. Головний вплив на розвиток держави мають такі складники, як: історичні традиції – класична освіта – передова наука – потужна індустрія – розвинута економіка – висока якість життя – сталий розвиток. Потужна індустрія держави являє собою інноваційне виробництво, насамперед у машинобудівній галузі, з високою часткою доданої вартості випущеної продукції для забезпечення потреб внутрішнього та зовнішнього ринку. Лідерство світового ринку інтелектуального потенціалу машинобудівної продукції забезпечують: спеціалізація; концентрація; кооперація виробництва; інноваційна товарна та цінова політика; підтримка з боку держави; освоєння нових ринків за реалізації продукції вітчизняних виробників тощо. Зростаючі потреби споживачів можна задовольнити лише шляхом високого рівня виробництва та інтелектуальної (змістовної) праці у сфері машинобудування і життєдіяльності населення загалом. При цьому важливим є вивчення, запозичення та впровадження передового зарубіжного досвіду становно розвитку машинобудування. Яскравим при-

кладом може слугувати державна політика розвитку промисловості в Китаї, США, Франції, Німеччині, Японії, Бразилії, Росії, Індії, Сінгапурі та низці інших країн.

Теорія, методологія та практичний досвід успіхів і невдач у розробленні та прийнятті програм реалізації щодо розвитку машинобудівного комплексу відомі; система мотивації персоналу та відповідальності (під час розроблення) потребує досконалості під час реалізації та прийняття таких програм. Для стимулювання розвитку машинобудування потрібно фінансувати науку та забезпечити вітчизняних виробників державними замовленнями, насамперед – на інноваційну продукцію, адже завдяки цьому буде досягнутий інноваційний прорив. Таким чином, для підвищення конкурентоспроможності машинобудівної галузі України необхідний значний розвиток інтелектуального потенціалу: підвищення ролі висококваліфікованого персоналу [5, с. 215].

Бібліографічний список:

1. Прогноз розвитку світової економіки 3 2015 по 2050роки:Центргуманітарнихтехнологій.Інформаційно-аналітичний портал : веб-сайт. URL: <http://gtmarket.ru/news/2015/02/11/7089> (дата звернення: 12.11.2019)
2. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за ред. В.М. Гейця та ін. Київ : НАН України, 2015. 336 с.
3. Маркетингові аспекти управління інноваційним розвитком: монографія / С. М. Ілляшенко та ін.; за ред. С. М. Ілляшенка. Суми : Папірус, 2014. 480 с.
4. Чухрай Н.І. Маркетинг інновацій: підручник. Львів: Львівська політехніка, 2011. 256 с.
5. Інноваційне підприємництво креативність, комерціалізація, екосистема: навчальний посібник для вищих навчальних закладів / за ред. Ю.М. Бажала. Київ: Пульсари, 2015. 278 с.

References:

1. Prognoz rozvitku svitovoi ekonomiki 2015 – 2050 roki : *Centr gumanitarnih tekhnologij*. [Forecast of the development of the global economy from 2015 to 2050]. Informacijno-analitichnij portal. Available at: <http://gtmarket.ru/news/2015/02/11/7089> (accessed 12 November 2019).
2. *Innovacijna Ukraina 2020: nacional'na dopovid'*. [INNOVATION Ukraine 2020]. (eds. V.M. Gejcyja , 2015), Kiiv, p. 336.
3. Ilyashenko S. M. ta in. (2014) *Marketingovi aspekti upravlinnya innovacijnim rozvitkom*: monografiya [Marketing aspects of the management of innovative development: monograph]. Sumi : Papirus, p. 480.
4. CHuhraj N.I. (2011) *Marketing innovacij*: pidruchnik. [Marketing Innovation]. L'viv: L'viv's'ka politekhnika. (in Ukrainian)
5. Bazhal Y.M. (ed.) (2015) *Innovacijne pidpriemnictvo kreativnist', komercializaciya, ekosistema: navchal'nij posibnik dlya vishchih navchal'nih zakladiv*. [Innovation creativeness, commercialization, ecosystem]. Kiiv: Pul'sari. (in Ukrainian)

УДК 339.9

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-11>

Ситник Н.С.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансового менеджменту
Львівського національного університету імені Івана Франка

Шушкова Ю.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівського національного університету імені Івана Франка

Парфенюк Є.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Львівського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом

Sytnyk Natalia

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Financial Management
of Ivan Franko National University of Lviv

Shushkova Yulia

candidate of economic sciences, associate professor,
Associate Professor, Department of State and Local Finance,
Ivan Franko National University of Lviv

Parfeniuk Yevhenia

Candidate of Economic Sciences, Associate professor,
Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship,
Lviv Institute MAUP

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ТА УМОВ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

STRUCTURAL ANALYSIS OF FACTORS AND CONDITIONS OF TECHNOLOGICAL MODERNIZATION OF UKRAINE'S ECONOMY

Аргументовано, що інноваційно-технологічний розвиток економіки країни може бути керованим за умови якісної та ефективної державної політики, формування та коригування якої здійснюється з урахуванням внутрішніх та зовнішніх, керованих і некерованих факторів та умов. Наведені результати аналізування кількісних умов та перешкод інноваційно-технологічної діяльності в Україні. Виявлені та узагальнені ключові умови та чинники технологічної модернізації економіки України за груповими ознаками: ресурсні та ринкові, інституційно-правові, організаційні, фінансово-економічні, фахово-професійні, соціально-психологічні. Зроблено висновок, що політика забезпечення технологічної модернізації вітчизняної економіки має бути системною, збалансованою та спрямованою у всі зазначені сфери, під час її формування та реалізації мають враховуватися чинники фінансово-інвестиційного, матеріального та техніко-технологічного забезпечення, інституційно-правової системи функціонування та організації управління процесами, фінансово-економічних стимулів та соціально-психологічних мотивів.

Ключові слова: технологічна модернізація, економіка України, чинники та умови.

Аргументировано, что инновационно-технологическое развитие экономики страны может быть управляемым при качественной и эффективной государственной политике, формирование и корректировка которой осуществляется с учетом внутренних и внешних, управляемых и неуправляемых факторов и условий. Приведены результаты анализа количественных условий и препятствий инновационно-технологической деятельности в Украине. Выявлены и обобщены ключевые условия и факторы модернизации экономики Украины по групповым признакам: ресурсные и рыночные, институционально-правовые, организационные, финансово-экономические, профессионально-профессиональные, социально-

психологические. Сделан вывод, что политика обеспечения модернизации отечественной экономики должна быть системной, сбалансированной и направленной во все указанные сферы, при ее формировании и реализации должны учитываться факторы финансово-инвестиционного, материального и технико-технологического обеспечения, институционально-правовой системы функционирования и организации управления процессами, финансово-экономических стимулов и социально-психологических мотивов.

Ключевые слова: технологическая модернизация, экономика Украины, факторы и условия.

The purpose of the article is structural analysis of factors and conditions of technological modernization of Ukraine's economy to form conclusions concerning directions of improvement of State regulation in the analytical sphere. It is argued that the innovation and technological development of the country's economy can be managed under the condition of qualitative and effective State policy, the formation and adjustment of which is carried out taking into account internal and external, managed and unmanaged Factors and conditions. In the course of the study, the following methods of economic analysis were used: grouping – to identify the theoretical and methodological provisions of the formation of methods of analysis, methodological approaches, indicators – indicators, peculiarities of forming conclusions, the resulting characteristics as elements of the methodology of the study of the processes of economic re-industrialization on the basis of its technological modernization. As a result, the following results were obtained. The results of analysis of quantitative conditions and obstacles of innovative-technological activity in Ukraine are presented. The key conditions and factors of technological modernization of the Ukrainian economy are revealed and summarized for the group's features: resource and market, institutional and legal, organizational, financial and economic, professional, socio-psychological. It is concluded that the policy of ensuring technological modernization of the national economy should be systematic, balanced and aimed at all the above sectors, in its formation and implementation should be taken into account factors of financial and investment, Material and technical-technological support, institutional and legal system of functioning and organization of process management, financial and economic incentives and social and psychological motives. Scientific novelty of the study consists in systematization factors and obstacles of innovation and technological activity in the economy of Ukraine by the group's features: resource and market, institutional and legal, organizational, financial and economic, professional, socio-psychological. Value of the research is formation of conclusions for public administration bodies regarding change of vectors in the national innovation and technology policy.

Keywords: technological modernization, Ukraine's economy, factors and conditions.

Постановка проблеми. Інноваційно-технологічна політика, яка реалізується в Україні, є низькоєфективною. Про це свідчить мала кількість та частка інноваційно та технологічно активних вітчизняних підприємств, зокрема у промисловості, низькі обсяги реалізації інноваційної продукції. Низка ключових параметрів інноваційно-технологічного розвитку мають спадну динаміку, що загрожує критичному спаду конкурентоспроможності економіки України. Для виправлення цієї ситуації необхідні модернізаційні зміни у підходах до формування та реалізації державної політики в аналізованій сфері. З іншого боку, відповідні зміни мають бути належним чином обґрунтованими. Одним із таких вагомих аргументів слугують чинники та перешкоди технологічної модернізації національної економіки. Їх ідентифікація та врахування дають змогу істотно підвищити спроможність та ефективність подальшого державного регулювання процесів технологічної модернізації економіки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню сутнісно-концептуальних характеристик реіндустріалізації національної економіки присвячені дослідження таких науковців, як Н. Розенберг [1], С. Бодрунов [2], О. Мазур [3], О. Сухарев [4], А. Мальцев [5] та ін. Серед дослідників проблем взаємозв'язків технологічного розвитку та реіндустріалізації економіки можна виокремити А. Татаркіна [6], С. Бодрунова [7], В. Решетила [8], Т. Васильціва та Б. Павлишин [9–10] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У більшості досліджень пропонуються заходи, які або мають дещо теоретичний характер, або засновуються на зарубіжному досві-

ді, або були сформовані відповідно до проблем та перешкод інноваційно-технологічного розвитку економіки України на попередніх етапах розвитку. Актуалізуються результати досліджень, де під час формування сучасної інноваційно-технологічної політики України враховувалися б ті чинники і перешкоди, які актуальні для сьогодення.

Постановка завдання. Метою статті є проведення структурного аналізу чинників та умов технологічної модернізації економіки України для формування висновків щодо напрямів удосконалення державного регулювання в аналізованій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Частка інноваційно активних вітчизняних промислових підприємств у 2018 р. становила 16,4% [11, с. 65]. 2016 р. став піковим щодо частки підприємств, які брали участь в інноваційній діяльності, і позитивно, що попри кризу 2005–2006 рр., коли частка інноваційно активних підприємств знизилася до 11,2%, загальна тенденція до зміни цього показника була висхідною. Але звернімо увагу на інше: у 2016 р. було приблизно повторено рівень інноваційної активності в економіці 2000-х років (18,0%), а у 2017–2018 рр. інноваційна активність знизилася. Практично ідентична тенденція спостерігалася і за показником частки промислових підприємств, які впроваджували інновації.

На інноваційно-технологічну діяльність вітчизняних підприємств має вплив велика кількість кількісних та якісних факторів. Серед кількісних факторів насамперед потрібно назвати обсяги та рівень фінансування наукової та науково-дослідної діяльності в Україні. Причому цей чинник належить до несприятливих у контексті його активізації в нашій країні. Так, част-

ка витрат на фінансування інноваційної діяльності у 2018 р. становила лише 0,45% до ВВП, тоді як у більшості країн ЄС фінансування за цим напрямом становить від 2% до 5% [11, с. 68]. Очевидно, що менші обсяги фінансування НДР та інноваційної діяльності обмежують стимули як дослідників, науковців, так і безпосередньо суб'єктів господарювання щодо створення, апробації та впровадження інновацій, передових технологій у господарську практику.

У 2018 р. в Україні інноваційну діяльність було профінансовано на 12,2 млрд грн, що на 3,1 млрд грн, або на 34,1%, більше, ніж у 2017 р. (рис. 1). У 2016 р. цей показник був вищим на 11,0 млрд грн, або на 47,4%, що істотно. Вищими порівняно з 2018 р. були й обсяги фінансування інноваційної діяльності в країні у 2011 та 2015 рр. Кращим був і рівень фінансування інноваційної діяльності (до ВВП України) у 2005, 2011 та 2016 роках, коли відповідні показники становили 1,3, 1,1 та 1,0%.

Таким чином, йдеться про нестабільність та недостатні обсяги фінансування інноваційної та науково-дослідної діяльності в країні, що є істотним несприятливим чинником для формування подальшої ефективної політики технологічної модернізації національної економіки.

А якщо сюди додати ще й проблеми з непрозорістю та нерациональністю використання тих коштів, які виділяються (передусім із державної казни) на фінансування науки, відсутністю реального і справедливого конкурсного відбору з орієнтацією на кінцевий кількісний результат (ефект для економіки та суспільства), недостатністю контролю витрачання коштів і перевірки результатів профінансованих досліджень, відсутністю впровадження більшості розробок тощо, то чинник фінансування НДР в Україні критично негативний.

Від фінансування значною мірою залежить ресурсозабезпеченість інноваційно-технологічної діяльності підприємств. Йдеться про можливість фінансування кваліфікованих працівників, інвестиційний потенціал, здатність фінансувати операційну діяльність із розроблення, створення і впровадження технологічних інновацій тощо. Ресурсозабезпеченість інноваційно-технологічної діяльності в Україні невисока. З метою ідентифікації міри проблемності цієї ситуації та її диференціації за регіонами України з використанням кластерного аналізу здійснено групування регіонів за інтегральними індексами ресурсозабезпеченості інноваційно-технологічної діяльності у 2009 р. (початок аналізованого періоду) та у 2018 р. (кінець аналізованого періоду).

Встановлено, що у 2018 р. найвищою була ресурсозабезпеченість інноваційно-технологічної діяльності у м. Києві. Високий рівень ресурсозабезпеченості також був характерним для Запорізької, Харківської, Дніпропетровської, Львівської, Одеської та Миколаївської областей. Натомість ресурсозабезпеченість інноваційно-технологічної діяльності решти регіонів країни середня та низька, що є чинником негативної дії в контексті подальшої технологічної модернізації національної економіки України. Хоча позитивно, що за 2009–2018 рр. значно підвищився рівень ресурсозабезпеченості інноваційно-технологічної діяльності у Львівській, Одеській та Миколаївській областях.

У результаті кластеризації регіонів України за інтегральними індексами інноваційно-технологічної активності встановлено, що у 2018 р. найвищою була інноваційно-технологічна активність у м. Києві, високою – в Івано-Франківській, Тернопільській та Черкаській областях. При цьому ще низка областей країни характеризувалася досить високою

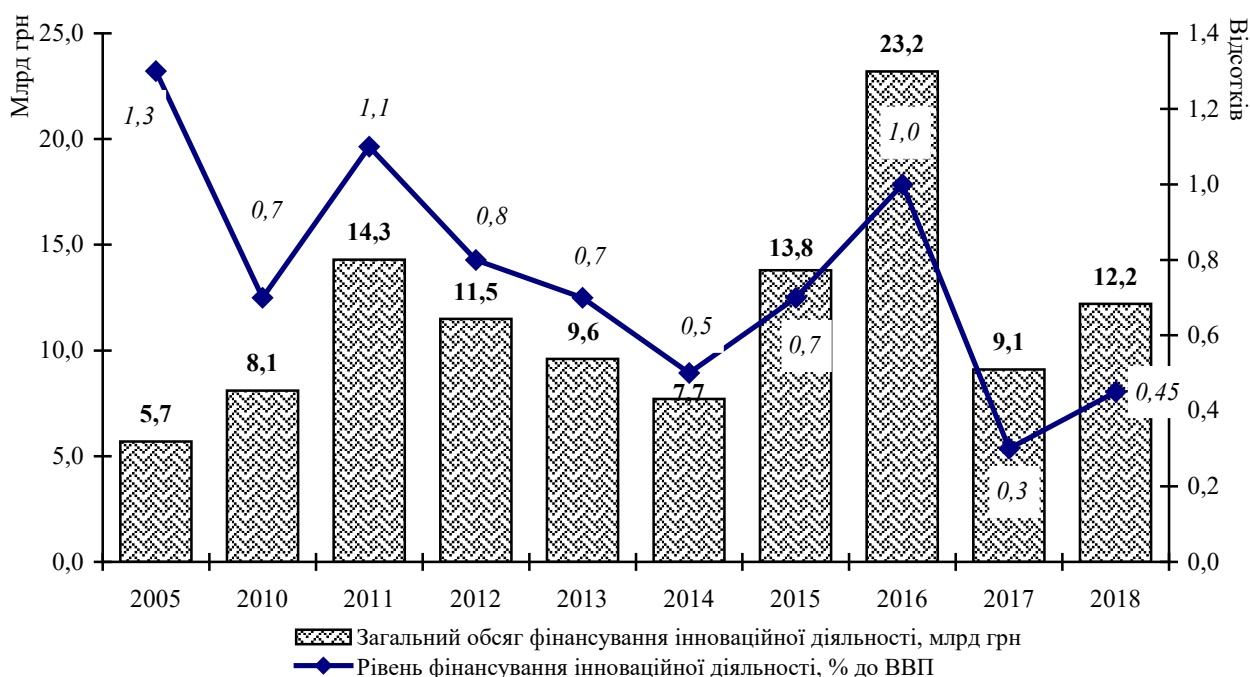

Рис. 1. Обсяги та рівень фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні у 2005, 2010–2018 рр.

Джерело: складено за [11, с. 68]

Держава та регіони

інноваційно-технологічною активністю. Це Харківська, Сумська, Кіровоградська, Херсонська, Київська та Луганська області.

Для решти територій нашої країни інноваційно-технологічна активність була посередньою та низькою. У цих областях негативно діють чинники малої кількості та частки інноваційно активних підприємств, які не лише створюють, але і впроваджують інновації, кількості створених і впроваджених нових технологій.

Звернімо увагу також на те, що за 2009–2018 рр. істотно знизилася (у вигляді місця в рейтингу) інноваційно-технологічна активність у Харківській області – одному з лідерів серед регіонів країни за інноваційно-технологічним розвитком. Послабилися й позиції Чернігівської, Вінницької, Запорізької, Полтавської, Львівської та Житомирської областей. Покращився рівень інноваційно-технологічної активності за аналізований період у Черкаській, Кіровоградській, Херсонській, Київській та Луганській областях. На ці особливості слід звернути увагу у процесі формування більш ефективної державної політики технологічної модернізації економіки України.

За результатами кластеризації регіонів України за інтегральними індексами ефективності інноваційно-

технологічної діяльності помітно, що одразу досить багато областей країни потрапили до групи з найвищою ефективністю інноваційно-технологічної діяльності, що позитивно. Йдеться про м. Київ, Харківську, Львівську, Дніпропетровську, Одеську, Луганську, Рівненську, Чернівецьку, Миколаївську та Хмельницьку області.

До другої групи із також високими значеннями ефективності інноваційно-технологічної діяльності потрапили Черкаська, Тернопільська, Закарпатська, Запорізька, Чернігівська та Волинська області.

У решти регіонів країни ефективність інноваційно-технологічної діяльності суттєво нижча, що негативно позначається на інвестиційній та бізнес-привабливості проектів зі створення та впровадження технологічних інновацій і не сприяє технологічній модернізації регіональних економік. Під час удосконалення державної політики в аналізованій сфері цю ситуацію слід виправляти.

У динаміці за 2009–2018 рр. покращили рейтингові позиції за ефективністю інноваційно-технологічної діяльності такі регіони України, як Тернопільська, Закарпатська, Хмельницька, Запорізька, Чернігівська, Волинська, Чернівецька, Миколаївська та Рівненська області.

Рис. 1. Результати структурного аналізу чинників та умов технологічної модернізації економіки України

Джерело: авторська розробка

Натомість погіршилися позиції Вінницької, Київської, Полтавської та Івано-Франківської областей. У межах регіональної інноваційно-технологічної політики доцільно реалізувати низку заходів, орієнтованих на підвищення ефективності та покращення показників інноваційно-технологічної діяльності у цих регіонах.

Охарактеризовані чинники значною мірою привели до різного розташування регіонів України під час їх групування за інтегральним індексом інноваційно-технологічного розвитку. Так, найвищим рівнем інноваційно-технологічного розвитку у 2018 р. характеризувалися Харківська, Київська та Кіровоградська області. До групи регіонів із високим рівнем інноваційно-технологічного розвитку також належать м. Київ, Львівська, Запорізька, Херсонська, Вінницька, Чернігівська та Одеська області.

Для Донецької, Сумської, Дніпропетровської та Полтавської областей характерний середній рівень розвитку інноваційно-технологічної діяльності. Решта областей країни характеризуються істотно нижчим рівнем інноваційно-технологічної діяльності.

При цьому негативним стало істотне погіршення параметрів інноваційно-технологічного розвитку за період 2009–2018 рр. у таких регіонах України, як Луганська, Тернопільська, Чернівецька, Донецька, Івано-Франківська, Рівненська, Сумська та Черкаська області. На початку аналізованого періоду ці регіони характеризувалися чи не найвищими в країні значеннями інтегрального індексу інноваційно-технологічного розвитку. Важливо на регіональному рівні ідентифікувати чинники та причини негативної динаміки, що відбулася, і реалізувати низку заходів, спрямованих на виправлення ситуації.

Узагальнимо ці та інші результати ідентифікації чинників технологічної модернізації економіки України на рис. 1.

Висновки. На поточному етапі розвитку економіки України сформувалася низка системних перешкод активізації інноваційно-технологічної діяльності як важливої умови технологічної модернізації національного господарства. Перешкоди мають як кількісний, так і якісний характер, наявні за всіма ключовими аспектами господарської діяльності в цій сфері: ринково-ресурсними, інституційно-правовими, організаційними, фінансово-економічними, фахово-професійними, соціально-психологічними. Комплексна дія перешкод актуалізує висновок про те, що політика забезпечення технологічної модернізації вітчизняної економіки має бути системною, збалансованою та спрямованою у всі зазначені сфери, під час її формування та реалізації мають враховуватися чинники фінансово-інвестиційного, матеріального та техніко-технологічного забезпечення, інституційно-правової системи функціонування та організації управління процесами, фінансово-економічних стимулів та соціально-психологічних мотивів усіх суб'єктів системи наукової, науково-дослідної, інноваційно-технологічної діяльності в тісному і взаємовигідному зв'язку та співробітництві з суб'єктами реального сектору національної економіки.

Бібліографічний список:

1. Как Запад стал богатым: экономическое преобразование индустриального мира / за ред. Розенберга Н., Бирцдела Л. Новосибирск : Экор, 1995. 352 с.
2. Бодрунов С.Д. Реиндустриализация экономики и проблема импортозамещения: роль и задачи информационной индустрии. *Вестник РЭУ*. 2015. № 4 (82). С. 127–132.
3. Мазур О.А. Реиндустриализация российской экономики как условие расширенного воспроизводства совокупного работника. *Теория и философия хозяйства*. 2012. № 1 (73). С. 14–20.
4. Сухарев О.С. Реиндустриализация экономики России. *Приоритеты России*. 2014. № 10 (247). С. 2–16.
5. Мальцев А.А., Мерсиер-Суиса К., Мордвинова А.Е., Сумина Е.В. К трактовке понятия «реиндустриализация» в условиях глобализации. *Экономика региона*. 2017. № 4. С. 1044–1052.
6. Татаркин А.И., Романова О.А., Бухвалов Н. Ю. Новая индустриализация экономик России. *Вестник УрФУ*. 2014. № 3. С. 13–21.
7. Бодрунов С.Д. Реиндустриализация и конкурентоспособность экономики. *Вестник РЭУ*. 2016. № 5 (83). С. 22–35.
8. Решетило В.П., Островський І.А. Неоіндустріалізація та її вплив на розвиток вітчизняної та міжнародної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 18. С. 21–25.
9. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Штець Т.Ф. Обґрунтування стратегічних напрямів, цілей та заходів державної політики реалізації потенціалу ІТ-сектору економіки України. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 23. С. 56–63.
10. Васильців Т.Г., Павлишин Б.Л. Стратегічні засади управління використанням матеріально-технічної бази підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. № 18.10. С. 275–279.
11. Наукова та інноваційна діяльність України за 2018 рік : *Статистичний збірник*. К. : Державна служба статистики України. 2019. 108 с.

References:

1. Rozenberg N., Birczel L. (1995). *Kak Zapad stal bogatym: ekonomicheskoe preobrazovanie industrialnogo mira* [How the West has become rich: the economic transformation of the industrial world]. Novosibirsk : Ekor. (in Ukrainian).
2. Bodrunov S.D. (2015) *Reindustrializatsiya ekonomiki i problema importozamishcheniya: rol' i zadachi informacionnoy industriyi* [Reindustrialization of the economy and the problem of import substitution: the role and tasks of the information industry]. *Messenger REU*. № 4 (82). pp. 127–132. (in Russian).
3. Mazur O.A. (2012). *Reindustrializatsiya rosiyskoy ekonomiki kak usloviye rasshirenogo vosproizvodstva sovokupnogo rabotnika* [Reindustrialization of the Russian economy as a condition for expanded reproduction of the aggregate employee]. *Theory and philosophy of economy*. № 1 (73). pp. 14–20. (in Russian).
4. Suharev O.S. (2014). *Reindustrializatsiya ekonomiki rosiyi* [Reindustrialization of the Russian economy]. *Russian priorities*. № 10 (247). pp. 2–16. (in Russian).
5. Mal'cev A.A., Mersier-Suisa K., Mordvinova A.Ye., Sumina E.V. (2017). *K traktovke poniatiya «reindustrializatsiya» v usloviyah globalizatsiyi* [To the interpretation of the concept of «reindustrialization» in the context of globalization]. *The economy of the region*. № 4. pp. 1044–1052. (in Russian).
6. Tatarikin A.I., Romanova O.A., Buhvalov N.Yu. (2014). *Novaya industrializatsiya ekonomiki rosiyi* [New industrialization of Russian economies]. *Messenger UrFU*. № 3. pp. 13–21. (in Russian).
7. Bodrunov S.D. (2016). *Reindustrializatsiya i konkurentosposobnost' ekonomiki* [Reindustrialization and

- competitiveness of the economy]. *Messenger REU*. № 5 (83). pp. 22–35. (in Russian).
8. Reshetilo V.P., Ostrovs'kyi I.A. (2018). Neoindustrializaciya ta yiyi vplyv na rozvytok vitchyznianoï ta mizhnarodnoï ekonomiky [Neo-industrialization and its influence on the development of national and international economy]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*. № 18. pp. 21–25. (in Ukrainian).
 9. Vasylytsiv T.G., Lupak R.L., Shtets' T.F. (2018). Obgruntuvannya stratehichnykh napryamiv, tsiley ta zakhodiv derzhavnoï polityky realizatsiyi potentsialu IT-sektoru ekonomiky Ukrainy [Substantiation of strategic directions, goals and measures of the state policy of realizing the potential of the IT sector of the Ukrainian economy]. *Entrepreneurship and trade*, vol. 23, pp. 56–63. (in Ukrainian).
 10. Vasylytsiv T.G., Pavlyshyn B.L. (2008). Strategichni zasady upravlinnia vykorystanniam materialno-tehnichnoi bazy pidpryemstva [Strategic management framework using material and technical base of enterprise]. *Scientific Herald of Ukraine's national forestry engineering*. № 18.10. pp. 275–279. (in Ukrainian).
 11. Scientific and innovative activity of Ukraine for the year 2018 (2019). *Statistical book*. K : State statistics Service of Ukraine. 108 p. (in Ukrainian).

УДК: 336.5:613.614

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-12>

Сімків Л.Є.

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії економіки та управління
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Simkiv Liliia

Doctor of Economic Sciences, Assistant Professor
Head of Department of Theory of Economics and Management
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

STATE OF FINANCIAL SUPPORT OF THE HEALTH CARE SECTOR OF UKRAINE

Стаття присвячена аналізу сучасного стану фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я України. Досліджено нормативно-правові акти, що стали основою проведення реформи в галузі. Акцентовано увага на викликах, з якими зіштовхнулася вітчизняна система охорони здоров'я. Виокремлено принципи розвитку досліджуваної сфери. Проаналізовано витрати на охорону здоров'я у порівнянні із витратами на інші галузі соціальної сфери. Встановлено, що їх частка у ВВП скорочується і не відповідає встановленим нормам. Проведено аналіз бюджетного фінансування, визначено співвідношення державних витрат на охорону здоров'я та витрат домогосподарств. Визначено причини низького рівня фінансового забезпечення. Запропоновано напрями впровадження змін у механізмах фінансування сфери охорони здоров'я держави.

Ключові слова: реформа, фінансування, пріоритети розвитку, медичне страхування.

Статья посвящена анализу современного состояния финансового обеспечения здравоохранения Украины. Исследованы нормативно-правовые акты, ставшие основой проведения реформы в отрасли. Акцентировано внимание на вызовах, с которыми столкнулась отечественная система здравоохранения. Выделены принципы развития исследуемой сферы. Проанализированы расходы на здравоохранение по сравнению с затратами на другие отрасли социальной сферы. Установлено, что их доля в ВВП сокращается не отвечает установленным нормам. Проведен анализ бюджетного финансирования, определено соотношение государственных расходов на здравоохранение и расходов домохозяйств. Определены причины низкого уровня финансового обеспечения. Предложено направления внедрения изменений в механизмах финансирования здравоохранения государства.

Ключевые слова: реформа, финансирование, приоритеты развития, медицинское страхование.

The article devoted to the analysis of the current state of financial support of the health care sector of Ukraine and the definition of the main directions of its improvement. The focus is on the challenges that the domestic health care system has faced. The legal acts that have become the basis for carrying out reforms in the industry are investigated. The principles of the development of the investigated sphere are highlighted, in particular: the human-oriented, result-oriented, implementation of the best technologies and the best experience of providing medical services. The analysis of budget financing is carried out, the ratio of public health expenditures and household expenditures are determined. Health care expenditures have been analyzed in comparison with other social expenditures. It is established that nominal indicators of health care expenditures are increasing in Ukraine. In this case, their share of GDP decreased and does not meet established standards. The lack of funds allocated to the medical sphere does not allow to ensure the proper level of provision of medical services to citizens, to protect the population from the spread of dangerous diseases, to replace outdated medical equipment, to reduce the volume of paid medical services for illicit payments of patients, to establish the proper level of payment for medical professionals. Attention is drawn to the fact that the completion of the reform is important and necessary for society. This requires the formation of new organizational-financial mechanisms in this field and the implementation of a number of measures aimed at improving the efficiency of its functioning. The priorities for the implementation of changes in the mechanisms of financial support of the healthcare sector are determined. It is determined that the main reasons for the low level of financial security are: insufficient budget funds, not rational of them, imperfect mechanisms of financial resources management, lack of financial capacity for employers to insure their employees. Problems encountered in the reform process are outlined. The priorities for the implementation of changes in the mechanisms of financial support of the healthcare sector are determined.

Keywords: reform, financial support, development priorities, medical insurance.

Постановка проблеми. Здоров'я людини є найвищою цінністю суспільства і залежно від умов існування та поведінки індивідууму, воно формується, зберігається або втрачається впродовж усього життя. Тому важливим завданням держави є збереження здоров'я нації. В період загострення соціально-економічної ситуації та недостатнього фінансування системи охорони здоров'я в Україні показники стану здоров'я населення значно погіршилися. Покращити ситуацію покликана медична реформи, яка спрямована на підвищення ефективності системи надання послуг та покращення доступу до якісного медичного обслуговування.

Модернізація існуючої системи фінансування охорони здоров'я, яка передбачає перехід до оплати діяльності постачальників медичних послуг на основі конкретних результатів їх роботи, є радикальним кроком і тому передбачені нею зміни мають здійснюватися поступово. Вагомість означених проблем зумовила вибір теми даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти окресленої проблематики стали предметом наукових досліджень багатьох українських учених. Зокрема, загальні питання розвитку і реформування системи охорони здоров'я знайшли відображення в працях С. Горбатюка, В. Москаленка, Г. Слабкого, М. Солоненка, М. Шевченко та ін. Вагомий внесок у дослідження проблем фінансування охорони здоров'я вносять такі науковці, як А. Базилевич, Ю. Вороненко, В. Рудий, О. Степанова, В. Черненко тощо. Обґрунтуванню теоретико-методологічних засад визначення механізмів державного управління, управління системними змінами у сфері охорони здоров'я України присвячені наукові праці М. Білінської, О. Баєва, С. Вовк, З. Гладуна. Однак, незважаючи на значний внесок вітчизняних вчених у дослідження особливостей сучасного розвитку системи охорони здоров'я, її фінансового забезпечення, існує ряд не вирішених проблем у цій сфері.

Формування цілей статті. Метою даної статті є аналіз сучасного стану фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я України та визначення основних напрямів її покращення.

Виклад основного матеріалу. В національній стратегії реформування сфери охорони здоров'я на період 2015–2020 років визначені основні проблеми і шляхи їх розв'язання для формування нової державної політики у цій галузі, яка повинна базуватися на таких засадничих принципах, як орієнтованість на людину, орієнтованість на результат, орієнтованість на втілення кращих технологій та кращого досвіду надання медичних послуг. Серед основних викликів, з якими зіштовхнулася вітчизняна система охорони здоров'я можна назвати такі як зростання смертності, нерівність в доступі до якісної медичної допомоги, велика частка витрат населення на послуги з охорони здоров'я, дефіцит кваліфікованих медичних кадрів, недостатність фінансових і матеріальних ресурсів, неефективна система управління тощо [1, с.83]. Так, за кількістю лікарняних ліжок на одну особу Україна (675 на 100 тис. населення) значно перевищує країни ЄС (в середньому – 527,4), за середнім рівнем тривалості госпіталізації

займає другу позицію у Європі (11,2 дня в Україні проти 7,3 дня у Польщі, 7,6 – у Естонії та 7 днів у Сполученому Королівстві) і водночас серед перших за рівнем захворюваності населення [2, с. 49]. Це тільки зайвий раз свідчить про неефективність функціонування сфери охорони здоров'я. Більшість медичних закладів (особливо у невеликих населених пунктах) є застарілими, малозавантаженими і не використовують сучасні технології для надання невідкладної допомоги в екстрених випадках. Саме тому важливим викликом сьогодення є подальше впровадження реформи охорони здоров'я та забезпечення розподілу відповідальності за її проведення між основними зацікавленими сторонами, включаючи органи місцевого самоврядування, надавачів послуг та населення.

Однак, як свідчать соціологічні дослідження, реформа в медичній сфері є однією з найбільш складних і суперечливих. Основою реформування цієї галузі стало прийняття ряду нормативно-правових актів, зокрема, розпорядження про затвердження Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я (від 30.11.2016 р.) [3], Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» (від 19.10.2018 р.) [4], Закону України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості» (від 14.11.2017 р.) [5] та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я» (від 6.04.2017 р.) [6], який передбачає автономізацію державних і комунальних закладів охорони здоров'я. Прийняті нормативні документи передбачають перехід системи охорони здоров'я в Україні до фінансування на основі моделі державного солідарного медичного страхування громадян з використанням для цього коштів, акумульованих у Державному бюджеті.

Витрати на охорону здоров'я вважаються одним з ключових показників соціального розвитку, оскільки відображають ступінь уваги, що приділяється державою і суспільством для формування здорової нації. Відповідно до статті 4 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» обсяг коштів Державного бюджету України, що спрямовується на фінансування охорони здоров'я повинен становити не менше 5% ВВП [4]. Однак, показник видатків Зведеного бюджету України на фінансування даної сфери у 2018 р. становив тільки 3,26% ВВП, а в 2019 р. – 3,1% (табл. 1). Тоді, як у Франції на охорону здоров'я спрямовується 11,8% ВВП, у США – 17,4%, у Бельгії – 10,4 %, Данії – 11%, у Нідерландах – 12%, на Кубі – 11,0% [7]. Частка коштів від ВВП, яку витрачають ці країни на охорону здоров'я в 4 рази більша, ніж в Україні.

Як видно з таблиці 1, протягом аналізованого періоду найбільше коштів на розвиток охорони здоров'я було закладено у 2010 року - 11,84% у загальній сумі зведеного бюджету або 3,99% від ВВП. Впродовж наступних років цей показник мав тенденцію до зниження і в 2019 р. його значення, відповідно, становило 9,5% і 3,1%.

Таблиця 1

Показники бюджетного фінансування охорони здоров'я в Україні за 2005–2019 рр.

Показники	Роки							
	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Видатки бюджетів на охорону здоров'я, % ВВП								
Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я	3,51	3,99	3,65	3,59	3,17	3,43	3,26	3,1
Видатки державного бюджету на охорону здоров'я	0,79	0,78	0,68	0,58	0,52	0,56	0,64	0,67
Видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я	2,71	3,21	2,97	3,01	2,64	2,87	2,62	2,43
Частка видатків на охорону здоров'я у відповідних бюджетах, %								
Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я	10,90	11,84	10,92	10,44	9,03	9,69	9,2	9,5
Видатки державного бюджету на охорону здоров'я	3,90	2,89	2,46	2,84	1,82	1,99	2,2	3,59
Видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я	22,98	22,53	20,64	21,26	17,98	17,27	16,3	20,4
Зміна видатків бюджетів на охорону здоров'я, % до попереднього року								
Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я	1,27	1,22	0,93	1,24	1,06	1,36	1,35	1,11
Видатки державного бюджету на охорону здоров'я	1,02	1,16	0,82	1,08	1,09	1,34	1,51	1,41
Видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я	1,37	1,24	0,96	1,28	1,06	1,36	1,08	1,04

Джерело: розраховано за [8, 9]

Разом з тим, в системі охорони здоров'я України спостерігається зростання номінальних показників витрат на охорону здоров'я. За останні десять років бюджетні видатки на цю сферу постійно збільшувались (за винятком 2014 р.). Так, у 2019 р. видатки державного бюджету порівняно з 2010 р. зросли більше, як у 2 рази і становили 95,8 млрд. грн. проти 44,75 млрд. грн. Отож, зростання видатків державного бюджету на галузь за останні 10 років було перманентним. Причиною є досить високі темпи інфляції. У доларовому еквіваленті обсяг видатків на охорону здоров'я (відповідно до курсу долара, який було закладено при розробці бюджету на відповідний рік) становили 5643,13 млн. дол. у 2010 р. та 3548,15 млн. дол. у 2019 р. [8]. Це є свідченням того, що фактичний обсяг видатків на сферу охорони здоров'я в державі істотно скоротився при суттєвому підвищенні тарифів на комунальні послуги, значного підвищення цін на медичні препарати тощо. Крім того, витрати на охорону здоров'я у порівнянні із витратами на інші соціальні галузі і далі продовжують залишатися найнижчими (табл. 2).

Зокрема, видатки, закладені у бюджеті 2019 р. на соціальну політику у два з половиною рази перевищують видатки на охорону здоров'я. Видатки на розвиток освіти і науки України також перевищують видатки даної галузі, незважаючи на те, що підготовка фахівців у сфері охорони здоров'я є сферою відповідальності МОЗ. Водночас, якість та доступність медичної допомоги для населення, незважаючи на зростання номінальних витрат на фінансування даної галузі, і надалі продовжують залишатися вагомю проблемою. Це обумовлено наступними причинами [10, с. 142]: нераціональна система розподілу бюджетних ресурсів, що виділяються на охорону здоров'я і в основному орієнтовані на фінансування медичних установ, а не медичних послуг; діюча модель системи охорони здоров'я не відповідає сучасним потребам у підвищенні рівня якості життя населення; неефективність наявної медичної інфраструктури та високий рівень зношення основних засобів медичної сфери; низький рівень оплати праці лікарів та середнього медичного персоналу, що не залежить від обсягу та якості надання послуг;

Таблиця 2

Видатки державного бюджету на соціальну сферу у 2015-2019 рр.

Сфери	Роки	2015	2016	2017	2018	2019
МОЗ, (млрд грн)		55,58	54,01	70,23	80,91	91,69
МОН, (млрд грн)		66,29	62,39	76,06	85,82	101,85
Міністерство соціальної політики, (млрд грн)		105,78	151,95	145,22	162,86	234,40
В тому числі пенсійний фонд, (млрд грн)		94,81	143,01	133,69	149,97	166,51

Джерело: складено за [8]

високий рівень власних готівкових платежів громадян за отримані медичні послуги; низький рівень використання інноваційних медичних технологій та дотриманням соціальних вимог до медичних послуг.

Рівень витрат на охорону здоров'я в державі є інтегральним показником індивідуальних витрат кожної людини, зокрема, та видатків населення в цілому. Зміна даного показника залежить від демографічних, соціальних та економічних факторів, а також від рівня фінансування системи охорони здоров'я. В Україні державні видатки на охорону здоров'я із розрахунку на 1 особу впродовж останніх років практично не змінювалися і коливалися від 101 дол. США у 2014 р. до 97 у 2019 р. Для прикладу, в 2018 р. цей показник у США становив 10586 дол., Швейцарії – 7317, Франції – 4965, Чехії – 3058, Польщі – 2056, Китаї – 688. Додамо, що в цілому для країн, членів OECD середнє значення цього показника становило 3994 дол. США [11]. Україна суттєво відстає за видатками на охорону здоров'я від країн OECD.

Ще одним показником, на який необхідно звернути увагу, є аналіз співвідношення державних витрат на охорону здоров'я та витрат домогосподарств. Протягом останніх років в Україні зберігається тенденція до зростання приватних витрат домогосподарств на медичні послуги та лікарські засоби (табл. 3). Так, у 2013 р. частка державних витрат у загальному обсязі витрат на охорону здоров'я становила 56,2%, а у 2018 р. скоротилася до 48,23%. Рекордно низьким цей показник був у 2016 р. – 44,99%. Така ситуація значно ускладнює доступ населення з низькими доходами до отримання якісних медичних послуг. За даними ВООЗ, щорічно внаслідок великих витрат на охорону здоров'я 100 млн людей у світі опиняються за межею бідності [12].

Про значне зростання частки витрат домогосподарств свідчить і той факт, що навіть перебуваючи на стаціонарному лікуванні, пацієнти змушені купувати медичних препаратів на загальну суму, що становить понад 87% від загальної вартості ліків [8]. Отже, обсяги видатків на охорону здоров'я в державі не можуть забезпечити ні належного рівня надання громадянам медичної допомоги (медичних послуг), ні захисту населення від поширення небезпечних захворювань, ні заміни основної частини застарілого медичного обладнання, ні зниження обсягів платних медичних послуг і незаконних платежів пацієнтів. Вирішити ці та цілий ряд інших проблем, які існують у вітчизняній медицині допоможе реформування системи фінансування даної сфери.

Головними пріоритетами впровадження змін у механізмах фінансового забезпечення якісного ме-

дичного обслуговування в державі є наступні: запровадження нової моделі фінансування для первинної медичної допомоги; запровадження нової моделі фінансування для вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги; запровадження нової моделі фінансування для третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги; запровадження національної системи реімбурсації лікарських засобів для визначеного переліку медичних станів.

В процесі реформування в Україні запроваджується модель державного солідарного медичного страхування, яка враховує кращі сучасні практики та досвід країн Центральної та Східної Європи. Бюджетні кошти на фінансування охорони здоров'я розподіляються на основі нового механізму стратегічних закупівель медичних послуг, який базується на принципі «гроші ходять за пацієнтом». Держава також гарантує («державний гарантований пакет») повну оплату, за рахунок коштів державного солідарного медичного страхування, необхідних медичних послуг та лікарських засобів, пов'язаних з наданням екстреної медичної допомоги (у тому числі у стаціонарі); первинної медичної допомоги та паліативної допомоги. Єдиним національним замовником медичних послуг виступатиме Національна служба здоров'я України, яка здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені у встановленому порядку територіальні органи [4]. При цьому, на програму медичних гарантій-2020 у Державному бюджеті закладено тільки 72 млрд грн і абсолютно недостатньо для покриття витрат державного гарантованого пакету.

Але з утворенням Національної служби здоров'я України теж не все просто. Погоджуємось з позицією окремих експертів, що централізація фінансів в цій агенції суперечить децентралізації влади. Передача повноважень органам місцевого самоврядування по наданню соціальних послуг передбачає, що такі послуги передаються повністю, а не частинами, оскільки в кінцевому результаті, знайти відповідального за неякісне надання послуги буде не можливо. Однак, незважаючи на окремі проблеми, які виникають в процесі проведення реформи системи охорони здоров'я, завершення її є важливим і необхідним. Це вимагає формування нових організаційних-фінансових механізмів в даній сфері та реалізації ряду заходів щодо підвищення ефективності її фінансового забезпечення, а саме: вдосконалення нормативно-правової бази в питаннях власне фінансового забезпечення охорони здоров'я; підвищення ресурсного забезпечення даної галузі; стимулювання розвитку медичного стра-

Таблиця 3

Розподіл загальних витрат на охорону здоров'я за джерелами фінансування у 2013-2019 рр.

Витрати	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Державні (включаючи соціальне страхування), %	56,2	51,82	48,81	44,99	49,62	48,23
Приватні кошти домогосподарств, роботодавців, некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства, %	43,6	47,93	50,81	54,29	49,49	51,1
Донори, %	0,23	0,25	0,41	0,72	0,89	0,67

Джерело: складено за [8, 13]

хування на добровільних засадах; впровадження обов'язкового медичного страхування; забезпечення прозорого використання фінансових ресурсів закладами охорони здоров'я; оновлення медичного обладнання та забезпечення передовими технологіями закладів охорони здоров'я, впровадження інформаційних; підвищення якості надання медичних послуг і оплати праці медичних працівників.

Висновки. Проведений аналіз стану фінансово-го забезпечення системи охорони здоров'я України показав зростання номінальних показників витрат на цю сферу протягом тривалого періоду. При цьому їх частка у ВВП скоротилася і не відповідає встановленим нормам (5% від ВВП). Незважаючи на зростання номінальних витрат на фінансування даної галузі, якість та доступність медичної допомоги для населення продовжують залишатися серйозною проблемою. Недостатність коштів, виділених державою на медичну сферу призвело до зростання обсягів прямих платежів населення за медичні послуги і значно ускладнює доступ населення з низькими доходами до отримання якісних послуг. Крім того, витрати на охорону здоров'я у порівнянні із витратами на інші соціальні галузі і далі продовжують залишатися найнижчими.

Брак коштів, виділених на медичну сферу не дозволяє забезпечити належний рівень надання громадянам медичних послуг, захистити населення від поширення небезпечних захворювань, замінити застаріле медичне обладнання, знизити обсяг платних медичних послуг і незаконних платежів пацієнтів, встановити належний рівень оплати медичним працівникам тощо. Метою медичної реформи, що проводиться в Україні є запровадження якісно нового механізму фінансового забезпечення системи охорони здоров'я із залученням такого джерела фінансування, як солідарне медичне страхування.

Бібліографічний список:

1. Горбатюк С. Концептуалізація моделі гуманітарної політики в Україні на сучасному етапі реформ. *Ефективність державного управління*. 2018. № 2 (55). Ч. 1. С. 80-90.
2. Україна: огляд реформи фінансування системи охорони здоров'я 2016–2019. Спільний звіт ВООЗ та Світового банку. URL: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0018/425340/WHO-WB-Joint-Report_UKR_Full-report_Web.pdf?ua=1 (дата звернення: 03.03.2020).
3. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я: Розпорядження Кабінету Міністрів від 30 листопада 2016 р. № 1013-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249626689> (дата звернення: 03.03.2020).
4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19 жовтня 2018 р. №2168-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> (дата звернення: 04.03.2020).
5. Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості: Закон України від 14 листопада 2017 р. №2206-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19> (дата звернення: 03.03.2020).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я: Закон України від 6 квітня 2017 р. 2002-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-19> (дата звернення: 03.03.2020).
7. Рейтинг агентства «Bloomberg». URL: <https://www.bloomberg.com>. (дата звернення: 03.03.2020).
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 05.03.2020).
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.03.2020).
10. Степанова О. В. Розвиток фіскального простору для охорони здоров'я в системі соціальних функцій держави: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2019. 468 с.
11. Рахуємо чужі гроші: де послуги у сфері охорони здоров'я найдешевші, а де – найдорожчі? URL: <https://www.apteka.ua/article/524775> (дата звернення: 07.03.2020).
12. Public health and its social and economic impact. URL: <http://globalhealth.eiu.com/briefingpaper/section-1-public-health-and-its-social-and-economic-impact/> (дата звернення: 07.03.2020).
13. Національні рахунки охорони здоров'я в Україні у 2016 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publzdorov_u.htm (дата звернення: 07.03.2020).

References:

1. Ghorbatjuk S. (2018) Konceptualizacija modeli ghumanitarnoji polityky v Ukraini na suchasnomu etapi reform. [Conceptualizing the humanitarian policy model in Ukraine at the current stage of reform.] *Efektivnistj derzhavnogho upravlinnja*, vol. 2, no. 55, pp. 80-90.
2. Spiljnyj zvit VOOZ ta Svitovogho banku. Ukrainja: oghljad reformy finansuvannja systemy okhorony zdorov'ja 2016–2019. [Ukraine: Healthcare Financing Review 2016–2019.]. Available at: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0018/425340/WHO-WB-Joint-Report_UKR_Full-report_Web.pdf?ua=1. (accessed (03.03.2020)).
3. Pro skhvalennja Konceptiji reformy finansuvannja systemy okhorony zdorov'ja: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv vid 30 lystopada 2016 r. № 1013-r. [On approval of the Health Care Financing Reform Concept]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249626689>. (accessed (03.03.2020)).
4. Pro derzhavni finansovi gharantiji medychnogho obslughovuvannja naseleennja: Zakon Ukrainy vid 19 zhovtnja 2018 r. №2168-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. [On state financial guarantees for health care of the population]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>. (accessed (04.03.2020)).
5. Pro pidvyshhennja dostupnosti ta jakosti medychnogho obslughovuvannja u siljskij miscevoli: Zakon Ukrainy vid 14 lystopada 2017 r. №2206-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. [Pro pidvyshhennja availability of that strength medychnogho obslughovuvannja in siljskij mentality]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19>. (accessed (03.03.2020)).
6. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shhodo udoskonalennja zakonodavstva z pytanj dijalnosti zakladiv okhorony zdorov'ja: Zakon Ukrainy vid 6 kvitnja 2017 r. 2002-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. [Pro introducing zmin to dejakykh legislativechykh aktiv Ukrainy shhodo refinement of the legislation with the question of activity treasured okhorony health]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-19>. (accessed (03.03.2020)).
7. Rejtyng aghenstva «Bloomberg». [Rating agency Bloomberg.]. Available at: <https://www.bloomberg.com>. (accessed (03.03.2020)).
8. Oficijnyj sajт Ministerstva finansiv Ukrainy. [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine.]. Available at: <https://www.mof.gov.ua/uk>. (accessed (05.03.2020)).

9. Oficijnyj sajt Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrainy. [Official site of the State Statistics Service of Ukraine.]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed (05.03.2020)).
10. Stepanova O. V. (2019) Rozvytok fiskalnogho prostoru dlja okhorony zdorov'ja v systemi socialjnykh funkcij derzhavy. [Development of fiscal space for health care in the system of social functions of the state.] (PhD dissertation), Kiev.
11. Rakhujemo chuzhi ghroshi: de poslughy u sferi okhorony zdorov'ja najdeshevshi, a de — najdorozhchi? [We count other people's money: where are the health care services the cheapest and where the most expensive?]. Available at: <https://www.apteka.ua/article/524775>. (accessed (07.03.2020)).
12. Public health and its social and economic impact. URL: <http://globalhealth.eiu.com/briefingpaper/section-1-public-health-and-its-social-and-economic-impact/>. (accessed (07.03.2020)).
13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Nacionaljni rakhunky okhorony zdorov'ja Ukrainy u 2016. [National Health Accounts in Ukraine in 2016.], Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

УДК 338.246.2

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-13>

Фролова Н.Л.

кандидат економічних наук, викладач,
Навчально-науковий інститут «Каразінська школа бізнесу»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Frolova Nataliia

Candidate of Economic Sciences, Lecturer,
Education and research institute Karazin business school,
V. N. Karazin Kharkiv National University

ІНСТИТУЦІЙНИЙ БАЗИС ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

INSTITUTIONAL BASIS FOR DIGITAL TRANSFORMATION OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN UKRAINE

Висока динамічність глобального бізнес-середовища та експоненціальний характер його змін вимагають від підприємств застосування новітніх механізмів та інструментарію забезпечення випереджаючого розвитку на світовому ринку. Сьогодні ключовим трендом трансформації бізнесу є цифровізація, застосування технологічних рішень якої дає змогу сформувати динамічні конкурентні переваги суб'єктами малого та середнього бізнесу й досягти лідируючих позицій на глобальному ринку. Розглянуто інституційні ініціативи України щодо стимулювання процесів цифровізації економіки та суспільства, а також результативність їх реалізації. З огляду на доцільність впровадження цифрових рішень у діяльність бізнес-суб'єктів встановлено поетапність забезпечення цифрової трансформації малого та середнього бізнесу, розроблено механізм її здійснення за участю бізнес-асоціацій.

Ключові слова: малий та середній бізнес, інституції, цифровізація, цифрова трансформація, поетапність, механізм реалізації.

Высокая динамичность глобальной бизнес-среды и экспоненциальный характер ее изменений требуют от предприятий применения новейших механизмов и инструментария обеспечения опережающего развития на мировом рынке. Сегодня ключевым трендом трансформации бизнеса является цифровизация, применение технологических решений которой позволяет сформировать динамические конкурентные преимущества субъектами малого и среднего бизнеса и достичь лидирующих позиций на глобальном рынке. Рассмотрены институциональные инициативы Украины по стимулированию процессов цифровизации экономики и общества, а также результативность их реализации. С учетом целесообразности внедрения цифровых решений в деятельность бизнес-субъектов установлена поэтапность обеспечения цифровой трансформации малого и среднего бизнеса, разработан механизм ее осуществления с участием бизнес-ассоциаций.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, институты, цифровизация, цифровая трансформация, поэтапность, механизм реализации.

The high dynamics of the global business environment and the exponential nature of its changes require enterprises to use the latest mechanisms and tools to ensure advanced development in the global market. Today, the key trend of business transformation is digitalization, the use of technological solutions that allows you to create dynamic competitive advantages for small and medium-sized businesses and achieve a leading position in the global market. The article considers the institutional initiatives of Ukraine to stimulate the digitalization of the economy and society and the effectiveness of their implementation. In particular, the evaluation indicators of implementation of the concept of development of the digital economy and society of Ukraine to 2018 to 2020 to develop digital state indicated improve the country's position in such global rankings: 30th place in the network readiness Index (in fact, in 2019, Ukraine ranked 67 line); 40th place on the Global index of innovation (in 2019 47th place); place 50 on the Global index of development of information and communication technologies (in 2017 47th place); 60th place on the Global competitiveness index (in 2019 85). Taking into account the fact that currently small and medium-sized businesses are quite limited in financial and investment, scientific and educational, innovative and technological, and information and advisory opportunities for making the transition to digital development, the issue of participation of the state and regional institutions to support the development of small and medium-sized businesses is being updated. In particular, the formation of business associations for the digital transformation of small and medium-sized

businesses as a center for the development, commercialization and advisory support in the process of introducing digital technologies into the activities of subjects of this sphere is of particular importance. The stages of ensuring the digital transformation of small and medium-sized businesses have been established and a mechanism for its implementation with the participation of business associations has been developed.

Keywords: *small and medium-sized businesses, institutions, digitalization, digital transformation, stage-by-stage, implementation mechanism.*

Постановка проблеми. Нині глобальним трендом розвитку бізнес-середовища є цифровізація, впровадження ініціатив якої дає змогу суб'єктам малого та середнього бізнесу здійснити якісну трансформацію бізнес-моделі та складових бізнес-процесів, а за рахунок цього сформувати динамічні конкурентні переваги їх розвитку як базису досягнення високого рівня конкурентоспроможності на ринку й забезпечення успішної адаптації до майбутніх змін і викликів динамічного середовища їх функціонування.

З огляду на вагомий роль малого та середнього бізнесу в активізації економічного зростання країни й забезпеченні її інноваційної трансформації, стимулюванні процесів зайнятості населення й покращенні його матеріального стану особливого значення набуває формування сприятливого інституційного середовища для забезпечення цифрової трансформації малого та середнього бізнесу й посилення його конкурентних позицій на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості цифровізації бізнес-суб'єктів активно вивчаються та висвітлюються в публікаціях сучасних учених, таких як В. Дикань, І. Воловельська, А. Волкова, В. Купріяновський, І. Маркович, І. Струтинська, І. Токмакова, Н. Чухраєва [1–6]. Зокрема, вченими досліджено процеси цифровізації економіки загалом і в розрізі галузей зокрема, визначено її особливості, позитивні та негативні аспекти, а також стимули підприємств до забезпечення цифрового розвитку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи високий рівень наукових здобутків вчених, бачимо, що недостатньо вивченим залишається питання формування інституційного базису реалізації цифрових ініціатив розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є аналіз особливостей інституційної забезпеченості процесів цифрового розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу, розроблення механізму їх цифрової трансформації з урахуванням глобальних трендів цифровізації бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрова економіка набуває все більш активного поширення у світі. Отже, нині розмір цифрової економіки оцінюють у 3 трлн. дол., а прогнози експертів свідчать про те, що до 2035 р. її обсяг може досягти 16 трлн дол. При цьому значна частка цієї вартості створюється в провідних економіках світу, а саме 35% – у США, 13% – у Китаї, 8% – у Японії, близько 25% – у країнах Європи [7]. Важливою особливістю цифрової економіки є те, що її активний розвиток сприяє збільшенню ВВП країни, доказом чого є успішний досвід Швеції, Південної Кореї, Естонії, Ірландії та Ізраїлю, які збільшили ВВП до 20% за

5 років завдяки активному впровадженню цифрових технологій [6].

Україна також поступово долучається до глобальної течії цифровізації економіки. Близько 400 digital-стартапів з'являється в Україні щороку, 20 із яких стають стабільними компаніями, а один-два перетворюються на вельми успішний бізнес [6]. Нині до процесів підтримки інноваційних та цифрових ініціатив у країні приєднався Український фонд стартапів, надаючи гранти найбільш перспективним стартап-проєктам. Фонд вперше вибрав 8 переможців пітчінг-сесій, які отримають від держави загалом 9 млн. грн. При цьому переможці поділяються на такі дві категорії: seed-гранти, які надаються розробникам уже створених продуктів, що вимагають розширення й підтримки (розмір гранту становить 1,25 млн. грн. (50 тис. дол.)); pre-seed-гранти, що надаються розробникам ідей, які перебувають ще на стадії створення власного продукту (розмір гранту становить 625 тис. грн (25 тис. дол.)) [8].

Однак, попри реалізацію таких фрагментарних проєктів, частка цифрової економіки в Україні нині сягає лише 3%, а в рейтингу цифрової конкурентоспроможності за 2018 р. країна посіла 58 місце серед 63 країн Європи, Середнього Сходу та Африки. Вклад цифрової економіки у ВВП країни є вкрай низьким, становлячи близько 4,4 млрд дол. [9].

Вагомими перепонами на шляху формування цифрової економіки в країні є недосконалість інституційного базису реалізації цифрових ініціатив і низький рівень державної підтримки цих процесів. Зокрема, серед інституційних перепон цифрової трансформації економіки країни виділяють [4] низьке включення державних установ до реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства; невідповідність профільного законодавства глобальним викликам та можливостям; невідповідність національних, регіональних, галузевих стратегій і програм розвитку цифровим можливостям.

Україна є чи не єдиною країною у Європі, яка досі не мала власного «цифрового» бачення. Практично всі країни ЄС вже затвердили та впроваджують власні «цифрові адженди», або «цифрові стратегії», а багато з них, наприклад Німеччина, Франція, Швеція, реалізують її ключові компоненти протягом останніх 5–7 років як пріоритет державної політики у багатьох сферах життя та галузях економіки [10]. Так, станом на 2015 р. програми з розвитку цифрової економіки було затверджено у 15 країнах, зокрема в Німеччині, Китаї, Японії, Бразилії, США, Великобританії, Естонії, Нідерландах, Ірландії, Швеції, Сінгапурі, Філіппінах, Малайзії, ЄС. За даними Єврокомісії станом на березень 2017 р. в країнах ЄС налічувалося більше 30 національних та регіональних ініціатив з промислової цифровізації (on digitising industry) [11].

На європейському рівні вже декілька років обговорюється питання створення єдиного цифрового ринку Європи (ЄЦР). Концепція спільного цифрового простору має три основних спрямування, а саме доступність до цифрових продуктів і послуг; створення середовища для розвитку мережових і цифрових технологій; використання цифрового ринку як потенціалу для прискорення зростання економіки. При цьому йдеться не тільки про технічну стандартизацію в різних країнах для полегшення міжнародної електронної торгівлі (хоча це є основним завданням ЄЦР), але й про нівелювання будь-яких бар'єрів щодо торгівлі діджитал-продуктами, цифрової безпеки та приватності, поліпшення інфраструктури, правового урегулювання складних мережових питань, створення інфраструктури для навчання ІТ-фахівців тощо [12]. Створення єдиного ринку е-послуг вирішить низку важливих стратегічних завдань ЄС у глобальному світовому економічному й геополітичному контексті, зокрема забезпечить створення єдиної та прозорої системи обігу послуг, капіталів і населення в межах Єврозони та на континенті; формування середовища справедливої конкурентної боротьби товарів і послуг; утримання перспективних ІТ-рішень, технологій і стартапів всередині ЄС; усунення бар'єрів між покупцем і продавцем незалежно від точок фактичного перебування; оптимізацію технологічних можливостей ЄС. За прогнозами аналітиків країни Європи зможуть додатково отримувати близько 415 млрд. євро щорічно, використовуючи уніфіковану цифрову систему. Також перспективи ринку відкривають сотні тисяч робочих місць для жителів ЄС [13].

Як відомо, в Україні з 2016 р. громадською організацією «Хайтек Офіс» за підтримки державних органів влади реалізується стратегія покрокового переходу до цифрової економіки, головним завданням якої є проникнення високих технологій до всіх сфер суспільного та економічного життя. Результатом співпраці зазначених інституцій став проєкт «Цифрова агенда України – 2020» («Цифровий порядок денний – 2020»), що було презентовано в грудні 2016 р., який у подальшому прийнято за основу «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки», націленої на прискорення економічного зростання та залучення інвестицій, трансформацію секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні, технологічну та цифрову модернізацію промисловості й створення високотехнологічних виробництв, доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу, реалізацію людського ресурсу, розвиток цифрових індустрій та цифрового підприємництва. Також затверджено план заходів щодо реалізації Концепції, який передбачає формування відповідного нормативного, організаційного та методичного забезпечення цифрового розвитку [14]. Відповідальною за практичну реалізацію Концепції та Плану визначено створену в липні 2018 р. Координаційну раду з розвитку цифрової економіки та суспільства як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Координаційна рада та її робочі підгрупи повинні здійснити якісну підготовку пропозицій щодо створення необхідних умов для ефективного розви-

тку й використання науково-технічного потенціалу України у сфері розвитку цифрової інфраструктури, зокрема щодо забезпечення широкопasmового доступу до мережі Інтернет по всій території України [15]. Також наприкінці 2018 р. відбулося відкриття Інституту цифрових трансформацій як громадської організації, яка об'єднала бізнесменів, експертів і вчених для впровадження інновацій в економіку України [16]. Зокрема, передбачено здійснення цифровізації за такими напрямками, як урядова політика, освіта й бізнес. Реалізація такої ініціативи дасть змогу сформувати ринок цифрових технологій, підвищити конкурентоспроможність України й здійснити її трансформацію в розвинену технологічну країну.

У вересні 2019 р. створено Міністерство цифрової трансформації як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії [17].

Безсумнівно, затвердження концепції цифрового розвитку держави й плану заходів щодо її реалізації є важливим кроком до впровадження засад цифрової економіки й розбудови цифрового суспільства. Однак, аналізуючи досягнення країни в розрізі глобальних рейтингів інноваційно-технологічного та цифрового розвитку країни, розуміємо, що темпи впровадження цифрових ініціатив є занадто повільними, а цифровий розрив країни порівняно з цифровими лідерами тільки збільшується. Зокрема, індикаторами оцінювання реалізації визначених завдань щодо формування цифрової держави є таке покращення позицій країни в глобальних рейтингах: 30 місце за Індексом мережевої готовності (фактично у 2019 р. Україна зайняла 67 сходинку); 40 місце за Глобальним індексом інноваційності (у 2019 р. – 47 місце); 50 місце за Глобальним індексом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (у 2017 р. – 47 місце); 60 місце за Глобальним індексом конкурентоспроможності (у 2019 р. – 85 місце) [9; 14; 18]. Враховуючи цей факт і зважаючи на закінчення терміну реалізації вказаної концепції в поточному році, зазначаємо, що розроблення нового документа має враховувати недоліки чинної Концепції та визначати дієві заходи щодо забезпечення цифрової трансформації економіки та суспільства. Особливо важливою в цьому сенсі є роль держави, яка має спрямувати зусилля на підтримку цифрових ініціатив малого та середнього бізнесу, який сформує базис для цифрової трансформації країни.

Отже, умовно виділяють три напрями цифрової трансформації, такі як взаємодія з клієнтами, оптимізація операційних процесів і зміна бізнес-моделі.

Зокрема, інструментом трансформації взаємовідносин з клієнтами визначають соціальні мережі. Нині це не тільки новий канал комунікації, що дає змогу персоніфіковано спілкуватися з потенційним покупцем, але й база даних про його звички, поведінку та інтереси. Поява нових інструментів взаємодії з клієнтом, таких як чат-боти, термінали самообслуговування, онлайн-кабінети, не тільки скорочують витрати на утримання колл-центрів і клієнт-менеджмент, але й змінюють споживчу поведінку. Це підвищує очікування клієнтів загалом від ринку, адже користувачі все частіше чекають, що їх запити будуть оброблені швидко, персоніфіковано й 24/7 [19].

Ще однією досить широкою сферою впровадження цифрової трансформації є оптимізація операційних процесів. Хоча тут більше можливостей для промислових індустрій, компаній, які надають послуги, також можуть зробити свій ланцюжок створення вартості більш ефективним, наприклад, використовуючи сучасні ERP-системи. Цифрова трансформація на виробництві виділяє вісім важелів створення вартості, таких як оптимізація режимів роботи обладнання, оптимізація завантаження устаткування, підвищення продуктивності та безпеки праці, логістична оптимізація, підвищення якості продукції, поліпшення прогнозування попиту, скорочення термінів виведення продукції на ринок, поліпшення післяпродажного обслуговування. В основі цих процесів лежать такі технології, як індустріальний Інтернет речей, 3D-друк, штучний інтелект, предикативна аналітика й обслуговування, доповнена й віртуальна реальність, хмарні обчислення [19]. Так, наприклад, впровадження цифрових рішень щодо автоматизації управління ланцюгами поставок дає можливість підвищення ефективності й прозорості цих процесів, налагодження точного планування й управління матеріальними ресурсами в режимі реального часу, формування надійної системи виконання замовлень.

Третій напрям цифрової трансформації – це зміна бізнес-моделі. Це можуть бути зміни в дистрибуції, створення супутніх цифрових продуктів або повне переформатування бізнесу, наприклад перехід на цифрові продажі [19].

З огляду на те, що нині суб'єкти малого та середнього підприємництва досить обмежені у фінансово-інвестиційних, науково-освітніх, інноваційно-технологічних та інформаційно-консультативних можливостях для здійснення переходу до цифрового розвитку, актуалізується питання участі безпосередньо держави та регіональних інституцій підтримки розвитку малого та середнього бізнесу. Зокрема, особливого значення набуває формування бізнес-асоціацій цифрової трансформації малого та середнього бізнесу як осередку для розроблення, комерціалізації та консультативного супроводження в процесі впровадження цифрових технологій у діяльність суб'єктів цієї сфери.

Першочерговим завданням, що постає перед бізнес-асоціацією у цьому напрямі, є вивчення світової практики цифрового розвитку малого та середнього бізнесу задля визначення пріоритетних напрямів цифровізації бізнес-процесів та ефективних цифрових рішень у цій сфері.

На другому етапі доцільно проводити ґрунтовний аналіз сектору малого та середнього бізнесу задля виявлення рівня цифрової зрілості підприємств і визначення бізнес-процесів, які потребують удосконалення на основі їх цифрової трансформації.

ґрунтуючись на результатах дослідження світового досвіду цифровізації малого та середнього бізнесу й беручи до уваги сучасні реалії цифрової зрілості вітчизняних суб'єктів цієї сфери, бачимо, що відбувається формування нормативно-правового забезпечення процесів цифровізації бізнесу, зокрема розроблення концептуальних положень і стратегії цифрової трансформації малого та середнього підприємництва (третього етапу). Особливу увагу варто приділити цифровим рішенням щодо розширення технологічних можливостей оброблення великих обсягів даних, забезпечення автоматизації бізнес-процесів на основі впровадження технологій штучного інтелекту, впровадження нових виробничих технологій (технології на основі промислового Інтернету речей, робототехніки, сенсорної електроніки), розширення каналів цифрової взаємодії.

Четвертий етап передбачає розроблення галузевих дорожніх карт цифровізації малого та середнього бізнесу, зокрема високотехнологічних виробництв, науково-дослідного та ІТ-секторів, сільського господарства, енергетики, будівництва, транспорту. Використання такого стратегічного інструменту не лише дасть змогу визначити пріоритети цифрового розвитку й завдання щодо їх досягнення, але й стане базисом для цифрової співпраці ключових стейкхолдерів, які здійснюють безпосередній вплив на цифровізацію суб'єктів малого та середнього бізнесу.

П'ятий етап ґрунтується на побудові механізму забезпечення цифрової трансформації суб'єктів малого та середнього бізнесу за участю бізнес-асоціацій. З огляду на вагомість організації плідної співпраці суб'єктів цієї сфери в межах бізнес-утворення та їх ефективної взаємодії з інституціями зовнішнього оточення доцільною є побудова такого механізму, в якому розкрито технологію та інструменти взаємодії суб'єктів у контексті забезпечення цифрової трансформації цього сектору (рис. 1). Особливістю цього механізму є організація взаємодії суб'єктів малого та середнього підприємництва з інституціями зовнішнього середовища через спеціалізовані центри відповідальності, зокрема в межах регуляторно-експертної співпраці (Центр координації регуляторних змін), інноваційно-технологічної (Центр інноваційного розвитку і розбудови локальних виробничих систем), фінансово-інвестиційної (Фонд взаємного гарантування та кредитування), інформаційно-консультативної (Центр інформаційно-консультативного забезпечення розвитку малого та середнього підприємництва), науково-освітньої (Центр інтелектуального розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва).

На цьому етапі вагомим значення набуває розроблення програм міжгалузевих цифрових співробітництва, зокрема розбудови цифрової інфраструктури, що дасть змогу досягти злагодженої співпраці суб'єктів інституційного середовища щодо формування й реалізації потенціалу цифрового зростання малого та середнього бізнесу.

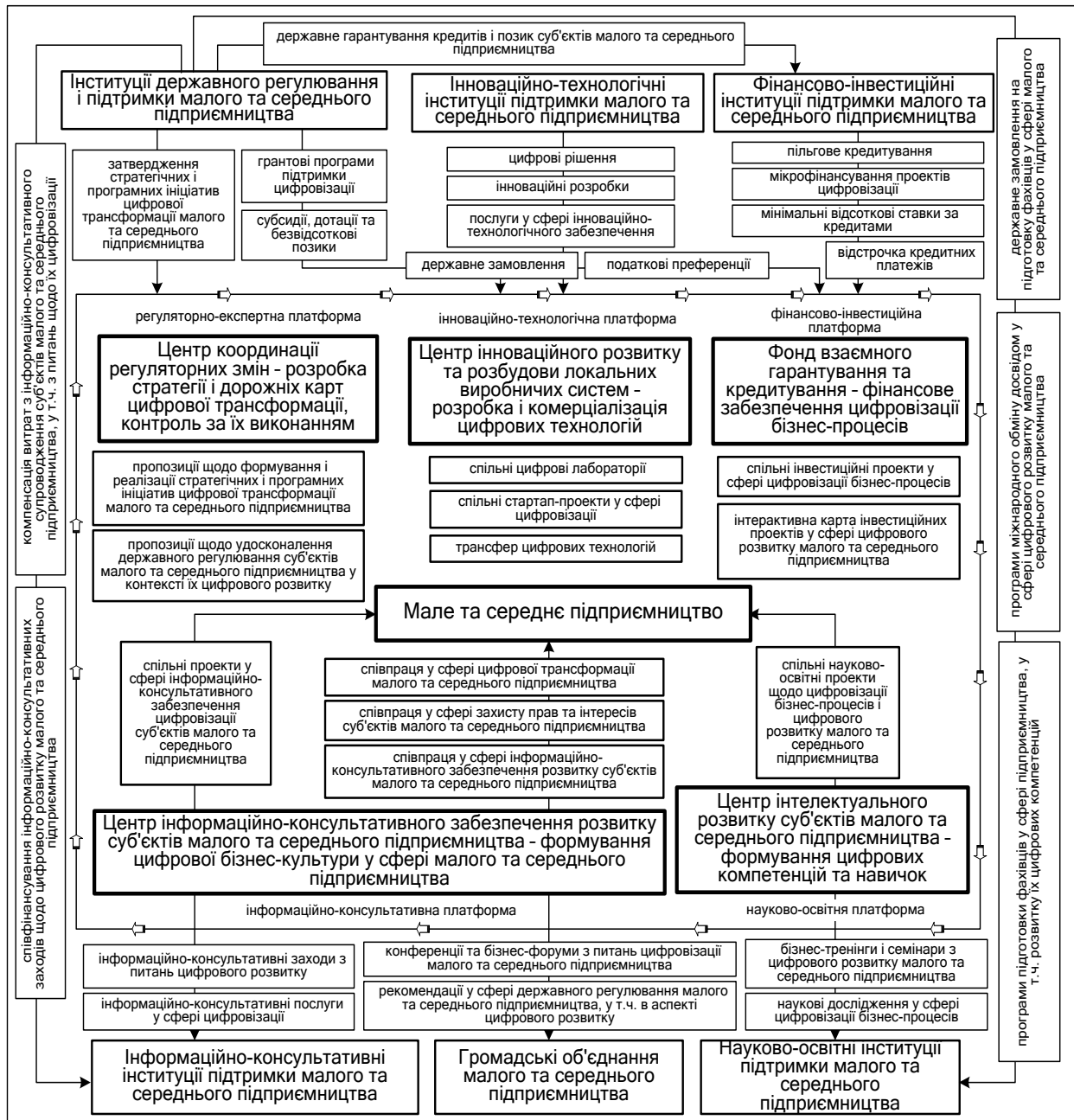

Рис. 1. Узагальнена схема механізму забезпечення цифрової трансформації малого та середнього бізнесу в межах бізнес-асоціації

Шостий етап передбачає формування єдиного цифрового простору співпраці бізнес-асоціації з ключовими стейкхолдерами в умовах забезпечення цифрової трансформації малого та середнього бізнесу.

Сьомий етап ґрунтується на безпосередній реалізації стратегії та дорожніх карт цифрової трансформації малого та середнього бізнесу на основі поглиблення міжсекторальної співпраці бізнес-асоціації та стейкхолдерів.

Восьмий етап передбачає моніторинг виконання й оцінювання результативності реалізації стратегії та дорожніх карт цифрової трансформації малого й середнього бізнесу на кожному проміжному етапі їх впровадження.

Висновки. Таким чином, досліджено особливості поширення процесів глобальної цифровізації економіки й формування інституційного середовища для цифрового розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Розглянуто Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, досліджено результативність її виконання сьогодні в розрізі визначених індикаторів оцінювання. Обґрунтовано вагомість забезпечення цифрового розвитку малого та середнього бізнесу відповідно до світових темпів цифрової перебудови бізнес-суб'єктів. Розкрито етапи забезпечення цифрової трансформації малого та середнього бізнесу, розроблено механізм її здійснення за участю бізнес-асоціацій цієї сфери, використання якого дасть змогу створити базис

цифрового розвитку бізнес-суб'єктів і посилити конкурентні можливості малого та середнього бізнесу у світовому бізнес-просторі.

Бібліографічний список:

1. Дикань В., Воловельская И. Разработка организационно-экономической модели инновационной платформы. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. Вип. 68. С. 9–17.
2. Волкова А., Плотноков В., Рукинов М. Цифровая экономика: сущность явления, проблемы и риски формирования и развития. *Управленческое консультирование*. 2019. № 4. С. 38–49.
3. Цифровая экономика – «Умный способ работать» / В. Куприяновский, С. Синягов, С. Липатов, Д. Намиот, А. Воробьев. *International Journal of Open Information Technologies*. 2016. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-ekonomika-umnyy-sposob-rabotat> (дата звернення: 15.02.2020).
4. Маркович І., Струтинська І. Передумови та особливості зміни вимог до характеру ведення бізнесу в епоху цифровізації глобальної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 41. С. 105–109.
5. Токмакова І., Чередищенко О., Войтов І., Паламарчук Я. Цифрова трансформація залізничного транспорту як фактор його інноваційного розвитку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. Вип. 68. С. 125–134.
6. Чмерук Г., Краліч В., Бурлакова І. Деякі аспекти цифрової трансформації підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 97–101.
7. Главные цифровые экономики мира. *Ростех*. URL: <http://ar2016.rostec.ru/digital-g20> (дата звернення: 10.01.2020).
8. Первые стартапы-победители получили гранты на развитие бизнеса от государства. *Предпринимательство и потребительский рынок города Харькова*. URL: <https://ppr.kharkov.ua/ru/aktualnaya-informatsiya/novosti/pervye-startapy-pobediteli-poluchili-granty-na-razvitiye-biznesa-ot-gosudarstva> (дата звернення: 24.02.2020).
9. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році : аналітична довідка. Київ : Український інститут науково-технічної експертизи та інформації, 2019. 80 с.
10. Фіщук В. Цифрова економіка – це реально. *Новини бізнесу*. 2017. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/fischuk/tsifrova-ekonomika-tse-realno-1001102.html> (дата звернення: 12.01.2020).
11. Цифровая экономика: глобальные тренды и практика российского бизнеса. *Институт менеджмента инноваций Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики»*. URL: <https://imi.hse.ru> (дата звернення: 20.01.2020).
12. Единый цифровой рынок ЕС: еще не запущен, но уже интересен Украине. *Delo.ua*. URL: <https://delo.ua/business/edinyj-cifrovoj-rynok-es-esche-ne-zapuschen-po-uzhe-interesen-uk-341445> (дата звернення: 15.01.2020).
13. E-commerce 2018: единый цифровой европейский рынок. *Ua.news*. URL: <https://ua.news/ru/e-commerce-2018-yedynuj-tsyfrovuj-yevropejskij-rynok> (дата звернення: 15.01.2020).
14. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 10.01.2020).
15. В Україні розпочала роботу Координаційна рада з розвитку цифрової економіки. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-rozpozchala-robotu-koordinacijna-rada-z-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki> (дата звернення: 25.01.2020).
16. В Києве презентували Інститут цифрових трансформацій. *Уніан. Інформаційне агентство*. URL: <https://www.unian.net/science/10343616-v-kieve-prezentovali-institut-cifrovih-transformacij.html> (дата звернення: 30.01.2020).
17. Питання Міністерства цифрової трансформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF> (дата звернення: 25.01.2020).
18. Network Readiness Index. URL: <https://networkreadinessindex.org/nri-2019-countries/#complete-ranking> (дата звернення: 20.01.2020).
19. Цифровая трансформация. Что делать бизнесу? *Новости бизнеса*. URL: <https://biz.nv.ua/experts/cifrovaya-transformaciya-chto-delat-biznesu-50005679.html> (дата звернення: 25.01.2020).

References:

1. Dykan V. and Volovel'skaya I. (2019) Razrabotka organizatsionno-ekonomicheskoy modeli innovatsionnoy platformy [Development of the organizational and economic model of the innovation platform]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 68, pp. 9–17.
2. Volkova A., Plotnikov V. and Rukinov M. (2019) Tsifrovaya ekonomika: sushchnost' yavleniya, problemy i riski formirovaniya i razvitiya [Digital economy: the essence of the phenomenon, problems and risks of formation and development]. *Upravlencheskoe konsul'tirovanie*, vol. 4, pp. 38–49.
3. Kuprijanovskij V., Sinjagov S., Lipatov S., Namiot D. and Vorob'ev A. (2016) Cifrovaja jekonomika – "Umnyj sposob rabotat" [Digital economy – "Smart way to work"]. *International Journal of Open Information Technologies*, vol. 2, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-ekonomika-umnyy-sposob-rabotat> (accessed: 15 Feb 2020).
4. Markovych I. and Strutyn'ska I. (2019) Peredumovy ta osoblyvosti zminy vymoh do kharakteru vedennia biznesu v epokhu tsyfrovizatsii hlobal'noi ekonomiky [Prerequisites and features of changing requirements for the nature of doing business in the era of digitalization of the global economy]. *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 41, pp. 105–109.
5. Tokmakova I., Cherednychenko O., Vojtov I. and Palamarchuk Ya. (2019) Tsyfrova transformatsiia zaliznychnoho transportu iak faktor joho innovatsijnoho rozvytku [Digital transformation of railway transport as a factor of its innovative development]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 68, pp. 125–134.
6. Chmeruk H., Kralich V. and Burlakova I. (2018) Deiaki aspekty tsyfrovoy transformatsii pidpriemstv [Some aspects of digital transformation of enterprises]. *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 34, pp. 97–101.
7. *7 ar2016.rostec.ru* (2016) Major digital economies in the world, available at: <https://fortune.com/global500/2019/search> (accessed: 10 Jan 2020).
8. *Official website of business and consumer market of the city Kharkiv* (2020) The first winning startups received business development grants from the state, available at: <https://ppr.kharkov.ua/ru/aktualnaya-informatsiya/novosti/pervye-startapy-pobediteli-poluchili-granty-na-razvitiye-biznesa-ot-gosudarstva> (accessed: 24 Feb 2020).
9. Analytical information (2019). Stan innovatsijnoi diial'nosti ta diial'nosti u sferi transferu tekhnolohij v Ukraini u 2018 rotsi [State of innovation and technology transfer activities in Ukraine in 2018]. Kyiv : Ukrain's'kyj instytut naukovy-tekhnichnoi ekspertyzy ta informatsii (in Ukrainian).
10. Fischuk V. (2017) Tsyfrova ekonomika – tse real'no [The digital economy is real]. *Business news*, available at:

- <https://biz.nv.ua/ukr/experts/fichuk/tsifrova-ekonomika-tse-realno-1001102.html> (accessed: 12 Jan 2020).
11. *Official website of Institute of innovation management Of the national research University Higher school of Economics* (2016) Digital economy: global trends and practices of Russian business, available at: <https://imi.hse.ru> (accessed: 20 Jan 2020).
 12. *Delo.ua* (2016) EU single digital market: not yet launched, but Ukraine is already interested in it, available at: <https://delo.ua/business/edinyj-cifrovoj-rynok-es-esche-ne-zapuschen-no-uzhe-interesen-uk-341445> (accessed: 15 Jan 2020).
 13. *Ua.news* (2018) E-commerce 2018: single digital European market, available at: <https://ua.news/ru/e-commerce-2018-yedynyj-tsifrovij-yevropejskij-rynok> (accessed: 15 Jan 2020).
 14. *Legislation Of Ukraine* (2018) About approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the action plan for its implementation, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (accessed: 10 Jan 2020).
 15. *Ministry portal* (2018) Coordination Council for digital economy development started its work in Ukraine, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-rozpochala-robotu-koordinacijna-rada-z-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki> (accessed: 25 Jan 2020).
 16. *Unian: news agency* (2018) Institute of digital transformations presented in Kiev, available at: <https://www.unian.net/science/10343616-v-kieve-prezentovali-institut-cifrovih-transformacij.html> (accessed: 30 Jan 2020).
 17. *Legislation Of Ukraine* (2018) Issues of the Ministry of digital transformation, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF> (accessed: 25 Jan 2020).
 18. Network Readiness Index, available at: <https://networkreadinessindex.org/nri-2019-countries/#complete-ranking> (accessed: 20 Jan 2020).
 19. *Business news* (2019) Digital transformation. What should businesses do?, available at: <https://biz.nv.ua/experts/cifrovaya-transformaciya-chto-delat-biznesu-50005679.html> (accessed: 25 Jan 2020).

Шелудько Е.І.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу промислової політики
Інституту економіки та прогнозування
Національної академії наук України

Sheludko Ella

PhD of Economics, Senior Researcher,
Senior Research Officer Department of Industrial Policy,
GA "Institute for Economics and Forecasting NASU"

КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОКРАЩЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКІВ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

COMPETITION POLICY AS AN INSTRUMENT TO IMPROVE THE FUNCTIONING OF THE MARKETS OF INDUSTRIAL PRODUCTS

У статті висвітлено питання, пов'язані з дослідженням впливу конкурентної політики на стратегічні промислові ринки та виявлення її зв'язку з низькою конкурентоспроможністю промислової продукції, що стала загрозою для розвитку країни насамперед через низьку здатність української економіки до інновацій, зростаючу несумісність технологій, низьку якість регуляторного середовища. Доведено, що саме конкурентна політика є основним інструментом держави для відновлення економічного та конкурентного правопорядку на ринках промислової продукції. Визначено, що серед ринків продукції переробної промисловості значна частина є вільною від монополій, проте встановлено наявність висококонцентрованих ринків та олігопольних з ознаками домінування. Розроблено комплекс заходів з удосконалення системи контролю за дотриманням конкурентного законодавства.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, промисловість, економічне зростання, конкурентна політика, інновації.

В статье освещены вопросы, связанные с исследованием влияния конкурентной политики на стратегические промышленные рынки и выявление ее связи с низкой конкурентоспособностью промышленной продукции, которая стала угрозой для развития страны прежде всего из-за низкой способности украинской экономики к инновациям, растущей несовместимости технологий, низкого качества регуляторной среды. Доказано, что именно конкурентная политика является основным инструментом государства для восстановления экономического и конкурентного правопорядка на рынках промышленной продукции. Определено, что среди рынков продукции перерабатывающей промышленности значительная часть является свободной от монополий, однако установлено наличие высококонцентрированных рынков и олигопольных с признаками доминирования. Разработан комплекс мер по совершенствованию системы контроля над соблюдением конкурентного законодательства.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, промышленность, экономический рост, конкурентная политика, инновации.

The article highlights issues related to the study of the impact of competition policy on strategic industrial markets and the identification of its relationship with the low competitiveness of industrial products, which has threatened the development of the country, primarily due to low ability of the Ukrainian economy to implement innovations, growing technology incompatibility, poor quality of the regulatory environment. It is proved that competition policy is the main instrument of the state for restoration of economic and competitive order in the markets of industrial products. It has been determined that among the markets of manufacturing products a considerable part of them are free from monopolies, but there is also a presence of highly concentrated markets and oligopoly ones with signs of dominance. This article highlights the opportunities for taking into account the factors of industrial policy in order to ensure the competitive advantages of national companies on the world stage in the context of international agreements limiting the state support for domestic production in foreign markets as a form of protectionist policy implementation. This issue examines the experience of leading countries in improving the competitiveness of their industrial goods

through the introduction of innovative developments, the creation of high-tech products, which also encourages us to implement such an industrial policy that could support new advances in scientific and technological advancement and implementation conducting business in order to change the structure of industrial production related to the development of competition and competition policy in Ukraine. A set of measures to improve the system of monitoring compliance with competition law has been developed. The implementation of the proposed set of measures for the development of competition while updating the legislation on protection of economic competition in Ukraine will form the basis for transformation of its own internal market into a source of economic recovery of the country and an attractive place for production of goods and services. This will ensure the development of a competitive business environment, implement a prudent customs tariff and non-tariff policy to protect domestic producers in the domestic and foreign markets, as well as accelerate the harmonization of the Ukrainian legal system with EU legislation, ensuring compliance with the requirements of technical regulations and regulations EU directives.

Keywords: competition, competitiveness, industry, economic growth, competitions policy, innovations.

Постановка проблеми. Регуляторна політика держави, яка перебуває сьогодні на етапі реформування, відіграє важливу роль у формуванні ефективної системи розвитку та захисту конкуренції. Така політика може бути як запорукою розвитку ринків та економічного зростання країни загалом, так і фактором стримування такого розвитку. В умовах кризових явищ в економіці конкурентна політика, законодавство та правозастосування мають бути задіяні державою для відновлення економічного та конкурентного правопорядку. Водночас недостатньо вивченим питанням є дослідження впливу реформування конкурентної політики на стратегічні промислові ринки задля поліпшення розуміння стану конкуренції на ринках та відповідності конкурентної поведінки суб'єктів господарювання щодо оцінювання впливу на конкуренцію тих чи інших дій або факторів. Зокрема, саме відсутність належної конкуренції на ринках є однією з ключових причин низької конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з основних перешкод у розвитку вітчизняної економіки є недооцінка тісноти взаємозв'язку між монополізацією української економіки та її низькою конкурентоспроможністю у глобальному масштабі. За висловом академіка В.М. Гейця, в Україні утворена «нерівність у доступі суб'єктів господарювання до ресурсів, інформації та політичної влади; створено сприятливі умови для активізації діяльності монополій і повсюдного поширення практики двосторонніх угод» [1, с. 412]. Дослідження стану конкуренції або рівня інтенсивності конкурентних відносин на ринках промислової продукції та визначення комплексу заходів із забезпечення економічної конкуренції є ключовими завданнями статті. Як зазначає член-кореспондент НАНУ С.О. Кораблін, забезпечити економічне зростання, покращити фінансовий та соціально-економічний стан, підвищити свою конкурентоспроможність Україна зможе лише через піднесення власної промисловості [2]. Сьогодні Україна подала перед вибором нової стратегії промислового розвитку, яка зможе забезпечити у стислі терміни оновлення технологічного укладу виробництва, відмову від застарілих виробничих технологій, підвищення продуктивності праці та зростання добробуту людей. Тільки від узгодженості та взаємодоповнюваності промислової та конкурентної політик залежить досягнення цілей стійкого економічного зростання. Цієї ж думки дотримується низка провідних вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема З.С. Варналій, Л.В. Дейнеко, А.О. Задоя, В.Д. Лагутін, І.Й. Малий.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Низька конкурентоспроможність продукції, підприємств, окремих галузей та економіки загалом є однією з потенційних загроз для розвитку країни насамперед через низьку здатність української економіки до інновацій, зростаючу несумісність технологій, структурну кризу та інституціональну невідповідність міжнародним нормам. Важливою складовою частиною конкурентної політики стає активне виявлення потенційних проблем на ринках і в галузях, де конкурентні механізми функціонують неефективно, необхідним є вжиття заходів розвитку конкуренції в окремих галузях, що зменшують кількість внутрішніх і зовнішньоторговельних бар'єрів та спонукають до використання інструментів податкового й неподаткового стимулювання та підтримки. Саме розкриттю цього актуального питання присвячено дослідження.

Вклад основного матеріалу дослідження. Ключовим чинником підвищення конкурентоспроможності України має стати ефективна конкурентна політика, спрямована на структурну перебудову економіки та формування такої нормативно-правової бази господарювання, яка б забезпечувала підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках. Формування конкурентного середовища для розвитку галузей промисловості України забезпечується завдяки реалізації законодавчих ініціатив, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, схваленою Постановою Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року № 26-VIII, Законами України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» тощо. Реформування конкурентної політики в Україні має передувати реформуванню стратегічних ринків та регуляторної політики загалом. Ключовою метою конкурентної реформи має стати усунення необґрунтованих обмежень ринкової діяльності шляхом проведення антимонопольного аудиту всього галузевого законодавства щодо виявлення ринкових обмежень. Особливо важливим моментом під час здійснення реформи є використання рекомендацій міжнародних організацій, таких як ОЕСР, ЮНКТАД та ICN, а також досвіду багатьох країн.

Виходячи з цілей конкурентної політики як такої, що охоплює заходи з підтримки та розвитку конкуренції, можемо сформулювати низку першочергових завдань. Насамперед це покращення конкурентного середовища шляхом скорочення необґрунтованих внутрішніх і зовнішньоторговельних бар'єрів та створення механізмів запобігання надмірного регулювання через підтримку інновацій у виробництво, розвиток інфраструктури та забезпечення її доступності для учасників ринку.

Потреби розвитку конкуренції недостатньо враховуються під час формування та реалізації інших напрямів державної економічної політики, зокрема, задля посилення інноваційно-технологічної складової частини промисловості та розвитку наукового потенціалу. Більшість країн світу забезпечує підвищення конкурентоспроможності своїх товарів шляхом впровадження інновацій, розроблення високотехнологічних продуктів, виробництво яких неможливе без використання науково-технологічного потенціалу. Національні особливості промислової політики країн Європи та світу є відмінними, але загальною тенденцією останніх років стає підтримка науково-технологічного потенціалу, що характеризується, зокрема, високою часткою видатків з держбюджету на НДДКР.

Зокрема, у Великій Британії реалізується найбільш ліберальний підхід, що передбачає забезпечення кращих конкурентних умов для приватного виробництва й відкритий доступ до фінансових та інформаційних ресурсів за мінімального втручання держави. Франція практикує протекціонізм, а уряд цієї країни надає фінансову допомогу й політичну підтримку окремим компаніям або навіть цілим галузям. Усвідомлюючи, що науково-технічний ресурс перетворюється за сучасних умов на провідний чинник економічного розвитку й здійснює вирішальний вплив на конкурентоспроможність країни, Франція витрачає на НДДКР 2,2% ВВП, і за цим показником країна посідає 8 місце в ЄС після Фінляндії, Швеції, Данії, Німеччини, Австрії, Словенії та Бельгії. НДДКР майже повністю фінансуються з національних джерел (92,2%), причому основна частина витрат здійснюється підприємствами (зокрема, з державною участю), частка яких останніми роками зростає. Німеччина будує соціально орієнтовану економіку, що спирається на саморегулюючі ринкові механізми. Водночас саме ці дві провідні європейські країни (Німеччина й Франція) уклали меморандум [3] щодо необхідності врахування факторів та обставин індустріальної політики, які дали б змогу національним компаніям успішно конкурувати на світовій арені. Для змін у наявних європейських правилах конкуренції ними пропонується зміна умов фінансування програм у європейських правилах надання державної допомоги, зокрема умов реалізації крупних науково-дослідницьких та інноваційних проектів (таких як програма IPCEI), що мають забезпечувати чіткі рамки з урахуванням мети розвитку інноваційного промислового потенціалу в Європі, а також пошук нових ідей для підвищення конкурентоспроможності, зокрема залучення громадських діячів у конкретних секторах у певні

моменти часу для забезпечення довгострокового успішного розвитку. На економічному розвитку Індії благотворно позначається активне запозичення з розвинених країн передових технологій і розробок та їх впровадження у виробництво, а також поступовий неухильний розвиток національної сфери НДДКР (зокрема, у 2016 р. в Індії частка витрат на НДДКР сягнула 0,9% ВВП країни). НДДКР як пріоритетна й найбільш конкурентоспроможна сфера економіки Японії могла б стати локомотивом глобалізації та ключовим стимулом для залучення іноземних інвесторів у країну. Проте і в Стратегії глобальної переваги Японії, і в Стратегії пожвавлення Японії 2016 р. простежується інша концепція, де Японія постає науково-технологічним лідером світової економіки, центром зосередження новітніх розробок та інновацій. Для досягнення й збереження звання центру світової науки Японія планує залучити найбільш висококваліфіковані й талановиті кадри у свою країну. Створена в Ірані Організація розвитку і модернізації промисловості запровадила в кожному підсекторі промисловості спеціальні компанії зі впровадження високих технологій. Програми зі впровадження високих технологій передбачають створення спеціальних промислових зон, індустріальних парків, активне залучення в них малого й середнього бізнесу.

На реалізації наявних конкурентних переваг секторів вітчизняної промисловості та окремих промислових виробництв, що забезпечені передусім досягненнями в науково-технічному прогресі, мають базуватися структурні зміни, пов'язані з розвитком конкурентної політики в Україні. Враховуючи те, що необхідні зміни в структурі українського промислового виробництва можуть відбутися тільки за розширення масштабів конкуренції та впровадження інновацій під час ведення бізнесу, маємо зазначити, що відновлення української промисловості потребує її глибокої модернізації, підвищення її інноваційності, зростання частки наукоємної, високотехнологічної з інтелектуальним змістом продукції, що стане визначальною передумовою для підвищення її конкурентоспроможності. Реалізувати стратегію відновлювального розвитку промисловості можна на основі впровадження комбінованої моделі експортоорієнтованого та інноваційно спрямованого індустріального зростання [4], інтенсивного технічного й технологічного оновлення виробництва, особливо у сфері МСП, створення в Україні якісного конкурентного середовища та розвитку вільної конкуренції на засадах її захисту.

Дослідження стану конкуренції або рівня інтенсивності конкурентних відносин на ринках промислової продукції є можливим через оцінювання ступеня монополізації ринків промислової продукції за таким показником рівня концентрації, як індекс ринкової концентрації Герфіндала-Гіршмана [5, с. 26]. Аналітичною базою дослідження став збірник рейтингів [6] найбільших компаній України за обсягом доходу, що представлені у детальному огляді сегментованих ринків продукції переробної промисловості на основі звітності юридичних осіб, на яких сконцентровані основні фінансові потоки (рис. 1).

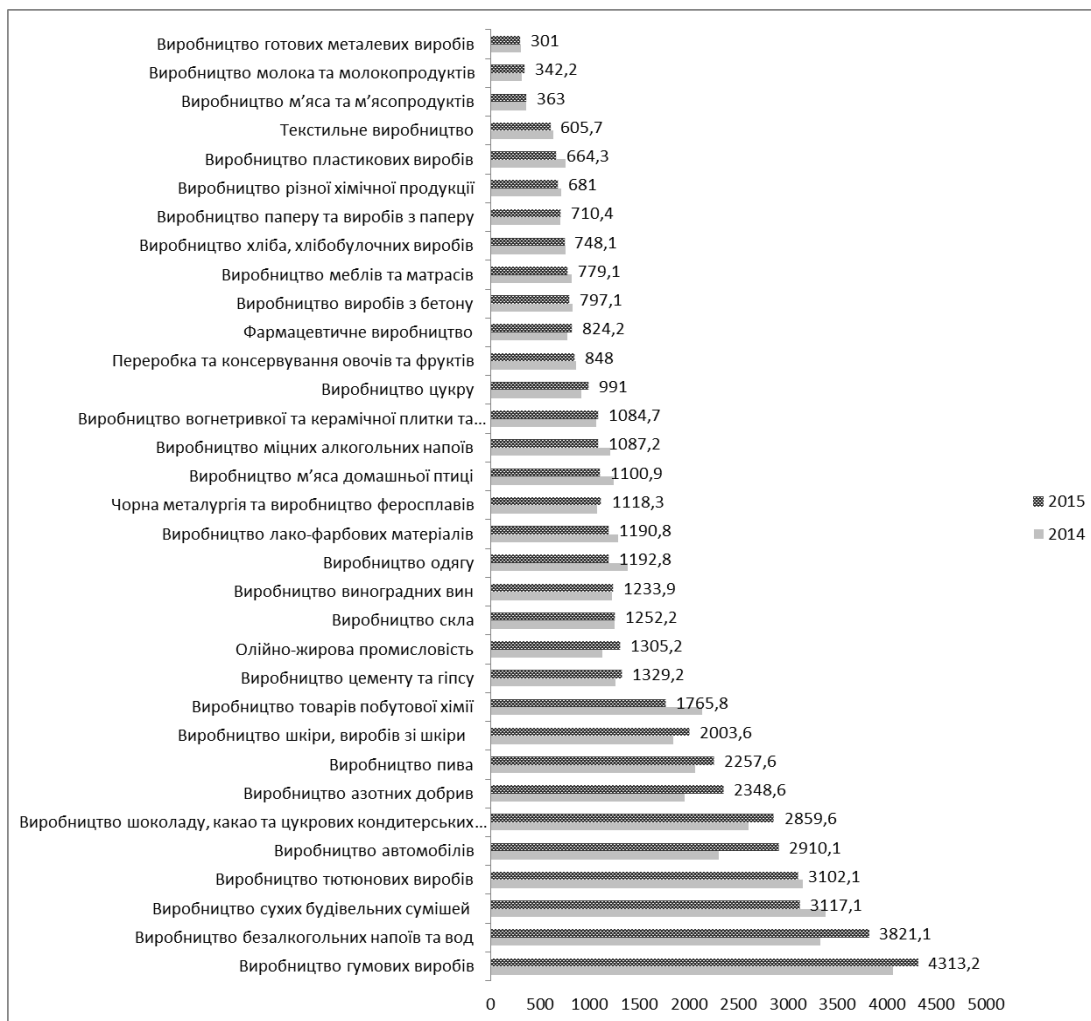

Рис. 1. Рейтинг сегментованих ринків продукції переробної промисловості за Індексом ринкової концентрації Герфіндала-Гіршмана (ННІ)

Джерело: складено за даними джерела [6]

Діагностика ступеня монополізації галузей виробництва окремих промислових товарів в Україні показала, що структура ринків промислових товарів є різною [7]: як сприятливою для конкуренції, де є велика кількість учасників з невеликими ринковими частками та відсутні перешкоди вступу та виходу, помірно сприятливою (щодо олігополістичних ринків, де обмежена кількість учасників ринків, помірні перешкоди вступу та виходу), так і несприятливою, де один-два гравці ринку та істотні чи неподолані перешкоди вступу для нових учасників або виходу з ринку.

Проведений аналіз дав змогу виявити, що значна частина загальнодержавних ринків продукції переробної промисловості є вільною від монополій. Водночас є ринки висококонцентровані та різні види олігополії з ознаками домінування. У виробництві промислових товарів наявні виробництво азотних добрив, виробництво гумових виробів, виробництво сухих будівельних сумішей, виробництво побутової хімії, виробництво автомобілів; у виробництві харчових продуктів – виробництво м'яса домашньої птиці та виробництво олії, кондитерських виробів, виробництво безалкогольних напоїв та вод, ви-

робництво пива. Структурні зміни щодо створення конкурентного середовища у промисловості мають базуватись переважно на реалізації наявних конкурентних переваг окремих виробництв та промислових секторів, що забезпечені передусім досягненнями в науково-технічному прогресі, продукція яких користується стійким попитом на внутрішньому та зовнішніх ринках.

До основних проблем якості конкурентного середовища промисловості слід віднести, зокрема, проблеми структурних особливостей товарних ринків, недостатньо сприятливе для конкуренції регуляторне середовище, нерівні умови конкурування. Чинне регуляторне поле стримує розвиток ринків та створює штучні бар'єри для учасників. Сьогодні в національній економіці мають місце різноманітні бар'єри, що ускладнюють, обмежують, а подекуди й унеможливають конкуренцію, яка є основним рушієм ринкової економіки. Основні недоліки регулювання ринку, які впливають на діяльність державних регуляторів, пов'язані з проблемами якості нормативного поля, зокрема наявністю правових колізій, суперечностями правових норм, незаконними або

неактуальними нормативно-правовими актами. На представників бізнесу впливають проблеми якості процедур, зокрема складні та перевантажені процедури, окремі високі платежі, надмірні вимоги ліцензійних умов. Багато проблем є також у технічному регулюванні продукції.

Українські реалії вказують на необхідність формування комплексу заходів з усунення бар'єрів, що перешкоджають доступу на ринок та поточній діяль-

ності суб'єктів господарювання; удосконалення регуляторної політики в стратегічних галузях промисловості (машинобудування, хімічна, фармацевтична промисловість тощо). Комплекс заходів, необхідних для вдосконалення системи контролю за дотриманням конкурентного законодавства відповідно Угоди про асоціацію «Україна – ЄС», повинен забезпечити виконання стратегічних завдань, представлених у табл. 1.

Таблиця 1

Завдання та заходи щодо розвитку конкуренції

Завдання	Заходи розвитку конкуренції
1	2
Створення передумов для розвитку ефективного конкурентного середовища на товарних ринках	<ul style="list-style-type: none"> - Усунення або зниження бар'єрів, що обмежують вихід суб'єктів господарювання на наявні товарні ринки (зокрема, через скорочення переліку товарів, які в процесі зовнішньоекономічної діяльності підлягають квотуванню та ліцензуванню; скасування або обмеження податкових, кредитних пільг, бюджетних дотацій і субсидій, що надаються монопольним утворенням); - обмеження антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання та дій щодо концентрації (злиття та поглинання); регулювання процесів злиття, яке має відбуватися на базі ринків корпорацій за типом країн з розвинутою ринковою економікою (зокрема, на зразок провідних європейських країн слід приділяти більше уваги державному контролю та субсидюванню для підприємств у рамках контролю злиття); оновлення наявних настанов щодо злиття задля приділення більшої уваги конкуренції на світовому рівні, потенційній конкуренції в майбутньому та розробленню довгострокових прогнозів щодо розвитку конкуренції; - забезпечення ефективного механізму захисту конкуренції та запобігання антиконкурентним діям (деталізація механізму leniency; встановлення чіткого та прогнозованого алгоритму визначення фінансових санкцій за порушення антимонопольного законодавства та недобросовісну конкуренцію; розроблення та оприлюднення єдиної Методики розрахунку та порядку накладення штрафів, що давала б змогу врегульовувати та впорядковувати конкурентні відносини в Україні); - забезпечення більш динамічного та довгострокового підходу до конкуренції під час оцінювання відповідних ринків через адаптацію регламенту № 139/2004 та поточних настанов щодо злиття компаній; - прийняття законопроекту № 2168а про підвищення ефективності системи контролю за концентраціями щодо введення скороченої процедури отримання дозволу у АМКУ для концентрацій у справах, де вплив на ринки України є мінімальним або відсутнім; - запровадження в практику критеріїв оцінювання горизонтальних концентрацій задля оцінювання впливу концентрацій на конкуренцію на окремих товарних ринках (згідно із затвердженими АМКУ у 2016 р. Рекомендаційними роз'ясненнями щодо порядку застосування частини першої статті 25 Закону України «Про захист економічної конкуренції» стосовно систематизації та вдосконалення підходів до оцінювання горизонтальних концентрацій).
Забезпечення прозорості конкурентної політики та рівних умов для підприємств усіх форм власності та господарювання	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечення привабливості товарних ринків України для вступу нових учасників внаслідок підвищення розвиненості ринкової інфраструктури, що сприятиме закріпленню на ринках нових суб'єктів господарювання; забезпечення вільного та недискримінаційного доступу суб'єктів господарювання до земельних ділянок, торговельних площ, фінансових ресурсів, інформації про ринкову кон'юнктуру, засобів рекламування; - заохочення учасників ринків до введення загальних правил професійної етики задля встановлення прозорих правил ведення бізнесу та утримання від порушень законодавства про захист економічної конкуренції, що сприятиме запровадженню ефективних механізмів саморегуляції ринків та підвищенню конкурентної культури й стане реальним кроком до реформування економічних відносин.
Розвиток інформаційного забезпечення реалізації антимонопольно-конкурентної політики	<ul style="list-style-type: none"> - Формування системи моніторингу стану та тенденцій розвитку економічної конкуренції на загальнодержавному, галузевому та регіональному рівнях; - посилення заходів АМКУ щодо адвокаткування конкуренції задля створення конкурентних умов для економічної діяльності на основі взаємодії з іншими державними установами та шляхом підвищення поінформованості громадськості на користь конкуренції; - підготовка кваліфікованих керівників, розвиненість інститутів та інструментів інформаційного забезпечення функціонування ринків; розширення застосування електронних технологій, спрямованих на автоматизацію та спрощення взаємодії учасників ринку з регулятивними органами; - використання інструментів ОЕСР, ЮНКТАД, СОТ, участь у форумах, робочих групах, міжнародних асоціаціях та організаціях задля поінформованості на міжнародному, національному та регіональному рівнях щодо запровадження в Україні принципів конкурентної політики на багатосторонній основі; - створення незалежної інформаційної платформи для збирання, систематизації та поширення інформації про вплив діяльності Уряду та приватного сектору на функціонування міжнародних ринків.

1	2
Усунення бар'єрів, що перешкоджають доступу на ринок та поточній діяльності суб'єктів господарювання МСП	<ul style="list-style-type: none"> - Спрощення процедур входу (зниження кількості та зменшення вартості дозвільних документів і контрольних процедур, необхідних для початку, здійснення та припинення господарської діяльності, спрощення процедур зовнішньої торгівлі та переведення їх в електронний формат; прозорість у формуванні правил торгівлі, законодавчі зміни у сфері зовнішньоекономічної діяльності мають здійснюватися в обґрунтовані терміни із залученням бізнесу до діалогу); - стимулювання суб'єктів господарювання до вступу на товарні ринки та сприяння розвитку МСП (надання додаткових пільг в отриманні кредитів, державних замовлень, сприяння забезпеченню ресурсами, заохочення інвестицій, зокрема іноземних, спрямованих на зниження монополізації ринків); - розвиток нових напрямів банківських послуг для бізнесу (документарних), що стимулюють МСП до участі у публічних тендерах через електронну систему закупівель "ProZorro".
Сприяння розвитку конкуренції на ринках хімічної продукції	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечення розвитку конкуренції на рівноправних умовах через постійний моніторинг внутрішнього товарного ринку високоліквідних хімічних продуктів; своєчасне виявлення загроз через зростаючі поставки закордонної хімічної продукції аналогічної тій, що випускається в Україні; демпінговий імпорт; невідповідність опису видів імпортованих добрив та кодів УКТ ЗЕД, під якими вони ввозяться в Україну; - ефективне використання інструментів митно-тарифного захисту галузей хімічного виробництва та національних товаровиробників (спеціальне, компенсаційне, антидемпінгове мито); запобіжне реагування на коливання внутрішньої та зовнішньоекономічної кон'юнктури, інформування та консультування підприємств з питань правової практики СОТ; пропонування антимонопольним органам оцінювання на основі показників конкурентоспроможності рішень, пов'язаних з антидемпінговими заходами, модифікацією тарифів і технічними бар'єрами у торгівлі тощо; - посилення захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції на основі використання інструментів осучаснення нормативно-правової бази з торговельного захисту (нові редакції Законів України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» та інших профільних законодавчих актів); - усунення розбіжностей у законодавчій та нормативній базі України (зокрема, у Законах України «Про стандартизацію» (нова редакція) від 10 лютого 2016 р. № 1315-VII, «Про технічні регламенти та оцінки відповідності» від 15 січня 2015 р. № 124-VIII), що дасть змогу зняти юридичні та технічні обмеження на нових ринках збуту для української хімічної продукції та підвищити її конкурентоспроможність в умовах дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; - вжиття заходів щодо вдосконалення нормативно-правового механізму державного захисту конкуренції на ринку азотних добрив задля завчасного попередження зловживання домінуючим становищем, насамперед зловживання цінового характеру.
Сприяння розвитку конкуренції на ринку фармацевтичної продукції	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечення участі українських фармацевтичних компаній у Програмах ЄС, які фінансують розвиток фундаментальної науки, дослідження та інновації, задля імплементації їх у фармацевтичну промисловість за такими напрямками, як апробація нових технологій та використання нанотехнологій у фармацевтиці, масштабування перспективних молекул, програми підвищення кваліфікації кадрів та адаптації персоналу для прискорення розвитку сегменту R&D у фармацевтиці; - внесення змін до чинних законів України та підзаконних актів, зокрема, у законодавство у сфері оподаткування та державних закупівель, які дали б змогу створити передумови для реалізації проектів з локалізації в Україні виробництва необхідних лікарських препаратів; - ініціювання початку приєднання України до Угоди про співробітництво органів з регулювання у сфері лікарських препаратів в асоційованих з ЄС країнах (nCADREAC), яка вирішує питання доступу на національні ринки зареєстрованих у ЄС ліків та взаємного визнання реєстрації медикаментів щодо забезпечення поступового переходу регуляторних умов в Україні для досягнення відповідності Acquis Communautaire (згідно з Директивою 2001/83/ЄЕС); участь у цій Угоді не лише дасть змогу Україні відкрити свій ринок для лікарських засобів, що пройшли централізовану реєстрацію у Євросоюзі, але й відкриє ринки Європи для українських ліків, оскільки умовою доступу на ринок ліків є формування єдиного дос'є на лікарські препарати для всіх країн, що входять до nCADREAC; - забезпечення застосування різних положень міжнародних угод щодо аспектів доцільності, обмеження та порядку продовження строку дії охоронного документа на фармацевтичні об'єкти, що є лікарськими засобами, особливостей проведення експертизи таких об'єктів, примусового ліцензування, запровадження в українське законодавство регуляторної норми «виключення Болар» за допомогою використання переваг гнучких положень ТРІПС та інших нормативних документів [8]; це дасть змогу уникнути значних ризиків під час виведення на ринок нових інноваційних препаратів та дасть змогу зберегти баланс інтересів правласників і права населення на отримання доступної за ціною фармакотерапії.

Висновки. Політика сприяння конкуренції має стати складовою частиною сильної індустріальної стратегії, яка підтримує конкурентоспроможність

вітчизняних підприємств на внутрішньому ринку та на глобальному рівні. Саме від узгодженості й взаємодоповнюваності промислової та кон-

курентної політики залежить досягнення цілей стійкого економічного зростання, заснованого на нововведеннях та використанні відповідних їм інструментів.

Бібліографічний список:

1. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. 864 с.
2. Кораблін С.О. Фінансова нестабільність. *Дзеркало тижня*. 2019. № 11. URL: https://dt.ua/macrolevel/finansova-nestabilnist-306347_.html (дата звернення: 12.06.2019).
3. A Franco-German Manifesto for a European industrial policy fit for the 21st Century. URL: <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/F/franco-german-manifesto-for-a-european-industrial-policy.html> (дата звернення: 25.04.2019).
4. Дейнеко Л.В. та ін. Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України : колективна монографія. Київ : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2016. 325 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg> (дата звернення: 06.02.2020).
5. Кіндзерський Ю.В., Паламарчук Г.М. Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні. *Економіка України*. 2006. № 8. С. 19–29.
6. ТОП-100. Рейтинги 500 крупнейших производственных компаний Украины. 2016. № 4. 186 с.
7. Звіти Антимонопольного комітету України за 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 рр. URL: <https://data.gov.ua/dataset/9a5e535b-3cf1-4d38-8c01-dab68de767ed> (дата звернення: 14.05.2019).
8. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності COT. URL: <https://www.apteka.ua/article/432161> (дата звернення: 25.06.2019).

References:

1. Geec' V.M. Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenologija vzaemodiy ta rozvitku [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development]. Kiyv : GA "Institute for Economics and Forecasting NAS of Ukraine", 2009. 864 p.
2. Korablin S.O. Finansova nestabil'nist' [Financial instability]. *Dzerkalo tyzhnia*. № 11. 2019. URL: https://dt.ua/macrolevel/finansova-nestabilnist-306347_.html (accessed: 12.06.2019).
3. A Franco-German Manifesto for a European industrial policy fit for the 21st Century. URL: <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/F/franco-german-manifesto-for-a-european-industrial-policy.html> (accessed: 25.04.2019).
4. Neoindustrial'na transformacija promislavogo potencialu Ukraїni : kolektivna monografija [Neo-industrial transformation of Ukraine's industrial potential] / Dejneko L.V. ta in. Kiyv : GA "Institute for Economics and Forecasting NAS of Ukraine", 2016. 325 p. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg> (accessed: 06.02.2020).
5. Kindzers'kij Ju.V., Palamarchuk G.M. Problemi nacional'noy konkurentospromozhnosti ta prioriteti konkurentnoy politiki v Ukraini [Problems of national competitiveness and priorities of competition policy in Ukraine]. *Ukraine Economy of Ukraine*. 2006. № 8. P. 19–29.
6. TOP-100. Rejtingi 500 krupnejshih proizvodstvennyh kompanij Ukrainy [TOP-100. Ratings of the 500 largest manufacturing companies in Ukraine]. 2016. № 4. 186 p.
7. Zviti Antimonopol'nogo komitetu Ukrainy za 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 [Call of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2014, 2015, 2016, 2017, 2018]. URL: <https://data.gov.ua/dataset/9a5e535b-3cf1-4d38-8c01-dab68de767ed> (accessed: 14.05.2019).
8. Ugoda pro torgovel'ni aspekti prav intelektual'noy vlasnosti SOT [Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights WTO]. URL: <https://www.apteka.ua/article/432161> (accessed: 25.06.2019).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 3.330.65

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-15>

Боднар Т.І.

викладач

Калуського коледжу економіки, права та інформаційних технологій
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Bodnar Tatiana

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ МЕТОДІВ МЕНЕДЖМЕНТУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

CHARACTERISTIC OF BASIC MANAGEMENT METHODS IN THE CONTEXT OF EFFICIENT FUNCTIONING OF THE ENTERPRISE

Обґрунтовано важливість дослідження основних методів менеджменту на підприємстві. Визначено сутність поняття «менеджмент». Менеджмент являє собою процес, який через функції, засоби та методи дає змогу ефективно здійснювати управління підприємством та вести його до поставленої мети. Визначено сутність поняття «методи менеджменту», які являють собою сукупність способів, правил, заходів, спрямованих на прийняття ефективного управлінського рішення, яке сприятиме розвитку підприємства. Визначено основні групи методів менеджменту на підприємстві: фінансово-економічні, організаційні, психологічні, ситуаційні. Охарактеризовано сутність кожної з груп методів менеджменту на підприємстві. Визначено призначення кожної групи методів менеджменту на підприємстві. Саме ситуаційні слід застосовувати у критичних ситуаціях, якими можуть бути кризовий розвиток, різкі зміни в політиці підприємства тощо.

Ключові слова: менеджмент, методи, методи менеджменту, підприємство, фінансово-економічний стан.

Обоснована важность исследования основных методов менеджмента. Определена сущность понятия «менеджмент». Менеджмент представляет собой процесс, который через функции, средства и методы позволяет эффективно осуществлять организацию предприятием и вести его к поставленной цели. Определена сущность понятия «методы менеджмента», которые представляют собой совокупность способов, правил, мероприятий, которые направлены на принятие эффективного управленческого решения, способствующего развитию предприятия. Определены основные группы методов менеджмента на предприятии: финансово-экономические, организационные, психологические, ситуационные. Охарактеризована сущность каждой из групп методов менеджмента предприятия. Определено назначение каждой группы методов менеджмента. Именно ситуационные следует применять в критических ситуациях, которыми могут быть кризисное развитие, резкие изменения в политике предприятия и тому подобное.

Ключевые слова: менеджмент, методы, методы менеджмента, предприятие, финансово-экономическое положение.

To date, it is well known that the enterprise management system consists of very complex elements of the process of organizing relations and relationships, which ultimately allow you to complete the tasks and get the desired socio-economic effect. The effective functioning of the management system in the enterprise is achieved through the use of appropriate methods. It is no longer a secret that management methods at the enterprise play a very important role and their correct workability will ensure a clear distribution of responsibilities, compliance with all norms

and powers in resolving issues of economic activity, as well as the application of measures of responsibility. That is why, the question of analysis and determination of the main management methods that are mandatory to use at most enterprises of Ukraine is always relevant. The importance of the study of basic management methods is substantiated. The essence of the concept of "management" is defined. Management is a process that through functions, tools and methods allows you to effectively organize the company and introduce it to the goal. The essence of the concept of "management methods" is defined, which is a supnormality of methods, rules, measures that are aimed at making an effective managerial decision that will contribute to the development of the enterprise. The main groups of management methods at the enterprise are determined: financial and economic, organizational, psychological, situational. The essence of each of the group of enterprise management methods is characterized. The purpose of each group of management methods is determined. It is situational that should be applied in critical situations, which may be crisis development, sharp changes in the policy of the enterprise and the like. Perhaps the main task of the management system at each domestic enterprise is precisely the formation of such conditions that will allow management to constantly and effectively develop. To achieve this, effective methods are needed, of which there are a great many in scientific and practical literature. The correct application of certain managerial methods in the enterprise is the key to success and can dramatically contribute to development.

Keywords: *management, methods, management methods, enterprise, financial and economic situation.*

Постановка проблеми. Нині загальновідомо, що система управління підприємством складається з дуже складних елементів процесу організації відносин та зв'язків, які в кінцевому результаті дають змогу виконати поставлені завдання та отримати бажаний соціально-економічний ефект. Ефективне функціонування системи управління на підприємстві досягається завдяки використанню відповідних методів.

Вже не секрет, що методи менеджменту на підприємстві відіграють дуже важливу роль. Правильне їх використання дасть змогу забезпечити чіткий розподіл обов'язків, дотримання всіх норм і повноважень у вирішенні питань господарської діяльності, а також застосування заходів відповідальності. Саме тому завжди актуальним є питання аналізу та визначення основних методів менеджменту, які необхідно в обов'язковому порядку використовувати на більшості підприємств України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання визначення основних методів менеджменту досліджували такі вчені, як: Р. Акофф, О.С. Анісімов, І. Ансофф, М. Армстронг, Т. Брайан, А.К. Гаст, П. Дод, П. Друкер, Д. Дункан, П.М. Керженцев, С. Кові, Е.А. Кузнецов, Г. Мінцберг, М. Портер, Ю. Сафонов, Ф.У. Тейлор та інші.

Враховуючи накопичений науковий здобуток провідних вітчизняних науковців, слід відзначити, що в сучасних умовах розвитку досі залишається актуальним питання визначення основних методів менеджменту для вітчизняних підприємств.

Мета статті. Основною метою дослідження є визначення та характеристика сучасних методів менеджменту, які сприятимуть ефективному розвитку підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах розвитку наукова спільнота активно досліджує кожний елемент системи менеджменту на підприємстві. Менеджмент як процес охоплює всю діяльність підприємства і за правильного застосування методів може принести бажаний результат.

Загалом термін «менеджмент» досі привертає увагу значної кількості науковців. Канадський теоретик у галузі трудових відносин М. Кінг вбачає у менеджменті «сполучну ланку між працею та капіталом, котра здатна анулювати класові суперечності» [1].

Менеджмент як самостійний вид професійної діяльності передбачає, що менеджер є незалежним від власності організації, в якій він працює (може мати акції, а може працювати за контрактом). Менеджмент забезпечує зв'язок та єдність виробничого процесу й об'єднує всіх спеціалістів, які працюють під керівництвом менеджера [2, с. 11].

В. Яковенко стверджує, що «суть менеджменту полягає в управлінні продуктивністю і персоналом» [3, с. 5]. Н. Коломінський розглядає менеджмент із психологічного погляду як діяльність, спрямовану на створення в інших людей (підлеглих, партнерів, інших керівників) таких психологічних станів, якостей, які сприяють досягненню мети управління. З соціально-психологічного погляду – це процес взаємодії керівника з іншими людьми, в результаті якого забезпечується їхня активна та скоординована участь у досягненні мети управління [4, с. 6].

На нашу думку, під поняттям «менеджмент» слід розуміти такий процес, який через функції, засоби та методи дає змогу ефективно здійснювати організацію підприємством та вести його до поставленої мети.

Методи менеджменту – це система правил і процедур вирішення різних завдань управління з метою забезпечення ефективного розвитку організації [5, с. 196]. Ще одним із визначень методів менеджменту є таке: «способи здійснення управлінської діяльності, застосовувані для постановки і досягнення її цілей» [6, с. 91].

На нашу думку, під методами менеджменту слід розуміти таку сукупність способів, правил, заходів, які спрямовані на прийняття ефективного управлінського рішення, що сприятиме розвитку підприємства.

Нині існує класифікація основних методів менеджменту підприємства. До прикладу, група комплексних методів менеджменту для реалізації технологій включає методи: ситуаційного аналізу; системного аналізу; відтворювального аналізу; структурно-функціонального аналізу [7].

На нашу думку, методи менеджменту слід згрупувати за такими категоріями, як: фінансово-економічні методи; організаційні методи; психологічні методи; ситуаційні методи (табл. 1).

Фінансово-економічні методи менеджменту на підприємстві являють собою сукупність засобів, прийомів та способів, які дають змогу вплинути на фі-

Основні методи менеджменту

Група методів	Основна мета
Фінансово-економічні методи	призначені для формування конкурентоспроможності підприємства та досягнення ним стабільного фінансово-економічного розвитку
Організаційні методи	призначені для поєднання та утворення необхідно взаємозв'язку між усіма структурними елементами підприємства
Психологічні методи	призначені для формування необхідного психологічного клімату у внутрішньому середовищі підприємства
Ситуаційні методи	призначені для застосування лише в окремих (кризових, шоківих) моментах діяльності підприємства

Джерело: сформовано автором

нансово-господарський стан підприємства. До них можна віднести, до прикладу, різні види фінансового стимулювання, такі як підвищення зарплати, надання премії тощо. Саме фінансово-економічні методи менеджменту дають змогу активізувати роботу усього підприємства та сприяти нарощуванню економічного потенціалу.

Організаційні методи менеджменту передбачають встановлення різного роду правил і директив, які дають змогу спрямувати підприємство в правильному напрямі та покращити загальну стратегію розвитку. За допомогою організаційних методів досягається ефективна робота всіх структурних елементів підприємства.

Що стосується психологічних методів, то вони передбачають здійснення заходів, які покращують загальний психологічний клімат у колективі і дають змогу досягнути необхідної психологічної стійкості.

Ситуаційні методи менеджменту – це засоби і прийоми, які слід застосовувати в критичних ситуаціях, таких як кризовий розвиток, різкі зміни в політиці підприємства тощо. До цих методів можна віднести антикризові заходи, які в звичайній ситуації керівництво підприємства не застосовує.

Висновки. Можливо, найголовнішим завданням системи менеджменту на кожному вітчизняному підприємстві є саме формування таких умов, які дозволять керівництву постійно та ефективно розвиватися. Щоб досягти цього, необхідні дієві методи, яких нині у науковій та практичній літературі є велика кількість. Правильне застосування тих чи інших методів менеджменту на підприємстві є запорукою успіху і може кардинально сприяти його розвитку.

Слід пам'ятати, що всі методи менеджменту тісно взаємопов'язані між собою, їх слід використовувати комплексно. Подальших досліджень потребує зарубіжний досвід використання методів менеджменту з метою його використання для вітчизняних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури. 2005. 234 с.
2. Рувльєв В.А., Гуткевич С.О. Менеджмент. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 312 с.
3. Яковенко В.Б. Менеджмент і маркетинг : Навч.посібник. К.: Вид-во Європ.у-ту. 2007. 144 с.
4. Коломінський Н.Л. Психологія педагогічного менеджменту: Навч. посібник. К.: МАУП, 1996. 176 с.
5. Управление организацией : Энциклопедический словарь / под ред. А. Г. Поршнева, А.Я. Кибанова, В.Н. Гунина. Москва : ИНФРА-М, 2001. 822 с
6. Поршнев А.Г. Управление организацией : учебник ; 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2002. 669 с.
7. Уткин Э.А. Управление компанией. Москва : Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ», 1997. 304 с.

References:

1. Krasnokutska N.S. (2005) Potencial pidpryemstva: formuvannya ta ocinka: Navchalnyy posibnyk. [Potential: Formation and Assessment: A Textbook]. K.: Centr navchalnoyi literatury. [in Ukr.]
2. Ruyev V.A., Gutkevych S.O. (2011). Menedzhment. Navchalnyy posibnyk. [Management. Tutorial] K.: Centr uchbovoyi literatury [in Ukr.]
3. Yakovenko V.B. (2007) Menedzhment i marketyng : Navch. posibnyk [Management and Marketing: Tutorial]. K.: Vydvo Yevrop.u-tu. [in Ukr.]
4. Kolominskyj N.L. (1996) Psykhologiya pedagogichnogo menedzhmentu: Navch. posibnyk. [Psychology of Pedagogical Management] K.: MAUP, [in Ukr.]
5. Porshneva A.G. Kybanova A. Ya., V. N. Gunyna V. N. (2001) Upravleny'e organyzacyej : Entsiklopedy'cheskyj slovar [Organization Management: Encyclopedic Dictionary] . Moskva : Y'NFRA-M [in Rus.]
6. Porshnev A.G. (2002) Upravlenye organyzacyej : uchenyk ; 2-e y'zd., pererab. y' dop. [Management of the organization] Moskva : Y'NFRA-M [in Rus.]
7. Utkyn E.A. (1997) Upravleny'e kompanyej [Managing the company]. Moskva : Assocycacya avtorov y' y'zdatelej «TANDEM». [in Rus.]

Гончаренко Н.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та військового господарства
Національної академії Національної гвардії України

Honcharenko Natalia

Ph. D. in Economy, Associate Professor,
Associate Professor Department of Management and Military Economy,
National Academy of National Guard of Ukraine

ВИКОРИСТАННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ

USE OF MOTIVATION FACTORS TO ENSURE THE EFFICIENCY OF THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISES

У статті розглянуто необхідність формування мотиваційних чинників високопродуктивної праці. Досліджені різні підходи науковців до вирішення питань мотивації праці. Проаналізовано динаміку та структуру фонду оплати праці на підприємствах країни. Вказано на те, що в структурі фонду оплати праці найбільшу питому вагу займає основна оплата, а додаткові формуються вже від її рівня. Тобто система не стимулює, а лише дає можливість підвищити мінімальну заробітну плату до реального прожиткового мінімуму. Визначено недосконалість системи оплати праці та матеріального стимулювання працівників. Вказано на необхідність створення умов нематеріального стимулювання як одного із можливих напрямів підвищення престижності праці. Беручи до уваги, що сьогодні найбільш економічно розвинені країни мають значний досвід у системі мотивації праці, вважаємо за необхідне в майбутньому дослідити різні підходи до мотивації персоналу та запропонувати власну модель.

Ключові слова: мотивація персоналу, стимулювання праці, продуктивність праці, матеріальне стимулювання, нематеріальні стимули.

В статье рассмотрена необходимость формирования мотивационных факторов высокопроизводительного труда. Исследованы различные подходы ученых к решению вопросов мотивации труда. Проанализирована динамика и структура фонда оплаты труда на предприятиях страны. Отмечено, что в структуре фонда оплаты труда наибольший удельный вес занимает основная оплата труда, а дополнительные выплаты формируются уже от ее уровня. То есть система не стимулирует, а лишь дает возможность повысить минимальную заработную плату до реального прожиточного минимума. Определено несовершенство системы оплаты труда и материального стимулирования работников. Указано на необходимость создания условий нематериального стимулирования как одного из возможных направлений повышения престижности труда. Принимая во внимание, что сегодня наиболее экономически развитые страны имеют значительный опыт в системе мотивации труда, считаем необходимым в будущем исследовать различные подходы к мотивации персонала и разработать собственную ее модель.

Ключевые слова: мотивация персонала, стимулирование труда, производительность труда, материальное стимулирование, нематериальные стимулы.

Taking into account the low economic indicators of the country, the article considers the need to form the motivational factors of high-performance labor. Today, businesses are trying to find any opportunities to increase their economic potential. Having researched different approaches of scientists to the decision of questions of motivation of work it was noted about relevance of the given question and accordingly the need to consider how the system of motivation changes taking into account the integration processes of the country's economy. In order to determine the trend in the system of stimulation of work, we analyzed the dynamics and structure of the payroll fund at the enterprises of the country. The corresponding analysis made it possible to trace the tendency of change of its level and structure in dynamics. Attention was drawn to the fact that the level of remuneration is formed following its minimum level. It is pointed out that in the structure of the payroll the largest share is occupied by the basic pay, and

additional ones are formed from its level. That is, the incentive system does not stimulate, but only gives the opportunity to raise the minimum wage to a real living wage. Accordingly, this reduces the prestige of work, respectively the most active and skilled workers are trying to find work outside the country. This, in turn, leads to a shortage of highly qualified personnel in the labor market. This trend gives us an opportunity to note the imperfection of the system of remuneration and material incentives for employees, which is one of the reasons for the low productivity and dissatisfaction with the employee's wage. The necessity of creation of conditions of non-material stimulation as one of possible directions of increase of prestige of work is stated. Taking into account that today the most economically developed countries have considerable experience in the system of motivation of work, we consider the need in the future to explore different approaches to motivation of staff and to develop their own model. Thus, in the future we will be able to attract highly skilled workers and increase the prestige of work in enterprises

Keywords: *staff motivation, labor incentives, labor productivity, material incentives, intangible incentives.*

Постановка проблеми. З огляду на сучасний розвиток економіки країни та його основні економічні показники, слід відзначити негативні тенденції скорочення ВВП країни, рівня зайнятості населення та зростання рівня безробіття. Все це має прямий вплив на формування трудових ресурсів та можливості підвищення рівня продуктивності праці підприємств.

Для того щоб призупинити негативні тенденції, а в подальшому стабілізувати ситуацію в країні, необхідно створити привабливі умови і задіяти всі можливі напрями до подальшого зростання конкурентоспроможності підприємств.

Одним із таких напрямів, на наш погляд, є необхідність удосконалення та використання мотиваційних чинників системи управління персоналом на підприємстві. Персонал підприємства – це одна із складових частин його потенціалу, яка безпосередньо задіяна у виробничому процесі, а мотиваційні фактори є досить швидким та дієвим механізмом для високопродуктивної праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел вказує на те, що питанням мотивації персоналу на підприємствах приділяється досить велика увага. У своїх роботах автори наголошують на тому, що ця проблема потребує постійного дослідження, виділення невирішених проблем та подальшого удосконалення системи управління мотивацією персоналу, оскільки повинна коригуватися із зміною часу та спиратися на сучасний світовий досвід. Ця проблема досить цікава з позиції того, що в її основі перебувають безпосередньо самі працівники як основна рушійна сила подальшого економічного росту підприємств.

Питання мотивації праці широко висвітлюються у роботах Л.Г. Квасній, О.О. Солтисик, В.В. Федина, В.В. Ярмоша, А.В. Переверзевої. У своїх дослідженнях вони висвітлюють вплив мотиваційних чинників на результати роботи та на необхідність враховувати ще й особисті здібності працівників, щоб сприяти їхньому постійному самовдосконаленню і розвитку, що повинно сприяти підвищенню економічної ефективності підприємств.

Беручи до уваги досить значний арсенал мотиваційних чинників, як матеріальних, так і нематеріальних, важко запропонувати якусь загальну модель. Тож вибір засобів мотивації на підприємствах залишається у площині управління цими процесами на самих підприємствах. На цьому, зокрема, зосереджують свою увагу Г.І. Зеленюк, Л.Ю. Ганжурова, Ю.О. Нікітін, В.Г. Рукас-Пасічнюк.

Тож, як бачимо, дійсно питання управління мотивації персоналу на підприємствах є вкрай актуальними, а за умов сучасних глобалізаційних змін в економіці країни та подальшого її реформування мають ще й практичний та динамічний характер. Крім того, слід зауважити, що всі ці зміни спрямовані на головне зусилля підприємств у сфері використання трудових ресурсів – підвищення продуктивності праці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основну увагу у дослідженні слід приділити саме питанням управління мотивації персоналу, яке буде спрямоване на можливість працівникам самореалізовуватися, мати можливість кар'єрно зростати та отримувати гідну оплату за свою працю. На наш погляд, це буде сприяти підвищенню економічної ефективності та конкурентоспроможності підприємств не тільки всередині країни, а й за її межами. За умов глобалізації економіки країни це дасть можливість залучати підприємствам як додаткові інвестиції, так і висококваліфікованих працівників. Невирішеною залишається проблема використання нематеріальних стимулів праці, які повинні спонукати працівників до постійного підвищення кваліфікації та можливості кар'єрно зростати, що дасть їм можливість у майбутньому отримувати більш високий зарібок. Тобто нематеріальні стимули до праці є найбільш перспективним напрямом, який одночасно буде і підвищувати відповідальність працівників, і створювати умови для подальшого збільшення їхніх матеріальних доходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За сучасних умов нарощувати обсяги виробництва та підвищувати доходи на підприємствах можливо лише за умови інтенсифікації виробництва. Тож управління персоналом на підприємстві необхідно формувати таким чином, щоб мати можливість постійно підвищувати продуктивність праці. Для цього необхідно задіяти всі можливі фактори та ресурси, які будуть цікаві працівникам, створять сприятливі умови для праці та особистого самовдосконалення працівників. Досягти таких результатів на підприємствах можливо за умов створення дієвих чинників, які будуть спонукати працівників до ефективної праці. Таким чинником повинна стати сформована на сучасних підходах та світовому передовому досвіді дієва система мотивації персоналу підприємства.

Як відмічають Л.Г. Квасній, О.О. Солтисик, В.В. Федина, «підприємство може розраховувати на успіх, якщо воно володіє певною кількістю працівників відповідних спеціальностей, які можуть реалізувати свої знання, навички і здібності на практиці.

Здатність використати потенціал працівників залежить від умов праці та їхньої зацікавленості у належному виконанні своїх обов'язків, тобто від розвиненості системи мотивування на підприємстві» [1, с. 236].

Ми повністю погоджуємося з авторами, що персонал є основною та вирішальною силою майбутнього успіху підприємства, а за умов створення належної системи мотивації ці результати можуть значно зрости та формувати позитивний імідж українського товаровиробника.

Тож слід відмітити, що за сучасного розвитку економіки країни підприємства повинні створити відповідні умови, за яких праця персоналу буде приносити значні фінансові прибутки, а самі підприємства стануть конкурентоспроможними.

Як відмічає В.В. Ярмош, «мотивація персоналу є основним засобом забезпечення оптимального використання ресурсів, мобілізації наявного кадрового потенціалу. Основна мета процесу мотивації – це отримання максимальної віддачі від використання наявних трудових ресурсів, що дає змогу підвищити загальну ефективність і прибутковість діяльності підприємства. Сучасна практика зарубіжних та українських підприємств свідчить про тенденцію до суттєвих змін у підходах до визначення методів мотивації персоналу. Для працівників, насамперед працюючої молоді, властиві інші ціннісні орієнтації спонукальних мотивів до трудової діяльності» [2, с. 264].

Беручи до уваги те, що мотивацію слід розглядати і як матеріальне стимулювання, у вигляді додаткової надбавки до заробітної плати, і як нематеріальні стимули, можливість кар'єрного росту, самореалізації тощо, слід більш детально зупинитися на цих явищах. На наш погляд, увагу слід приділяти однаково як матеріальним, так і нематеріальним стимулам, але за відсутності статистичної інформації нематеріальних факторів зупинимось на матеріальних мотивах персоналу підприємств.

Рівень оплати праці на сучасних підприємствах формується на базі мінімальної заробітної плати, яка з 1 січня 2020 року становить 4723 грн [3]. Зрозуміло, що за сучасного рівня цін цей розмір не може задовольняти працівників, особливо висококваліфікованих [4]. Тому, як правило, для стимулювання працівників підприємства використовують матеріальне стимулювання у вигляді додаткових (офіційних) доплат та премій. Одночасно слід відмітити, що такі виплати не мають систематичного характеру, працівники не завжди на них розраховують, що і є одним із недоліків такої системи стимулювання.

Так, аналіз структури фонду оплати праці загалом у країні в 2017 році порівняно з 2010 роком вказує на зниження питомої ваги основної заробітної плати на 4,0% та зростання додаткової заробітної плати на 3,2%, заохочувальні компенсаційні виплати зросли на 0,8%. У 2017 році порівняно з 2016 роком спостерігається зростання питомої ваги основної заробітної плати на 1,7%, підвищення додаткової заробітної плати на 0,3%, а от заохочувальні компенсаційні виплати залишилися без змін. Тобто з моменту, коли законодавчо було збільшено мінімальну заробітну

плату, на підприємствах зменшили розміри додаткових виплат [5; 6; 7].

З огляду на таку структуру фонду оплати праці слід зазначити, що загалом по країні розмір оплати праці залишається на мінімальному рівні, а мотиваційні чинники є незначними і до того ж не мають постійного характеру. Відображена тенденція зміни також вказує на те, що за останні вісім років підхід до матеріального стимулювання працівників майже не змінився. Така тенденція не характеризує формування стимуляційних чинників, а лише вказує на недосконалість цієї системи, яка триває вже дуже довгий час [8]. Саме низький рівень оплати праці і змушує українців мігрувати за межі країни, на ринку праці ми спостерігаємо дефіцит кваліфікованих кадрів, а загалом у країні спостерігається зменшення обсягів ВВП та скорочення обсягів виробництва.

Сьогодні Україна намагається інтегруватися у світовий економічний простір, а це вимагає насамперед від самих підприємств провести низку кардинальних змін не тільки у виробничій сфері, а й у системі управління всіма процесами на підприємствах. Не винятком повинні стати і механізми стимулювання праці. На наш погляд, необхідно більше уваги приділити питанням аналізу та дослідження стимулювання праці в найбільш розвинутих європейських країнах і поступово втілювати їх на сучасних підприємствах.

Як відзначають Ю.О. Нікітін, В.Г. Рукас-Пасічник, «порівняльний аналіз загальної моделі механізму мотивації персоналу українського підприємства з мотиваційними механізмами персоналу підприємств країн розвинутої ринкової економіки виявив, що на українських підприємствах мотиваційний механізм, по суті, обмежується економічним впливом на суб'єкти господарювання й учасників трудового процесу, а методи нематеріального стимулювання праці є лише додатковими інструментами. Також не досить задіяні в системі мотивування персоналу українських підприємств методи участі у прибутках, опціони на купівлю акцій, винагороди за ефективну діяльність, індивідуальні заохочення тощо, які широко розповсюджені у розвинутих країнах світу» [9, с. 245].

Слід зазначити, що мотивація праці передбачає і повинна враховувати особистий внесок кожного працівника [10]. У цьому ми погоджуємося з А.В. Переверзевою, яка вказує на вплив мотиваційних чинників на результати роботи. Мотивація праці повинна враховувати ще й особисті здібності працівників та сприяти їхньому постійному самовдосконаленню і розвитку, що приводить до підвищення економічної ефективності підприємств. У своєму дослідженні автор відзначає, що «завдання сучасного менеджменту підприємства полягає в тому, щоб мотиваційні цілі кожного з працівників більшою мірою збігалися з інтересами фірми і сприяли успіху підприємства. Не нівелюючи ролі матеріальної мотивації, слід зазначити, що вона має короткостроковий характер, дія ж нематеріальних мотивів є більш довготривалою та ефективною, оскільки ґрунтується на більш високих щаблях ієрархії потреб людини» [11, с. 160].

Крім матеріальних чинників, досить значний вплив на високопродуктивну працю мають і не-

матеріальні чинники. Їхня дія може бути набагато корисніша як для самих підприємств, так і для працівників. Для підприємств це є можливістю залучення досвідчених, кваліфікованих та ініціативних працівників, а самі працівники, маючи змогу в майбутньому піднятися по службових щаблях, зможуть отримувати більш високу оплату праці. Важко запропонувати якісь загальні нематеріальні стимули, оскільки це буде залежати від конкретних умов, місця та часу, але вони повинні створювати умови творчості, ініціативи та відповідальності працівників за свою працю [12].

Беручи до уваги досить значний арсенал мотиваційних чинників, як матеріальних, так і нематеріальних, важко запропонувати якусь загальну модель. Тож вибір засобів мотивації на підприємствах залишається у площині управління цими процесами на самих підприємствах. На цьому, зокрема, зосереджують свою увагу Г.І. Зеленько та Л.Ю. Ганжурова. У своїх дослідженнях вони відзначають, що «кожне підприємство має свободу вибору засобів мотивації, базуючись на досвіді інших компаній, розробляючи власні ідеї або беручи за основу праці класиків. Незмінним лишається основне призначення мотивації – змусити людину працювати краще, відповідальніше ставитися до своїх обов'язків, докладати до виконання роботи більше зусиль» [13, с. 69–70].

Висновки із цього дослідження. Як бачимо, в сучасних умовах є певна проблема у сфері належного стимулювання персоналу підприємств. На наш погляд, необхідно формувати систему управління стимулюванням, засновану на умовах чітко визначених критеріїв матеріального стимулювання, та створювати умови для підвищення кваліфікації працівників. Кожне підприємство повинно турбуватися про зниження плинності кадрів та можливості кар'єрного зростання своїх працівників. Це дасть змогу в подальшому створити умови для підвищення продуктивності праці, залучення кваліфікованих кадрів, підвищить імідж підприємств, а основне – на підприємствах буде зацікавленість працівників у кінцевих результатах діяльності.

Бібліографічний список:

1. Квасній Л.Г., Солтисик О.О., Федішин В.В. Роль мотивації і стимулювання персоналу в системі забезпечення розвитку підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. № 11. С. 233–237.
2. Ярмош В. В. Підходи до класифікації сучасних методів мотивації персоналу. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 15(3). С. 263–268.
3. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 р. № 294-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20> (дата звернення: 17.01.2020).
4. Гончаренко Н.Г. Управління кадровою політикою підприємств як дієвий засіб забезпечення їх ефективного розвитку. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 1(1). С. 121–125.
5. Державна служба статистики України. Праця України 2010 рік. Статистичний збірник. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2020).
6. Державна служба статистики України. Праця України 2016 рік. Статистичний збірник. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2020).
7. Державна служба статистики України. Праця України 2017 рік. Статистичний збірник. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2020).
8. Гончаренко Н.Г. Теоретичні аспекти механізму мотивації праці. *Науковий вісник Луганського національного аграрного університету. Серія: Економічні науки*. 2010. № 15. С. 116–120.
9. Нікітін Ю.О., Рукас-Пасичнюк В.Г. Сучасні моделі та механізми мотивації персоналу українських. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 238–246.
10. Гончаренко Н.Г. Реформування системи оплати праці в агропромисловому комплексі. *Агроінком*. 2000. № 1. С. 44–46.
11. Переверзева А.В. Роль нематеріальної мотивації у системі сучасного управління персоналом. *Економічний вісник*. 2013. № 3. С. 154–161.
12. Гончаренко Н. Г. Проблеми конкурентоспроможності підприємства та роль комплексної оцінки результатів його діяльності в їх вирішенні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. – 2017. – Вип. 27(3). – С. 107–110.
13. Зеленько Г.І., Ганжурова Л.Ю. Мотивація як чинник підвищення ефективності праці персоналу підприємства. *Наукові записки НАУКМА. Економічні науки*. 2012. Т. 133. С. 65–71.

References:

1. Kvasniy L.H., Soltysik O.O., Fedyshyn V.V. (2017) Rolj motyvaciji i stymuljuvannja personalu v systemi zabezpechennja rozvytku pidpryjemstva [The role of motivation and stimulation of personnel in the system of providing enterprise development]. *Ekonomika i suspilystvo [Economy and society]*, no 11, pp. 233–237.
2. Jarmosh V.V. (2014) Pidkhydy do klasyfikaciji suchasnykh metodiv motyvaciji personalu [Approaches to the classification of modern methods of personnel motivation]. *Ekonomichnyj analiz [Economic analysis]*, vol. 15(3), pp. 263–268.
3. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyj bjudzhet Ukrainy na 2020 rik» [The Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2020»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20>. (accessed 17 January 2020).
4. Honcharenko N.G. (2019) Upravlinnja kadrovoju politykoju pidpryjemstv jak dijevyj zasib zabezpechennja jikh efektyvnogho rozvytku [Management of personnel policy of enterprises as an effective means of ensuring their effective development]. *Problemy systemnogho pidkhodu v ekonomici [Problems of systematic approach in economy]*, Vol. 1(1), pp. 121–125.
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2011) Pracja Ukrainy 2010 rik [Work of Ukraine 2010]. *Statystychnyj zbirnyk*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 25 January 2020).
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) Pracja Ukrainy 2016 rik [Work of Ukraine 2016]. *Statystychnyj zbirnyk*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 25 January 2020).
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Pracja Ukrainy 2017 rik [Work of Ukraine 2017]. *Statystychnyj zbirnyk*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 25 January 2020).
8. Honcharenko N.G. (2010) Teoretychni aspekty mekhanizmu motyvaciji pracj [Theoretical aspects of the mechanism of work motivation]. *Naukovyj visnyk Lughans'koghho nacional'nogho aghrarnogho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky. [Scientific Bulletin of Lugansk National Agrarian University. Series: Economic Sciences]*, no. 15, pp. 116–120.
9. Nikitin Ju.O., Rukas-Pasichnjuk V.Gh. (2014) Suchasni modeli ta mekhanizmy motyvaciji personalu ukrajins'kykh [Modern models and mechanisms of motivation of

- Ukrainian personnel]. *Aktualjni problemy ekonomiky [Current problems of the economy]*, no. 4, pp. 238–246.
10. Honcharenko N.G. (2000) Reformuvannja systemy oplaty praci v aghropromyslovomu kompleksi [Reform of the wage system in the agro-industrial complex]. *Aghroinkom [Agroinform]*, no. 1, pp. 44–46.
 11. Pereverzjeva A.V. (2013) Rolj nematerialnoji motyvaciji u systemi suchasnogho upravlinnja personalom [The role of intangible motivation in the modern personnel management system]. *Ekonomichnyj visnyk [Economic Bulletin]*, no. 3, pp. 154–161.
 12. Honcharenko N.G. (2017) Problemy konkurentospro-mozhnosti pidpryjemstva ta rolj kompleksnoji ocinky rezuljtativ jogho dijalnosti v jikh vyrishenni [Problems of competitiveness of an enterprise and the role of complex evaluation of the results of its activity in their solution]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho univer-sytetu. Ser.: Ekonomichni nauky. [Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.: Economic Sciences]*, Vol. 27(3), pp. 107–110.
 13. Zelenjko Gh.I., Ghanzhurova L.Ju. (2012) Motyvacija jak chynnyk pidvyshhennja efektyvnosti praci personalu pid-pryjemstva [Motivation as a factor in improving the effi-ciency of the enterprise staff]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky [NaUKMA Scientific Notes. Economic sciences]*, vol. 133, pp. 65–71.

УДК 330.012

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-17>

Горошкова Л.А.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри підприємництва,
менеджменту організацій та логістики
Запорізького національного університету

Хлобистов Є.В.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри екології
Національного університету «Киево-Могилянська академія»

Horoshkova Lidia

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of entrepreneurship, management of organizations and logistics,
Zaporizhzhya National University

Khlobystov Levhen

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Environmental Studies,
National university of "Kyiv-Mohyla academy"

МОДЕЛЮВАННЯ УЗГОДЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН У КОНЦЕПЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

MODELING OF THE INTERESTED PARTIES COORDINATION IN THE CONCEPT OF THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

В роботі досліджені можливості використання концепції корпоративної відповідальності задля забезпечення ефективності фінансування розвитку професійно-технічної освіти в Україні та подолання диспропорцій на ринку праці в Україні. Доведено, що в Україні існують диспропорції щодо забезпечення потреб ринку у фахівцях певних спеціальностей та рівня кваліфікації. За результатами аналізу структури та джерел фінансування професійно-технічної освіти в Україні доведено, що забезпечення позитивних результатів децентралізації освіти та фінансування освітніх послуг можливо забезпечити тільки в разі залучення додаткових коштів. За допомогою теорії ігор змодельовані умови досягнення паритету інтересів сторін у моделі корпоративної соціальної відповідальності.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, організація, теорія зацікавлених осіб, освітня галузь, професійна (професійно-технічна) освіта.

В работе исследованы возможности использования концепции корпоративной ответственности для обеспечения эффективности финансирования развития профессионально-технического образования в Украине и преодоления диспропорций на рынке труда в Украине. Доказано, что в Украине существуют диспропорции относительно обеспечения потребностей рынка в специалистах определенных специальностей и уровня квалификации. По результатам анализа структуры и источников финансирования профессионально-технического образования в Украине доказано, что обеспечение положительных результатов децентрализации образования и финансирование образовательных услуг возможно обеспечить только в случае привлечения дополнительного средства. С помощью теории игр смоделированы условия достижения паритета интересов сторон в модели корпоративной социальной ответственности.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, организация, теории заинтересованных лиц, образование, профессионально-техническое образование.

The effectiveness of education funding in Ukraine in general and vocational education and training in particular have been analyzed in the study. It has been proved that Ukraine has disparities between market needs in certain specialities and the number of graduates. Needs in blue collar workers have resulted in the decline in vocational

schools number and their graduates. According to the analysis of the structure and sources of education and vocational education and training (VET) financing in Ukraine, it has been proved, that positive results of education decentralization and educational services financing can be assured by raising additional resources. According to the analysis of the dynamics of indicators of the level of financing of education in general and vocational and technical in particular, the necessity of attraction to financing of these services by non-state sources (in particular, from employers and investors), creation of mobile institutions with the possibility of receiving educational services in the field of distance education, use of Internet technologies, provision of educational services at the place of realization of acquired competences and deepening of client-oriented approaches to the content and form of the provision of services. This will ensure that, from a variety of (mainly non-governmental) sources, funding is increased to the level of economically developed countries in order to ensure the effectiveness of the reforms started. The research highlights the need for and attractiveness of corporate social responsibility in the process of vocational education and training (VET) financing in Ukraine. It was mathematically proved that the corporate social responsibility would be effective only if agreements between the state and private business, and consumers – a students of VET institutions are reached. According to authorial calculations, the result of the agreement (contract) is Pareto-optimal in case if the payment proposed by the buyer (consumer) is balanced by the price of the seller (the state and private business). The proposed mechanisms are efficient if they are used in the process of financial resourcemanagement in the short and long term.

Keywords: *corporate social responsibility, organization, interested party theory, education, vocational education and training.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У вересні 2015 року на Саміті ООН зі сталого розвитку Нью-Йорку в рамках 70-ї ювілейної Сесії Генеральної Асамблеї ООН глави держав і урядів погодили Порядок денний світового розвитку на період після 2015 року з визначенням 17 глобальних цілей сталого розвитку. Президент України 30 вересня 2019 р. підписав Указ «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.». Отже, при визначенні пріоритетів національної концепції корпоративної соціальної відповідальності підприємств в Україні доцільно спиратись на ключові положення зазначених документів. В сучасних умовах реформування адміністративно-територіального устрою країни зростає роль освіти, як форми організації виховання і передачі наступним поколінням систематизованих знань та інформації. Отже від рівня забезпечення цих важливих процесів кваліфікованими кадрами, здатними ефективно реалізувати реформаційні завдання залежить ефективність можливості забезпечення сталого розвитку національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Суттєвий внесок в розгляд проблем розвитку людського капіталу внесли Бурковська Я.Г., Вовканич С.Й., Пелехова В.А., Петренко В.П., Семів Л.В. [1-4] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання управління процесом реформ та децентралізації влади, пошуку ефективних моделей його фінансового забезпечення задля забезпечення сталого розвитку країни невід'ємно пов'язане із процесом реформування освітньої галузі, тому пошук ефективних механізмів проведення реформ потребує особливої уваги та поглиблених як теоретичних, так і практичних досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Отже існує потреба у проведенні дослідження механізмів фінансування освіти загалом і професійно-технічної зокрема з позиції використання можливостей і переваг моделі корпоративної соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні не існує єдиного підходу щодо трактування корпоративної соціальної відповідальності. Так, на думку відомого економіста М. Фрідмена, соціальна відповідальність підприємства полягає у зростанні та максимізації прибутку. В той же час, соціальну відповідальність підприємства визначають по іншому – як спосіб управління бізнес-процесами, що передбачає необхідність забезпечення позитивного впливу на суспільство. Всесвітня бізнесова рада із сталого розвитку сутність соціальної корпоративної відповідальності пов'язує із зобов'язаннями бізнесу сприяти сталому економічному розвитку на основі співпраці із найманими працівниками та їх родинами, місцевими громадами й суспільством загалом задля покращення якості життя. Щодо практичного втілення цієї концепції, то також відомі декілька моделей, основними з яких є американська та європейська, які також суттєво відрізняються одна від одної.

На нашу думку, на сьогодні існує досить новий, але перспективний та важливий напрям реалізації стратегії корпоративної соціальної відповідальності підприємств реального сектору економіки на ринку праці щодо вирішення проблем забезпечення кваліфікованими спеціалістами необхідного рівня підготовки та кваліфікації.

За даними Державної служби статистики на українському ринку праці є професійно-кваліфікаційний дисбаланс між попитом і пропозицією: 75% випускників шкіл здобувають вищу освіту, 25% – професійно-технічну. Як наслідок, серед безробітних майже 44% мають вищу освіту, а в деяких великих містах ця цифра доходить до 90%. Проведений аналіз ринку праці України щодо відповідності попиту та пропозиції на трудові ресурси певних професій та кваліфікації, показав також наявність певного дисбалансу. Так, на сьогодні на одного кваліфікованого слюсаря пропонується сім вакансій, на зварника – десять, в той же час на одну вакансію юриста припадає 6,8 резюме.

На рис. 1 наведені дані щодо динаміки зміни кількості закладів професійної (професійно-технічної)

освіти, кількості учнів й слухачів у цих закладах, кількості осіб, прийнятих на навчання та випущених із закладів впродовж 1991-2018 років. Отже, станом на 2017 рік кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти становила 756 закладів (без урахування 22 закладів освіти інших типів, що надають професійну (професійно-технічну) освіту).

Дефіцит кваліфікованих робітників є наслідком того, що за роки незалежності кількість професійно-технічних навчальних закладів зменшилася на 40% – з колишніх 1285 у 1991 році до 736 у 2018 році. Кількість підготовлених робітників зменшилася більш ніж наполовину: якщо у 1991 році було 338,1 тисяч випускників закладів професійно-технічної освіти, то у 2018 році їх лише 133,5 тисячі.

Отже на сьогодні існує необхідність вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю подолання зазначених диспропорцій. На це направлена і розпоча-

та у країні реформа професійно-технічної освіти. На нашу думку, корпоративні бізнес-структури можуть і повинні прийняти активну участь у цьому процесі.

Виконання стратегічних завдань реформування системи освіти, яке забезпечить підвищення її якості та конкурентоспроможності, можливість інтеграції у європейський і світовий освітній простір, зумовлюють необхідність оптимізації системи її фінансування загалом і професійно-технічної зокрема.

У таблиці 1 наведені результати проведеного аналізу динаміки обсягів фінансування освіти в Україні. Як бачимо, впродовж 2000-2017 років частка видатків на професійно-технічну освіту (ПТО) зменшилась з 6,53% до 4,88%, уповільнювались і темпи росту показника. У 2013 – 2015 роках спостерігалось суттєве скорочення фінансування ПТО. На нашу думку, зазначені тенденції також вплинули на від'ємні тенденції щодо розвитку ПТО та підготовки робітничих кадрів.

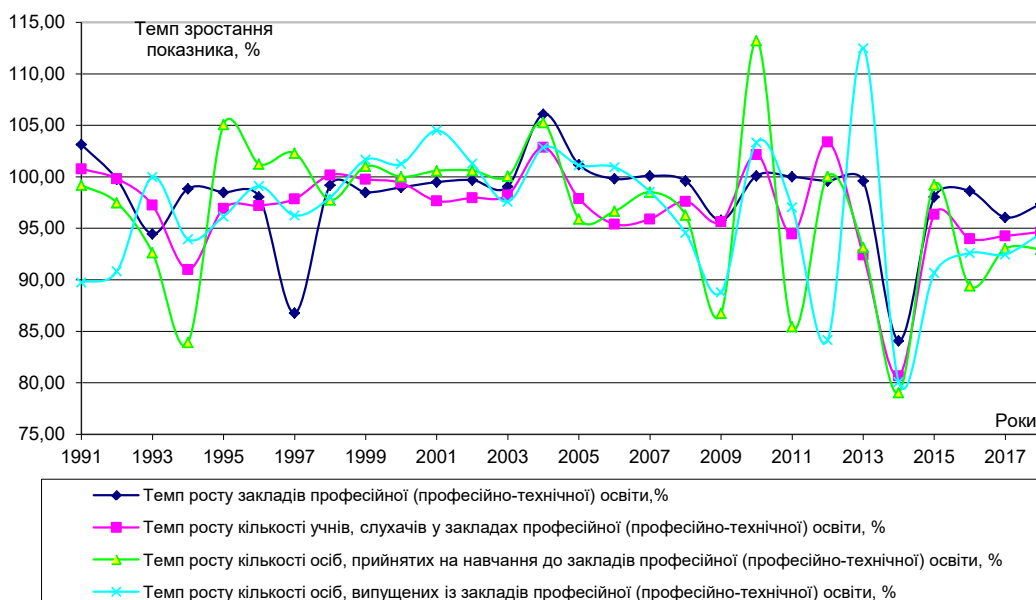

Рис. 1. Динаміка зміни кількості закладів професійної (професійно-технічної) освіти, кількості учнів й слухачів у цих закладах, кількості осіб, прийнятих на навчання та випущених із закладів впродовж 1991-2018 років

Таблиця 1

Показники динаміки фінансування освіти в Україні впродовж 2000-2017 років

Рік	Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн	Видатки бюджету на освіту, млн грн	Частка видатків бюджету на освіту у загальній сумі видатків зведеного бюджету, %	Частка видатків на професійно-технічну освіту у видатках на освіту, %	Частка видатків на вищу освіту у видатках на освіту, %	Темп роста видатків на професійно-технічну освіту, %
2000	48148,60	7085,50	14,72	6,06	32,26	
2005	141989,50	26801,80	18,88	6,53	29,60	407,81
2010	377842,80	79826,00	21,13	6,40	31,32	291,80
2011	416853,60	86253,60	20,69	6,15	30,86	103,90
2012	492454,70	101560,90	20,62	5,94	28,89	113,73
2013	359044,50	75951,80	21,15	6,00	28,45	75,47
2014	364087,70	71767,90	19,71	5,80	28,54	91,45
2015	433159,80	75907,00	17,52	5,46	27,74	99,46
2016	701801,30	109155,20	15,55	4,80	28,03	126,43
2017	1056759,90	177755,70	16,82	4,66	21,76	158,09

¹Авторська розробка за даними довідкового видання «Статистичний щорічник України» (сайта <http://www.ukrstat.ua>)

Впродовж 2015-2019 років у системі фінансування професійної (професійно-технічної) освіти відбулись певні зміни зумовлені розпочатим у 2014 році процесом децентралізації. У 2015 році відповідно до ст.26 Закону України “Про державний бюджет на 2015 рік” було передбачено субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на підготовку робітничих кадрів. Зміни, що відбулись у 2016 році були закріплені у Бюджетному кодексі та Законі України “Про Державний бюджет на 2016 рік”. Основним результатом стало те, що фінансування професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) було передане з центрального на місцевий рівень. Основними джерелами фінансування ПТНЗ у 2016 році були Державний бюджет, обласні бюджети та бюджет м. Київ, бюджети обласних центрів, бюджети міст обласного значення. Крім того був застосований механізм позапланової виплати з Державного бюджету (перерозподіл стабілізаційних дотацій). Отже фінансування професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ), розташованих у містах обласного значення, у т.ч. і містах-обласних центрах, здійснювалось з бюджетів цих міст, а інших ПТНЗ – з обласних бюджетів та бюджету м.Києва (ст. 89 та 90 Бюджетного кодексу України). У 2016 році було запроваджено нову субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам – на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ПТЗО, порядок її розподілу затверджено у Законі України “Про Державний бюджет України на 2016 рік”.

У таблиці 2 проведений аналіз динаміки фінансування ПТО за рахунок коштів державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Аналіз наведених даних свідчить про те, що у 2014 році спостерігалось суттєве зниження показників фінансування ПТО як з Державного бюджету країни, так із місцевих бюджетів. З 2015 року відбувся перерозподіл обсягів фінансового навантаження щодо фінансування ПТО з державного на місцевий рівень.

Впродовж 2016 – 2017 років спостерігалась активізація процесу фінансування ПТО, але з 2018 року темпи зростання обсягів фінансування – уповільнились. На нашу думку, за таких показників динаміки фінансування досягти очікуваних результатів реформування ПТО буде складно. Отже існує необхідність пошуку джерел додаткового фінансування реформ на місцевому рівні.

В сучасних умовах освіта розглядається як форма інвестицій у людський капітал. Оскільки Україна обрала модель розвитку економіки, засновану на знаннях, то інвестиції у сферу освіти, беззаперечно, є інвестиціями в економіку країни загалом, а їх обсяг повинен динамічно зростати.

На нашу думку, важливим джерелом фінансування освітніх реформ на місцевому рівні можуть бути фінансові ресурси приватного бізнесу.

У Федерації металургів України вказують на основні проблеми української системи професійно-технічної освіти: застаріле обладнання, неактуальний перелік професій, за якими готують кадри, і відсутність програм з підвищення кваліфікації і перекваліфікації для старшого покоління. Наприклад, на заводі «Запоріжсталь» працюють робітники близько 200 професій, а система ПТО може підготувати кадри лише за 30 з цих 200. Отже є декілька варіантів вирішення цієї проблеми. Один з них – бізнес може отримувати ліцензію у МОН і навчати тим професіям, яких немає у системі професійно-технічної освіти. Інший варіант – використання переваг і можливостей дуальної освіти.

Сьогодні у країні відбувається реформування професійної освіти. У центрі її уваги – дуальна освіта, яку вже давно ефективно використовують в європейських країнах. Такий формат дозволяє учням знайомитися з теорією в закладі ПТО, а практику опановувати на реальному виробництві. МОН розробило типовий договір про отримання ПТО за дуальною формою навчання. Це тристоронній доку-

Таблиця 2

Динаміка фінансування ПТО за рахунок коштів державного бюджету України та місцевих бюджетів

Роки	Темп зростання планових показників фінансування ПТО за рахунок державного бюджету (планові показники), %	Темп зростання планових показників фінансування ПТО за рахунок державного бюджету (фактичні показники), %	Темп зростання планових показників фінансування ПТО за рахунок місцевих бюджетів (планові показники), %	Темп зростання планових показників фінансування ПТО за рахунок місцевих бюджетів (фактичні показники), %
2008	142,16	141,19	141,09	126,26
2009	106,75	108,30	112,90	91,28
2010	125,11	125,89	100,00	100,00
2011	25,29	25,11	507,03	553,96
2012	120,26	118,53	113,45	1474,23
2013	115,25	115,31	105,41	102,86
2014	97,65	93,15	101,67	92,36
2015	9,01	9,43	118,68	132,48
2016	103,52	104,68	100,21	100,09
2017	228,30	147,61	145,05	133,62
2018	95,25	147,32	113,54	120,21
2019	125,54	125,52	106,23	107,61

мент між закладом, учнем і роботодавцем. За його умовами, наприклад, роботодавець зможе домовитися з учнем про роботу після навчання. Три пілотні училища з Києва, Львова та Запоріжжя перейшли на цей формат з 2015 року. Зараз до них долучилися вже близько третини ПТУ – 250 закладів. Ефективність підготовки у системі ПТО можливо за рахунок фінансової участі бізнесу. В той же час підприємства реального сектору також отримують суттєві переваги, оскільки матимуть можливість фінансувати підготовку кадрів не взагалі, а відповідно до власних потреб з максимальною відповідністю вимогам з одночасною економією часу та ресурсів на пошук, підбір, перенавчання та адаптацію вже наявних кадрів. З урахуванням дефіциту певних кадрів – виникають додаткові вигоди для підприємств.

Модель взаємодії у цьому випадку можливо побудувати за принципами державно-приватного партнерства (ДПП) – взаємодія влади (вона фінансує систему ПТО), приватного бізнесу, який буде залучений для співфінансування та споживача. У цій моделі існує необхідність забезпечення паритету інтересів усіх зацікавлених сторін. Таким чином, держава у особі органів місцевого самоврядування та територіальних громад (сільських, міських та ін.) буде використовувати власні фінансові ресурси та залучені інвестиційні ресурси приватного бізнесу для реалізації проектів і програм, основною метою яких є створення конкурентоспроможної освіти з одночасним вирішенням важливої соціальної проблеми – забезпечення відповідності попиту на ринку праці пропозиції робочої сили. Якщо перевести ці взаємовідносини у площину моделі «продавець – покупець», «продавцем» будуть органи місцевого самоврядування та приватний бізнес (вони спів фінансують освіту), а «покупцем» – населення (учні).

Паритет інтересів необхідно досягти перш за все між владою і бізнесом, з одного боку та населенням – з іншого. За такої взаємодії ні продавець, ні споживач не можуть змусити один одного до вигідних для себе дій. Єдине, що їм залишається, – домовитись, укласти угоду.

У загальному випадку неможливо передбачити яким чином розподіляться вигоди між сторонами угоди, учасники можуть не досягти взаємовигідної домовленості (з позиції виконання принципу Парето-покращення). Таким чином, доцільним буде оцінити умови досягнення домовленості між сторонами угоди та проаналізувати можливі варіанти її ефективного виконання. На нашу думку, для цього можливо використати теорію ігор, що аналізує прийняття рішень економічними суб'єктами (гравцями) в ситуаціях, коли на результат цих рішень здійснюють вплив дії, що виконуються іншими суб'єктами. Такі ситуації прийнято називати іграми.

Нехай продавця характеризують витрати c , а покупця – оцінка v (готовність сплатити). Будемо вважати, що той, кому залишиться благо і скільки за нього платити визначить гра.

При розгляді взаємодії між покупцем і продавцем можлива симетрія або асиметрія інформації. З одного боку, інформація є колективним благом, тобто якщо нею володіє один суб'єкт господарюван-

ня, вона, як правило, може бути передана іншому. З іншого боку, може існувати ситуація, за якої один гравець має повний обсяг інформації, другий – неповний, тобто може існувати асиметрія.

Як правило, продавець є більш освіченим щодо ризиків ненадання послуги або продажу товару, ніж споживач. Тому, на нашу думку, частіше реалізується ситуація асиметрії інформації. За таких умов доцільно буде використати динамічні ігри з неповною інформацією (динамічні байєсові ігри).

Зазвичай у байєсовській грі вважають, що тип гравця відомий тільки самому гравцю, але не його партнеру. Набір стратегій продавця і покупця визначають для кожної пари параметрів c і v чи відбувається торгівля і за якою ціною. Нехай за умови $x(c, v) = 1$ торгівля відбувається, у випадку $x(c, v) = 0$ – ні, $t(c, v)$ – плата покупця – продавцю (загальна сума, а не ціна).

Покупець та продавець мають квазінейтральні функції виграшу і нейтральні до ризику.

Тоді, виграш покупця складатиме: $u_v(c, v) = v x(c, v) - t(c, v)$; відповідно виграш продавця: $u_c(c, v) = t(c, v) - c x(c, v)$.

Позначимо $U_v(v) = E[v x(c, v) - t(c, v)] = v E x(c, v) - E t(c, v)$ – очікуваний виграш від угоди для покупця з оцінкою v , за умови що ця оцінка відома. За умови добровільності участі для покупця c оцінкою $U_v(v) \geq 0$.

Аналогічно для продавця з витратами c , очікуваний виграш від угоди $U_c(c) = E[t(c, v) - c x(c, v)] = E t(c, v) - c E x(c, v)$.

Після початку гри економічна інформація стає еквівалентною повній інформації.

Таким чином, Парето-оптимальний набір стратегій є таким, що відповідна йому функція $x(c, v)$ при будь-яких c і v прийме рішення, що є розв'язанням задачі:

$$(v - c) x \otimes \max. \quad (1)$$

x

Якщо $v > c$, то максимум досягається при $x = 1$, якщо $v < c$, то при $x = 0$, за умови $v = c$ – рішення неоднозначне. Тобто якщо вигода від торгівлі $(v - c)$ – позитивна, вона відбувається, якщо від'ємна – ні. Таким чином, торгівля за таких умов вичерпує усі можливі Парето-покращення.

Таким чином ситуація описується теоремою Майерсона-Саттертуейта: існує принципова неможливість досягнення Парето-оптимуму за будь-якої процедури торгу (або в байєсовській рівновазі будь-якої такої гри), якщо випадкові величини $c = c^-$ та $v = v^-$ мають безперервний розподіл, незалежні і неможливо заздалегідь з'ясувати, чи існує вигода від торгівлі (існує ймовірність того, що $v^- > c^-$, або $v^- < c^-$).

Ця теорема математично формулюється так: для будь-якої оцінки покупця $v \in [v_1, v_2]$ та витратах продавця $c \in [c_1, c_2]$, таких що $v > c$, виконано умову $\min\{c_2, v\} > \max\{c_1, v_1\}$, бо $v_1 < c_2$. Крім того, $c_1 < v_2$, то ймовірність того, що $v^- > c^-$, тобто того, що $x(c^-, v^-) = 1$, не дорівнює 0. Відкіля:

$$E[\max\{c^-, v_1\} x(c^-, v^-)] E[\min\{c_2, v^-\} x(c^-, v^-)]. \quad (2)$$

Теорема Майерсона-Саттертуейта фактично стверджує, що за двохсторонньої монополії несуміс-

ні такі умови: Парето-оптимальність рівноваги; добровільність участі для учасників усіх типів; сумісність інтересів учасників.

Є варіант цієї теореми для моделі, в якій сума, виплачена покупцем, не обов'язково дорівнює сумі, отриманій продавцем. Дана модель дозволяє розглядати такі механізми торга, що потребують витрат на своє існування, а також такі, що передбачають субсидії третіх сторін. Для цієї моделі, теорема Майерсона-Саттертуейта має вид:

$$E t^c(c^-, v^-) \geq E [\min \{c_2, v^-\} \times (c^-, v^-)] >$$

$$E [\max \{c^-, v_1\} \times (c^-, v^-)] \geq E t v (c^-, v^-). \quad (3)$$

Таким чином, в такій моделі двохсторонньої монополії Парето-оптимальність рівноваги може існувати тільки в іграх торга з недобровільною участю або з субсидіями.

За умови повної інформації – торг ефективний. Так, якщо продавець призначає ціну p , то покупець або погоджується, або не погоджується. Тоді покупець називає ціну v і продавець погоджується. Таким чином, уся вигода від угоди дістанеться продавцю і буде забезпечено Парето-оптимум.

Розглянемо випадок неповної інформації, наприклад, коли витрати відомі обом гравцям, а оцінка покупця v – тільки йому самому. Продавцю відомо, що v має розподіл з носієм $[v_1, v_2]$, функція розподілу $F(p)$ і густина $f(p)$. Будемо вважати, що з одного боку торгівля вигідна з ненульовою ймовірністю, з іншого боку – наявність вигоди – не гарантована, тобто $v_1 < c < v_2$. В разі, якщо сила у перемовинах належить продавцю (тобто випадок «не хочеш, не бери»), покупець погодиться на ціну продавця, якщо $v \geq p$. Таким чином, ймовірність, що торгівля відбудеться дорівнює $1 - F(p)$. Продавець призначає ціну p так, щоб максимізувати очікуваний вигреш:

$$(p - c) (1 - F(p)) \rightarrow \max. \quad (4)$$

x

Оптимальна для продавця ціна p повинна задовольняти вимозі: $1 - F(p) = (p - c) f(p)$. Це умова першого порядку (інтенсивність відмов) є достатньою, якщо відношення $\frac{f(p)}{1 - F(p)}$ зростає у точці p .

З умови першого порядку маємо, що $p > c$. Така ситуація не є Парето-ефективною, оскільки за таких умов покупець відмовиться від покупки, але суспільна вигода від торгівлі – наявна. Оптимум за Парето можливо досягти за умови $p = c$. Але за таких умов не буде оптимальним обсяг послуг (меншою за оптимальний).

Розглянемо протилежну ситуацію. Якщо плату пропонує покупець, продавець вирішує – продавати або ні. За таких умов продавець згоден продати благо, якщо $p \geq c$. За умови, що покупець запропонує $p = c$, буде досягнуто результат, оптимальний за класифікацією Парето.

Таким чином, за умови асиметрії інформації, результати торгів будуть визначатись розподілом сил у перемовинах.

Можливе існування такої ситуації, за якої типи продавців і покупців однозначно пов'язані. Наприклад, в разі, якщо витрати продавця дорівнюють c , тоді оцінка покупця складає αc , де $\alpha > 1$, тобто оцінки

покупця і продавця жорстко позитивно корелюють: $v = \alpha c$. Таким чином, і покупець, і продавець цікавлять одна й та ж характеристика. Нею може бути, наприклад, якість товару. Можливо застосувати стандартну процедуру торгів: продавець пропонує ціну, а покупець – вирішує купувати чи ні. Продавець пропонує ціну αc , покупець купує благо, тому буде досягнуто Парето-оптимум.

У разі існування тільки одного продавця і одного покупця, можливо врахувати якість блага при досягненні домовленості між ними. Для цього доцільно використати так звану модель Акерлова. Розглянемо її на прикладі наявності двох градацій якості блага – високого і низького. Продавцю відомо, якої якості благо він продає, корисність збереження в себе неякісного блага у грошовому вимірі становить c_1 , якісного – c_2 ($c_2 > c_1$). Споживач тільки в процесі споживання дізнається яке благо він споживає – якісне чи неякісне. Таким чином, ймовірність отримання якісного блага складає $1 - \mu$. За умови, що покупець нейтральний до ризику, тоді ціна, що він заплатив би за покупку не перевищує $p' = \mu v_1 + (1 - \mu)v_2$. У разі, якщо ця ціна не нижча резервної ціни за якісне благо c_2 , у рівновазі буде відбуватись продаж і якісних, і неякісних благ. Якщо $p' < c_2$, продавці не будуть зацікавлені у продажі якісних благ, хоча їх потенційна корисність для покупців – більша. Тобто це не призведе до оптимальності умов. За умови, що ймовірність появи неякісних благ $\mu \neq \mu$, стане вище, резервна ціна покупців ще знизиться. Такий ринок зруйнується. В разі, якщо продавці також нейтральні до ризику (не знають якісне чи неякісне благо вони продають), торгівля збережеться, а рівновага – буде Парето-оптимальною, додавання інформації (несиметричне) погіршить ситуацію.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже у роботі доведена доцільність використання моделі корпоративної соціальної відповідальності задля подолання диспропорцій на ринку праці щодо підготовки професійних робітничих кадрів для підприємств реального сектора економіки України. Аналіз джерел фінансування освіти показав, що сьогодні в Україні воно може здійснюватися за рахунок бюджетних коштів, платних послуг, що їх можуть і мають право надавати навчальні заклади, дивідендів від цінних паперів, валютних надходжень, добровільних грошових внесків, матеріальних цінностей, одержаних від підприємств, установ, організацій, окремих громадян. Доведено, що фінансування професійно-технічної освіти можливо розглядати як один із заходів у межах концепції корпоративної соціальної відповідальності. Проведене моделювання умов досягнення паритету інтересів зацікавлених сторін у цій концепції.

Бібліографічний список:

1. Петренко В.П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 352 с.
2. Палехова В.А. Освіта: суспільне благо або товар? Економіка. Наукові праці. 2010. Том 133. Випуск 120. С. 25-31.
3. Бурковська Я.Г. Проблеми фінансування освіти в Україні. Наука й економіка. 2010. №2 (18). С. 20-24.

4. Вовканич С., Семів Л. Людський та інтелектуальний капітал в економіці знань. Вісник Національної академії наук України. 2008. № 3. С. 13-22.

References:

1. Petrenko V.P. Upravlinnia protsesamy intelektokorystuvannia v sotsialno-ekonominykh systemakh [Management of processes of intellectual use in socio-economic systems]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2006. 352 p. [in Ukr.].

2. Palekhova V.A. (2010). Osvita: suspilne blaho abo tovar? [Education: a public good or a good?]. Scientific works. Volume 133. Issue 120. P.25 - 31. [in Ukr.].

3. Burkovska Ya.H. (2010). Problemy finansuvannia osvity v Ukraini [Problems of financing education in Ukraine]. Science and economics. №2 (18). P. 20-24. [in Ukr.].

4. Vovkanych S., Semiv L. (2008). Liudskyi ta intelektualnyi kapital v ekonomitsi znan [Human and intellectual capital in the knowledge economy]. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine. № 3. P. 13-22. [in Ukr.].

Капінос Н.О.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри геодезії та землеустрою
Сумського національного аграрного університету

Прокопенко Н.І.

старший викладач кафедри геодезії та землеустрою
Сумського національного аграрного університету

Гончаров В.В.

старший викладач кафедри геодезії та землеустрою
Сумського національного аграрного університету

Kapinos Natalia

Candidate of Sciences (Economics),
Senior Lecturer of the Department of Geodesy and Land Management
Sumy National Agrarian University

Prokopenko Natalia

Senior Lecturer of the Department of Geodesy and Land Management
Sumy National Agrarian University

Honcharov Viktor

Senior Lecturer of the Department of Geodesy and Land Management
Sumy National Agrarian University

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT AGRARIAN SECTOR IN THE CONDITIONS MANAGEMENT CRISIS

Розроблення стратегій розвитку підприємств стало аксіомою в країнах з розвинутою ринковою економікою. Вміле використання концептуальних та методичних підходів до стратегічного управління приводить до успіху велику кількість зарубіжних компаній. Однак ми впевнені, що розробки зарубіжних учених не здатні бути впровадженими в українських умовах повною мірою, оскільки потрібно враховувати специфічність функціонування та розвитку вітчизняних підприємств. Під час розроблення стратегій в аграрній сфері слід брати до уваги особливості, що характерні для цієї сфери економіки, такі як сезонність, незавершеність виробництва в землеробстві, циклічність отримання сільськогосподарської продукції; наявність підвищеного ризику аграрного виробництва; нестабільність отримання доходів, яка викликає необхідність залучення кредитних позик під поточні витрати; уповільнена оборотність капіталу. Господарська самостійність сільськогосподарських товаровиробників вимагає від них розроблення власних стратегій розвитку, певних ринкових можливостей і конкурентних переваг, аналізу ризику й загроз, передбачення стратегічних небезпек. Обґрунтоване тактичне осмислення, здатність оперативно діяти за зміни ситуації та вміння приводити в життя окреслену стратегію дадуть змогу товаровиробнику досягти поставлених цілей та успішно функціонувати в перспективі.

Ключові слова: земельна реформа, підприємства агропромислового комплексу, система землеустрою, раціональне землекористування, агросфера.

Разработка стратегий развития предприятий стала аксиомой в странах с развитой рыночной экономикой. Умелое использование концептуальных и методических подходов к стратегическому управлению приводит к успеху большое количество зарубежных компаний. Однако мы уверены, что разработки зарубежных ученых не способны быть внедренными в украинских условиях в полной мере, поскольку нужно учитывать специфичность функционирования и развития отечественных предприятий. При разработке стратегий в аграрной сфере следует принимать во внимание особенности, характерные для этой сферы экономики, такие как сезонность, незавершенность производства в земледелии, цикличность получения животноводческой продукции; наличие повышенного риска аграрного производства; нестабильность получения доходов, которая вызывает необходимость привлечения кредитных займов под

текущие расходы; медленная оборачиваемость капитала. Хозяйственная самостоятельность сельскохозяйственных товаропроизводителей требует от них разработки собственных стратегий развития, определенных рыночных возможностей и конкурентных преимуществ, анализа риска и угроз, предсказания стратегических опасностей. Обоснованное тактическое осмысление, способность оперативно действовать при изменении ситуации и умение приводить в жизнь разработанную стратегию позволят товаропроизводителю достигать поставленных целей и успешно функционировать в перспективе.

Ключевые слова: земельная реформа, предприятия агропромышленного комплекса, система землеустройства, рациональное землепользование, агрофера.

The development of enterprise development strategies has become an axiom in advanced market economies. The skillful use of conceptual and methodological approaches to strategic management is a success for many foreign companies. But we are convinced that the developments of foreign scientists cannot be fully applied in Ukrainian conditions, since they do not take into account the peculiarities of the development of domestic enterprises. When developing strategies in the agricultural sector, one should take into account the specific features of the given economy: seasonality, incompleteness of production in agriculture, cyclicity of production of livestock products; increased risk of agricultural production; uneven income and need for credit for recurrent expenses; slow capital turnover. The economic autonomy of agricultural producers requires them to develop their own development strategies, certain market opportunities and competitive advantages, and account for strategic dangers and threats. Well thought out strategic vision, ability to respond to the changing situation and the ability to carry out a developed strategy ensure the manufacturer to achieve its goals and successful operation in the future. Land management project becomes the only and the main document that allows to properly organizing production and territory, especially agricultural enterprises, to redistribute land in case of change of land ownership; to rationally and effectively use and conserve land resources. We offer a comprehensive vision of the effectiveness (effect) of land management and land management. We find that the balanced development of land management as a mechanism for the development of socio-economic, environmental and legal system of land use in the respective territory is ensured by the interaction of a whole set of conditions and factors aimed at building land relations and systems of land structure that ensure the harmonious functioning of land use and land use other hierarchical levels of economic development of the respective territories. We conclude that the main objective of the agro sphere development strategy is to achieve long-term competitive advantages that will ensure the survival, sustainable functioning and development of agribusiness enterprises. Modern agricultural enterprises have to operate in difficult economic conditions: rising prices for resources, rising inflation and interest rates, reducing the purchasing power of the population, etc. The strategic stability of the enterprise and increasing its efficiency are impossible without identifying and systematizing destabilizing factors, regardless of the scale and specialization of production.

Keywords: land reform, stabilization, development strategy, agrarian sphere, land management system.

Постановка проблеми. Однією з проблем, з якою стикаються підприємства будь-якої галузі, є формування та реалізація стратегії зростання в умовах високої невизначеності зовнішнього середовища.

Основною метою стратегії розвитку підприємства є забезпечення його виживання за довгострокових конкурентних переваг. Однак, як показує практика функціонування домінуючої кількості суб'єктів ринку, не всі українські підприємства спроможні сформувати довгострокові орієнтири розвитку. Навіть маючи стабільне фінансове становище й конкурентні переваги на ринку, їх велика кількість не використовує можливості сформувати стратегію розвитку через відсутність відповідного специфічним українським умовам методичного інструментарію стратегічного менеджменту, який має відображати галузеві особливості діяльності агропромислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням формування стратегій стабілізації та розвитку агропромислового комплексу присвятили свої праці І.В. Банева, О.В. Боднар, І.О. Гончаренко, О.М. Бородіна, І.О. Гончаренко, В.А. Гудинський, В.В. Дем'янчук, В.В. Зіновчук, С.М. Кваша, Д.Т. Лупенко, П.М. Макаренко, М.Г. Малік, О.Д. Новікова, О.В. Олійник, Л.М. Радченко, В.В. Россоха, М.І. Сахацький, В.С. Шибанін, В.М. Яценко та інші науковці.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, пов'язаних з дослідженням загальних

проблем економічного розвитку країни та регіонів, робіт, присвячених особливостям стабілізації економічного становища аграрної сфери, недостатньо.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є обґрунтування теоретичних підходів та розроблення практичних рекомендацій щодо формування стратегії розвитку підприємств агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повільне вирішення проблеми ринкового реформування за останнє десятиліття привело до істотного зниження основних показників, що характеризують рівень розвитку регіонів, викликало загальну нестабілізацію соціально-економічного становища та сприяло депресивності економіки загалом.

Процес подолання економічної кризи й шлях до її стійкого зростання в Україні пов'язаний з особливою стадією перетворень в економіці, а саме стабілізацією. Стабілізація й розвиток є взаємопов'язаними економічними категоріями, що відображають фазу якісних соціально-економічних перетворень.

Стабілізація й відродження аграрного виробництва на більшості сільських територіях країни припускають підвищення ефективності землекористування через удосконалення системи землеробства та повний облік місцевих умов.

Структурних змін у системі землеробства можна досягти за збереження та підвищення родючості ґрунтів через внесення обґрунтованих доз

мінеральних добрив з огляду на біологічні та агротехнічні чинники. Задля цього необхідно:

- збільшувати площі посіву культур, які підвищують родючість (для зменшення дефіцитності органіки площі посівів під багаторічними травами повинні становити 20–25%, а під сидеральними парами – 8–12%);
- залишати на полях і заорювати солому;
- проводити вапнування ґрунтів з РН нижче 5,0;
- вносити мінеральні добрива обсягом до 50–80 кг д. р. на гектар [1].

Під час проведення земельної політики на певних територіях повинні визначатися пріоритети й джерела коштів для вжиття вищевказаних заходів.

Актуальними залишаються відновлення й розширення посівів зернових та сої. Вдосконалення структури площ посівів, підвищення родючості через внесення оптимальних доз добрив на обмежених ділянках дадуть змогу отримувати врожайність зернових до 17–20 ц/га, картоплі – 150–170 ц/га, овочів – 160–200 ц/га [1]. За таких результатів виробництва продукції рослинництва аграрне підприємство буде рентабельним. За рахунок місцевого виробництва мають задовольнятися потреби регіонів у картоплі та овочах на 75–85%, а в зерні – на 40–50%. Сою планується переробляти в харчові продукти. Високі обсяги виробництва продукції рослинництва мають бути відновлені.

У тваринництві ситуація є дещо складнішою, а підходи до відтворення окремих галузей є різними за складністю. Першочергового відновлення чекають індустріальні аграрні виробництва, що володіють можливостями для стрімкого збільшення обсягів продукції під час проведення санації. До них можна віднести особисті птахофабрики, окремі свинарські комплекси й бройлерні птахофабрики. До більшості сільськогосподарських підприємств необхідно застосувати диференційований підхід для того, щоби зберегти в них молочне скотарство та підвищити його продуктивність, що є ознакою стабілізації та підтримки виробничого потенціалу. В ситуаціях, коли скорочується поголів'я тварин, аграрні господарства найчастіше втрачають можливість його відтворення. На тих підприємствах, де поголів'я корів менше 50 голів, собівартість є вдвічі вищою, ніж на підприємствах з поголів'ям більше за 300 голів [2, с. 268–270].

За відносної стабільності підприємства резервами підвищення ефективності є диверсифікація його діяльності, збільшення номенклатури продукції, що виробляється, і послуг, що надаються. Диверсифікація відбувається через організацію переробки сільськогосподарської продукції, підсобних виробництв, а також під час надання різних послуг. Як бачимо з попереднього досвіду, безболісно входять у ринкову площину підприємства, де розвинені переробка й реалізація продукції безпосередньо споживачу. За такої організації виробництва знижуються витрати, збільшується реалізація, зростають зайнятість працівників, їх доходи, вирішуються соціальні питання.

Результати ефективно функціонуючих підприємств свідчать про те, що для стабілізації стану агропромислового комплексу України за нестачі ресурсів зусилля доречно спрямувати у виробництво,

щоб відновити його та досягти подальшого розвитку, тому основна увага приділяється сферами і галузям, які здатні гарантувати високу віддачу й повернення коштів. Врахування очікувань споживачів, їх платоспроможність, попит мають стати головним орієнтиром діяльності сільськогосподарських товаровиробників в умовах сьогодення та в перспективі [3, с. 62].

Необхідно усвідомити таку проблему: в Україні за наявності великої кількості сільськогосподарських угідь, працездатного населення, яке здебільшого не задіяне у виробництві, залученого виробничого потенціалу не має бути жодного безперспективного сільського поселення. За таких умов природний потенціал і раціональність його використання є невід'ємними умовами країни, що виходить з кризи й долає проблеми [4, с. 42].

Для мобілізації можливостей, закладених в усіх групах сільськогосподарських виробників, необхідно поширити на них заходи щодо вирішення основних проблем, а саме проблем державної підтримки, ветеринарного, агрономічного обслуговування, поставки техніки через лізинг, раціональної обробки землі та надання виробничих послуг (рис. 1).

Резервом підвищення ефективності ведення особистих підсобних і селянських господарств має стати їх взаємодія із сільськогосподарськими підприємствами через організацію спільного виробництва, коли надаються в оренду невикористане майно та земля, виконуються механізовані роботи, надається допомога щодо реалізації продукції та забезпечення кормами. Такий взаємозв'язок поєднує переваги великомасштабного виробництва й приватного інтересу [5, с. 153].

Оптимальний шлях оптимізації землекористування в аграрному секторі на сучасному етапі – це послідовна інтенсифікація. Практичні аспекти інтенсифікації землеробства включають об'ємний спектр факторів, що пов'язані не тільки з додатковим вкладенням, але й з інноваціями технологій, організацією праці, підвищенням продуктивності. На всіх шаблях становлення аграрного виробництва необхідно дотримуватися певної узгодженості. Часом інноваційне ведення виробництва, вдосконалення організації процесів і праці має більший економічний ефект, ніж нові додаткові вкладення. Одночасно потрібно утримувати науково обґрунтовану пропорційність між складовими частинами додаткових вкладень з огляду їх кількості та якості. Тільки за таких умов можливі є зростання продуктивності землі, підвищення економічної ефективності інтенсифікації землеробства [6, с. 224–226].

Кризу в аграрному секторі України неможливо подолати без зміни економічної політики, за якої має місце розумна участь держави в питаннях регулювання господарської діяльності за допомогою економічних методів. Для аграрного виробництва визначального значення набувають усунення диспаритету цін під час стримування зросту цін на промислову продукцію; підтримка сільських товаровиробників; врахування змін платоспроможності та попиту населення, правових та економічних перетворень [2, с. 316].

Навіть за таких кардинальних змін в економічній політиці за наявних умов глибинного спаду й руйну-

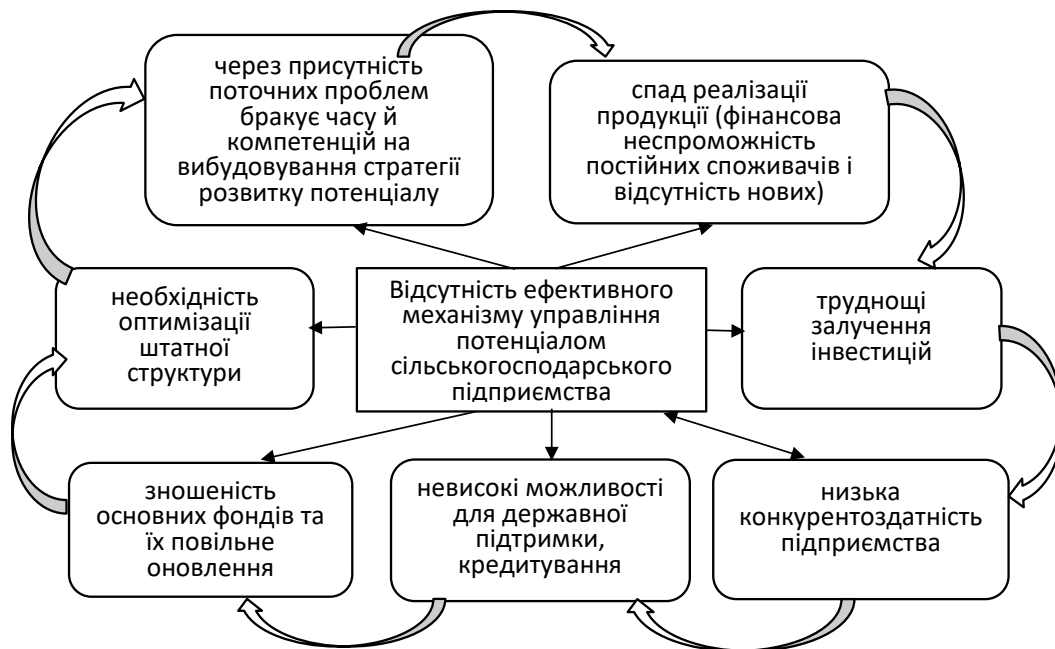

Рис. 1. Взаємозв'язок основних проблем сільськогосподарського підприємства

Джерело: сформовано авторами

вань виробничого потенціалу стабілізація сільськогосподарства в країні потребує тривалого часу. На перший план висуваються регіональні Програми стабілізації та стратегічного розвитку регіонів. Стабілізація економіки регіону передбачає:

- процес накопичення передумов і створення умов всередині системи для позитивної подальшої динаміки;
- прогресивно-рівноважний стан економічної системи регіону, досягнутий на певному етапі розвитку;
- процес переведення економіки регіону в рівноважний стан за допомогою вжиття організаційно-економічних заходів державного впливу й ринкової самоорганізації;
- процес, який включає такі послідовні етапи, як зниження темпів падіння виробництва, фіксація його на певному рівні, нарощування обсягів виробництва на новій технічній та технологічній основі [7].

Фактично стабілізація – це об'єднуючий процес, який дає змогу узгодити, поєднати вирішення проблем збереження економічного потенціалу, його стабілізації та проблем структурної перебудови економіки регіону, перш за все проблем аграрної сфери. Формування стратегії розвитку аграрної сфери на довгострокову перспективу вимагає від держави забезпечення основних напрямів та вжиття організаційно-економічних заходів підвищення його ефективності.

Стратегічний розвиток аграрної сфери унеможливується без проведення аграрної, зокрема земельної, реформи в країні. Безспірним інструментарієм реалізації земельної реформи на різних етапах економічного розвитку України залишається така система землеустрою: проект землеустрою, що є єдиним і головним документом, який дає можливість правильної організації виробництва, особливо

аграрних підприємств, територій; проведення перерозподілу земель за зміни прав земельної власності; раціональне та ефективне використання й зберігання земельних ресурсів [2, с. 302].

Нами пропонується комплексне бачення ефективності (ефекту) системи землеустрою та землевпорядкування (рис. 2).

У поданій схемі наочно показано вплив держави на формування ефективності землеустрою та землевпорядкування, земельні відносини та процес організації використання й охорони земель, результати землекористування. При цьому технологічна ефективність визначає рівень економічної ефективності, а остання – рівень усіх інших видів ефективності.

Нами встановлено, що для досягнення збалансованого розвитку землеустрою, який є механізмом відродження та подальшого розвитку соціально-економічної, екологічної та правової систем землекористування певних територій необхідно забезпечити взаємодію цілої сукупності умов і факторів, які групуються згідно з такими якісними характеристиками:

- 1) необхідність, орієнтири, мета розвитку, задачі розвитку;
- 2) інноваційні аспекти землеустрою та землевпорядкування, застосування продуктів НТП для розвитку землекористування;
- 3) реалізація державної земельної політики, земельної політики територіальних громад; побудова організаційної структури системи землеустрою;
- 4) становлення нормативно-правової інфраструктури;
- 5) врахування менталітету, культури, суспільної свідомості;
- 6) впровадження господарського механізму, системи соціально-економічного розвитку.

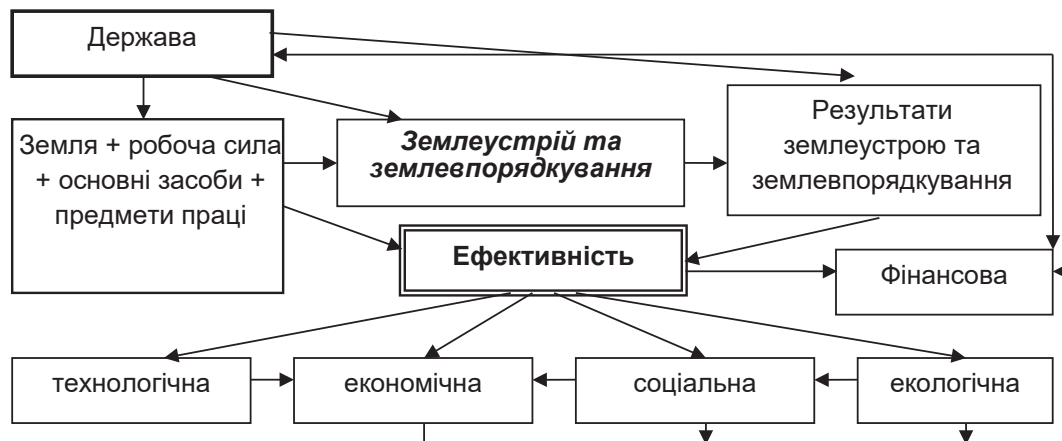

Рис. 2. Формування ефективності землеустрою та землевпорядкування

Джерело: сформовано авторами

Інституціональна підтримка збалансованого розвитку землеустрою та землевпорядкування територій територіальних громад може мати місце лише за досягнення узгодженості та компліментарності усіх шести блоків, а також за односпрямованості їх розвитку.

Висновки. Основою аграрної реформи є відносини власності на засоби виробництва, що визначають спосіб привласнення його результатів. Основні ризики розвитку аграрної сфери певного регіону, продиктовані комплексом соціально-економічних проблем, класифіковані в такий спосіб: макроекономічні ризики; мікроекономічні ризики; природно-кліматичні ризики, соціальні ризики; законодавчі ризики; міжнародні торгово-політичні ризики.

Залежно від умов виробництва можливою є організація великих аграрних підприємств, що базуються на державній або колективно-частковій власності, й невеликих господарств, заснованих на приватній власності, а також всіляких асоціацій, сформованих на кооперативних та акціонерних принципах. Кожна форма господарювання та власності в умовах стабілізації аграрного виробництва та розвитку ринкових структур в подальшому знайде свою нішу.

Бібліографічний список:

1. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року (проект) URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/gromadyanam/konsultaciyi-z-gromadskistyuu/inshe-obgovorennnya/proekt-derzhavnoyi-cilovoyi-programi-rozvitku-agrarnogo-sektoru-ekonomiki-na-period-do-2022-roku?v=5d3e9f404f7b1> (дата звернення: 17.02.2020).
2. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / за ред. О.В. Раєвнева. Харків : ІНЖЕК, 2006. 496 с.
3. Левицький Ю.А., Костін Ю.Д. Визначення місця стратегії розвитку в класифікації стратегій. *Вісник економічної науки України*. 2009. № 2. С. 60–63.
4. Шолойко А.С. Тенденції державної підтримки сільськогосподарства. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С. 41–44.
5. Баюра Д.О., Петрук В.В. Теоретичні аспекти розвитку стратегічного планування на підприємствах в умовах ринкової нестабільності. *Наукові праці НДФІ*. 2014. Вип. 2 (67). С. 153–158.

6. Головінов М.І., Литвинов О.І. Стратегія розвитку підприємства: сутність і ознаки. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2011. Вип. 21.19. С. 224–228.
7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.

References:

1. Kontseptsiya Derzhavnoyi tsil'ovoyi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2022 roku (proekt) [Concept of the State Target Program for Development of the Agricultural Sector for the Economy until 2022 (draft)] Available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/gromadyanam/konsultaciyi-z-gromadskistyuu/inshe-obgovorennnya/proekt-derzhavnoyi-cilovoyi-programi-rozvitku-agrarnogo-sektoru-ekonomiki-na-period-do-2022-roku?v=5d3e9f404f7b1> (accessed: 17 February 2020).
2. Rayevnyeva O.V. (2006) *Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva: metodolohiya, mekhanizmy, modeli* [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models] : monohrafiya / Kharkiv : ІNZhEK (in Ukrainian).
3. Levytskiy Yu.A., Kostin Yu.D. (2008) Vyznachennya mist-sya stratehiyi rozvytku v klasyfikatsiyi stratehiy [Determining the place of development strategy in the classification of strategies]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny*, no. 2, pp. 60–63.
4. Sholoyko A.S. (2012) Tendentsiyi derzhavnoyi pidtrymky sil's'koho hospodarstva [Trends in state support for agriculture]. *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 41–44.
5. Bajura D.O., Petruk V.V. (2014) Teoretychni aspekty rozvytku stratehichnoho planuvannya na pidpryyemstvakh v umovakh rynkovoyi nestabil'nosti [Theoretical aspects of strategic planning development in enterprises in conditions of market instability]. *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 2, no. 67, pp. 153–158.
6. Gholovinov M.I., Lytvynov O.I. (2011) Stratehiya rozvytku pidpryyemstva: sutnist' i oznaky [Enterprise development strategy: essence and features]. *Naukovyy visnyk Natsional'nogo lisotekhnichnogo universytetu Ukrayiny*. Vol. 21.19, pp. 224–228.
7. Lupenko Yu.O., Mesel-Veselyak V.Ya. (2012) Stratehichni napryamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrayiny na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020]. Kyiv : NNTs "IAE" (in Ukrainian).

УДК 658.3: 656.2

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-19>

Обруч Г.В.

кандидат економічних наук,
докторант кафедри
економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом
Українського державного університету залізничного транспорту

Obruch Hanna

Candidate of Sciences (Economics), Doctoral Student,
Ukrainian State University of Railway Transport

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ АДАПТАЦІЄЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

DIGITAL TOOLS FOR MANAGING STAFF ADAPTATION IN RAILWAY TRANSPORT ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF ENSURING THEIR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті досліджено сутнісно-змістовну характеристику категорії «адаптація персоналу». Запропоновано авторське розуміння цього поняття як процесу пристосування працівника до нових умов ведення трудової діяльності шляхом його знайомства зі специфікою діяльності, навчання, оцінювання, інформування, розвитку комунікаційних здібностей та психологічного пристосування до умов та корпоративних цінностей підприємств залізничного транспорту. Вивчено наявні підходи до класифікації видів адаптації персоналу, розкрито ключові етапи реалізації цього процесу. Обґрунтовано доцільність поєднання під час адаптації працівників на підприємствах залізничного транспорту традиційних інструментів адаптації з цифровими інноваціями в сфері управління персоналом. Розкрито цифрові інструменти управління трудовою адаптацією працівників підприємств залізничного транспорту за такими групами, як інформування, знайомство та підтримка комунікацій; навчання, оцінювання та планування кар'єри персоналу; психологічна підтримка та пристосування працівників до нових умов ведення професійної діяльності.

Ключові слова: адаптація персоналу, цифрові інструменти, класифікація видів адаптації персоналу, етапи, підприємства залізничного транспорту.

В статье исследована сущностно-содержательная характеристика категории «адаптация персонала». Предложено авторское понимание этого понятия как процесса приспособления работника к новым условиям ведения трудовой деятельности путем его знакомства со спецификой деятельности, обучения, оценивания, информирования, развития коммуникационных способностей и психологического приспособления к условиям и корпоративным ценностям предприятий железнодорожного транспорта. Изучены существующие подходы к классификации видов адаптации персонала, раскрыты ключевые этапы реализации этого процесса. Обоснована целесообразность сочетания во время адаптации работников на предприятиях железнодорожного транспорта традиционных инструментов адаптации с цифровыми инновациями в сфере управления персоналом. Раскрыты цифровые инструменты управления трудовой адаптацией работников предприятий железнодорожного транспорта по таким группам, как информирование, знакомство и поддержка коммуникаций; обучение, оценивание и планирование карьеры персонала; психологическая поддержка и приспособление работников к новым условиям ведения профессиональной деятельности.

Ключевые слова: адаптация персонала, цифровые инструменты, классификация видов адаптации персонала, этапы, предприятия железнодорожного транспорта.

The article examines the essential and meaningful characteristics of the category "personnel adaptation", which allowed us to offer the author's understanding of this concept as a process of adapting an employee to new working conditions by familiarizing him with the specifics of the activity, training, evaluation, information, development of communication abilities and psychological adaptation to the conditions and corporate values of railway transport enter-

prises. The existing approaches to the classification of types of personnel adaptation are studied and the content of professional, psychological, socio-psychological, economic, organizational, and sanitary-hygienic personnel adaptation is revealed both in the case of an employee entering a position and in the process of adapting the team to the new conditions of the company's functioning. The characteristic of key stages of adaptation of employees is given. It is determined that the transformation of the operating conditions of railway transport enterprises, which are currently undergoing a period of corporatization of the industry and are actively undergoing digitalization processes, requires the transfer of the procedure for adapting employees to a digital format, which will significantly speed up and improve the adaptation of new employees to the peculiarities of labor activity in the industry. Based on the fact that the current system of adaptation of employees at railway transport enterprises is not effective enough, the expediency of combining traditional adaptation tools with digital innovations in the field of personnel management is determined. Given that the processes of corporatization and digitalization of the industry require adaptation of both existing personnel and new employees to qualitatively different working conditions by developing digital competencies and professional knowledge, digital tools for managing labor adaptation of employees in the industry are proposed to be considered in accordance with the key processes of adaptation for such groups as informing, dating and maintaining communications; training, evaluation and career planning of personnel; psychological support and adaptation of employees to new conditions of professional activity. It is determined that the introduction of this kind of digital tools in railway transport enterprises will not only increase the efficiency of the process of personnel adaptation, significantly simplify the procedure of industrial training and increase the level of employee training in labor activity, but also create a progressive system of personnel management and support for general corporate labor standards.

Keywords: *personnel adaptation, digital tools, classification of types of personnel adaptation, stages, railway transport enterprises.*

Постановка проблеми. Цифровізація економіки сьогодні обумовлює суттєві зміни у всіх сферах господарювання та бізнес-процесах компаній. Ключовим напрямом реалізації цифрової модернізації бізнесу стала трансформація системи управління персоналом шляхом її уніфікації, оптимізації та підвищення прозорості для співробітників. Впровадження інтернет-технологій, месенджерів, спеціальних пошукових та програмних інструментів в організацію робочого процесу компанії вимагає адаптації персоналу до нових умов її функціонування за рахунок як розвитку інтелектуально-цифрових компетенцій наявного кадрового складу, так і акомодатії нових працівників.

Специфіка діяльності підприємств залізничного транспорту висуває підвищені вимоги до процесів адаптації персоналу галузі, адже потреба підтримки високого рівня безпеки транспортного процесу, складність застосованих технологій і систем вимагають постійного розвитку та вдосконалення професійних компетенцій працівника, оволодіння новим співробітником корпоративними цінностями та власними професійними обов'язками.

Особливо гостро проблема адаптації персоналу підприємств залізничного транспорту постала в нинішніх умовах їх функціонування, що характеризуються зміною підходів до управління та орієнтацією на впровадження конкурентного середовища в галузі. Курс на оптимізацію витрат задля підвищення ефективності операційної діяльності підприємств залізничного транспорту привів до вимивання цінного інтелектуально-кадрового потенціалу з підприємств галузі. Масовий відтік висококваліфікованого персоналу з галузі став результатом різкого зниження рівня оплати праці робітників основної діяльності. Порівняно з рівнем заробітної плати управлінського персоналу заробітна плата працівників, зайнятих в експлуатації, в десятки разів нижче й не перевищує 11 тис. грн., і це з огляду на складність та відповідальність їх праці. Така ситуація змусила керівництво підприємств залізничного транспорту залучити нових працівників з ринку праці для поповнення ка-

дрового складу, що зумовлює необхідність реалізації ефективного процесу їх адаптації. Однак, попри свою важливість для підвищення лояльності та збереження цілісності кадрового складу, чинна на підприємствах залізничного транспорту система управління адаптацією персоналу досі має формальний характер і зводиться до простого ознайомлення працівника з його посадою. З огляду на прагнення підприємств АТ «Укрзалізниця» до освоєння цифрового формату ведення транспортно-логістичної діяльності виникає необхідність вивчення особливостей процесу адаптації працівників та розгляду цифрових інструментів управління її реалізацією на підприємствах залізничного транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленню теоретико-методологічного базису управління процесами адаптації присвятили свої дослідження низка таких вітчизняних і закордонних науковців, як Г. Ауберт, С. Кулик, О. Кобцева, І. Кряжева, Р. Єсікова [1–5]. Процеси адаптації персоналу на підприємствах залізничного транспорту стали об'єктом вивчення таких учених вітчизняної наукової школи, як В. Дикань, Л. Калініченко, М. Корінь, В. Овчиннікова, Т. Сухорукова, І. Токмакова [6–10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Високо оцінюючи внесок вищезазначених учених у вирішення проблеми формування теоретичної бази управління процесами адаптації на підприємствах галузі, маємо відзначити, що курс на цифровізацію країни загалом та підприємств залізничного транспорту зокрема обумовлює необхідність пошуку ефективних цифрових інструментів управління адаптацією персоналу до нових умов ведення трудової діяльності в епоху цифровізації.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у дослідженні теоретичного базису та розкритті цифрового інструментарію управління адаптацією персоналу підприємств залізничного транспорту в контексті забезпечення їх збалансованого розвитку в епоху цифровізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В загальному розумінні категорія «адаптація» озна-

чає пристосування до чогось. Загальнонауковий характер цієї категорії зумовив існування значної різноманітності підходів до визначення її змісту.

В економіці поняття «адаптація» вживається вченими як щодо підприємств та комплексу економічних систем, так і в контексті відображення особливостей пристосування персоналу до умов функціонування конкретної компанії. Розкриваючи особливості трудової адаптації персоналу, більшість дослідників акцентує увагу на двох аспектах цього процесу, а саме адаптації нових співробітників та пристосуванні діючого кадрового складу до нових умов функціонування компанії.

Дослідження теоретичних поглядів на визначення змісту поняття «адаптація персоналу» як економічної категорії дало змогу встановити існування об'єктно-суб'єктного, діяльнісного та інструментального підходів до розуміння її сутності. В рамках першого підходу поняття адаптації персоналу розглядається науковцями щодо пристосування працівника та організації загалом до нових умов діяльності. Такої точки зору дотримується А. Єгоршин, який під адаптацією персоналу розуміє процес, по-перше, пристосування трудового колективу до нових умов функціонування організації, а по-друге, пристосування окремого працівника як індивідуальної особистості до нового робочого місця та специфіки організації праці в конкретній компанії [11]. Подібною думки дотримуються Ю. Конотопцева, А. Кібанов, Л. Балабанова, які розглядають адаптацію персоналу як двосторонній процес, що передбачає пристосування й працівника, й компанії один до одного в рамках реалізації першим трудової діяльності. Прибічники діяльнісного підходу, ключовими представниками якого є І. Кряжева, Є. Таранов, Т. Снегірьова, трактують термін адаптації персоналу щодо процесу усвідомлення основ трудової діяльності, самоусвідомлення, переосмислення й формування ставлення до праці [4; 12; 13]. Представниками інструментального підходу (Т. Базаров, О. Кобцева, Т. Єрьомін та інші науковці) під час визначення змісту адаптації персоналу зосереджується більша увага на розкритті механізмів її реалізації, а саме визначенні особливостей навчання, інформування, ідентифікації та ознайомлення працівника з корпоративними цінностями й специфікою виробничої діяльності компанії [3; 14].

Отже, адаптація персоналу – це процес пристосування працівника до нових умов ведення трудової діяльності шляхом його знайомства зі специфікою діяльності, а також навчання, оцінювання, інформування, розвитку комунікаційних здібностей та психологічного пристосування до умов і корпоративних цінностей підприємств залізничного транспорту.

Існування різних поглядів на зміст поняття «адаптація персоналу» обумовилось формуванням різноманітних підходів до класифікації її видів. Так, О. Дмитрук та О. Свінцицька, систематизуючи види адаптації персоналу, наводять таку класифікацію:

1) наявність досвіду роботи: первинна й вторинна адаптація;

2) зміст інформації, що отримується в процесі адаптації: професійна, організаційна, соціально-психологічна, культурно-побутова, психологічна;

3) напрям адаптації: виробнича та невиробнича;

4) характер поведінки особистості в процесі адаптації: активна, пасивна;

5) результат адаптації: прогресивні зміни, регресивні зміни [15].

Інший погляд на види адаптації персоналу має О. Кобцева. У своїй праці «Адаптація персоналу: класифікація видів та показників» вона виділяє такі види адаптації персоналу:

1) залежно від суб'єкта адаптації: адаптація працівників, адаптація організації;

2) залежно від характеру взаємовідносин суб'єкта та об'єкта: активна й пасивна;

3) залежно від результату впливу: прогресивна та регресивна адаптація;

4) залежно від рівня реалізації: первинна й вторинна адаптація;

5) залежно від сфери впливу: адаптація до нової посади; адаптація у разі зниження в посаді, адаптація у разі звільнення, реадаптація;

6) залежно від ступеня завершеності процесу: повна, часткова, дезадаптація;

7) залежно від напрямку: виробнича та невиробнича адаптація [3].

Р. Єсікова доповнює наявні види адаптації такою класифікаційною ознакою, як ставлення до співробітника, виділяючи в межах цієї класифікаційної ознаки такі її види, як конформізм, мімікрія, адаптивний індивідуалізм та заперечення [5].

Досліджуючи різні види трудової адаптації персоналу, більшість дослідників акцентує увагу на необхідності саме професійної, психологічної, соціально-психологічної, економічної, організаційної та санітарно-гігієнічної адаптації персоналу як у разі входження працівника на посаду, так і в процесі пристосування колективу до нових умов функціонування компанії. При цьому варто зазначити, що професійна адаптація персоналу до нових умов трудової діяльності передбачає перш за все розвиток у працівника його професійних якостей шляхом освоєння системи нових знань та навиків, формування відповідального ставлення до власних професійних обов'язків.

Психологічна адаптація полягає в освоєнні працівником умов ведення власної трудової діяльності, зокрема його пристосуванні до умов та ритму праці, особливостей психологічного та фізичного навантаження в процесі виконання трудових обов'язків, специфіки робочого місця [16].

Соціально-психологічна адаптація, на відміну від психологічної, більше стосується пристосування працівника до особливостей трудового колективу. Така адаптація полягає в ознайомленні працівника з культурно-побутовими умовами, діючими в організації, та передбачає його знайомство з корпоративними традиціями, нормами, цінностями, стратегічними орієнтирами розвитку компанії.

В межах економічної адаптації проводиться знайомство працівника з діючою на підприємстві системою мотивації праці, а саме особливостями нарахування та виплати заробітної плати, системою преміювання (додаткові бонуси, стимули) та покарання за невиконання трудових зобов'язань [16].

Організаційна адаптація полягає в ознайомленні працівника з особливостями організаційної структури компанії, діючим стилем і механізмами управління, а також передбачає формування у працівника розуміння значущості його посади й підрозділу в досягненні цілей розвитку організації. Важливим аспектом організаційної адаптації співробітників є розвиток у них адекватного сприйняття нововведень та залучення до процесів управління компанією.

Санітарно-гігієнічна адаптація тісно переплітається з психологічною, однак, на відміну від останньої, передбачає ознайомлення працівника з нормами та правилами трудового розпорядку, санітарно-гігієнічними вимогами та правилами трудової дисципліни, визначеними кодексом трудової етики та корпоративними документами [16]. Отже, в комплексі визначені види адаптації працівника мають забезпечити його ефективне включення в компанію та значно спростити процес пристосування до діючої в ній культури цінностей і моралі, особливостей управління та виробничої діяльності. При цьому варто зазначити, що процес адаптації працівника не є спонтанним, а має системний, чітко регламентований характер. Розглядаючи особливості трудової адаптації працівників, науковці вже сьогодні визначають ключові етапи її реалізації, що охоплюють процеси від оцінювання співробітника до подолання міжособистісних труднощів. Характеристика ключових етапів адаптації працівників подана на рис. 1.

Успішність процедури адаптації працівників насамперед залежить від ефективності вибраного інстру-

ментарію адаптації. Практикою нині напрацьовано величезний спектр інструментів адаптації працівників до нових умов трудової діяльності, що охоплює такі традиційні прийоми адаптації, як наставництво, інтенсивні курси та співбесіди, системи разових корпоративних доручень і додаткового заохочення співробітників до успішного виконання виробничих завдань. Однак трансформація умов функціонування підприємств залізничного транспорту, що нині переживають період корпоратизації галузі та активно піддаються процесам цифровізації, вимагає переведення процедури адаптації працівників у цифрових формат, що дасть змогу значно прискорити й підвищити пристосування нових співробітників до особливостей трудової діяльності на підприємствах галузі.

При цьому система трудової адаптації працівників підприємств залізничного транспорту повинна поєднувати традиційні інструменти адаптації з цифровими інноваціями у сфері управління персоналом та включати комплекс цифрових інструментів, орієнтованих на інформування, знайомство, навчання, оцінювання, підтримку комунікацій та психологічне пристосування працівника до нових умов праці.

З огляду на те, що процеси корпоратизації та цифровізації галузі вимагають адаптації як наявного кадрового складу, так і нових працівників до якісно інших умов ведення трудової діяльності шляхом розвитку цифрових компетенцій та професійних знань, цифрові інструменти управління трудовою адаптацією доцільно розглядати згідно з ключовими процесами адаптації, виділяючи такі їх групи.

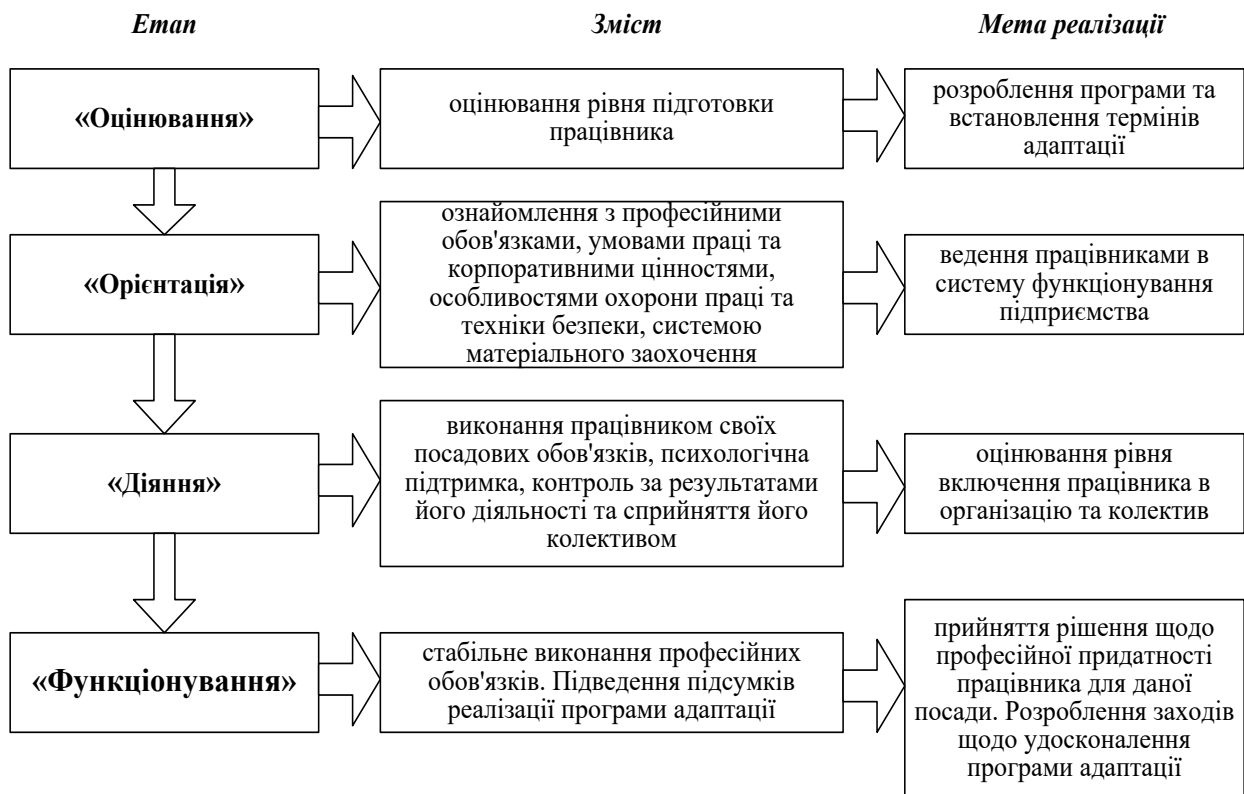

Рис. 1. Характеристика ключових етапів адаптації працівників

Джерело: сформовано на основі джерела [10]

1) Інструменти інформування, знайомства та підтримки комунікацій. Вони передбачають можливість використання різних роду месенджерів, чат-ботів та корпоративних порталів для ознайомлення працівника з корпоративною політикою підприємств залізничного транспорту, а також підтримки постійного зв'язку в процесі виконання трудових зобов'язань. Зокрема, програмні можливості таких месенджерів, як Skype, Slack, Telegram, WhatsApp, дають змогу підтримувати обмін інформацією, забезпечувати зв'язок зі співробітником в онлайн-режимі, створювати умови для організації у віддаленому режимі наставництва й навчання нового працівника в процесі його адаптації на новому робочому місці. Окрім цього, можливості цих месенджерів дають змогу інформувати співробітників про події на підприємствах галузі, а також проводити анкетування та збирання даних про працівника для задоволення потреб різних підрозділів. Іншим цифровим інструментом, можливості якого дають змогу здійснювати інформаційну підтримку нових співробітників на підприємствах залізничного транспорту та прискорити процес освоєння ним знань, є HR-боти. З їх допомогою проводиться розсилка повідомлень та різної інформації, що містить цінні для нового співробітника дані стосовно історії розвитку компанії, її місії та корпоративних цінностей, системи соціальних гарантій, графіку роботи, політики інформаційної безпеки, неформальних правил поведінки в колективі. Окрім цього, HR-боти, створені на базі корпоративного порталу, дають змогу проводити тестування нових співробітників, аналіз рівня освоєння ними професійних знань, а також є так званими онлайн-консультантами для працівника, надаючи відповідь на всі питання, що виникають у працівника в процесі його трудової адаптації.

2) Інструменти навчання, оцінювання та планування кар'єри персоналу. Так, цифровий інструментарій навчання нині представлений широким комплексом технологій дистанційного навчання, які дають змогу ефективно організувати процес підготовки та підвищення кваліфікації працівника поза робочого часу. Організація навчального контенту в рамках мікронавчання ("micro-learning") на підприємствах залізничного транспорту є можливою на основі створення онлайн-бібліотеки, платформ для ідей, мозкового штурму тощо. Одним з ефективних інструментів для організації спільного навчального простору є сервіс Padlet, в рамках якого створюється можливість для командного навчання з відкритим доступом до результатів роботи інших учасників навчального процесу. Величезні можливості для швидкого навчання ("micro-learning") мають такі цифрові площадки, як YouTube, Grovo, Axonify, Qstream, Pathgather, Edcast. Наявні на цих платформах відео, блоги, цифрові документальні фільми, розповіді та презентації дають змогу працівнику в короткий час освоїти цінні для його професійного зростання знання. Щодо навчання працівників підприємств залізничного транспорту, яке передбачає оволодіння ними кардинально новими знання, то в такому разі доцільним є впровадження на підприємствах галузі інструментів макронавчання ("macro-learning"). Окрім корпоративного центру, навчання "macro-learning"

на підприємствах залізничного транспорту можна організувати шляхом створення на базі наявних платформ, таких як Coursera, Udacity, EdX, Udemy, BigThink, Lynda.com, SkillSoft, General Assembly, Pluralsight, CrossKnowledge, покрових програм-треків для навчання, корпоративних тренінгів, відеороликів та програм-інструкторів. Необхідним сучасним інструментом навчання працівників на підприємствах залізничного транспорту варто визнати спеціальні програмні ігрові додатки, що забезпечуватимуть реалізацію однієї з прогресивних технологій навчання, а саме гейміфікації. Не менше значення в процесі адаптації персоналу належить мають наявні технології оцінювання рівня професійних знань працівника та планування його кар'єрного зростання. Так, процес оцінювання рівня знань та професійної компетентності працівника на підприємствах залізничного транспорту можна організувати шляхом впровадження спеціального програмного додатку (наприклад, DealApp, CleverControl, StaffCounter, BambooHR, ZohoPeople), в межах якого створиться можливість оцінювання продуктивності праці робітника, обліку його робочого часу та трудової активності, а також реалізації віддаленого контролю та формулювання подальших напрямів професійного зростання. Щодо планування кар'єри працівників, то така можливість на підприємствах залізничного транспорту може бути реалізована за рахунок включення в структуру корпоративного порталу спеціалізованих цифрових додатків, які визначають прогалини в професійній кар'єрі працівника та розробляють графік його кар'єрного зростання.

3) Інструменти психологічної підтримки та пристосування працівників до нових умов ведення професійної діяльності. Вони включатимуть створення на базі корпоративного порталу підприємств залізничного транспорту корпоративних мереж, онлайн-товариств та форумів. Ці цифрові інструменти як сприятимуть знайомству працівника з прийнятими в галузі традиціями й цінностями, так і забезпечуватимуть його знайомство з членами трудового колективу, їх неформальне спілкування.

Отже, впровадження таких цифрових інструментів на підприємствах залізничного транспорту дасть змогу не лише підвищити ефективність процесу адаптації персоналу, значно спростити процедуру виробничого навчання та підвищити рівень залучення працівника в трудову діяльність, але й створити прогресивну систему управління персоналом та підтримки загальнокорпоративних стандартів трудової діяльності.

Висновки. Таким чином, у статті досліджено сутнісно-змістовну характеристику категорії «адаптація персоналу», що дало змогу запропонувати авторське розуміння цього поняття як процесу пристосування працівника до нових умов ведення трудової діяльності шляхом його знайомства зі специфікою діяльності, а також навчання, оцінювання, інформування, розвитку комунікаційних здібностей та психологічного пристосування до умов та корпоративних цінностей підприємств залізничного транспорту. Вивчено наявні підходи до класифікації видів адаптації персоналу, розкрито ключові етапи реалізації цього процесу.

Визначено, що в нинішніх умовах корпоратизації підприємства залізничного транспорту переживають період кадрової кризи й змушені залучати працівників із зовнішнього ринку праці, відповідно, проводити їх адаптацію. Ґрунтуючись на тому, що чинна система адаптації працівників на підприємствах залізничного транспорту є недостатньо ефективною, ми визначили доцільність поєднання традиційних інструментів адаптації з цифровими інноваціями у сфері управління персоналом. Відповідно до цього розкрито цифрові інструменти управління трудовою адаптацією працівників підприємств залізничного транспорту за такими групами, як інформування, знайомство та підтримка комунікацій; навчання, оцінювання та планування кар'єри персоналу; психологічна підтримка та пристосування працівників до нових умов ведення професійної діяльності.

Бібліографічний список:

1. Aubert H. Physiologie der Netzhout. Breslau, 1865. 113 p.
2. Кулик С. Психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 ; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 140 с.
3. Кобцева Е. Адаптація персонала: класифікація видів и показателі. *Вестник ВГУ. Серія «Економіка и управление»*. 2008. № 1. С. 100–104.
4. Кряжева И. Социально-психологические факторы адаптированности личности : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.00 ; АН СССР Институт психологии. Москва, 1980. 24 с.
5. Есикова Р. Совершенствование процесса адаптации персонала в организациях. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-protsesta-adaptatsii-personala-v-organizatsiyah> (дата звернення: 10.02.2020).
6. Дикань В., Єлагін Ю., Сухорукова Т. Економіка праці на підприємствах залізничного транспорту : підручник. Харків : УкрДАЗТ, 2012. 275 с.
7. Калініченко Л. Методологічний підхід до управління персоналом підприємств залізничного транспорту в умовах реформування галузі : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2012. 420 с.
8. Корінь М., Кондратюк М., Фарафонова О. Формування системи кадрового забезпечення розвитку інфраструктури залізничного транспорту в транскордонних регіонах. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. № 66. С. 29–37.
9. Овчиннікова В., Островерх Г., Пасіч Я. Формування кадрової стратегії вітчизняних підприємств автотранспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 60. С. 178–185.
10. Токмакова І., Доброскок О. Удосконалення процесу адаптації персоналу підприємств залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. № 67. С. 79–86.
11. Егоршин А. Управление персоналом : учебник для вузов. Нижний Новгород : НИМБ, 2007. 193 с.
12. Снегирева Т. Процесс социально-психологической адаптации в условиях специализации учебной деятельности : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.00 ; МГУ. Москва, 1978. 23 с.
13. Таранов Е. Социально-психологические проблемы адаптации молодого рабочего : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.00 ; МГУ. Москва, 1976. 25 с.
14. Управление персоналом : учебник для вузов / под ред. Т. Базарова, Б. Еремина. Москва : ЮНИТИ, 2005. 233 с.
15. Дмитрук О., Свінцицька О. Управління адаптацією персоналу закладів охорони здоров'я в нових умовах господарювання. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 5 (10). С. 182–186.
16. Конотопцева Ю. Адаптація персоналу державної служби. *Науковий вісник*. 2014. Вип. 14 «Демократичне врядування». С. 100–107.

References:

1. Aubert, H. (1865). Physiologie der Netzhout. Breslau.
2. Kulyk, S. (2004). Psykholohichni osoblyvosti upravlinnya profesiynoyu adaptatsiyeyu vchyteliv [Psychological features of management of professional adaptation of teachers]: dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.05 ; Instytut psykholohiyi im. H.S. Kostyuka APN Ukrayiny. K.
3. Kobtseva, Ye. (2008). Adaptatsiya personala: klassifikatsiya vidov i pokazateli [Staff adaptation: classification of species and indicators]. *Vestnik VGU. Seriya "Ekonomika i upravleniye"*. 1, pp. 100–104.
4. Kryazheva, I. (1980). Sotsial'no-psykholohicheskiye faktory adaptirovannosti lichnosti [Socio-psychological factors of adaptation of the personality] : avtoref. dis. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.00 ; AN SSSR In-t psykhol. M.
5. Yesikova, R. Sovershenstvovaniye protsesta adaptatsii personala v organizatsiyakh [Improving the process of personnel adaptation in organizations]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovaniye-protsesta-adaptatsii-personala-v-organizatsiyah> (accessed: 10 Feb 2020).
6. Dykan, V., Yelahin, Yu., Sukhorukova, T. (2012). *Ekonomika pratsi na pidpriemstvakh zaliznychnoho transportu* [Labor Economics at railway transport enterprises] : pidruchnyk. Kharkiv : UkrDAZT.
7. Kalinichenko, L. (2012). Metodolohichnyy pidkhid do upravlinnya personalom pidpriyemstv zaliznychnoho transportu v umovakh reformuvannya haluzi [Methodological approach to personnel management of railway transport enterprises in the context of industry reform] : monohrafiya. Kh. : UkrDAZT.
8. Korin', M., Kondratyuk, M., Farafonova, O. (2019). Formuvannya systemy kadrovoho zabezpechennya rozvytku infrastruktury zaliznychnoho transportu v transkordonnnykh rehionakh [Formation of a system of personnel support for the development of railway transport infrastructure in cross-border regions]. *The bulletin of Transport and Industry Economics*. 66, pp. 29–37.
9. Ovchynnikova, V., Pasich, Ya. (2017). Formuvannya kadrovoyi stratehiyi vitchyznyanykh pidpriyemstv avtotransportu [Formation of personnel strategy of domestic enterprises of motor transport]. *The bulletin of Transport and Industry Economics*. 60, pp. 178–185.
10. Tokmakova, I., Dobroskok, O. (2019). Udokonalennya protsesu adaptatsiyi personalu pidpriyemstv zaliznychnoho transportu [Improvement of the process of adaptation of personnel of railway transport enterprises]. *The bulletin of Transport and Industry Economics*. 67, pp. 79–86.
11. Yegorshin, A. (2007). *Upravleniye personalom* [Personnel management]: uchebnik dlya vuzov. N. Novgorod : NIMB.
12. Snegireva, T. (1978). Protsest sotsial'no-psykholohicheskoy adaptatsii v usloviyakh spetsializatsii uchebnoy deyatelnosti [The process of social and psychological adaptation in the conditions of specialization of educational activities] : avtoref. dis. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.00 ; MGU. M.
13. Taranov, Ye. (1976). Sotsial'no-psykholohicheskiye problemy adaptatsii molodogo rabochego [Socio-psychological problems of adaptation of a young worker] : avtoref. dis. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.00 ; MGU. M.
14. Bazarov, T., Yeromin, B. (2005). *Upravleniye personalom* [Personnel management] : uchebnik dlya vuzov. M. : YUNITI.
15. Dmytruk, O., Svintsyts'ka, O. (2018). Upravlinnya adaptatsiyeyu personalu zakladiv okhorony zdorovya v novykh umovakh hospodaryuvannya [Managing the adaptation of health care personnel in the new business environment]. *Pryazovs'kyi ekonomichnyy visnyk*. 5 (10), pp. 182–186.
16. Konotoptseva, Yu. (2014). Adaptatsiya personalu derzhavnoyi sluzhbyv [Adaptation of public service personnel]. *Naukovyy visnyk*. 14 "Demokratychnе vryaduvannya", pp. 100–107.

УДК 330.567.224

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-20>

Петровська І.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та природничих наук
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Мітал О.Г.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, підприємництва та природничих наук
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Мітал С.А.

магістр
Національного університету харчових технологій

Petrovskaya Irina

PhD, Associate Professor of the
Department of Economics and Entrepreneurship
in Taurian science
National University Vernadsky

Mital Olena

PhD, Associate Professor of the
Department of Economics and Entrepreneurship in Taurian science
National University Vernadsky

Mital Stanislav

MSc.
National university of food technologies

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ НАССР У ЗАКЛАДАХ ШВИДКОГО ХАРЧУВАННЯ

IMPLEMENTATION OF HACCP SYSTEM IN FAST FOOD ESTABLISHMENTS

Безпека у закладі харчування – це базова цінність. Це привело компанії з переробки харчових продуктів до розроблення систем управління безпечністю харчових продуктів, які базуються на НАССР. У 2001 році ISO розпочала розроблення аудиторського стандарту, який ще більше визначає роль НАССР у системі управління безпекою харчових продуктів. Система НАССР стала синонімом безпеки харчових продуктів. Це всесвітньо визнана систематизація та превентивний підхід, який стосується біологічних, хімічних та фізичних небезпек через передбачення та запобігання, а не через перевірку та тестування кінцевих продуктів. Система аналізу небезпек і контролю (регулювання) в критичних точках (НАССР) – це систематичний метод, який є основою для забезпечення безпечності харчових продуктів у секторі громадського харчування. Система НАССР призначена для використання щодо запобігання виникненню небезпек, пов'язаних із їжею, від виробництва до подачі готового продукту, та інших різних операцій із харчування. Метод НАССР робить це шляхом виявлення ризиків, встановлення критичних контрольних точок, встановлення критичних меж та забезпечення перевірки заходів контролю, перевірки та моніторингу перед упровадженням. Ефективне впровадження НАССР сприятиме підвищенню можливостей закладів харчування: він захищає та допомагає вдосконалювати великі бренди та приватні заклади, сприяє довірі споживачів та дотриманню нормативних і ринкових вимог.

Ключові слова: метод НАССР, безпека продуктів харчування, гострі кишкові інфекції, заклади швидкого харчування, впровадження НАССР.

Безопасность в заведениях общепита – это базовая ценность. Это привело компании по переработке пищевых продуктов к разработке систем управления безопасностью пищевых продуктов, основанных на НАССР. В 2001 году ISO начала разработку аудиторского стандарта, который еще больше определяет роль НАССР в системе управления безопасностью пищевых продуктов. Система НАССР стала синонимом безопасности пищевых продуктов. Это всемирно признанная систематизация и превентивный

підхід, який стосується біологічних, хімічних і фізичних небезпек стосовно передбачення і запобігання, а не перевірки і тестування кінцевих продуктів. Система аналізу небезпек і контролю (регулювання) в критичних точках (НАССР) – це систематичний метод, який служить основою для забезпечення безпеки харчових продуктів в секторі громадського харчування. Система НАССР призначена для використання в цілях запобігання виникненню небезпек, пов'язаних з їжею, від виробництва до подачі готового продукту, і інших різних операцій по їжі. Метод НАССР робить це шляхом виявлення ризиків, встановлення критичних контрольних точок, встановлення критичних меж і забезпечення перевірки меж контролю, а також перевірки і моніторингу перед впровадженням. Ефективне впровадження НАССР сприяє підвищенню можливостей підприємств: він захищає і допомагає удосконалити як великі бренди, так і приватні заклади, сприяє довірі покупців до потребителів і дотриманню нормативних і ринкових вимог.

Ключові слова: метод НАССР, безпека харчових продуктів, гострі кишечні інфекції, заведення швидкого харчування, впровадження НАССР.

The article proves the necessity to intensify the activity of food establishments which will allow to avoid risks or to minimize their impact in order to increase the level of competitiveness in the domestic and foreign markets. Food security is a basic value. Most health disorders in Ukrainian food establishments are related to human errors due to improper preparation and serving of food. Common problems include improper retention temperature and inadequate hygiene practices, inadequate sanitation, which is one of the most popular restaurant food safety violations. This has led food processing companies to develop HACCP-based food safety management systems. In 2001, ISO began developing an audit standard that further defines HACCP's role in the food safety management system. The HACCP system has become synonymous with food safety. It is a worldwide recognized systematization and preventive approach that addresses biological, chemical and physical hazards through prediction and prevention, rather than through verification and testing of end products. Critical Control Point Hazard Analysis and Control (HACCP) is a systematic method that serves as a basis for food safety in the catering sector. The HACCP system is intended to be used to prevent food-related hazards from production to finished product delivery and other various food operations. The Critical Control Point Hazard Analysis and Control method does this by identifying risks, establishing critical control points, setting critical limits, and ensuring that controls, controls, and monitoring are verified prior to implementation. HACCP for food establishments ensures that food is stored, processed and disposed of in accordance with established health standards and assured that staff comply with the hygiene requirements. and the quality of the cooking is high. HACCP ensures compliance with the requirements of the Law of Ukraine "On Food and Food Raw Materials Quality and Safety" regarding the availability of food security systems in food establishments, helps to reduce the number of inspections and promotes consumer confidence in quality and safe food, and therefore provides a marketing advantage.

Keywords. HACCP method, food safety, acute intestinal infections, fast food supply, HACCP implementation.

Постановка проблеми. Більшість порушень охорони здоров'я в українських закладах харчування пов'язані з помилками людини внаслідок неправильної підготовки та подачі їжі. Поширені проблемні порушення включають неправильну температуру утримання їжі та неадекватну гігієнічну практику, неналежні санітарно-гігієнічні засоби, що належить до найпопулярніших порушень безпеки харчових продуктів у ресторані [1]. Ще один приклад. У Києві відбулося одне із наймасштабніших отруєнь в історії країни: 93 людини з'їли шаурму й опинилися в лікарні. Майже в усіх потерпілих лікарі діагностували сальмонельоз. Держпродспоживслужба взялася перевіряти столичні кіоски із шаурмою і встановила, де саме отруїлися люди. Посадовці з'ясували, що всі ці торговельні точки належали одному власнику. Зараз йому загрожує до 6 років тюрми, а продавцям – 3 роки. Але чи змінилася ситуація на ринку шаурми? Наскільки безпечним є вуличний фастфуд?

Понад 30 людей отруїлися рибою зі львівського ринку. Два десятки одеситів потрапили до лікарні після вживання фастфуду. У Києві майже сто людей отруїлися вуличною шаурмою. І навіть у столичному ресторані 40 осіб підхопили сальмонельоз. Після того, як у 2014-му з метою побороти корупцію санстанції заборонили проводити перевірки, харчові отруєння стали масовим явищем. Хоча масштаби погіршення здоров'я залишаються невідомими,

12-місячне розслідування порушень фастфуду в 2017–2018 роках виявило діапазон від 45 до 126 критичних порушень на кожні 100 перевірок. Тим не менше ці результати слід трактувати обережно, оскільки дані обмежені тим, що виявлено під час нечастої перевірки, коли працівники можуть змінити спосіб роботи на відповідність нормам охорони здоров'я [2].

Безпека продуктів харчування набуває все більшого значення в харчовій промисловості. Основна причина – сприйнятливості продуктів до мікробіологічних, фізичних та хімічних небезпек. Система аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР) – це системний підхід, мета якого – визначити небезпеки, пов'язані з їжею, визначити критичні точки контролю (КПК) та поставити їх під контроль. Для харчової промисловості нині програма НАССР визнана найкращим підходом до контролю безпеки харчових продуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання якості та безпеки харчової продукції на основі впровадження системи НАССР на підприємствах займалися невелике коло вітчизняних науковців. Ці гострі питання також знайшли свої відображення у наукових працях О. Кручек, М. Мардар, І. Устименко, А. Макар. Однак ще ціла низка важливих питань вимагає вивчення. Насамперед це відноситься до організаційних та еконо-

мічних питань розроблення та впровадження системи НАССР.

Постановка завдання. Метою статті є роз'яснення проблем під час впровадження НАССР у закладах швидкого харчування та їх вирішення. У закладах громадського харчування є проблема недостатньої підготовки кадрів, недоліку коштів, нерозуміння принципів НАССР та очікування швидкоплинних змін у законодавстві. Тому впровадження системи вимагає додаткових матеріальних витрат, які керівництво не завжди сприймає, а вважає зайвими. У статті аналізується необхідність впровадження системи НАССР у діяльність закладів швидкого харчування. Потрібно оцінити труднощі та переваги, характерні на сучасному етапі для закладів харчування країни на етапах планування, розроблення та впровадження системи НАССР, і окреслити перспективи для її ефективного впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча безпека харчових продуктів останнім часом викликала велику стурбованість громадськості, про її значення в галузі закладів масового харчування наголошувалося менше. Операції з приготування їжі включають різноманітні складні процедури, які можуть забруднити їжу. Забруднення їжі може відбуватися на кожному кроці під час приготування їжі, наприклад поводження з інгредієнтами, розігрівання, зберігання, охолодження та сервірування. Таким чином, велике значення має моніторинг та контроль безпеки їжі від підготовки до обслуговування. НАССР може запропонувати систему безпеки у послугах з харчування, яка б мінімізувала або усувала ризик зараження продуктів.

Прийнята редакція Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» приводить українське законодавство у сфері харчових продуктів у відповідність до законодавства Європейського Союзу. Згідно з ним, з вересня 2016 року усі оператори ринку харчових продуктів мають обов'язково впровадити на виробництві гігієнічні вимоги, так звані програми-передумови, а в подальшому – втілити процедури, які базуються на принципах НАССР [3, с. 98].

Система НАССР – це інструмент управління, який можна застосувати до широкого кола простих та складних операцій, він не обмежується великими організаціями. Основною метою впровадження системи НАССР є забезпечення безпеки харчової продукції та кормів на всіх етапах харчового ланцюга «від лану – до столу».

Підхід НАССР здається придатним для обслуговування продуктів харчування, оскільки він може забезпечити систему управління шляхом моніторингу та контролю небезпек під час приготування та подачі їжі. Уокер і Джонс [4, с. 310] стверджують, що НАССР є профілактичним та активним, а не коригуючим та реагуючим, програми НАССР допомагають полегшити небезпечні умови шляхом виявлення та виправлення небезпек під час виробництва продуктів. Дослідження показали, що впровадити НАССР у закладах швидкого харчування є складним завданням. До бар'єрів, які були визначені в літературі, належить різноманітність продуктів і кулінарних

процедур, відсутність належного обладнання та інструментів управління, кадрові питання, такі як недостатній рівень освіти та висока швидкість обороту за незначних обсягів закупівель, брак часу у працівників та керівника закладу, недостатній рівень знань у працівників та керівника про безпеку харчових продуктів та відсутність навчальних матеріалів [5].

Більше того, С. Матіяш, вивчаючи готовність рестораторів Луцька до впровадження НАССР, виявив, що фінансові ресурси є основним питанням щодо перешкод на шляху впровадження цієї системи. Також він наголошує, що держава неактивно інформувала про впровадження системи, тому багато рестораторів досі вірять, що їх це омине [6]. Основною проблемою є те, що малі підприємства громадського харчування не можуть впроваджувати НАССР через фінансові обмеження, що викликає особливе занепокоєння, оскільки більшість підприємств харчування є індивідуальним малим бізнесом. М.Р. Мардар та І.А. Устенко стверджували, що малі підприємства харчування обмежені у використанні своїх фінансових ресурсів для інвестування в НАССР, тому що це підвищить ціну на їхню продукцію і приведе до зниження прибутку [7 с. 118]. Таким чином, оскільки заклади громадського харчування працюють на порівняно невеликій нормі прибутку, програми впровадження та навчання повинні бути рентабельними.

Галузі необхідно ретельно оцінити витрати на впровадження НАССР порівняно з очікуваними вигодами; ця оцінка дала б інструменти для прийняття обґрунтованих рішень щодо програм НАССР.

Для цього необхідно розрахувати індекс DALY – роки життя, скориговані з непрацездатності (скор. від «Disability-adjusted life year»), – показник, що оцінює сумарний «тягар хвороби».

$$DALY = YLL + YLD \quad (1.1)$$

YLL – очікувана (середня) кількість втрачених років життя. Розраховується на основі очікуваної тривалості життя в момент смерті;

YLD – очікувана (середня) кількість втрачених років працездатної життя; YLD – кількість років хвороби до ремісії або смерті, * вага інвалідності для конкретної хвороби.

Один DALY можна вважати одним втраченим роком здорового життя. Суму DALY серед населення чи тягар хвороб можна розглядати як вимірювання розриву між поточним станом здоров'я та ідеальною ситуацією зі здоров'ям, коли все населення доживає до похилого віку без хвороб та інвалідності [8].

Так, у 2009 році Європейський центр профілактики та контролю захворювань ініціював проект для створення доказової і порівнянної оцінки тягаря хвороб інфекційних захворювань у Європі [9]. Вимірювачем тягаря хвороб був вибраний показник DALY, який дає змогу в разі інфекційних захворювань провести комплексний розрахунок як тягаря хвороб, так і подальших ускладнень, які повинні враховуватися повною мірою, для отримання об'єктивної оцінки.

Наприклад, у Нідерландах (у середньому за 2005–2007 рр.) був розрахований DALY для інфекцій, викликаних *Salmonella* spp. і *Campylobacter* spp., який становив 730 і 1,780 DALY в рік. Ускладнення

цих інфекційних захворювань становили 56% і 82% відповідно від загальної величини тягаря. Таким чином, був зроблений висновок, що на показник кількості втрачених років здорового життя більшою мірою впливають ускладнення інфекційних захворювань, ніж самі хвороби. Отримані результати оцінки можуть бути використані для підтримки пріоритетів із боротьби з інфекційними захворюваннями і порівняння цього та інших класів порушень здоров'я як усередині країни, так і на міжнародному рівні.

Розрахуємо цей показник на прикладі епідситуації захворюваності гострими кишковими інфекціями у Хмельницькій області за 2019 р. Згідно зі статистичними даними всього зареєстровано 3021 випадок гострих кишкових інфекцій, а саме: сальмонельозів – 319 випадків, дизентерії – 67, гастроентероколітів – 2635, в тому числі ротавірусної етіології – 541 [10].

Згідно з даними ВОЗ, середня тривалість кишкових інфекцій становить 5–7 днів, тяжкість захворювання дорівнює 0,1. [11] Оскільки смертності внаслідок кишкових розладів у досліджуваний період не виявлено, DALY розраховуємо за такою формулою:

$$DALY = N \cdot D \cdot S \quad (1.2) [12]$$

$$DALY = 3021 \cdot (7/365) \cdot 0,1 = 5,79$$

N – кількість випадків захворювання;

D – середня кількість днів захворювання;

S – ваговий коефіцієнт захворювання, або ступінь хвороби (страждання), тобто коефіцієнт, що характеризує ступінь втрати працездатності і знаходиться в діапазоні від 0 (повне здоров'я) до 1 (смерть).

Таким чином, за наближеним розрахунком внаслідок гострих кишкових інфекцій було витрачено 5,79 корисних років життя. Ми не приймали у розрахунок хронічні наслідки кишкових захворювань, тому показник є наближеним. Метою нашого дослідження є не комплексний аналіз втрачених років життя, а

лише приклад того, як харчові отруєння впливають на економіку країни.

Впровадження HACCP у закладі громадського харчування нааперед передбачає розроблення базових санітарних програм (програм-передумов) відповідно до вимог чинного законодавства, які мають охоплювати необхідні заходи щодо особистої гігієни персоналу, прибирання приміщень, миття та дезінфекції кухонного обладнання (у тому числі й витяжки), інвентарю та посуду, боротьби зі шкідниками, зберігання сировини та інгредієнтів, утилізації відходів тощо. Наступний етап включає в себе опис усіх технологічних процесів, що стосуються приготування, зберігання та реалізації страв, а також ідентифікацію та оцінку потенційних небезпек і вибір критичних точок контролю. Наприклад таких, як приймання та зберігання сировини, теплова обробка продуктів, температура, умови зберігання та термін придатності готових страв, пакування або подача готової продукції тощо. Також мають бути визначені процедури моніторингу, коригувальні дії у разі перевищення граничних значень у точках контролю, процедури верифікації, а також особи, відповідальні за процедури HACCP під час виробництва та обігу харчової продукції.

Впровадження HACCP покликане допомогти закладам громадського харчування виділити всі небезпечні чинники, які можуть нести потенційну загрозу для життя і здоров'я споживачів, та запобігти їх виникненню, мінімізуючи таким чином інциденти із харчової безпеки, які тягнуть за собою правову відповідальність [13].

Згідно з дослідженнями європейських економістів визначено переваги внаслідок упровадження систем HACCP [14 с. 220], деякі з них описані нижче:

– співробітники та власники бізнесу набувають упевненості та краще підходять для інформованої

Рис. 1. Логічна послідовність розроблення стратегії реалізації HACCP

дискусії щодо заходів безпеки харчових продуктів з інспекторами харчових продуктів, сторонніми аудиторями, консультантами, торговими партнерами, споживачами тощо;

– система HACCP є, по суті, інструментом управління, і її розвиток вимагає інвестицій, що приводить до скорочення витрат на заклади швидкого харчування в середньостроковій і довгостроковій перспективі: більш ефективного використання персоналу, забезпечення належної документації та зменшення відходів;

– посилений рівень контролю за процесом може привести до узгодженості продукту та поліпшення простежуваності, що сприятливо вплине на витрати для закладів швидкого харчування, оскільки доступ до деяких сегментів ринку збільшується і більше клієнтів залучається;

– розроблення системи HACCP може бути важливою вправою для побудови команди для закладу швидкого харчування; що може привести до поліпшення освіти та поінформованості персоналу, який працює в закладі, члени персоналу наділяються новими повноваженнями, а їхній внесок оцінюється; це у свою чергу може позитивно впливати на розвиток закладу швидкого харчування, оскільки демонструє здатність керувати змінами;

– HACCP забезпечує основу для захисту від судових процесів і може привести до зниження витрат на страхування.

Висновки з проведеного дослідження. Хоча витрати, пов'язані з HACCP, можуть бути зовнішніми для закладів швидкого харчування, вони також можуть бути завищеними, наприклад, якщо наймати зовнішніх консультантів. Справжня вартість – це час персоналу, час, необхідний для навчання та подальшого впровадження системи HACCP. Необхідно враховувати потенційні довгострокові заощадження, які може створити хороша система HACCP, і це не в останню чергу захист від шкоди для споживача та від можливих судових процесів, які можуть спричинити випадки отруєння харчовими продуктами. Немає доказів співвідношення витрат та вигод у системі HACCP, відсутність даних та досліджень щодо впровадження HACCP та її впливу на безпеку харчових продуктів означає, що видимі переваги HACCP не такі очевидні. Тому безпека харчових продуктів повинна становити важливу частину бізнес-процесу у всьому харчовому ланцюгу. Продукти харчування слід споживати у тих закладах харчування, що впроваджують систему HACCP. Отже, споживач може бути дуже сильним рушієм змін, але коли клієнти (і споживачі) не сприймають безпеку харчових продуктів як питання принципового значення, навряд чи заклади швидкого харчування будуть заохочені до впровадження HACCP. У поєднанні з більшою обізнаністю споживачів необхідно створити попит і сильну рушійну силу для вдосконалення безпеки харчових продуктів. Комунікаційні стратегії, а також канали для комунікації повинні бути частиною будь-якої політики або стратегії HACCP. Часто єдиною точкою офіційного контакту із закладом швидкого харчування є офіційні інспектори; якщо цим людям

не надаються ресурси, не проводяться навчання та не дозволяється надавати консультації, а також проводити офіційні перевірки, це може перешкоджати національній стратегії, спрямованій на посилення впровадження HACCP.

Бібліографічний список:

1. Гринько О. Під час перевірок у львівських ресторанах виявили численні порушення URL: https://zaxid.net/pid_chas_perevirok_u_lvivskih_restoranah_fahivtsi_viyavili_porushennya_n1488866 (дата звернення 10.02.2020)
2. Протухле м'ясо, таргани та антисанітарія: Таємниці українських закладів харчування URL: <https://ua.112.ua/statji/protukhle-miaso-tarhany-ta-antysanitariia-taiemnytsi-ukrainskykh-zakladiv-kharchuvannia-483109.html> (дата звернення 14.02.2020)
3. Закон України Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 19, ст. 98.
4. Walker, E., and N. Jones. 2002. An assessment of the value of documenting food safety in small and less developed catering businesses. *Food Control* 2002. № 13(4-5) P. 307–314
5. Особливості впровадження системи HACCP у закладах громадського харчування URL: http://www.semesta.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2067:2019-11-28-09-28-25&catid=2:2010-04-18-12-38-35&Itemid=4 (дата звернення 19.02.2020)
6. С. Матіяш. У 70% луцьких ресторанів є проблеми на кухні URL: <https://pershyj.com/p-u-70-lutskih-restoraniv-ye-problemi-na-kuhni-ekspert-sergii-matyash-39578> (дата звернення 17.02.2020)
7. Мардар М.Р. Використання принципів HACCP для забезпечення якості та безпечності продуктів на підприємствах роздрібної торгівлі / Мардар М., Устименко І., Кручек О., Макар А. // Наукові праці ОНАХТ. 2018. № 48. С. 171–182. doi: <https://doi.org/10.15673/swonaft.v0i48.811>
8. Disability-adjusted life year URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Disability-adjusted_life_year (дата звернення 13.02.2020)
9. Mangen MJ. The pathogen-and incidence-based DALY approach: an appropriate [corrected] methodology for estimating the burden of infectious diseases National Center for Biotechnology Information 2014 URL: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24278167> (дата звернення 10.01.2020)
10. Епідситуація по захворюваності гострими кишковими інфекціями в Хмельницькій області за 2019р. URL: <https://xn--d1agleic5aql.xn--j1amh/%D1%81%D0%B0%D0%B-D%D0%B5%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F/%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B-C%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення 16.02.2020)
11. Global burden of disease 2004 update: disability weights for diseases and conditions URL: https://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/GBD_report_2004update_full.pdf (дата звернення 20.02.2020)
12. Health statistics and information systems URL: https://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/metrics_daly/en/ (дата звернення 20.02.2020)
13. Впровадження HACCP у закладах громадського харчування URL: <https://www.061.ua/news/2165696/vprovadzennja-nassr-u-zakladah-gromadskogo-harcuvanna> (дата звернення 21.02.2020)
14. Taylor, E. 2001. HACCP in small companies: benefit or burden? *Food Control*, 2001. № 12. P. 217–222.

References:

1. Hrynko O. Pid chas perevirok u lvivskykh restoranakh vyiavlyly chyslenni porushennia. [Checks at Lviv restaurants revealed numerous violations] Available at: https://zaxid.net/pid_chas_perevirok_u_lvivskih_restoranah_fahivtsi_viyavili_porushennya_n1488866 (accessed 10.02.2020) (in Ukrainian)
2. Protukhle miaso, tarhany ta antysanitariia: Taiemnyi ukrainskykh zakladiv kharchuvannia [Stewed meat, cockroaches and unsanitary: Mysteries of Ukrainian food establishments] Available at: <https://ua.112.ua/statji/protukhle-miaso-tarhany-ta-antysanitariia-taiemnyi-si-ukrainskykh-zakladiv-kharchuvannia-483109.html> (accessed 14.02.2020) (in Ukrainian)
3. Zakon Ukrainy Pro osnovni pryntsyipy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1998, # 19, st. 98. [Law of Ukraine On Basic Principles and Requirements for Food Safety and Quality.] (in Ukrainian)
4. Walker, E., and N. Jones. 2002. An assessment of the value of documenting food safety in small and less developed catering businesses. *Food Control* . № 13(4-5) P. 307–314
5. Osoblyvosti vprovadzhennia systemy HACCP u zakladakh hromadskoho kharchuvannia [Features of HACCP system implementation in public catering establishments] Available at: http://www.semesta.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2067:2019-11-28-09-28-25&catid=2:2010-04-18-12-38-35&Itemid=4 (accessed 19.02.2020) (in Ukrainian)
6. S.Matiiash . U 70% lutskykh restoraniv ye problemy na kukhni [S. Matias. In 70% of Lutsk restaurants there are problems in the kitchen] Available at: <https://pershyj.com/p-u-70-lutskih-restoraniv-ye-problemi-na-kuhni-ekspert-sergii-matyash-39578> (accessed 17.02.2020) (in Ukrainian)
7. Mardar M. R 2018 Vykorystannia pryntsyypiv NASSR dlia zabezpechennia yakosti ta bezpechnosti produktiv na pidpriemstvakh rozdribnoi torhivli / Mardar M., Ustyenko I., Kruchek O., Makar A. // Naukovi pratsi ONAKhT. № 48. S. 171–182. [Use of HACCP principles for quality assurance and safety of products at retail enterprises] doi: <https://doi.org/10.15673/swonaft.v0i48.811> (in Ukrainian)
8. Disability-adjusted life year Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Disability-adjusted_life_year (accessed 13.02.2020)
9. Mangen MJ. The pathogen- and incidence-based DALY approach: an appropriate [corrected] methodology for estimating the burden of infectious diseases National Center for Biotechnology Information 2014 Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24278167> (accessed 10.01.2020)
10. Epidytsiia po zakhvoriuvanosti hostrymy kyshkovy my infektsiiamy v Khmelnytskii oblasti za 2019 r. [Epidemic on the incidence of acute intestinal infections in Khmelnytsky region for 2019] Available at: <https://xn--d1agleic5aql.xn--j1amh/%D1%81%D0%B0%D0%B0%D0%B5%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F/%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення 16.02.2020) (in Ukrainian)
11. Global burden of disease 2004 update: disability weights for diseases and conditions Available at: https://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/GBD_report_2004update_full.pdf (accessed 20.02.2020)
12. Health statistics and information systems Available at: https://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/metrics_daly/en/ (accessed 20.02.2020)
13. Vprovadzhennia NASSR u zakladakh hromadskoho kharchuvannia [Implementation of HACCP in catering establishments] Available at: <https://www.061.ua/news/2165696/vprovadzenna-nassr-u-zakladah-gromadskogo-harcuvanna> (accessed 21.02.2020) (in Ukrainian)
14. Taylor, E. 2001. HACCP in small companies: benefit or burden? *Food Control*, 2001. № 12. P. 217–222.

УДК 330.1:338:658

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-21>

Ткачук Г.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та аудиту
Одеської національної академії харчових технологій

Tkachuk Haluna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing,
Odessa National Academy of Food Technologies

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ НЕБЕЗПЕКИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ПІДПРИЄМСТВА

METHODICAL APPROACHES TO ASSESSMENT OF THE DANGEROUS LEVEL OF TRANSFORMATIONS OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуто питання методичних підходів до оцінювання рівня небезпеки трансформаційних перетворень підприємства харчової промисловості. Зроблено загальний огляд базових методичних підходів до оцінювання стану та рівня економічної безпеки підприємства. Започатковано проведення оцінювання рівня небезпечності трансформаційних перетворень на підприємствах харчової промисловості. Визначено місце оцінювання рівня трансформаційних перетворень у системі оцінювання стану та рівня економічної безпеки. Визначено перелік позиційних детермінант оцінювання рівня небезпеки трансформаційних перетворень підприємства харчової промисловості, надано характеристику їх змісту. За результатами проведеного дослідження автором запропоновано задля оцінювання рівня небезпеки трансформаційних перетворень запровадити комплексний комплементарно орієнтований індикаторно-параметричний підхід. Зроблено висновки щодо подальших досліджень у галузі економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, оцінювання економічної безпеки, методичний підхід, позиційні детермінанти, трансформаційні перетворення, підприємство.

В статье рассмотрены вопросы методических подходов к оцениванию уровня опасности трансформационных преобразований предприятия пищевой промышленности. Сделан обобщенный обзор базовых методических подходов к оцениванию состояния и уровня экономической безопасности предприятия. Предложено проведение оценивания уровня опасности трансформационных преобразований на предприятиях пищевой промышленности. Определено место оценивания уровня трансформационных преобразований в системе оценивания состояния и уровня экономической безопасности. Определен перечень позиционных детерминант оценивания уровня опасности трансформационных преобразований предприятия пищевой промышленности, предоставлена характеристика их содержания. По результатам проведенного исследования автором предложено для оценивания уровня опасности трансформационных преобразований внедрить комплексный комплементарно ориентированный индикаторно-параметрический подход. Сделаны выводы касательно дальнейших исследований в области экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, оценивание экономической безопасности, методический подход, позиционные детерминанты, трансформационные преобразования, предприятие.

In the enterprise's economic security system, assessing the state and level of economic security plays an important role, as it allows timely assessment of the degree of real risks, threats and dangers and the introduction of appropriate remedies. This assessment uses a variety of methodological approaches that are chosen by users according to management goals. The article presents questions about methodological approaches to the assessment of the level of danger of transformational transformations of the food industry. For conducting the research in the chosen direction the author uses methodical methods of review analysis, systematization and generalization of information, modeling of systems, generalization of the research results. A general overview of basic methodological approaches to the assessment of the state and level of economic security of the enterprise is made. The author concludes on the need to adapt the economic security system to functioning in the conditions of transformation processes. The structure of the adapted system of estimation of a condition and level of economic security of the enterprise under conditions of transformation transformations is shown schematically. Assessment of the danger

level of transformational transformations at food processing enterprises has been started. The place of assessment of the level of transformational transformations in the system of assessment of the state and the level of economic security of the enterprise is determined. The author defines the list of priority transformational transformations that take place at the food industry enterprises. The list of positional determinants of the assessment of the level of danger of transformational transformations of the food industry enterprise is determined and a description of their main content is given. According to the results of the research, the author proposed to introduce a complex complementary-oriented indicator-parametric approach in order to assess the level of danger of transformational transformations. Conclusions are made regarding further scientific research in the field of ensuring the economic security of the food industry and assessing its level.

Keywords: economic security of enterprise, estimation of economic security, methodical approach, positional determinants, transformational transformations, enterprise.

Постановка проблеми. Формування системи економічної безпеки на підприємствах харчової промисловості – це актуальне питання сучасного наукового простору. За умов розширення сфери трансформаційних змін у світовій та національній економіці, що пов'язані з активними євроінтеграційними процесам та міжнародною глобалізацією, питання створення дієвої системи ідентифікації, оцінювання та захисту від ймовірних та реальних ризиків і загроз набуває особливої гостроти. Важливе місце, яке в цій системі посідає оцінювання стану та рівня економічної безпеки підприємства, обґрунтовується необхідністю достовірно оцінити ступінь ризикованості бізнес-процесів або окремих зрушень, зокрема трансформаційних, та спроможність самої системи економічної безпеки ефективно боротися з реальними небезпеками та їх деструктивними наслідками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження методики оцінювання стану та рівня економічної безпеки підприємства має досить широкий спектр наукових уявлень. Слід зазначити, що питання оцінювання висвітлюються майже в усіх наукових доробках, які стосуються системи економічної безпеки. Оригінальний підхід до методики оцінювання стану та рівня економічної безпеки підприємства знайшов відображення в роботах таких учених, як І.О. Доценко, С.М. Ілляшенко, Г.В. Козаченко, Т.В. Сак, Л.В. Фролова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на таку високу обізнаність наукової спільноти з питань оцінювання, проблему вибору найбільш ефективного методу оцінювання не можна вважати вирішеною з огляду на різноманіття невизначених ситуацій та ризикованих господарських процесів, природа яких змінюється (трансформується) під впливом факторів ендегенного та екзогенного характеру. Саме тому напрям наукового дослідження, пов'язаний з оцінюванням ризикованості трансформаційних перетворень, є актуальним.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Основним завданням дослідження є представлення авторського підходу до оцінювання рівня небезпеки трансформаційних перетворень сучасного підприємства харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Треба зазначити, що огляди наявних методів оцінювання економічної безпеки, систематизація їх результатів та оцінювання переваг і недоліків кожного з них проводились у науковій літературі неодноразово. Так, Е.Е. Ібрагімов у своїй роботі проводить

аналітичний огляд результатів систематизації методичних підходів до оцінювання економічної безпеки підприємства, яку здійснили К.С. Горячева, Т.М. Іванюта, Н.П. Карачина, С.М. Марущак, Л.О. Матвійчук, Н.Н. Пойда-Носик, М.В. Рета, А.О. Іванова, З.М. Такулов, та робить висновок щодо дискусійності питання кількісного оцінювання економічної безпеки підприємства, що «обумовлено невизначеністю критеріїв та методичної бази розрахунку» [1].

Т.О. Меліхова досліджує класифікацію методичних підходів до оцінювання фінансової безпеки в роботах таких науковців, як Д.С. Мацех, О.В. Антонов, А.М. Вергун, К.В. Стріжко, Л.О. Матвійчук, Л.І. Донець, Н.В. Ващенко, О.П. Полтніна, А.В. Нескуба, К.С. Горячева, О.І. Барановський, Н.О. Ковальчук, А.Г. Корбутяк, І.П. Мойсеєнко, М.Я. Демчишин, О.В. Ареф'єва, Л.О. Чаговець, Н.Н. Пойда-Носик, М.О. Кокнаєва, [16], Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко, І.О. Александров, І.О. Бланк, В.М. Зарубинський, С.М. Ілляшенко, М.М. Єрмошенко, В.В. Шликов, Ю.Б. Кракос, Т.М. Гладченко, та, позитивно оцінюючи їх роботу, вказує на відсутність єдиного підходу до оцінювання [2].

Надаючи детальну характеристику переваг і недоліків методичних підходів до оцінювання стану й рівня забезпечення економічної безпеки підприємства, В.А. Воропай зупиняється на дев'яти «умовних» найбільш поширених підходах (індикаторний підхід; підхід оцінювання стану фінансової складової частини діяльності підприємства; підхід, заснований на прогнозуванні банкрутства; програмно-цільовий підхід; ресурсно-функціональний підхід; системний підхід; підхід на основі використання економіко-математичних методів та моделей; підхід на основі використання методу експертних оцінок тощо) та робить висновок щодо вибору методичного підходу з урахуванням специфіки діяльності підприємства, що дасть змогу виявити причини загроз та оперативно розробляти управлінські заходи для їх усунення [3].

Л.В. Фролова та О.В. Роженько за результатами аналізу 22 наукових робіт таких авторів, як Т.Г. Васильців, Р.М. Микитюк, О.А. Грунін, С.О. Грунін, В.С. Гусев, Г.Є. Дем'яненко, С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова, М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева, В.А. Забродський, М.О. Кизим, С.В. Капітула, Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов, Д.В. Ковальов, І.В. Плетникова, Т.В. Сухорукова, Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко, С.М. Марущак, С.Н. Міщенко, Є.О. Мініна, В.М. Геєць, Є.А. Олейников, О.В. Роженько, Г.В. Савицька, Н.С. Третьякова, В.Ю. Халина, В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько, вважають

гідними уваги шість варіантів методичних підходів, а саме індикаторний, ресурсно-функціональний, програмно-цільовий, критеріальний, підхід на основі теорії економічних ризиків, підхід з використанням експертних оцінок рівня економічної безпеки. Зважаючи на недосконалість розглянутих підходів, науковці пропонують використовувати системний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, вважаючи його комплексним та всеосяжним підґрунтям для розроблення стратегії господарської діяльності підприємства та ефективного управління [4].

К.С. Дяченко та П.А. Фісуненко вважають найбільш уживаними такі підходи: індикаторний, ресурсно-функціональний, програмно-цільовий, бухгалтерський, економіко-математичного моделювання, заснований на оцінюванні прибутку підприємства, заснований на оцінюванні бруто-інвестицій, заснований на оцінюванні фінансової стійкості [5; 6]. П.А. Фісуненко, підсумовуючи недоліки сучасних підходів до оцінювання, відзначає серед інших відсутність єдиної методики, затвердженої на законодавчому рівні, та необхідність враховувати особливості діяльності підприємства [6]. Не можемо не погодитися з автором у тому, що недоліками методичного забезпечення оцінювання серед інших є відсутність одночасного врахування внутрішніх та зовнішніх загроз діяльності підприємства; недостатньо повне висвітлення процедури відбору найбільш значущих показників безпеки; відсутність врахування галузевої специфіки діяльності підприємств [5].

М.С. Кіржецька та Ю.І. Кіржецький, дослідивши роботи Л.В. Балабанової, М.С. Білик, Г.І. Кіндрацької, С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічової, А.І. Сухорукова, В.В. Холод, пропонують оригінальне бачення переліку підходів до оцінювання економічної безпеки у харчовій промисловості, що включає системний підхід, функціональний підхід, казуальний підхід, елементний підхід, процесний підхід. Проведений аналіз дав змогу науковцям запропонувати для харчової промисловості поєднання системного та функціонального підходів, що створює «універсальний алгоритм для оцінювання економічної безпеки» [7].

Як бачимо, науково-методичне забезпечення оцінювання стану та рівня економічної безпеки підприємства характеризується різноманіттям методичних підходів. Деякі з них розширюють коло показників та ускладнюють структуру розрахунків, а інші, навпаки, ратують за спрощення методики оцінювання. Наприклад, Т.Г. Васильців згруповує методи оцінювання економічної безпеки у дві такі великі групи: традиційні, що базуються на оцінюванні ефективності та надійності функціонування підприємства (оцінювання фінансової стійкості, ймовірності банкрутства), та нетрадиційні, що базуються на оцінюванні ризиків, рівня розвитку та ринкової вартості підприємства [8]. При цьому на першу позицію виходить оцінювання фінансової безпеки, що, безумовно, має певний сенс, адже будь-які деструктивні події негативно відбиваються на фінансовому результаті діяльності та фінансовій стійкості підприємства. На наш погляд, оскільки мета системи економічної безпеки полягає не тільки в ліквідації негативних наслідків господарських подій та процесів, але й у їх своєчасному

передбаченні та знешкодженні, ототожнювати оцінювання фінансової та економічної безпеки нераціонально, хоча такий підхід прискорює та спрощує проведення розрахунків.

О.С. Іванілов та О.І. Дмитрієва пропонують методичний підхід до оцінювання рівня безпеки на основі використання п'яти елементів економічної безпеки (фінансова, інтелектуально-кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, інноваційна), вважаючи його більш простим, який використовує «обов'язковий щорічний техніко-економічний аналіз діяльності підприємства» [9]. На нашу думку, таке спрощення підходить для оцінювання небезпеки конкретних бізнес-процесів, але не дає загальної картини щодо стану економічної безпеки підприємства.

З огляду на вищезазначене виділимо такі основні недоліки наявних підходів, які ускладнюють вибір методу оцінювання на конкретному підприємстві:

- дискусійність застосування того чи іншого методу оцінювання економічної безпеки підприємства (треба зазначити, що 20 років – це замалий термін для підтвердження практичної дієвості економічної теорії, тому це питання ще якийсь час буде залишатися дискусійним);
- відсутність єдиного наукового підходу до класифікації методів оцінювання;
- відсутність єдиного підходу, затвердженого на законодавчому рівні, до визначення показників та їх порогових значень (такий недолік не дає змоги зробити методику оцінювання уніфікованою (наприклад, для підприємств однієї галузі) та не дає можливості порівняти результати оцінювання рівня економічної безпеки споріднених підприємств);
- складність розрахунку у зв'язку з необхідністю опанування серйозним економіко-математичним апаратом (наприклад, під час застосування методу економіко-математичного моделювання);
- дуже широкий діапазон використання показників (ресурсно-функціональний) або, навпаки, занадто вузький підхід (найчастіше для оцінювання вибирають комплекс із декількох підходів з огляду на необхідність досягнення мети системи забезпечення економічної безпеки та раціональність такого вибору);
- суб'єктивність думки експертів під час визначення індикаторів для інтегрального оцінювання;
- ототожнення методики оцінювання рівня економічної безпеки з методикою оцінювання ефективності діяльності та оцінювання фінансового стану.

Сама по собі велика кількість наукових доробок щодо оцінювання рівня економічної безпеки підприємства має позитивну сторону, адже із загального обсягу окремих елементів запропонованих підходів можна сконструювати методичний підхід, який буде корисним та дієвим для конкретного підприємства.

Оглядовий аналіз методичних підходів до оцінювання економічної безпеки підприємства вказує на таке.

1) Не існує єдиного підходу до оцінювання економічної безпеки підприємства. Кожний автор вибирає свою методику або користується окремими елементами певної методики, виходячи з цілей наукового дослідження та міркувань складності практичного застосування.

2) Найбільш поширеними в науковій літературі є ресурсно-функціональний, індикаторний (порогів) методи та метод оцінювання за фінансовими показниками, які можна вважати базовими.

3) Практичне використання будь-якого «базового» методичного підходу до оцінювання стану та рівня економічної безпеки вимагає її обов'язкової адаптації до умов функціонування підприємства, зокрема за умов трансформаційних перетворень.

Пропонуємо розглянути зазначене питання з огляду на необхідність забезпечення економічної безпеки підприємства за умов трансформаційних перетворень. В системі економічної безпеки підприємства задля ідентифікації загроз та їх оцінювання вважаємо за потрібне виділити пріоритетні трансформації, до складу яких належать трансформації форми власності (приватизація), інтеграційна трансформація (агроінтеграція), трансформація правових взаємовідносин (реорганізація), трансформація структури (реструктуризація), трансформація технологій (реінжиніринг), цифрові трансформації (цифровізація) [10].

Економічна безпека підприємства в умовах трансформаційних перетворень є станом захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз стабільності економічного простору підприємства, які викликані трансформаційними процесами різного походження, щодо реалізації його корпоративних інтересів [10].

На наш погляд, такими компонентами системи оцінювання, адаптованої до умов трансформаційних перетворень, є (рис. 1):

- оцінювання фінансово-економічного стану підприємства;
- оцінювання спроможності системи економічної безпеки підприємства протидіяти ймовірним загрозам трансформаційних перетворень або нівелювати їх деструктивні наслідки;
- оцінювання рівня небезпеки трансформаційних перетворень;
- оцінювання рівня економічної безпеки підприємства.

На нашу думку, задля формування порядку оцінювання рівня небезпеки трансформаційних перетворень слід використовувати такі позиційні детермінанти, як ризикоорієнтованість оцінювання, пріоритетність трансформацій, системність оцінювання, ресурсноорієнтованість небезпек, комплексність оцінювання, комплементарна орієнтованість оцінювання, індикаторно-параметричний вибір показників, порівняльно-аналітичний підхід, експертне підтвердження, незалежність оцінювання (табл. 1). В табл. 1 також визначено основний зміст вибраних позиційних детермінант.

Використання вищезазначених позиційних детермінантів дає змогу сформувати комплексний комплементарно орієнтований індикативно-параметричний підхід до оцінювання рівня небезпеки.

Комплементарна орієнтованість означає, що для оцінювання використовуються комплементарні показники, тобто такі, що відрізняються один від одного за економічним змістом та функціональним призначенням, але розширюють уявлення про реальний рівень небезпеки.

Індикаторно-параметричний вибір показників, на нашу думку, вказує на використання системи індикаторів з визначеними параметрами та пороговими значеннями для оцінювання рівня небезпеки.

Висновки. Таким чином, результатом нашого дослідження є вдосконалення системи оцінювання стану та рівня економічної безпеки підприємства харчової промисловості за рахунок впровадження оцінювання рівня безпечності трансформаційних перетворень з використанням комплексного комплементарно орієнтованого індикативно-параметричного підходу. Таким чином, новизною проведеного нами дослідження є вдосконалення типової системи оцінювання стану та рівня економічної безпеки підприємства харчової промисловості за рахунок впровадження оцінювання рівня безпечності трансформаційних перетворень з використанням комплексного комплементарно орієнтованого індикативно-параметричного підходу.

Рис. 1. Структура адаптивної системи оцінювання стану та рівня економічної безпеки підприємства за умов трансформаційних перетворень

Джерело: авторська розробка

Позиційні детермінанти оцінювання рівня небезпеки трансформаційних перетворень підприємства

Позиційні детермінанти	Основний зміст
1. Ризикоорієнтованість оцінювання	Ґрунтується на твердженні, що небезпека трансформаційних перетворень є вірогідністю ризиків та загроз безпечній діяльності підприємства та реалізації його корпоративних інтересів. Оцінювання небезпечності трансформації тожне визначенню небезпечності сукупності загроз, які пов'язані з цією трансформацією.
2. Пріоритетність трансформацій	Оцінювання небезпечності трансформаційних перетворень проводиться за кожним перетворенням, пріоритетним трансформаційним.
3. Системність оцінювання	Оцінювання рівня небезпеки трансформаційних перетворень розглядається як компонент системи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства загалом.
4. Ресурсноорієнтованість небезпек	Оцінювання ризиків здійснюється за кожною ресурсно-функціональною складовою частиною економічної безпеки підприємства, а саме фінансово-економічною, ресурсно-майновою, інтелектуально-технологічною, інформаційно-комунікативною, силовою, корпоративно-правовою частинами.
5. Комплексність оцінювання	Оцінювання рівня небезпеки трансформаційних перетворень здійснюється за комплексом показників.
6. Комплементарна орієнтованість оцінювання	Для оцінювання використовуються комплементарні показники, тобто такі, що відрізняються один від одного за економічним змістом та функціональним призначенням, але доповнюють та розширюють загальний зміст базового показника рівня небезпеки.
7. Індикаторно-параметричний вибір показників	Для оцінювання рівня небезпеки використовується система індикаторів із визначеними параметрами та пороговими значеннями.
8. Порівняльно-аналітичний підхід	Оцінювання рівня небезпеки здійснюється шляхом порівняння фактичного значення означених показників з їх пороговими значеннями та проведення аналізу отриманих результатів.
9. Експертне підтвердження	Для підтвердження достовірності проведеного оцінювання може застосовуватись проведення фінансово-економічної, правової, екологічної та інших видів експертизи.
10. Незалежність оцінювання	Результат оцінювання не залежить від рівня та стану економічної безпеки підприємства загалом, а відображає небезпечність тільки трансформаційних перетворень.

Джерело: авторська розробка

Безперечно, вдосконалення системи економічної безпеки буде продовжуватись, відкриваючи нові підходи до оцінювання та діагностики рівня економічної безпеки підприємства.

Бібліографічний список:

- Ібрагімов Е.Е. Систематизація методичних підходів оцінки рівня економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Херсонського аграрного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 13. Ч. 1. С. 90–92.
- Меліхова Т.О. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства як основний складник економічної безпеки: узагальнення наявних методичних підходів та критичний аналіз. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 1 (63). С. 87–91.
- Воропай В.А. Аналіз методичних підходів оцінки стану і рівня забезпечення системи економічної безпеки підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 257. С. 190–195.
- Фролова Л.В., Роженко О.В. Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 3 (177). С. 199–209.
- Дяченко К.С. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств будівельної галузі. *Технологический аудит и резервы производства*. 2015. № 4 (5). С. 31–36.
- Фісуненко П.А., Акімова С.М. Перспективи подальшого вдосконалення підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. *Економічний простір*. 2018. № 138. С. 214–222.

- Кіржецька М.С., Кіржецький Ю.І. Економічна безпека підсистем харчової промисловості України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2018. 214 с.
- Васильців Т.Г. Економічна безпека України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 384 с.
- Іванілов О.С., Дмитрієва О.І. Методи оцінки рівня економічної безпеки промислових підприємств. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2018. № 2. С. 66–83.
- Ткачук Г.О. Теоретичні аспекти економічної безпеки сучасного підприємства: наукові підходи до тлумачення базової категорії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 29. С. 151–155.

References:

- Ibrahimov E.E. (2015) Systematyzatsiya metodychnykh pidkhdodiv do otsinky rivnya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Systematization of methodological approaches to assess the level of economic security of the enterprise] / Scientific Bulletin of the Kherson Agrarian University. Series: Economic Sciences. Issue 13. Part 1, pp. 90–92 (in Ukrainian).
- Melikhova T.O. (2018) Otsinka rivnya finansovoyi bezpeky pidpryyemstva yak osnovnoyi skladovoyi ekonomichnoyi bezpeky: uzahal'nennya isnuuyuchykh metodolohichnykh pidkhdodiv ta krytychnyy analiz [Assessment of the level of

- financial security of an enterprise as a major component of economic security: generalization of existing methodological approaches and critical analysis] Problems of systematic approach in economy. Issue 1 (63), pp. 87–91 (in Ukrainian).
3. Voropaj V.A. (2013) Analiz metodychnykh pidkhodiv ocinky stanu i rivnja zabezpechennja systemy ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva [Analysis of methodological approaches to assess the state and level of ensuring the economic security of the enterprise] / Culture of the peoples of the Black Sea. № 257, pp. 190–195 (in Ukrainian).
 4. Frolov L.V., Rozhenko O.V. (2016) Metodychni pidkhody do otsinky ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva [Methodical approaches to assessing the economic security of the enterprise] / Current problems of the economy. No. 3 (177), pp. 199–209 (in Ukrainian).
 5. Dyachenko K.S. (2015) Metodychni pidkhody do otsinky rivnja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstv budivel'noji haluzi [Methodical approaches to assessing the economic security level of construction industry enterprises] Technological audit and production reserves. No. 4 (5), pp. 31–36 (in Ukrainian).
 6. Fisunenka P.A., Akimova S.M. (2018) Perspektyvy podal'shoho vdoskonalennja pidkhodiv do otsinky rivnja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva [Prospects for further improvement of approaches to assessing the level of economic security of the enterprise] Economic space. № 138, pp. 214–222 (in Ukrainian).
 7. Kirzhetska M.S., Kirzhetsky Yu.I. (2018) Ekonomichna bezpeka kharchovykh pidsystem Ukrayiny: vyklyky ta priority zmitsnennya : monohrafiya [Economic Security of Ukraine's Food Processing subsystems: challenges and priorities for strengthening : monograph]. Lviv, Liga Press. 214 p. (in Ukrainian).
 8. Vasyltsev T.G. (2008) Ekonomichna bezpeka Ukrayiny: stratehiya ta mekhanizmy zmitsnennya : monohrafiya [Economic security of Ukraine: strategy and mechanisms of strengthening : monograph]. Lviv : Aral. 384 p. (in Ukrainian).
 9. Ivanilov O.S., Dmitrieva O.I. (2018) Metody otsinky rivnja ekonomichnoji bezpeky promyslovykh pidpryjemstv [Methods of assessing the level of economic security of industrial enterprises] / Problems and prospects of entrepreneurship development. No. 2, pp. 66–83 (in Ukrainian).
 10. Tkachuk G.O. (2020) Teoretychni aspekty ekonomichnoji bezpeky suchasnoho pidpryjemstva: naukovi pidkhody do tлумachennya osnovnoji katehoriyi. [Theoretical aspects of economic security of a modern enterprise: scientific approaches to the interpretation of the basic category] / Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy. Issue 29, pp. 151–155 (in Ukrainian).

УДК 658.15:330.131.7

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-22>

Хома І.Б.

доктор економічних наук, професор
Національний університет «Львівська політехніка»

Кіцкайло І.І.

магістр
Національного університету «Львівська політехніка»

Homa Irina

Doctor of Economics, Professor
Lviv Polytechnic National University

Kitskailo Ivanna

MSc
Lviv Polytechnic National University

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ РИЗИКУ ВІД ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

FORMATION OF RISK NEUTRALIZATION MECHANISM FROM OPERATING ACTIVITIES OF PRODUCTION ENTERPRISES

У статті розглянуто сутність економічної категорії «ризик» та складність її визначення, а також охарактеризовано індивідуальний характер цієї категорії. Наведено визначення понять «операційна діяльність», «механізм нейтралізації ризику», «операційний ризик», сформульовано власне визначення поняття «ризик від операційної діяльності». Представлено широкую класифікацію видів ризику від операційної діяльності та коротку характеристику причин їх виникнення. Подано етапи управління цим видом ризику та їх аналіз. Основну увагу приділено методам кількісного оцінювання ризику від операційної діяльності, наведено два способи їх розрахунку, а саме економіко-статистичний метод, який базується на використанні середнього квадратичного відхилення й коефіцієнта варіації, та метод розрахунку операційного ризику на основі розрахунку ефекту операційного левериджу. Встановлено взаємопов'язаність операційного прибутку та зміни доходу від реалізації та змінних витрат, які тісно кореспондують один з одним.

Ключові слова: ризик, операційна діяльність, механізм нейтралізації ризику, ризик від операційної діяльності, суб'єкт господарювання, ефект операційного левериджу.

В статье рассмотрена суть экономической категории «риск» и сложность ее определения, а также охарактеризован индивидуальный характер этой категории. Приведены определения понятий «операционная деятельность», «механизм нейтрализации риска», «операционный риск», сформулировано собственное определение понятия «риск от операционной деятельности». Представлены широкая классификация видов риска операционной деятельности и краткая характеристика причин их возникновения. Поданы этапы управления этим видом риска и их анализ. Основное внимание уделено методам количественного оценивания риска от операционной деятельности, приведены два способа их расчета, а именно экономико-статистический метод, который базируется на использовании среднего квадратического отклонения и коэффициента вариации, и метод расчета операционного риска на основе расчета эффекта операционного левериджа. Установлена взаимосвязь операционной прибыли и изменения дохода от реализации и переменных затрат, которые тесно корреспондируются друг с другом.

Ключевые слова: риск, операционная деятельность, механизм нейтрализации риска, риск от операционной деятельности, субъект хозяйствования, эффект операционного левериджа.

The study of the concept of “risk” has received a lot of attention from domestic and foreign scientists, but this category constantly requires improvement of methods of assessment and analysis. This is because, with scientific and technological progress, new types of risk are emerging that were previously unknown or new causes of occurrence of already known types of risk are emerging. The volatility and unpredictability of the economic situation in the world

requires constant monitoring of the causes of this or that type of risk and how to mitigate them, in order to reduce the losses, they incur, or to acquire the ability to manage the risk and, through such skills, increase their competitiveness. Also, depending on the country in which the enterprise operates, it is necessary to adapt the normative values of risk to the economic conditions of the country, since in countries with high levels of development a lower level of risk than in countries with economies in transition. Operating risk is one of the few risks inherent in all entities, regardless of their type of activity and time of implementation, because with the constant improvement of production technologies or the introduction of new distribution channels, the sale of services, new types of operational risk arise. Accordingly, a risk neutralization mechanism for operating activities should be established, with a view to a clear sequence of risk management from its identification to the monitoring of the magnitude of the identified risk, which is the relevance of this article. Besides, the article describes its own formulation of the investigated risk and a broad classification of the types and causes of the risk of operating activities, the stages of managing this risk and a brief description of each, as at each stage it is necessary to clearly understand what it is necessary to do on it in order to identify correctly, to quantify and select the operational risk management method. The focus is on assessing the magnitude of the risk of operating activities, as a well-defined magnitude of the risk force will determine the level of its acceptability and the choice of methods of its neutralization, as well as mathematical calculations on the example of PJSC "Conveyer", on the basis of which the relevant conclusions are formulated.

Keywords: risk, operating activity, risk neutralization mechanism, operational risk, entity, operating leverage effect.

Постановка проблеми. Ризик від операційної діяльності постійно виникає у нових сферах операційної діяльності підприємств, отже, збільшується кількість його різновидів. Відповідно, тому більшість суб'єктів господарювання не знає, як їм правильно управляти ризиком, оцінювати та нейтралізувати його негативний вплив, саме це лежить в основі проблеми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності операційного ризику та методів управління ним свої наукові праці присвятили такі вітчизняні науковці, як В.В. Вітлінський, О.В. Коваленко, О.О. Коць, Т.А. Примаченко, І.М. Посохов, К.Д. Семенова, К.І. Тарасова, О.В. Хаджинова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте питання управління ризиком від операційної діяльності потребує подальших наукових досліджень, тому що з розвитком науки та технологій відбувається постійне впровадження нових технологій та відкриваються нові ринки збуту, які зумовлюють появу нових видів ризику від операційної діяльності, для боротьби з якими необхідно з'ясувати причину їх появи та ймовірність завдання збитків.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є систематизація шляхів управління ризиком від операційної діяльності в сучасних умовах діяльності вітчизняних виробничих підприємств, незважаючи на складний економіко-політичний клімат у державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах ринкової економіки господарську діяльність усіх суб'єктів господарювання супроводжує ризик, який підвищує їх рівень конкурентоспроможності та вимагає від менеджменту підприємств пошуку різноманітних шляхів боротьби з ним, які можуть стати як сильною, так і слабкою стороною його функціонування.

Для того щоби зрозуміти, як управляти тим чи іншим видом ризику, насамперед необхідно з'ясувати сутність категорії «ризик». Одним із найвідоміших визначень цього поняття є таке формулювання В.В. Вітлінського: «ризик – це економічна категорія, що відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин

об'єктивно наявних невизначеності і конфліктності, іманентних процесам, цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обмежені можливими загрозами і невикористаними можливостями» [1, с. 4].

Як бачимо з цього визначення, поняття «ризик» є складною економічною категорією, яка потребує вивчення його особливостей відповідно до сфери появи, оскільки він має індивідуальний характер впливу на діяльність підприємства, проте всі його види мають однаковий негативний вплив на його фінансову стабільність. Одним із найпоширеніших ризиків, який притаманний усім підприємствам, є ризик від операційної діяльності.

Для того щоби зрозуміти сутність операційного ризику, насамперед необхідно з'ясувати, що ж таке операційна діяльність підприємства, оскільки цей вид ризику стосується безпосередньо її. Отже, операційна діяльність – це основна діяльність, яка здійснюється задля створення будь-якої корисності, тобто це перетворення ресурсів (сировини та матеріалів) підприємства на готову продукцію чи послуги [2, с. 19].

Поняття «операційний ризик» має безліч різноманітних трактувань в економічній літературі, одним із яких є таке трактування І.М. Посохова: це ймовірність виникнення збитків у результаті недоліків чи помилок у внутрішніх процесах корпоративних структур, у діях співробітників та інших осіб, у роботі інформаційних систем або внаслідок зовнішнього впливу [3, с. 229].

Проте, на нашу думку, всі вони не дають можливості та не забезпечують необхідності керування ним, тому ми сформулювали своє визначення.

Ризик від операційної діяльності – це економічна категорія, яка характеризує ймовірність настання непередбачуваних обставин як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі впливу на суб'єкт господарювання, що супроводжуються негативним впливом на основну діяльність підприємства та потребують вчасного виявлення й реагування на них задля мінімізації негативного впливу.

На нашу думку, доцільно навести класифікацію ризиків від операційної діяльності та коротко охарактеризувати причини їх виникнення (рис. 1).

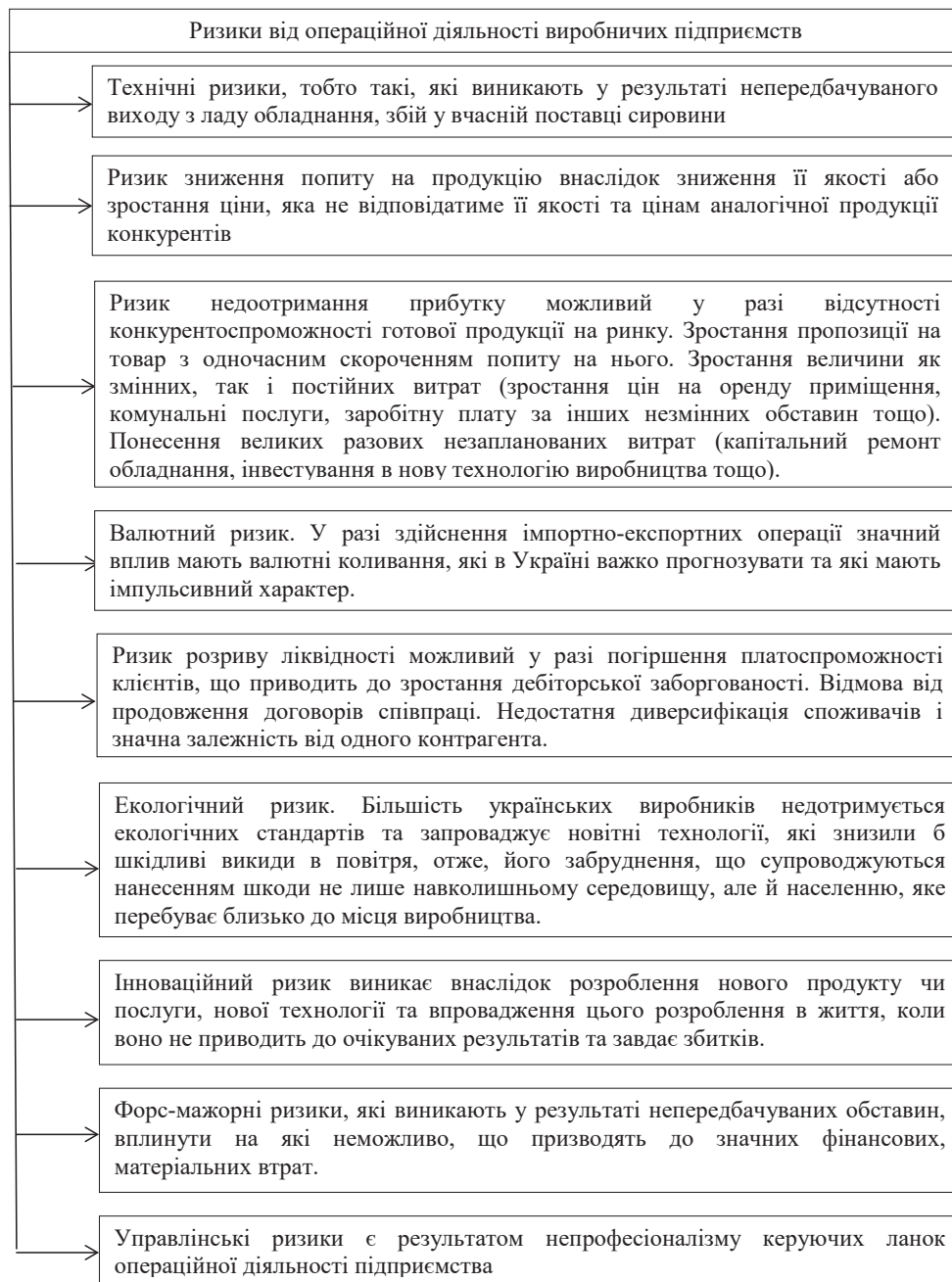

Рис. 1. Класифікація ризику від операційної діяльності виробничих підприємств

Джерело: сформовано авторами на основі аналізу джерел [4, с. 36; 5, с. 98–102]

У вищевказаній класифікації наведено коротку характеристику причин виникнення того чи іншого виду операційного ризику, як бачимо, їх більшість супроводжує підприємство протягом усього періоду існування, а викоринити їх неможливо, проте ними потрібно керувати та здійснювати низку управлінських рішень, щоб мінімізувати негативний вплив або вчасно відреагувати на нього й вжити заходів щодо його нейтралізації.

Для цього необхідно розробити механізм нейтралізації ризику від операційної діяльності для виробничих підприємств. Проте для початку слід з'ясувати, що ж таке механізм нейтралізації ризику. Механізм нейтралізації ризику – це сукупність методів та при-

йомів, які необхідно використовувати задля зниження негативного впливу ризику на діяльність суб'єкта господарювання.

Задля створення механізму нейтралізації ризику необхідно скласти чітку стратегію щодо управління ним у чіткій послідовності від його виявлення до вибору методу (прийому) керування ним [6, с. 11]. На рис. 2 наведено етапи управління ризиком від операційної діяльності.

Виявлення (ідентифікація) ризику є першим та одним із найважливіших етапів управління ризиком від операційної діяльності, адже вчасно виявлений ризик дає змогу в потрібний момент та якісно реагувати на його негативний вплив, оцінити його силу, а

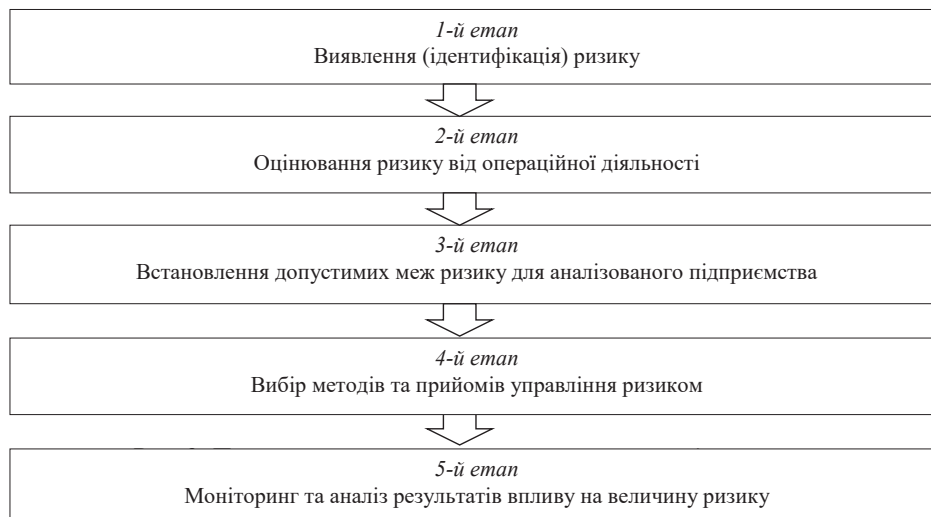

Рис. 2. Поетапний механізм управління ризиком від операційної діяльності

його ідентифікація дає змогу вибрати правильні методи та прийоми задля нейтралізації того чи іншого виду ризику від операційної діяльності.

Оцінювання ризику від операційної діяльності є найважливішим та найскладнішим етапом управління ним. Провести оцінювання цього ризику можна як кількісними, так і якісними методами розрахунку.

Якісні методи базуються на постійних спостереженнях та аналізуванні проявів ризику протягом усього періоду функціонування підприємства, пошуку певної закономірності й систематичності настання несприятливих подій, а також здійсненні певних висновків щодо вжиття превентивних заходів нейтралізації ризику від операційної діяльності.

Існують різноманітні кількісні методи оцінювання ризиків, один з яких розглянемо для оцінювання ймовірності недоотримання операційного прибутку, а саме економіко-статистичний метод. Сутність цього методу полягає у вивченні статистики втрат та прибутків на аналізованому підприємстві за попередні періоди (мінімум 3 періоди).

На основі масиву зібраних даних необхідно визначити величину й частоту отримання вигоди та понесення втрат, для чого використовуємо такі показники.

1) Середнє квадратичне відхилення, яке характеризує коливання фактичного значення результуючого показника від середнього значення очікуваного значення:

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n p_i \times (R_i - \bar{R})^2}, \quad (1)$$

де σ – середнє квадратичне відхилення; p_i – ймовірність i -го значення доходів, виражена десятковим дробом; R_i – фактичне значення результуючого показника з певного виду господарських операцій; \bar{R} – середнє (очікуване) значення результуючого показника з вибірки його фактичних даних; n – кількість спостережень.

Середнє (очікуване) значення показника розраховують за такою формулою:

$$\bar{R} = \sum_{i=1}^n (R_i \times p_i). \quad (2)$$

2) Коефіцієнт варіації показує, яким є рівень ризику від операційної діяльності на одиницю очікуваного показника [7, с. 224]:

$$CV = \frac{\sigma}{\bar{R}} \times 100\%, \quad (3)$$

де CV – коефіцієнт варіації, виражений у відсотках.

Наступним етапом є встановлення допустимих меж для підприємства, які є індивідуальними та прийнятними кожним суб'єктом господарювання порізно. Проте важливо встановити загальноприйнятну шкалу сили дії ризику від операційної діяльності для всіх виробничих підприємств і залишити право вибору вибирати рівень прийнятності ризику для кожного суб'єкта підприємництва за ним.

На основі коефіцієнта варіації рівень ризику перебуває в таких межах:

- $CV \leq 10\%$ – низький рівень ризику від операційної діяльності;
- $11\% \leq CV \leq 25\%$ – середній рівень ризику від операційної діяльності;
- $26 \leq CV \leq 50\%$ – високий рівень ризику від операційної діяльності;
- $CV \geq 51\%$ – дуже високий рівень ризику від операційної діяльності.

Проте, на нашу думку, економіко-статистичний метод не враховує особливості галузі, в якій функціонує підприємство, тому ми вирішили запропонувати метод оцінювання рівня ризику від операційної діяльності на основі розрахунку ефекту операційного важеля.

Для початку необхідно з'ясувати, що таке ефект операційного важеля. Ефект операційного важеля – це показник, який характеризує рівень ризику й показує те, на скільки відсотків зміниться (зросте, знизиться) операційний прибуток, якщо чистий дохід від реалізації продукції зміниться на 1%, де цей показник розраховується за формулою:

$$DOL = \frac{\Delta EBIT}{\Delta TR} = \frac{MP_0}{EBIT_0} = \frac{EBIT + FC}{EBIT} = 1 + \frac{FC}{EBIT}, \quad (4)$$

де DOL – ефект операційного важеля; $\Delta EBIT$ – зміна операційного прибутку, %; ΔTR – зміна доходу

від реалізації, %; MP_0 – маржинальний прибуток у попередньому періоді, ум. од.; $EBIT$ – прибуток від операційної діяльності, гр. од.; FC – постійні витрати, гр. од.

Швидкий приріст операційного прибутку порівняно із темпом зростання доходу від реалізації зумовлений тим, що у короткому періоді часі, відповідно до темпів приросту чистого доходу від реалізації, пропорційно зростає величина змінних витрат, тому зростання операційного прибутку є можливим лише за рахунок зменшення в доході від реалізації питомої ваги постійних витрат [8]:

$$\Delta EBIT = \frac{EBIT_1 - EBIT_0}{EBIT_0}; \quad (5)$$

$$\Delta TR = \frac{TR_1 - TR_0}{TR_0}; \quad (6)$$

$$EBIT = MP - FC; \quad (7)$$

$$EBIT_1 - EBIT_0 = (MP_1 - FC) - (MP_0 - FC) = MP_1 - MP_0 = \Delta Q \times (P - VC_{од}); \quad (8)$$

$$TR_1 - TR_0 = \Delta Q \times P; \quad (9)$$

$$DOL = \frac{\Delta Q \times (P - VC_{од})}{\Delta Q \times P} \times \frac{P \times Q_0}{Q_0 \times (P - VC_{од}) - FC} = \frac{\Delta Q \times (P - VC_{од})}{Q_0 \times (P - VC_{од}) - FC} = \frac{MP_0}{EBIT_0}; \quad (10)$$

де $EBIT_0$, $EBIT_1$ – прибуток від операційної діяльності у базовому та поточному періодах відповідно, гр. од.; TR_0 , TR_1 – дохід від реалізації у попередньому та поточному періодах відповідно, гр. од.; MP_1 – маржинальний прибуток у базовому періоді, ум. од.; ΔQ , Q – зміна обсягу реалізації та обсяг реалізації продукції (послуг) відповідно, шт.; P – ціна одиниці реалізації, гр. од./шт.; $VC_{од}$ – змінні витрати на одиницю продукції, гр. од./шт.

У формулі (4) наведено зведені формули розрахунку ефекту операційного леввериджу на основі виведених розрахунків у формулах (5)–(10).

Чим вище значення ефекту операційного леввериджу (важеля), тим більше ризик від операційної діяльності. Сила операційного леввериджу залежить від специфіки діяльності підприємства, адже чим більш ресурсозатратною є галузь, тим більше постійні витрати, отже, вище ризик від операційної діяльності.

Наведемо інтерпретацію цих методів оцінювання ризику від операційної діяльності на прикладі ПрАТ «Конвеєр», яке займається виробництвом підйомного та вантажно-розвантажувального устаткування (табл. 1).

На основі отриманих результатів у табл.1 можна дійти до висновку, що обидва результати показують дуже високий рівень ризику від операційної діяльності ПрАТ «Конвеєр» в аналізованому періоді, від'ємне значення ефекту операційного леввериджу в цьому разі свідчить про зростання витрат, оскільки за зростання чистого доходу від реалізації зменшується величина операційного прибутку. Відповідно, керівництву аналізованого підприємства необхідно мінімізувати величину цих витрат задля нейтралізації ризику недоотримання прибутку від операційної діяльності.

Четвертим етапом є вибір методів та прийомів управління ризиком від операційної діяльності. Цей етап полягає в тому, що менеджменту підприємства на основі отриманих результатів під час оцінювання ризику слід вирішити, є величина впливу цього ризику прийнятною для суб'єкта господарювання чи їм від нього необхідно відмовитися.

Прийнятність ризику означає, що підприємство готове з ним боротися та застосовувати всі можливі прийоми для його нейтралізації. Такими прийомами можуть бути страхування, створення резервів, диверсифікація та лімітування. Також менеджмент підприємства може прийняти рішення повністю взяти на себе ризик і понести незначні втрати від нього, а не витрачати багато часу та коштів для його нейтралізації. Відмовитися від ризику означає відмовитися від впровадження нововведень, які супроводжуються тим чи іншим видом ризику від операційної діяльності.

Останній етап полягає в тому, щоби постійно проводити моніторинг періодичності настання ризику та контроль за величиною завдання збитків підприємству задля швидкого та якісного (менш затратного та менш збиткового) реагування на аналогічний вид ризику від операційної діяльності за подальшої ймовірності його настання.

Висновки. Ризик від операційної діяльності є складним економічним поняттям, яке потребує постійного вивчення та вдосконалення методів його розрахунку. Встановлено широку класифікацію цього виду ризику та причин його виникнення. Розроблено вдосконалене визначення механізму управління ризиком від операційної діяльності, а також значну увагу приділено кількісному оцінюванню цього виду ризику, наведено два методи розрахунку, а саме економіко-статистичний метод та метод на основі розрахунку ефекту операційного леввериджу (важеля).

Таблиця 1

Вхідні дані та результати оцінювання ризику від операційної діяльності ПрАТ «Конвеєр» [9]

Назва показника	Значення
Дохід від реалізації продукції у 2017 році, тис. грн.	29 140
Дохід від реалізації продукції у 2018 році, тис. грн.	30 863
Операційний прибуток у 2016 році, тис. грн.	274
Операційний прибуток у 2017 році, тис. грн.	4 425
Операційний прибуток у 2018 році, тис. грн.	3 270
Середнє очікуване значення операційного прибутку, тис. грн.	2 656
Середнє квадратичне відхилення, тис. грн.	1 749,3
Коефіцієнт варіації, %	65,9
Ефект операційного леввериджу	-4,41

Проте тема потребує подальших наукових досліджень у межах вибору критерію оптимізації ризику від операційної діяльності підприємства.

Бібліографічний список:

1. Вітлінський В.В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності. *Фінанси України*. 2003. № 3. С. 3–7.
2. Коваленко О.В., Примаченко Т.А. Ефективна операційна діяльність як складник успіху сучасного промислового підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. № 5 (11). С. 18–21.
3. Посохов І.М. Операційні ризики: управління та основні напрями зниження. *Вісник економіки транспорту і промисловості. Економіка підприємства*. 2012. № 37. С. 229–233.
4. Семенова К.Д., Тарасова К.І. Ризики діяльності промислових підприємств: інтегральне оцінювання : монографія. Одеса : ФОП Гуляєва В.М., 2017. 234 с.
5. Коць О.О. Класифікація ризиків промислового підприємства. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. 2006. С. 96–103.
6. Хаджинова О.В. Ризик-менеджмент як складова системи управління фінансовою безпекою на підприємстві. *Reporter of the Priazovskyi state Technical University. Economic sciences*. 2019. № 37. С. 7–13.
7. Партин Г.О., Селюченко Н.Є. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Львів : видавництво Львівської політехніки, 2011. 348 с.
8. Єкімова К.В. Фінансовий менеджмент. Ефект операційного левєриджу (важеля). 2014. URL: <https://stud.com.ua> (дата звернення: 23.02.2020).
9. SMIDA. Річна фінансова звітність емітента ПрАТ «Конвеєр». URL: <https://smida.gov.ua> (дата звернення: 23.02.2020).

References:

1. Vitlinskyi V.V. (2003) Kontseptualni zasady ryzykolohii u finansovii diialnosti [Conceptual Principles of Risks in Financial Activities]. *Finances of Ukraine*, no. 3, pp. 3–7.
2. Kovalenko O.V., Prymachenko T.A. (2017) Efektyvna operatsiina diialnist yak skladnyk uspihu suchasnoho promyslovoho pidpriemstva. [Effective operational activities as a component of the success of a modern industrial enterprise]. *Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, no. 5 (11), pp. 18–21.
3. Posokhov I.M. (2012) Operacijni ryzyky: upravlinnja ta osnovni naprjamy znyzhennja [Operational risks: management and main directions of minimization]. *Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, no. 337, pp. 229–233.
4. Semenova K.D., Tarasova K.I. (2017) *Ryzyky diialnosti promyslovykh pidpriemstv: intehralne otsiniuvannia* [Risks of activity of industrial enterprises: Integral assessment]. Odessa : PE Hulialeva V.M. (in Ukrainian).
5. Kots O.O. (2006) *Klasyfikatsiia ryzykiv promyslovoho pidpriemstva* [Classification of risks of industrial enterprise]. *Polytechnic National University Institutional Repository*, pp. 96–103.
6. Khadzhyanova O.V. (2019) *Ryzyk-menedzhment yak skladova systemy upravlinnia finansovoiu bezpekoiu na pidpriemstvi* [Risk management as a component of the financial security management system in enterprise]. *Reporter of the Priazovskyi state Technical University. Economic sciences*, no. 37, pp. 7–13.
7. Partyn H.O. (2011) *Finansovyi menedzhment* [Management of Financial]. Lviv : Lviv Polytechnic Publishing House (in Ukrainian).
8. Yekimova K.V. (2014) *Finansovyi menedzhment* [The effect of operating leverage]. Available at: <https://stud.com.ua> (accessed: 23.02.2020).
9. SMIDA (2018) *Richna finansova zvitnist emitenta PrAT "Konveier"* [Annual financial statements of the Issuer of PJSC "Conveyer"]. Available at: <https://smida.gov.ua> (accessed: 23.02.2020).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.2.

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-23>

Перепелюкова О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу та економічного аналізу
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

Perepeliukova Olena

Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor,
department of International Business and Economic Analysis
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

METHODICAL SUPPORT OF ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE

У статті розглянуто основні методики, які найчастіше використовуються для оцінки розвитку регіонів. Метою статті є аналіз найбільш використовуваних методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів. Виокремлено основні недоліки та переваги наведених методик. Визначено, який методичний підхід слід використовувати в тому чи іншому разі, залежно від цілей методичного аналізу розвитку регіонів. Визначено, що в європейських країнах отримав поширення метод аналізу конкурентоспроможності регіонів, який включає аналіз ресурсного потенціалу і географічних особливостей регіону. Встановлено, що в сучасних методиках оцінки соціально-економічного розвитку регіонів використовується набір показників, які розраховані на базі офіційної статистичної інформації та законодавчої бази. Заслуговує на увагу методика оцінки соціально-економічного розвитку регіонів, яка заснована на розрахунку інтегральних показників по всій сукупності показників, а також в окремих групах (демографія, зайнятість, виробництво, медичне обслуговування та інші).

Ключові слова: методика, регіон, аналіз, показники, фактори, інформація, заходи.

В статье рассмотрены основные методики, которые чаще всего используются для оценки развития регионов. Целью статьи является анализ наиболее используемых методик оценки социально-экономического развития регионов. Выделены основные недостатки и преимущества приведенных методик. Определено, какой методический подход следует использовать в том или ином случае, в зависимости от целей методического анализа развития регионов. Определено, что в европейских странах получил распространение метод анализа конкурентоспособности регионов, который включает анализ ресурсного потенциала и географических особенностей региона. Установлено, что в современных методиках оценки социально-экономического развития регионов используется набор показателей, рассчитанных на базе официальной статистической информации и законодательной базы. Заслуживает внимания методика оценки социально-экономического развития регионов, основанная на расчете интегральных показателей по всей совокупности показателей, а также в отдельных группах (демография, занятость, производство, медицинское обслуживание и другие).

Ключевые слова: методика, регион, анализ, показатели, факторы, информация, мероприятия.

The article discusses the main methods that are most often used to assess the development of regions. The purpose of the article is to analyze the most used methods for assessing the socio-economic development of regions. The main disadvantages and advantages of the above methods are highlighted. It is determined which methodological approach should be used in a particular case, depending on the goals of the methodological analysis of regional development. It is determined that in European countries the method of analyzing the competitiveness of regions, which includes an analysis of the resource potential and geographical features of the region, has spread. In the USA, the method of statistical maps has gained popularity, which includes the calculation of four indices (economic efficiency index, business vitality index, growth potential index and tax index). It has been established that modern methods of assessing the socio-economic development of the regions use a set of indicators calculated on the basis of official statistical information and the legislative framework. One of the most common methods for assessing the socio-economic development of regions is the rating of the region. It has been established that the use of such a technique has many advantages, namely: according to it, one can identify the degree of economic development of regions, determine the direction of occurrence of imbalances in regional development, allows developing a strategy to overcome these imbalances on the basis of calculated data. However, this methodology has drawbacks, namely, the overall rating reflects only the arithmetic mean value of the ratings of all indicators without classification into financial, innovative, industrial, social and others. Noteworthy is the methodology for assessing the socio-economic development of regions, based on the calculation of integral indicators for the totality of indicators, as well as for individual groups (demography, employment, production, medical care and others). To build such a model, a taxonomic indicator of the level of development is used, which is a synthetic value that results in all indicators characterizing the socio-economic situation of the region. It was established that the main drawback of all the methods is the inconsistency of official information, which is in the public domain of information, which is necessary for calculation by methods. The limited information does not allow to fully determine the factors of influence on the socio-economic development of the regions.

Keywords: methodology, region, analysis, indicators, factors, information, events.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої країни реальним підґрунтям ефективного господарювання є забезпечення стабільного збалансованого розвитку регіонів шляхом упровадження ефективної регіональної політики. Налагодження ефективного, сталого соціально-економічного розвитку регіону займає ключове місце у системі нової регіональної політики. Для впровадження ефективних методів розвитку регіональної політики необхідним є визначення стану розвитку регіонів з урахуванням особливостей демографічного, виробничого, економічного, ресурсо-сировинного потенціалу. Тому від того, наскільки точно та раціонально буде проведена оцінка стану наявного потенціалу регіонів, залежить ефективність прийнятих управлінських рішень щодо його розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розроблення механізму оцінки ефективності реалізації регіональної економічної політики присвячені праці В.Б. Авер'янова, О.Ю. Амосова, Г.В. Атаманчука, В.М. Бабаєва, В.Д. Бакуменка, Ю.П. Сурміна та інших відомих учених. У роботах учених розглядаються питання державного регулювання соціально-економічної сфери розвитку регіонів. Увага приділяється питанням інвестиційного, фінансового розвитку регіонів та заходів державної підтримки цих процесів. У роботах цих учених акцентується увага на державному регулюванні процесів соціально-економічного розвитку. Важливу роль в обґрунтуванні та методології оцінки ефективності функціонування механізму оцінки процесів економічного розвитку регіонів відіграють праці таких видатних вітчизняних і зарубіжних теоретиків і практиків, як: Л. Антошкіна, С. Архієреєв, М. Бутко, В.Василенко, В. Геєць, О. Гранберг, З. Гбур, Б. Данилишин, С. Захарін, С. Тульчинська., Є. Захаров, Т. Клебанова, Т. Уманець, Л. Федулова, В. Швець, а також роботи П. Благу, Д. Вульфа, Я. Гаєка, У. Ізарда, М. Портера, Г. Хармана, З. Хельвіга та ін. У роботах цих

авторів більше уваги приділяється питанням нового регіоналізму, розглядаються процеси соціально-економічного розвитку з різних позицій, більше враховується вплив макроекономічних факторів. Соціально-економічний розвиток включає оцінку можливого просторового розвитку з урахуванням особливостей та специфіки регіонів. Оцінка стану соціально-економічного розвитку включає методичне забезпечення, яке поєднує європейську та американську методику. Проте у роботах учених не висвітлюються особливості застосування методик з урахуванням потреб аналізу, оскільки більш повну характеристику стану розвитку регіонів в сучасних умовах складно оцінити через брак відкритої статистичної інформації. Тому застосовувані методики використовують один і той самий набір доступних статистичних даних, що знижує рівень ефективності проведених досліджень.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні вибору методу оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України.

Основні результати дослідження. У сучасних умовах є багато методик для оцінки розвитку регіонів. Так, у США однією з найпоширеніших форм оцінки соціально-економічного стану та розвитку регіонів є щорічне розроблення так званих статистичних карт, що містять чотири загальноючих індекси: 1) індекс економічної ефективності; 2) індекс ділової життєздатності; 3) індекс потенціалу зростання; 4) податковий індекс [1]. У європейських країнах отримав поширення метод аналізу конкурентоспроможності регіонів. Згідно з ним оцінка рівня розвитку регіонів здійснюється на основі таких критеріїв, як: 1) доступ до ресурсів; 2) географічне розташування; 3) кваліфікація робочої сили; 4) розвиток регіональної фінансової системи; 5) політика місцевої адміністрації; 6) якість життя. Перевага американської методики в тому, що кількість розрахованих коефіцієнтів значно менша, ніж у європейській, що спрощує процедуру аналізу, але водночас

аналіз здійснюється за всіма напрямками соціально-економічного розвитку регіону.

Європейська методика складніша, але, на відміну від американської, вона містить аналіз ресурсного потенціалу і географічних особливостей регіону, без якого соціально-економічна характеристика регіону є неповною.

Проте використання такої методики для достовірності оцінки досить складне для України, оскільки офіційно використовується інформація з офіційних джерел, але така інформація не висвітлюється у статистичній інформації Держкомстату [2].

Оцінка соціально-економічного стану регіону повинна бути багатовимірною, тобто характеристика регіону повинна здійснюватися за певною множиною ознак (статистичних показників) шляхом їх агрегування. Саме тому актуальним є розроблення значної кількості методик аналізу соціально-економічного розвитку регіонів та їх використання з метою отримання достовірної та вичерпної інформації. Кожна з розроблених методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів повинна мати свої переваги та недоліки, але загальна сутність їх полягає в обробленні вихідної інформації, що надходить від спеціалістів у вигляді цифрової або табличної, а потім представлення вихідної інформації у вигляді окремих показників. Важливим аспектом інформаційного забезпечення під час оцінки стану та розвитку регіону є достовірність даних [3].

У сучасних методиках оцінки соціально-економічного розвитку регіонів використовується набір показників, розрахованих на базі офіційної статистичної інформації та законодавчої бази. Однією з найбільш розповсюджених методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів є рейтингова оцінка регіону [4], згідно з якою:

1) вибирається 6 найважливіших економічних показників: валовий регіональний продукт, інвестиції в основний капітал, рівень доходів на 1 особу, середня заробітна платня, рівень зареєстрованого безробіття; інновації;

2) визначається сума рейтингів регіонів за окремими показниками на основі відносних відхилень від найкращого за формулою:

$$R_j = \sum_{i=1}^{n_j} \frac{x_{max} - x_{ij}}{x_{max} - x_{min}} + \sum_{i=1}^{n_j} \frac{x_{ij} - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \quad (1)$$

де R_j – сума рейтингів конкретного регіону за кожним з показників;

j – номер регіону,

J – кількість регіонів;

x – номер показника;

x_{max} , x_{min} – максимальне та мінімальне значення показників;

i – номер показника,

n – загальна кількість показників,

n_1 – кількість показників-стимуляторів (наприклад, ВРП, рівень доходів на 1 особу);

n_2 – кількість показників-дестимуляторів (наприклад, рівень безробіття).

Перша частина формули використовується для оцінки показників, зростання яких має позитивний

вплив на соціально-економічний розвиток регіону (показник-стимулятор), друга частина – для оцінки показників, зростання яких має негативний вплив на соціально-економічний розвиток регіону (показник-дестимулятор);

3) обчислюється середнє арифметичне рейтингів регіону за кожним із показників R_c за формулою:

$$R_c = \frac{R_j}{n} \quad (2)$$

Із зменшенням показника відхилень від його максимального (для показників-стимуляторів) чи мінімального (для показників-дестимуляторів) значення рівень рейтингу регіону зменшується: чим нижчий цей коефіцієнт, тим вищим є рівень соціально-економічного розвитку регіону, тим самим підвищується його місце в загальному рейтингу регіонів [5].

Таким чином, за результатами розрахунків визначається місце кожного регіону в загальному рейтингу. Найкращим визначають регіон, для якого арифметичне рейтингів має найнижче значення;

4) будується бальне дерево рейтингової оцінки регіонів. Аналіз свідчить, що переваги такої методики очевидні: згідно з нею можна не тільки виявити більш чи менш економічно розвинені регіони, а й побачити напрями виникнення диспропорційності розвитку регіонів, що дозволяє розробити стратегію подолання цих диспропорцій на основі розрахованих даних.

Проте ця методика має суттєві недоліки: загальний рейтинг відображає тільки середньоарифметичне значення рейтингів усіх показників без класифікації на інноваційні, фінансові, соціальні, виробничі та інші.

Другою методикою оцінки соціально-економічного розвитку регіонів є методика розрахунку інтегральних показників за всією сукупністю показників, а також окремими групами: «демографія», «зайнятість», «виробництво», «медичне обслуговування» та ін. [4]. Для побудови такої моделі використовується таксонометричний показник рівня розвитку, що є синтетичною величиною, рівнодіючою всіх показників, які характеризують соціально-економічну ситуацію регіону.

Інтегральна оцінка соціально-економічного розвитку регіонів дає змогу узагальнити отриману інформацію у вигляді головних інтегральних показників, які дають змогу виділити ключові проблеми регіону, здійснити зіставлення з іншими регіонами та згідно з цим розробити стратегію розвитку регіонів. Перевагою зазначеної методики є те, що зміни значень інтегрального показника знаходяться у діапазоні від 0 до 1. Таким чином, отримані оцінки можуть бути основою для формування рейтингу сталості функціонування регіональних систем.

Третя методика оцінки соціально-економічного розвитку регіонів – методика аналізу ієрархій [6]. Вона дозволяє виділити найбільш значущі групи показників соціально-економічної ситуації загалом, а також всередині груп. Основні етапи використання цієї методики:

1) визначення для аналізу економіки регіонів факторів, що визначають проблему; суб'єктів, що зацікавлені в її вирішенні, та цілей суб'єктів;

2) розроблення форми анкетування та опитування компетентних експертів. Під час розроблення анкети спочатку ранжуються фактори за ступенем впливу на соціально-економічний розвиток регіону та вибираються найбільш впливові. Потім оцінюється перевага більш впливових факторів над менш впливовими (визначення ієрархій), визначаються проблеми регіону та учасники, що зацікавлені у вирішенні цих проблем;

3) розрахунок ступеня впливу суб'єктів на соціально-економічний розвиток регіону.

Перевагами цієї методики є те, що з великої кількості експертних даних вибираються найбільш вагомі для прийняття управлінських рішень. У наступній методиці комплексної оцінки пропонується оцінка кластерів регіонів за спільними ознаками:

1) валовий регіональний продукт на одиницю виробничої потужності регіону. Цей показник відображає узагальнений показник розвитку регіону порівняно з іншими регіонами;

2) коефіцієнт «соціальної справедливості» як різниця між номінальною та реальною заробітною платою працівників;

3) коефіцієнт використання трудових ресурсів. Регіон може мати досить великий потенціал трудових ресурсів, але не досить ефективно його використовувати, що знижуватиме його соціально-економічні показники. Тому цей показник дає змогу не тільки оцінити, а й удосконалити використання трудових ресурсів;

4) коефіцієнт технологічного потенціалу регіону. Згідно з цим показником можна визначити не тільки більш виробничо й технологічно розвинені регіони, а й порівняно з іншими країнами виявити недоліки в технології виробництва й усунути їх.

Проте така методика має багато недоліків, а саме складність інформаційного забезпечення оцінки рейтингів.

Аналізуючи наявні методики оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України, можна зробити висновок, що основний недолік всіх наведених методик – об'єднання вхідних та вихідних показників без урахування питомої ваги коефіцієнтів; не враховується проведення соціально-економічної політики влади регіону, яка суттєво змінює значення соціально-економічних показників; джерелами інформації для розрахунку показників є тільки офіційні (статистичні) дані без урахування «тіньового сектору» та реальних даних

Тому для більш ефективно оцінки розвитку регіонів країни необхідним є удосконалення перелічених методик. По-перше, інформаційна база забезпечення оцінки стану та розвитку регіонів повинна містити не тільки офіційні статистичні дані, а й реальні дані (з урахуванням тіньового сектору). По-друге, методики повинні враховувати вплив політичних та інституційних факторів на показники соціально-економічного стану. По-третє, необхідно використовувати узагальнюючі показники соціально-економічного розвитку регіонів, а також показники по групах для відображення повної та реальної картини розвитку регіонів. Тобто, узагальнюючі групи показників, необхідно більш детально розглядати за кожним складником,

це дасть змогу більш реально та ефективно оцінити позитивну чи негативну динаміку того чи іншого складника та в подальшому запроваджувати заходи щодо покращення цього показника [7].

Однією зі складових частин розвитку регіонів є оцінка інвестиційного потенціалу, оскільки інвестиції в регіоні позитивно впливають на всі сфери його розвитку – промисловість, трудовий потенціал, доходи населення, економічний і соціальний розвиток.

Для вибору об'єкта інвестування інвестор оцінює ефективність своїх вкладень на основі перспектив розвитку конкретної сфери. Вибір певних об'єктів для інвестування проводиться за критерієм максимізації ефективності за мінімальних витрат коштів та часу. В основі такого вибору лежить оцінка інвестиційної привабливості регіону або галузі, що характеризується системою різних ознак та можливостей, які зумовлюють потенційний платоспроможний попит на інвестиції в цьому регіоні.

Основним завданням оцінки інвестиційної привабливості регіону є визначення його соціально-економічного розвитку, встановлення залежності між інвестиційною привабливістю та збільшенням інвестицій і розроблення напрямів, які спрямовані на покращення інвестиційної привабливості [8].

До найбільш поширеного підходу, який визначає інвестиційну привабливість, віднесено підхід, який заснований на визначенні сукупності суспільно-політичних, природно-господарських і психологічних характеристик регіону. У цьому напрямі оцінка здійснюється на основі використання інтегрального показника надійності інвестиційного клімату, для чого формується певна сукупність часткових показників [9]. Інтегральний показник оцінки стану інвестиційного клімату розраховується як середньозважена величина значень часткових показників:

$$IK = \frac{K_1 + K_2 + L_2 + \dots + K_n \cdot L_n}{\sum_{i=1}^n L_i}, \quad (3)$$

де IK – інтегральний показник оцінки стану інвестиційного клімату;

K_1, K_2, \dots, K_n – часткові показники, а саме: фінансові, економічні, політичні;

L_1, L_2, \dots, L_n – ваги часткових показників.

Значення K знаходиться в інтервалі від 0 до 10. На основі розрахунку встановлюється залежність, чим вище значення інтегрального показника інвестиційного клімату, тим більш сприятливий клімат в регіоні. Проте цей підхід має свої недоліки, а саме розмитість оцінки складників показників і неоднозначності оцінюваних характеристик. Для інвестора основним недоліком у цьому підході є те, що відсутнє відображення різниці привабливості одного регіону від іншого, тим самим ускладнюється можливість оцінки факторів ризику.

Проте використання запропонованої методики оцінки соціально-економічного розвитку регіонів дає можливість отримати більш повну та достовірну інформацію відносно розвитку регіонів та покращення стану їхнього соціально-економічного розвитку. Також на основі цієї методики можливо виявити диспропорційність у регіональному розвитку та розробити оптимальну стратегію подолання негативних тенденцій.

Ще однією методикою оцінки інвестиційної привабливості може бути модель, що включає економічний і ризиковий складники [10]:

$$IP - EC * (1 - PC), \quad (4)$$

де IP – показник інвестиційної привабливості регіону, в частках одиниці;

EC – економічний складник, у частках одиниці;

PC – ризиковий складник, у частках одиниці.

Економічний складник являє собою відношення прибутку від інвестицій до вкладених коштів:

$$EC = \frac{D}{VP}, \quad (5)$$

де ВРП – валовий регіональний продукт,

Д – дефіцит бюджету, в частках одиниці (відношення дефіциту держбюджету до ВРП);

Т – середня ставка оподаткування;

I – обсяг інвестицій.

Ризиковий складник необхідний для оцінки рівня сукупного ризику, він розраховується за такою формулою:

$$PC = \frac{\sum_{i=1}^n P_i * j_i}{\sum_{i=1}^n j_i}, \quad (6)$$

де n – число показників;

pi – характеристика показника;

ji – вага показника.

На інвестиційну привабливість регіонів впливає низка чинників, таких як політичний, виробничий, ресурсно-сировинний, інфраструктурний, інноваційний, кадровий, соціальний, фінансовий, інвестиційний, споживчий, екологічний. Кожен з факторів включає набір показників, що визначають вплив на інвестиційну привабливість.

Регіони залежно від значення показника інвестиційної привабливості класифікуються таким чином:

IP > 0,4 – висока інвестиційна привабливість;

0,2 < IP < 0,4 – інвестиційна привабливість вище середнього;

0,1 < IP < 0,2 – середня інвестиційна привабливість;

0,05 < IP < 0,1 – інвестиційна привабливість нижче середнього;

IP < 0,05 – низька інвестиційна привабливість.

Вагомою перевагою цієї методики є можливість порівняння інвестиційної привабливості різних регіонів країни.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз вітчизняних методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів показав, що більшість використовуваних методик засновані на використанні важкодоступної інформації, складних розрахунків, є невідповідності трактування результатів за різними методиками, які суперечать одна одній. В аналізованих методиках відсутня уніфікована система оцінки інвестиційної привабливості, оскільки можливо оцінити або регіональний аспект, або галузевий, проте суміжно це зробити неможливо, що знижує об'єктивність прийняття інвестором рішення щодо інвестування коштів в той чи інший регіон або галузь.

Бібліографічний список:

1. Ларіна О.Г. Оцінка конкурентоспроможності регіонів в американській та європейській моделі розвитку // Економіка та управління національним господарством. 2011. № 2 (10) С. 54–59.

- Постанова Кабінету Міністрів України № 856 від 21.10.2015 року «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF> (дата звернення 23.12.2019).
- Смаглюкова Т.М. Методика комплексної оцінки інвестиційної привабливості регіонів з урахуванням їх галузевої спеціалізації. Проблеми сучасної економіки. 2007. № 3 (23). С. 113–124.
- Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: Надстрир'я, 2008. 248с.
- The Global Competitiveness Report 2018. World Economic Forum. Geneva. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018> (дата звернення 29.12.2019)
- Топчів О.Г. Безверхнюк Т.М., Тітенко З.В. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одеса. регіон. ін-т держ. упр. ОРІДУ НАДУ, 2005. 223с.
- Клебанова Т.С., Талашенко А.І., Гур'янова Л.С. Порівняльний аналіз рівня соціально-економічного розвитку регіонів України. Статистика України. 2005. №3. С. 57–60.
- Рейтинг країн світу за Індексом конкурентоспроможності економіки URL: <http://www.businessz.com.ua> (дата звернення 29.12.2019)
- Кизим Н.А., Узунов В.В. Програмно-целевой поход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны: монография. Харьков. ИД «ИНЖЭК», 2007. 204 с.
- Davis L., North D. Institutional Change and American Economic Growth. Cambridge. 1971. P. 6–9.

References:

- Larina O.G. (2011). Ocinka konkurentospromognosti regioniv v amerikanskiy ta evropeyskiy modeli rozvitku. [Assessment of competitiveness of regions in the American and European model of development]. Economy and management of national economy. No. 2 (10), pp. 54–59.
- Postanova kabinetu Ministri Ukraini № No. 856 of October 21, 2015 «Pro zatverdgeniya porydku ta Metaoiki provedeniya monitoring ta ocinki rezultativnosti realizacii dergavnoi regionalnoi politiki» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 856 of October 21, 2015 «On Approval of the Procedure and Methodology for Monitoring and Evaluation of the Effectiveness of the Implementation of the State Regional Policy»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF> (accessed 23.12.2019).
- Smaglyukova T.M. (2007). Metodika kompleksnoi ocinki investitsiynoi privablivosti regioniv z urahuvaniyam ih specializacii. [Methods of complex estimation of investment attractiveness of regions taking into account their branch specialization]. Problems of the modern economy. № 3 (23). P.113–124.
- Gerasymchuk Z.V., Kovalska L.L. (2008). Konkurentospromognist region; toeriya, metodologiya, practika. [Competitiveness of the region: theory, methodology, practice]. Lutsk: Canopy, 248 p.
- The Global Competitiveness Report 2018. World Economic Forum. Geneva. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018> (accessed 12.29.2019)
- Topchiev O.G. Bezverhnyuk T.M., Titenko Z.V. (2005). Regionalniy rozvitok Ukraini I stanovleniya dergavnoi regionalnoi politiki. [Regional development of Ukraine and formation of state regional policy]. Nat. Acad. state. ref. under the President of Ukraine, Odessa. region. institute of state. ref. Of the Order of Hope. 223 p.

7. Klebanova T.S, Talashchenko A.I, Guryanova L.S. (2005). Porivnyalniy analiz rivnya socialno-economichnogo rozvitku regioniv Ukraini. [Comparative analysis of the level of socio-economic development of Ukrainian regions]. Statistics of Ukraine. № 3 P. 57–60.
8. Rating of the countries of the world by the Index of competitiveness of economy URL: <http://www.businessz.com.ua> (accessed 29.12.2019)
9. Kizim N.A, Uzunov V.V. (2007). Programno chelevoi pidhod k gosudarstvennomu upravleniy socialnoy napygennosti v regionah strain. [A program-targeted approach to the state management of social tensions in the regions of the country]. Kharkiv. INZHEK ID. 204 p.
10. Davis L., North D. (1971). Institutional Change and American Economic Growth. Cambridge. P. 6–9.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 338.24

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-24>

Олешко А.А.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та публічного адміністрування
Київського національного університету технологій та дизайну

Красюк Я.О.

студентка
Київського національного університету технологій та дизайну

Борисова М.С.

студентка
Київського національного університету технологій та дизайну

Oleshko Anna

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Management and Public Administration Department
Kyiv National University of Technologies and Design
ORCID ID: 0000-0001-9328-7730

Krasuk Yaroslava

Student
of Kyiv National University of Technologies and Design
ORCID ID: 0000-0002-7741-3087

Borysova Maruna

Student
of Kyiv National University of Technologies and Design
ORCID ID: 0000-0002-0143-4834

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

CRISIS MANAGEMENT OF INVESTMENT PROCESSES IN THE NATIONAL ECONOMY

У статті досліджено теоретичні та практичні проблеми антикризового управління інвестиційними процесами в національній економіці в умовах посилення зовнішніх та внутрішніх загроз. Розроблено концептуальні підходи до антикризового управління інвестиційними процесами та механізм її імплементації у державну інвестиційну політику. Виявлено вплив зовнішньоекономічних, макроекономічних, інноваційних та фінансових чинників на розгортання інвестиційних криз. Дана оцінка організації антикризового регулювання інвестиційних процесів національної економіки та виявлені її недоліки. Розроблено організаційно-економічні підходи до реалізації інвестиційних програм на основі їх ітеративної взаємодії з довгостроковою стратегією соціально-економічного розвитку в умовах економічної кризи.

Ключові слова: антикризове управління, інвестиційні процеси, інвестиційна політика, інвестиційна криза, економічна криза.

В статье исследованы теоретические и практические проблемы антикризисного управления инвестиционными процессами в национальной экономике в условиях усиления внешних и внутренних угроз. Разработаны концептуальные подходы к антикризисному управлению инвестиционными процессами и механизм ее имплементации в государственную инвестиционную политику. Определено влияние внешнеэкономических, макроэкономических, инновационных и финансовых факторов на эскалацию

инвестиционных кризисов. Дана оценка организации антикризисного регулирования инвестиционных процессов национальной экономики и выявлены ее недостатки. Разработаны организационно-экономические подходы к реализации инвестиционных программ на основе их итеративного взаимодействия с долгосрочной стратегией социально-экономического развития в условиях экономического кризиса.

Ключевые слова: антикризисное управление, инвестиционные процессы, инвестиционная политика, инвестиционный кризис, экономический кризис.

The article researched theoretical and practical problems of crisis management of investment processes in the national economy in conditions of increased external and internal threats. Under the conditions of economic recession and political instability, the investment-driven development naturally slows down, capital investments are significantly decreased, and potential investors are having less and less trust in the state policy. However, currently there is the well-established trend towards imbalance of the security environment and increase of the influence of foreign investors' transnational and expansion policy aimed at sponsoring primary industries (agriculture, timber production, metallurgy). In conjunction with the critical decline in the innovation and investment activity, it increases the risks of further transformation of Ukraine into a mere supplier of raw materials for highly developed countries. Therefore the way out of this difficult situation is supposed to be in the investment-driven development based on the endogenously oriented economic growth. The main sources and reserves of the investment-driven development in the context of economic crisis include as follows: financial resources withdrawn to offshore companies, shadow resources, household savings, investment lending, government expenditures. The concept approaches of crisis management of investment processes and the mechanism of its implementation into state investment policy are developed. Influence of international, macroeconomic, innovation and financial factors on cyclical dynamics of the investment crisis are analyzed. Crisis regulation of the Ukraine's investment processes is evaluated, and its shortcoming is discovered. The organizational and economic approaches to the implementation of investment programs are developed based on their iterative interaction with a long-term strategy of socio-economic development in conditions of economic crisis. Key targets of crisis management of investment processes in the national economy there should be an adhering to an ideal balance of internal and external investments and establishing the high-tech economic structure.

Keywords: crisis management, investment processes, investment policy, investment crisis, economic crisis.

Постановка проблеми. Стабілізація національної економіки з її подальшим переходом до випереджаючої цифрової моделі суспільного розвитку безальтернативно ґрунтується на впровадженні новітніх високоукладних технологій, створенні прогресивної матеріально-технічної бази, залученні інтелектуальної робочої сили, що потребує значних інвестиційних вливань.

В умовах глобальної економічної нестабільності та на фоні поширення коронавірусної інфекції закономірно відбувається стискання інвестиційної активності вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання й обмеження можливостей державного інвестування.

У цьому контексті антикризове управління інвестиційними процесами належить до компетенції органів державного управління і передбачає запровадження імператив стимулюючого, преференційного і директивного характеру та створення сприятливого економіко-політичного середовища для суб'єктів інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам державного управління інвестиційною діяльністю та розробки заходів інвестиційної політики присвячені праці таких вітчизняних вчених як О. Амоша, Ю. Бажал, В. Бакуменко, О. Власюк, В. Геєць, В. Мартиненко, А. Пересада, В. Юрчишин. Теоретико-методологічні засади інвестиційної діяльності досліджені у працях таких зарубіжних вчених як Л. І. Абалкін, Г. Александер, Р. Гільфердінг, Л. Дж. Гітман, В. Л. Іноземцев, М. Кастельс, Дж. М. Кейнс, Я. Корнаї, К. Маркс, Д. Норт, А. Ріх, П. Самуельсон, А. Сміт, Дж. Стігліц, Й. Шумпетер.

У загальному розумінні державна інвестиційна політика визначається як:

- регулювання інвестиційної діяльності з метою реалізації цілей економічної, науково-технічної та соціальної політики;

- комплекс економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату, структурну перебудову, підвищення ефективності національної економіки; комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави щодо поширення та активізації інвестиційних процесів;

- цілеспрямована діяльність держави для мобілізації інвестиційних коштів на організацію відтворення матеріальних і духовних благ у суспільстві [1, с. 273].

В умовах обмеження можливостей до зовнішнього фінансування певної популярності набула концепція ендогенно орієнтованої моделі економічного зростання [2]. Відповідно до цієї концепції ендогенізація інвестиційного розвитку забезпечує:

перше – акцент на внутрішні процеси та внутрішню інтеграцію економіки і суспільства як засобом протидії зовнішньому тиску, формування і реалізації ефективної національної економічної, соціальної, і культурної політики, досягнення випереджаючого синергетичного ефекту (віддачі поточних і капітальних витрат) при 10–12-кратному стартовому відставанні від розвинених країн за рівнем ВВП та продуктивності праці [3, с. 42].

друге – фінансування тих галузей економіки, які є найбільш перспективними з погляду розвитку світових економічних процесів [4, с. 22] та зорієнтовані на вирішення довгострокових пріоритетів економічного розвитку;

третє – зростання інвестицій та їх ефективності (віддачі), оптимальне поєднання внутрішніх і зовніш-

ніх джерел інвестування із дотриманням порогових значень економічної безпеки держави. Основними джерелами і резервами ендогенізації інвестиційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки є: фінансові ресурси, що виводяться в офшори; тіньові ресурси; заощадження домогосподарств; інвестиційне кредитування; державні видатки [5, с. 54].

При цьому переважна більшість світової наукової спільноти вбачає, що активна участь держави в інвестиційних процесах має ґрунтуватись на кейнсіанському підході. Цей підхід передбачає стимулювання сукупного попиту шляхом реалізації політики зайнятості й зростання інвестицій за рахунок внутрішніх заощаджень [6].

Однак сучасні кризові процеси в національних господарствах супроводжуються глобальною нестабільністю нової якості та спричиняють руйнівні наслідки на інвестиційну сферу, що зумовлює необхідність дослідження проблематики антикризового управління інвестиційними процесами з урахуванням реалій сьогодення та глобальних дестабілізуючих чинників.

Метою статті є розробка нових підходів до антикризового управління інвестиційними процесами в національній економіці з урахуванням зовнішніх обмежень, спричинених глобальними дестабілізаторами.

Виклад основного матеріалу. Методологія антикризового управління національною економікою передбачає використання галузевого підходу до його впливу на кризові процеси та ситуації. Загалом антикризове управління національної економіки являє собою сукупність дій органів державного управління, спрямованих на упередження та захист соціально-економічної системи й окремих суб'єктів ринкових відносин від кризових ситуацій з метою стабілізації і адаптації соціально-економічної системи до умов, що змінюються. Антикризове регулюван-

ня національної економіки як функція антикризового управління здійснюється на всіх стадіях протікання кризи – від періоду зародження кризи до моменту виходу з неї, а також передбачає прогнозування криз та застосування превентивних заходів до моменту їх настання [7, с. 99–100].

Система антикризового управління інвестиційними процесами в національній економіці передбачає цілепокладання, ефективні суб'єктно-об'єктні зв'язки, дотримання загальних і специфічних принципів управління, оптимізацію функцій та ефективне використання широкого спектру методів та інструментів в межах чітко встановлених критеріїв ефективності (KPI) (рис. 1). При цьому загальним критерієм ефективності антикризового управління є ступінь використання потенційних можливостей безкризового функціонування або швидкого і з найменшими втратами виходу з кризи [8].

Залежно від реакції на кризу застосовується превентивне, активне та реактивне антикризове управління. Найефективнішим є превентивне антикризове управління, оскільки воно дає змогу запобігти настанню кризи за рахунок розробки та впровадження превентивних (упереджувальних) заходів, а у разі невідворотності настання кризи – вжити пом'якшувальних та упереджувальних заходів, заздалегідь розробити ефективну антикризову стратегію [8].

Глобальні дисбаланси, політична та економічна нестабільність природно призводять до стиснення інвестиційної активності. У таких умовах необхідним є швидке реагування органів державного управління інвестиційною діяльністю на зміни макроекономічної динаміки – існує об'єктивна необхідність розширення інструментів державного регулювання інвестиційної діяльності, які включали б не тільки регулювання грошової маси, банківського відсотка, валютного курсу, а й – стимулювання ефективного попиту. Держава прямими інвестиціями шляхом фінансування

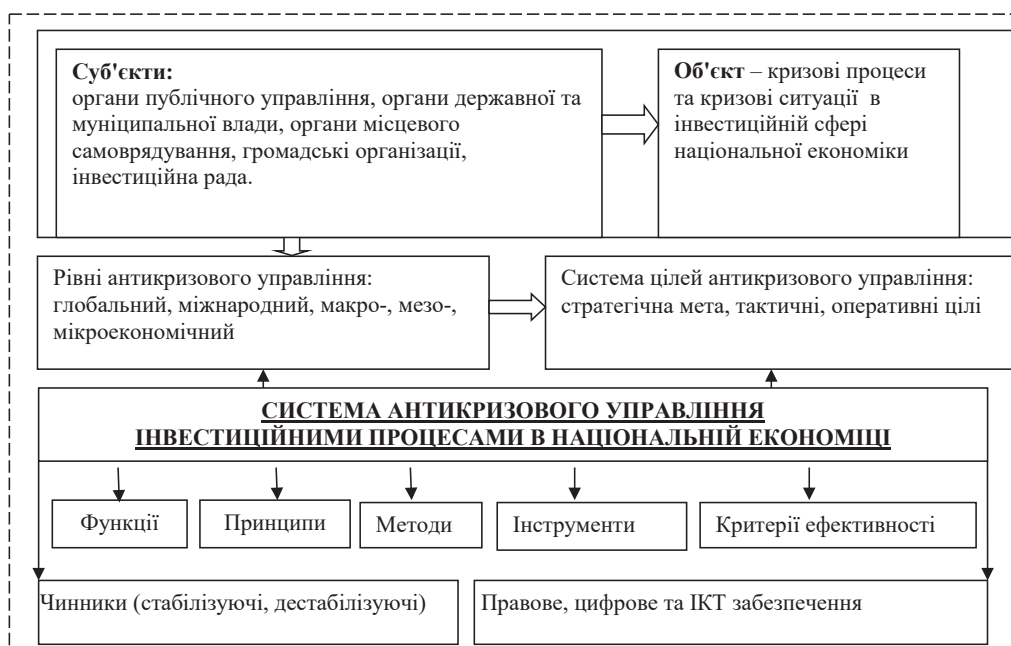

Рис. 1. Система антикризового управління інвестиційними процесами

державних проектів і програм має підтримувати розвиток економічно ефективних та соціально значущих галузей національного господарства та науково-технічний сектор.

Базисом інвестиційної політики має стати державна інвестиційна стратегія як правовий документ, що забезпечує впорядкованість, комплексність, системність та поступовість впровадження регулюючих інструментів у період економіко-політичної нестабільності та у період стабілізації економіки. Стратегія має включати чіткий план заходів державного регулювання в усіх сферах національного господарства із визначенням термінів впровадження, виконавців.

Державна інвестиційна стратегія в умовах економічної кризи має включати низку концептуальних положень, що забезпечуватимуть фінансову життєдіяльність держави. Це стосується як політики залучення іноземних інвестицій, так і процесів активізації внутрішнього інвестування.

Залучення прямих іноземних інвестицій можливе за умови створення законодавчого поля, у якому мають бути закріплені норми, що вирішують, по-перше, проблему експансії іноземного капіталу в стратегічно важливі об'єкти, установи фінансової й страхової діяльності, по-друге – проблему захисту прав інвесторів, по-третє – проблему створення оптимально ефективної системи оподаткування, яка б стимулювала нарощування інвестицій у високотехнологічні сектори економіки, інноваційні проекти та забезпечувала б процеси деофшоризації.

Заходи з активізації ендогенних чинників інвестиційної діяльності мають базуватись на задіянні таких внутрішніх резервів: заощадження домогосподарств; кредитні ресурси банківської системи; капітали резидентів, що виводяться в офшорні зони; кошти, що знаходяться у тіньовому обігу; фінансові потоки, що знаходяться у сфері спекулятивних фінансових і валютних операцій; державні запозичення; раціоналізація галузевої, регіональної і технологічної структури інвестицій, що спричинить синергетичний ефект на зростання сукупних інвестицій.

Перспективним є інвестування у створення на території України інноваційних та виробничих кластерів, що передбачає концентрацію зусиль держави, взаємопов'язаних виробників та науково-дослідних і конструкторських установ і реалізацію потенційних можливостей трансферу технологічних розробок у виробництво. У цьому зв'язку пріоритетним напрямом є інвестування проектів створення індустріальних парків, що передбачає впровадження таких засобів їх державної підтримки: співфінансування інвестиційних проектів (зобов'язання держави з фінансування проекту через різні способи фінансової підтримки); опосередковане зменшення витрат інвесторів, зокрема обслуговування парку (забезпечення підготовки, проживання та доставка необхідних кваліфікованих кадрів, охорона промислових об'єктів, пільговий доступ до транспортної інфраструктури тощо); надання податкових пільг (зниження податкових ставок, податкові канікули, перш за все з податків на прибуток і на майно, у тому числі на нерухомість, інвестиційний податковий кредит, податкова знижка, прискорений метод податкової

амортизації, амортизаційна премія, звільнення від сплати ПДВ для обладнання, яке не виробляється в країні).

Виробничі та інноваційні кластери, технопарки, технополіси, індустріальні парки, мають стати головними акумулюючими центрами інвестицій та інновацій. Їх діяльність будується на основі принципів, від реалізації яких вииграють і наука, і бізнес, і держава.

Висновки. Антикризове управління інвестиційними процесами в національній економіці – це управління, що забезпечує недопущення розгортання інвестиційної кризи, яка зазвичай є складовою макроекономічної. Антикризове управління покликане сприяти запобіганню настанню кризи – якщо криза відворотна та виявляти чинники, передбачати, прогнозувати кризу – якщо криза невідворотна; забезпечувати пом'якшення перебігу кризи, нівелювання загроз і ризиків, ліквідацію негативних наслідків кризи; антикризове планування та формування інвестиційної антикризової стратегії; контроль за своєчасністю та ефективністю антикризових заходів та внесення коректив у антикризову політику з урахуванням досягнутих результатів та зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища.

Сучасні процеси глобальної політичної та економічної нестабільності, спричинені пандемією коронавірусної інфекції, визначають необхідність упереджувальних антикризових заходів в національній економіці.

Бібліографічний список:

1. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
2. Геєць В. М., Скрипченко М. І. Від екзогенно залежної до ендогенно орієнтованої стратегії розвитку економіки. *Економіка і прогнозування*. 2003. № 1. С. 34–46.
3. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. К. : Знання України, 2011. 299 с.
4. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. К., 2008. 48 с.
5. Олешко А. А. Ендогенізація інвестиційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 52–58.
6. Кейнс Д. М. *Общая теория занятости, процента и денег*. М.: Эксмо. 2008. 960 с.
7. Олешко А. А. Антикризове регулювання національної економіки: теорія і практика: [монографія]. Національний університет ДПС України. Ірпінь: Ви-во НУДПСУ, 2012. 350 с.
8. Олешко А. А. Механізм антикризового управління фінансовими корпораціями. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/12.pdf (дата звернення 07.02.2020).

References:

1. *Encyklopedychnyj slovnyk z derzhavnogho upravlinnja* (2010). [Encyclopedic Dictionary of Public Administration], Kyiv: NADU (in Ukrainian).
2. Ghejecz V. M., Skrypchenko M. I. (2003). Vid ekzogenno zaleznoji do endogenno orijentovanoji strategiji rozvytku ekonomiky [From exogenously dependent to endogenously oriented economic development strategy]. *Ekonomika i proghnozuvannja*, vol. 1, pp. 34–46.

3. Varnalij Z. S., Burkaljceva D. D., Sajenko O. S. (2011). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priorityety zmicnennja* [Ukraine's economic security: challenges and priorities for strengthening]. Kyiv: Znannja Ukrainy (in Ukrainian).
4. Vlasjuk O. S. (2008). *Teorija i praktyka ekonomichnoji bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku* [The theory and practice of economic security in the system of economics]. Kyiv (in Ukrainian).
5. Oleshko A. A. (2017). Endoghenizacija investycijnogho rozvytku v konteksti zabezpechennja ekonomichnoji bezpeky Ukrainy [Endogenization of investment development in the context of Ukraine's economic security]. *Aktualjni problemy ekonomiky*. vol. 2, pp. 52–58.
6. Kejns D.M. (2008). *Obshhaja teoryja zanjatosty, procenta y denegh* [General theory of employment, interest and money]. Moscow: Eksmo (in Russian).
7. Oleshko A. A. (2012). *Antykryzove rehuljuvannja nacionalnoji ekonomiky: teorija i praktyka* [Anti-crisis regulation of the national economy: theory and practice]. Irpin: NUD-PSU (in Ukrainian).
8. Oleshko A. A. (2018). *Mekhanizm antykryzovogho upravlinnja finansovymy korporacijamy* [The mechanism of crisis management of financial corporations]. *Efektivna ekonomika*, vol. 2. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/12.pdf (accessed 07.02.2020).

Посаднєва О.М.

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Херсонського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8721-5124>

Posadnieva Oksana

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Kherson National Technical University

ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ: ПРОБЛЕМАТИКА СПРИЙНЯТТЯ

SMALL BUSINESS TAXATION: THE PROBLEM OF ACCEPTANCE

У статті розглянуто проблематику існування альтернативних систем оподаткування для малого бізнесу в Україні з позиції їх сприйняття платниками податків. У дослідженні наголошується, що ставлення до податків формується на основі економічної освіченості населення. Нині через масові ухилення великого бізнесу провладні економісти і міжнародні кредитори наголошують на необхідності зміни спрощеної системи оподаткування або на її повному скасуванні, що негативно сприймається платниками податків. Платники податків здебільшого вважають, що податки на підприємництво є завищеними і їх потрібно зменшувати. Ці абсолютно протилежні думки приводять до необхідності віднаходження компромісного рішення щодо оподаткування малого бізнесу. У статті наголошується, що скасування спрощеної системи оподаткування є не на часі, оскільки малий бізнес створює робочі місця, а це зменшує напругу у суспільстві. Спрощення адміністративних технологій для малого бізнесу вимагає загальної системи оподаткування, після чого ці дві системи можна буде консолідувати.

Ключові слова: платники податків, суб'єкти господарювання, спрощена система, єдиний податок, малий бізнес, ставлення до податків.

В статті розглянуто проблематику існування альтернативних систем оподаткування для малого бізнесу в Україні з позиції їх сприйняття платниками податків. У дослідженні наголошується, що ставлення до податків формується на основі економічної освіченості населення. Нині через масові ухилення великого бізнесу провладні економісти і міжнародні кредитори наголошують на необхідності зміни спрощеної системи оподаткування або на її повному скасуванні, що негативно сприймається платниками податків. Платники податків здебільшого вважають, що податки на підприємництво є завищеними і їх потрібно зменшувати. Ці абсолютно протилежні думки приводять до необхідності віднаходження компромісного рішення щодо оподаткування малого бізнесу. У статті наголошується, що скасування спрощеної системи оподаткування є не на часі, оскільки малий бізнес створює робочі місця, а це зменшує напругу у суспільстві. Спрощення адміністративних технологій для малого бізнесу вимагає загальної системи оподаткування, після чого ці дві системи можна буде консолідувати.

Ключевые слова: налогоплательщики, субъекты хозяйствования, упрощенная система, единый налог, малый бизнес, отношение к налогам.

The article deals with the taxation of small business in Ukraine from the point of view of its perception by taxpayers. The study emphasizes that the attitude to taxes is formed on the basis of economic education of the population. The chaotic formation of market economy in the 1990s led to the absence of economic and tax incentives for the emergence and development of small businesses. The adoption of a regulatory act on simplified taxation of small businesses made it possible to develop the activities of these taxpayers. On the other hand, big businesses, through an alternative tax system, began to avoid taxes and reduce their tax burden. Nowadays, because of large-scale evasion of big business, pro-government economists and international lenders are stressing the need to change the simplified tax system or to eliminate it altogether. Taxpayers negatively perceive this position. Changes in the rules of the simplified taxation system are ongoing. For the most part, these changes are in the direction of increasing rates and reducing marginal sales volumes. Taxpayers, for the most part, think that business taxes are too high and

should be reduced. An increasing percentage of the population wants to do small business in Ukraine. Therefore, the issue of small business taxation is affecting a growing population. Polls conducted among Ukrainian citizens on taxation of business showed the willingness of respondents to increase taxes on big business and reduce them on small business. At that time, the government was trying to reform small business taxation. These completely opposite views lead to the need to find a compromise solution for small business taxation. The article emphasizes that the abolition of the simplified taxation system is not timely, since small business creates jobs, which reduces the tension in society. The simplification of administrative technology for small businesses is likely to require a common system of taxation, after which the two systems can be consolidated. Such actions will lead to the reduction of big business evasion and the possibility of further development of small business.

Keywords: *taxpayers, business entities, simplified system, single tax, small business, relation to taxes.*

Постановка проблеми. Система оподаткування загалом і її варіативність зокрема є доволі складними для сприйняття платників податків явищами. Відлуння соціалістичного (комуністичного) минулого впливає на податкове мислення громадян і дотепер. Відсутність на протязі тривалого часу поняття приватної власності, навичок ведення бізнесу, елементарних знань щодо функціонування бюджетної системи призвела до дуже негативного ставлення громадян щодо необхідності самостійного обчислення і сплати податків. Будь-які ставки податків сприймалися і сприймаються як високі. Окрім того, не додавала впевненості у необхідності їх сплати хаотична податкова політика. Велика кількість податків, їх непорядкованість, постійна зміна форм податкової звітності, перевищення повноважень контролюючими органами призводили до небажання суб'єктів господарювання створювати та розвивати малий бізнес, а вже наявний – виводити з «тіні». Тобто податки з малого бізнесу не виконували ні регулюючої (стимулюючої) функції, ні фіскальної. З огляду на це 03.07.1998 був прийнятий Указ Президента України № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності малого підприємництва», який мав на меті спростити адміністрування та сплату податків для суб'єктів підприємництва і стимулювати розвиток малого і середнього бізнесу [7]. Прийняття цього нормативного акта дійсно досягло своєї мети – податкові надходження від господарюючих суб'єктів збільшилися одразу в кілька разів, стимулюючи водночас стрімке зростання малого підприємництва. Однак із часом така альтернативна система оподаткування стала використовуватися для мінімізації податкових зобов'язань великого бізнесу і частково перетворилася на «офшор» усередині держави для несутлінних представників бізнес-еліт. З огляду на це, уряд починаючи з 2010 року (з моменту прийняття Податкового кодексу України) і дотепер постійно намагається зробити більш «жорсткими» умови оподаткування для платників податків на спрощеній системі оподаткування або взагалі її скасувати, що призводить до соціального невдоволення цих категорій платників податків. У 2010 році такі невдоволення навіть вилилися у «Податковий майдан».

Останнім часом не тільки уряд, який керується фіскальними мотивами, але й фахівці МВФ та інших потенційних кредиторів рекомендують якщо не скасувати спрощену систему оподаткування, то значно збільшити податкове навантаження на неї, оскільки саме існування цієї системи, на їхню думку, сприяє нечесній конкуренції.

З іншого боку, платники єдиного податку не готові сплачувати податки за загальною системою оподаткування не тільки через зростання податкового навантаження, але й через ускладнення розрахунків та звітності. Багато суб'єктів малого бізнесу у нашій країні не мають достатнього рівня професійних (фінансових та бухгалтерських) знань для ведення податкової документації, а їхні доходи не дають змоги найняти сторонню особу для надання таким платникам професійних послуг із нарахування податків. Окрім цього, зміна звичного податкового режиму також важко сприймається суб'єктами господарювання із психологічного погляду, оскільки нові «правила гри» завжди привносять сум'яття і деякий страх втратити зайві кошти.

У всіх цих протиріччях досить важко знайти оптимальний компроміс для задоволення інтересів усіх зацікавлених сторін: отримати фіскальну вигоду і виведення великого капіталу з «тіні» з одночасним задоволенням фінансових та ментальних потреб платників податків, які дійсно зацікавлені у розвитку свого невеликого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики оподаткування малого бізнесу присвячено багато робіт молодих і провідних вітчизняних учених, таких як: В. Андрущенко, Ю. Аністратенко, О. Бетлій, В. Дмитрів, Ю. Іванов, Л. Касьяненко, І. Колупаєва, А. Крисоватий, В. Левін та інші.

Однак здебільшого ці роботи присвячені теоретико-методологічним питанням справляння єдиного податку або фіскальним і регулюючим важелям оподаткування малого бізнесу. З позиції фіскальної соціології, а саме дослідження ставлення платників податків до адміністративних та фіскальних технологій альтернативних систем оподаткування, оподаткування малого бізнесу у наукових дослідженнях майже не розглядаються.

Метою статті є висвітлення ставлення платників податків до можливості ведення власного бізнесу у сучасних податкових реаліях та суб'єктивного сприйняття нових організаційних і адміністративних технологій оподаткування малого бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність реформування або скасування спрощеної системи оподаткування є одним із найдискусійніших питань суспільної думки протягом уже тривалого часу. Еволюція змін податкових норм щодо ставок єдиного податку і граничних обсягів реалізації для можливості використання спрощеної системи оподаткування є тому свідченням (табл. 1).

Еволюція змін умов застосування та сплати єдиного податку в Україні*

Умови оподаткування	Поділ на групи платників податків			
1999 рік				
Групи	Фізичні особи		Юридичні особи	
Ставка податку	20–200 грн / місяць		6% виручки + ПДВ або 10% виручки	
Граничний розмір оподаткованого доходу, тис. грн	500		1000	
Застосування РРО	–		–	
2012 рік				
Групи	I група (фіз. особи)	II група (фіз. особи)	III група (фіз. особи)	IV група (юр. особи)
Ставка податку	1–10% min з/п	1–20% min з/п	3% виручки + ПДВ або 5% виручки	
Граничний розмір оподаткованого доходу, тис. грн	150	1000	3000	5000
Застосування РРО	–	–	–	+
2015 рік				
Групи	I група (фіз. особи)	II група (фіз. особи)	III група (фіз. і юр. Особи)	
Ставка податку	1–10% min з/п	1–20% min з/п	2% виручки + ПДВ або 4% виручки	
Граничний розмір оподаткованого доходу, тис. грн	300	1500	20000	
Застосування РРО	–	не застосовують за умови продажу товарів на ринках	+ (не застосовують тільки фіз. особи за умови продажу товарів на ринках)	
2020 рік				
Групи	I група (фіз. особи)	II група (фіз. особи)	III група (фіз. і юр. Особи)	IV група (с/г виробники)
Ставка податку	1–10% прож. min	1–20% min з/п	3% виручки + ПДВ або 5% виручки	ставки залежать від категорії земель
Граничний розмір оподаткованого доходу, тис. грн	300	1500	5000	не обмежений
Застосування РРО	–	застосовується, якщо дохід > 1 млн грн		

*Примітка: складено за даними джерел [3; 4; 7]

Як видно з таблиці, норми оподаткування суб'єктів малого бізнесу в Україні постійно змінюються. Вони пройшли еволюцію від зовсім лояльних для фізичних осіб у 1999 році до більш жорстких, що діють у 2020 році. Жорсткіші норми були прийняті у 2015 році, завдяки яким починаючи з 2016 року був значно зменшений граничний обсяг реалізації для III групи платників (з 20 млн грн до 5 млн грн) і збільшені ставки податку. Однак на тлі воєнного конфлікту на Сході країни та важкої економічної ситуації у державі загалом такі зміни відбулися без соціальних заворушень (на відміну від 2010 року).

Зменшення граничного обсягу реалізації було підтримано більшістю провладних економістів. Основним аргументом стало те, що представники великого бізнесу за допомогою спрощеної системи оподаткування легально мінімізують свої податкові

зобов'язання, поділивши бізнес на менші частини й оформивши його на сторонніх осіб. З цього приводу у монографії В. Андрущенка, Т. Тучак «Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція)» приводиться думка американського олігарха Джона Моргана: «Платники податків вправі користуватися дозволеними законодавством «податковими лазівками» (tax loopholes), допоки вони існують. Адже вина за надану можливість легалізованого применшення податків лежить на авторах відповідних законів, а не на платниках. Зрештою, останні не вправі вносити платежі, не передбачені законом, а податкова служба – їх адмініструвати. Вихід із ситуації – змінити закон у потрібному напрямі» [1, с. 209]. З нею важко не погодитися.

Вітчизняні можновладці намагаються «змінити закон у потрібному напрямі», запроваджуючи більші

ставки і зменшуючи граничні обсяги реалізації, з подальшими намірами повного скасування спрощеної системи оподаткування як такої, що «руйнує українське бізнес-середовище» (економіст І. Міклош) [2].

З іншого боку, не виконуючи фіскальної функції у повному обсязі, нині спрощена система оподаткування вирішує іншу проблему – проблему зайнятості. Як зауважує експерт В. Дубровський, який вивчає досвід країн, що здійснюють виплати по безробіттю, такі країни «зазвичай роблять усе можливе, аби підтримати навіть просте виживання малого бізнесу, оскільки він запобігає безробіттю» [2]. З фіскального погляду застосування єдиного податку також є виправданим для низькодохідних підприємств, оскільки вони у будь-якому разі приносять стабільні, хоч і незначні, доходи до місцевих бюджетів і допомагають на рівні держави заощадити на виплатах по безробіттю.

Опитування, яке було проведено групою «Рейтинг» у жовтні 2019 року, також підтверджує таку думку. Незважаючи на більш жорсткі норми оподаткування, питома вага фізичних осіб, що займаються підприємництвом, у динаміці зростає (рис. 1).

З рис. 1 видно, що у динаміці зростає питома вага тих, хто вже займається підприємництвом, так і тих, хто хотів би займатися власною справою. Причому починає зростати частка таких фізичних осіб після 2015 року, незважаючи на зростання ставок податків і обмеження щодо обсягів реалізації товарів (робіт, послуг).

Для відстеження реальних обсягів реалізації товарів (робіт, послуг) уряд уже давно намагається ввести обов'язкову норму щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій (далі – РРО) для всіх видів підприємницької діяльності (табл. 1). Такі наміри традиційно зустрічають супротив у суб'єктів малого та середнього бізнесу (рис. 2).

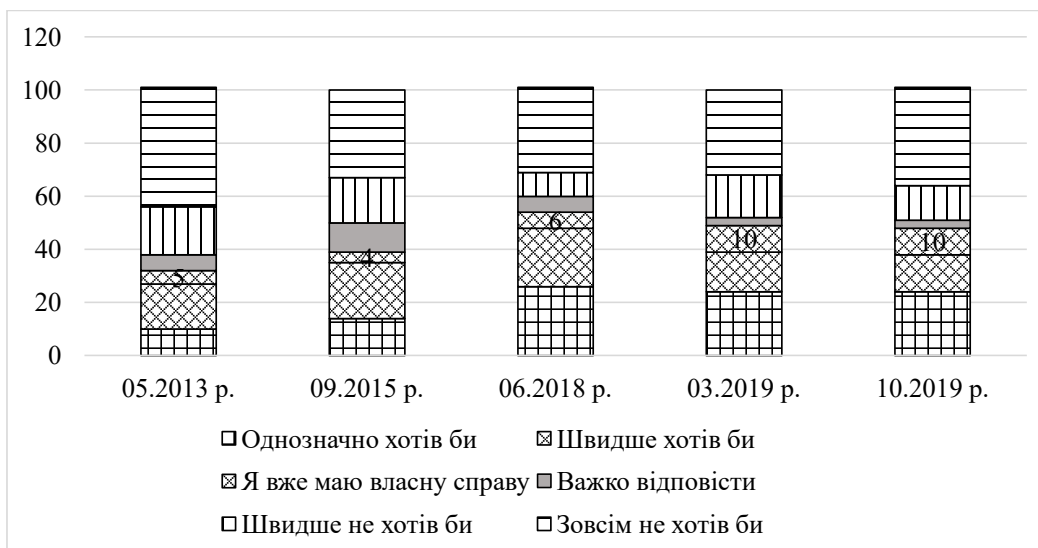

Рис. 1. Результат соціологічного опитування щодо бажання зайнятися власною справою, підприємництвом*
*Примітка: складено за даними джерела [5, с. 6]

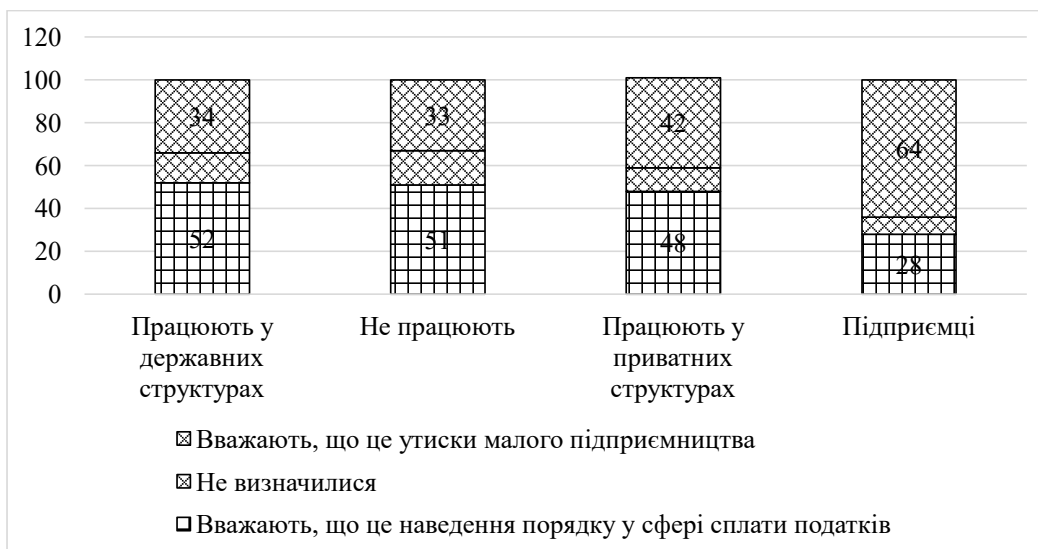

Рис. 2. Ставлення різних категорій населення до розширення сфери застосування РРО*
*Примітка: складено за даними джерела [5, с. 13]

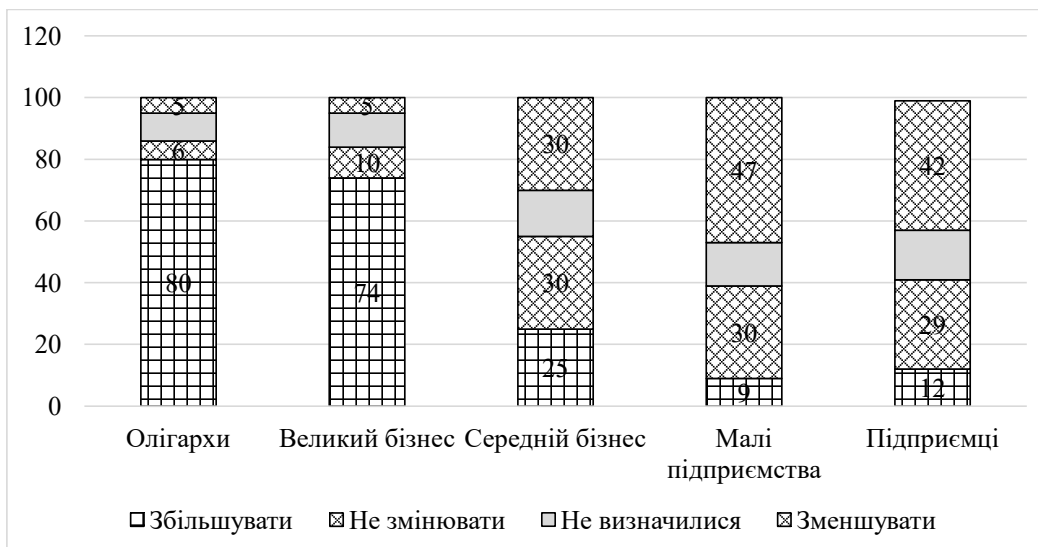

Рис. 3. Ставлення населення України до доцільності змін в оподаткуванні різних категорій бізнесу*

*Примітка: складено за даними джерела [5, с. 20]

З рис. 2 чітко видно суб'єктивізм ставлення платників податків до змін у порядку визначення доходів від ведення бізнесу. Суб'єкти, які не мають власної справи (працюють у державних, приватних структурах або взагалі не працюють) вважають, що всі доходи бізнесу мають бути задокументовані і проконтрольовані за допомогою РРО. Водночас категорія осіб, якої безпосередньо стосується запровадження РРО, вважає це утильками малого підприємництва (64% опитаних). Щодо такого ставлення з боку підприємців є дві причини – вартість РРО (від 1000 грн і більше) та вартість його обслуговування, а також небажання фіксувати всі свої доходи. Згідно з нормами вітчизняного податкового законодавства, якщо у платника податків відбулося перевищення «ліміту» доходів залежно від групи платників єдиного податку, суб'єкту господарювання доведеться сплатити податок за завищеною ставкою і перейти в іншу групу платників, у якій ставки також є вищими. Тому егоїстичне бажання зберегти свої доходи приводить до негативного ставлення до посилення контролю над такими доходами з боку податкових органів.

Ставлення до оподаткування різних категорій бізнесу в опитаних фізичних осіб є досить традиційним для країн пострадянського простору (рис. 3).

Більшість опитаних респондентів вважають, що рівень оподаткування для олігархів та великого бізнесу має бути збільшений. Така думка заснована на тому, що у створенні значної кількості великих капіталів у нашій державі використовувалися незаконні шляхи збагачення. Громадяни здебільшого не усвідомлюють, що зростання податків для юридичних осіб за прогресивною шкалою приведе до подрібнення бізнесу, як це зараз і відбувається за допомогою спрощеної системи оподаткування. Окрім того, будуть порушені такі принципи оподаткування, як «недискримінації» та «нейтральності», і скасовані стимули для легального розвитку бізнесу і його розширення.

З іншого боку, більшість респондентів вважає, що податки на малі підприємства та підприємців мають бути зменшені (47% і 42% відповідно). Знову ж таки,

це суб'єктивна позиція фізичних осіб, які завжди сприймають будь-яку систему оподаткування доходів низькодохідних суб'єктів господарювання як завищену. Третина опитаних респондентів вважають, що рівень оподаткування для малих підприємств та підприємців має залишатися незмінним, що, як зазначалося вище, йде врозрід із думкою провладних економістів та іноземних кредиторів.

Якщо спиратися на суспільну думку, то спрощена система оподаткування має бути не тільки не скасованою, а й за нею потрібно знизити ставки податків.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На наш погляд, у ситуації, що склалася з оподаткуванням малого бізнесу, не можна не врахувати суспільну думку, однак варто усвідомлювати, що така думка здебільшого складається через обмеженість податкових знань у більшості населення України. З огляду на це необхідно проводити роботу з роз'яснення елементарних засад податкової і бюджетної політики починаючи зі старших класів школи.

Важливо також усвідомлювати, що ідеальної системи оподаткування немає, а тому задовольнити всі вимоги зацікавлених сторін (держави і платників податків) неможливо. Проблема, яка виникла у нашій державі із прийняттям спрощеної системи оподаткування, – це можливість взаємодії альтернативних податкових систем, тобто можливість ухилення від сплати податків або їх мінімізації суб'єктами господарювання, які не належать до малого бізнесу. Тому, на нашу думку, уряду слід зосередитися або на спрощенні загальної системи оподаткування для комфортного переходу малого бізнесу на неї, або на вдосконаленні адміністративних технологій щодо великого бізнесу й унеможливленні штучного подрібнення бізнесу задля мінімізації податкових зобов'язань.

Бібліографічний список:

1. Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція) : монографія. Київ : Алерта, 2013. 384 с.

2. Головка І. Спрощена система оподаткування: скасування не на часі. *Вісник. Офіційно про податки*. Київ, 2016. № 33 (890). URL : <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/3018> (дата звернення: 19.02.2020)
 3. Дзюба Н. Податки та бухгалтерський облік, золотий фонд. *iFactor*. URL : <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/golden/g-01/article-22176.html> (дата звернення: 20.02.2020)
 4. Єдиний податок 2015. АБА бухгалтерський аутсорсинг. URL : <http://www.buhuslugi.com.ua/ua/publika-tsiji/586-edinij-podatok-na-2015-rik-nadanij-v-tablitsyakh.html> (дата звернення: 19.02.2020)
 5. Податки та підприємництво: оцінки та очікування. Дата публікації : 12.11.2019. *Соціологічна група РЕЙТИНГ*. URL : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nalogi_i_predprinimatelstvo_ocenki_i_ozhidaniya.html (дата звернення: 15.02.2020).
 6. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-IV. Дата оновлення: 29.12.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 20.02.2020).
 7. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності малого підприємництва : Указ Президента України від 03.07.1998 р. №727/98. Дата оновлення: 28.06.1999. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727/98> (дата звернення: 20.02.2020)
- References:**
1. Andrushchenko V.L., Tuchak T.V. (2013) Moralno-etychni imperatyvy podatkiv ta opodatkuvannia (zakhidna tradyt-siia) [Moral and ethical imperatives of taxes and taxation (western tradition)]. Kyiv : Alerta. (in Ukrainian).
 2. Holovko I. (2016) Sproshchena systema opodatkuvannia: skasuvannia ne na chasi [Simplified taxation system: cancellation not on time] *Visnyk. Ofitsiino pro podatky*. no 33 (890). Available at: <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/3018> (accessed 19 February 2020).
 3. Dziuba N. (2012) Podatky ta bukhhalterskyi oblik, zoloty fond [Taxes and accounting, gold fund] *iFactor*. Available at: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/golden/g-01/article-22176.html> (accessed 20 February 2020).
 4. ABA bukhhalterskyi autsorsynh (2015) Yedynyi podatok 2015 [Single Tax 2015]. Available at: <http://www.buhuslugi.com.ua/ua/publikatsiji/586-edinij-podatok-na-2015-rik-nadanij-v-tablitsyakh.html> (accessed 19 February 2020).
 5. Sotsiologichna hrupa REITYNH (2019) Podatky ta pidpriemnytstvo: otsinky ta ochikuvannia [Taxes and entrepreneurship: estimates and expectations]. Available at: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nalogi_i_predprinimatelstvo_ocenki_i_ozhidaniya.html (accessed 15 February 2020).
 6. Podatkovi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. no 2755-IV. Data onovlennia: 29.12.2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 20 February 2020).
 7. Pro sproshchenu systemu opodatkuvannia, obliku ta zvitnosti maloho pidpriemnytstva : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 03.07.1998 r. no 727/98. Data onovlennia: 28.06.1999. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727/98> (accessed 20 February 2020).

Федорович І.М.

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри
фінансового менеджменту та страхування
Тернопільського національного економічного університету

Вацлавський О.І.

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри
фінансового менеджменту та страхування
Тернопільського національного економічного університету

Fedorovych Iryna

Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer
financial management and insurance
Ternopil National Economic University

Vatslavskyi Oleh

Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer
financial management and insurance
Ternopil National Economic University

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

FEATURES OF THE WORLD STATE SECURITIES MARKET DEVELOPMENT

У статті розглянуто особливості розвитку ринку цінних паперів в Україні та світі. Визначено основні проблеми, які перешкоджають ефективному розвитку ринку цінних паперів в Україні. Запропоновано пріоритетні шляхи інтеграції ринку державних цінних паперів України у світовий ринок цінних паперів та напрями підвищення інвестиційної привабливості ринку державних цінних паперів України. Стратегічною метою ринку державних цінних паперів визначено залучення позикових коштів для розбудови економіки на ринкових засадах та забезпечення безпосередньої підтримки інвестиційно-інноваційного процесу. Для подолання кризового стану ринку запропоновано внести зміни в інституційну структуру ринку державних цінних паперів, розширивши інструментарій накопичення і перерозподілу заощаджень громадян, що дасть змогу залучити на ринок нові довгострокові інвестиції і відновити процес перерозподілу заощаджень за допомогою ринку цінних паперів.

Ключові слова: державні цінні папери, ринок державних цінних паперів, облігації внутрішніх державних позик, інвестиційні процеси, глобалізація, модель організації ринку цінних паперів.

В статье рассмотрены особенности развития рынка ценных бумаг в Украине и мире. Определены основные проблемы, которые препятствуют эффективному развитию рынка ценных бумаг в Украине. Предложены приоритетные пути интеграции рынка государственных ценных бумаг Украины в мировой рынок ценных бумаг и направления повышения инвестиционной привлекательности рынка государственных ценных бумаг Украины. Стратегической целью рынка государственных ценных бумаг определено привлечение заемных средств для развития экономики на рыночных принципах и обеспечения непосредственной поддержки инвестиционно-инновационного процесса. Для преодоления кризисного состояния рынка предложено внести изменения в институциональную структуру рынка государственных ценных бумаг, расширив инструментарий накопления и перераспределения сбережений граждан, что позволит привлечь на рынок новые долгосрочные инвестиции и возобновить процесс перераспределения сбережений посредством рынка ценных бумаг.

Ключевые слова: государственные ценные бумаги, рынок государственных ценных бумаг, облигации внутренних государственных займов, инвестиционные процессы, глобализация, модель организации рынка ценных бумаг.

The features of the development of the securities market of Ukraine and the world are considered in the article. The main problems that impede the effective development of the securities market of Ukraine are identified, namely the imperfect legislative base, high staff turnover and low qualification of employees of both regulatory bodies and profes-

sional participants, considering that the securities market in Ukraine has relatively little work experience, the absence of a legislative framework that would promote the development of securities as an independent investment environment. Priority ways of integration of the Ukrainian securities market into the world securities market and directions of increasing the investment attractiveness of the Ukrainian securities market, namely creation of necessary conditions for its further strengthening, development of online trading, introduction of new instruments on the market Stock market development, legislative development bases, as well as the activity of foreign investors in the financial market of Ukraine. The strategic goal of the government securities market is to attract borrowing funds to build an economy on a market basis and to provide direct support to the investment and innovation process. To overcome the market crisis, it is proposed to change the institutional structure of the government securities market by expanding the instruments of accumulation and redistribution of citizens' savings, which will allow to attract new long-term investments to the market and restore the process of redistribution of savings through the securities market. The Western European government securities market is one of the most developed markets in the world in terms of infrastructure development and major market indicators (stock market capitalization, liquidity, profitability, transparency) and is second in the world to the US market. Given the differences in the level of market development of the European Union and Ukraine, almost all aspects of the functioning of EU stock institutes can be significant for our country in terms of their application.

Keywords: government securities, government securities market, domestic government bonds, investment processes, globalization, model of securities market organization.

Постановка проблеми. Однією з основних проблем, що постають нині перед вітчизняною економікою, є активізація процесів на ринку державних цінних паперів, ключовим завданням якого є залучення інвестицій і створення капіталу, альтернативного банківському кредиту. Вітчизняний ринок державних цінних паперів можна характеризувати як спекулятивний, ризиковий і неефективний із позиції залучення інвестицій в економіку держави. Також викликає побоювання крайня залежність національного ринку державних цінних паперів від кон'юнктури світового фінансового ринку, що зумовлює необґрунтоване зниження котировань цінних паперів емітентів та негативно впливає на рівень довіри з боку діючих і потенційних інвесторів.

Функціонування ринку державних цінних паперів на інтернаціональному рівні не тільки є неминучим і закономірним для його розвитку. Глобалізація світової економіки привела до таких важливих змін на міжнародному ринку цінних паперів, як значне зростання розміру міжнародного ринку інвестицій; збільшення на ньому частки портфельних і спекулятивних інвесторів. У контексті прискорення інтернаціоналізації фінансової та економічної діяльності вимоги до ефективності ринку державних цінних паперів як інституту перерозподілу інвестицій підвищуються, проте не всі національні ринки однаково ефективні. У результаті цього іноземні інвестиції мають різний вплив на розвинені національні ринки цінних паперів та ті, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку ринку цінних паперів присвячені роботи досить великої кількості вітчизняних учених-економістів, таких як: О. Васильєв, М. Кужельєв, Н. Ричка, М. Стецько, Н. Тимошенко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний доробок із питань функціонування світового ринку державних цінних паперів, постійно виникають нові проблеми, не вирішені раніше питання потребують подальшого дослідження задля створення та розвитку вітчизняної моделі управління ринком державних цінних паперів в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення пріоритетних шляхів інтеграції ринку державних цінних

паперів України у світовий ринок та напрямів підвищення інвестиційної привабливості ринку державних цінних паперів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Формування ринку державних цінних паперів розвинених країн відбувалося впродовж тривалого історичного періоду під впливом окремих чинників розвитку економічної та правової системи держави. У науковій літературі є дві основні моделі ринку цінних паперів: «англосаксонська» (американська) та «німецька» (європейська або континентальна). Проте подібне уявлення про організацію ринку цінних паперів та основних його учасників є неповним, з огляду на те, що не враховується можливість одночасної участі як фінансових посередників комерційних банків і небанківських установ [1, с. 120].

На нашу думку, доцільно виділити три основні моделі ринку цінних паперів залежно від визначення особливостей фінансових посередників, що функціонують на ринку і формують безпосередньо його інфраструктуру, такі як:

1) небанківська модель (США) – банки законодавчо розділені на інвестиційні та комерційні. Водночас комерційні банки приймають кошти у вклади, але не мають права займатися окремими видами професійної діяльності, зокрема брокерською і дилерською. Крім того, комерційним банкам заборонено інвестувати кошти в недержавні цінні папери, оскільки вони мають більш високий рівень ризику. Тому фінансовими посередниками виступають переважно небанківські установи;

2) банківська модель (країни ЄС) – найбільш універсальна, банкам дозволено займатися як традиційними банківськими операціями, так і більшістю операцій на ринку цінних паперів;

3) змішана модель (Японія, Україна) – відповідно до чинного законодавства банки та небанківські установи виступають фінансовими посередниками на ринку цінних паперів.

Нині для універсалізації своєї діяльності банківські установи не тільки займаються кредитуванням реальних секторів економіки (що відрізняє їх від інших учасників ринку), але й є активними професійними учасниками та інвесторами на ринках цінних паперів. Аналізуючи зміни, що відбуваються в організаційній структурі фондового ринку різних країн, а

також спостерігаючи процес активізації окремих його учасників, насамперед банківських установ, слід зазначити про відхід від класичної дефініції сутності комерційних банків лише як основних кредиторів національної/світової економіки та розширення сфер їхньої діяльності (в тому числі і професійної – на ринку цінних паперів).

Водночас тенденцію до конвергенції демонструють США і Німеччина, при цьому вони є основними представниками двох абсолютно протилежних моделей організації ринку цінних паперів. Виходячи з прикладів цих країн, у науковій літературі висунуто теорію про наявність «англосаксонської» (американської) та «німецької» (європейської або континентальної) моделей і як наслідок – «змішаної» моделі (Японія, Україна), що являє собою саме конвергенцію перших двох [2, с. 18].

Такі факти свідчать про зміни в інституційній структурі світових ринків цінних паперів: процеси злиття і поглинання, характерні для всіх секторів сучасної економіки, сприяють активізації та збільшенню масштабів діяльності фінансових установ; орієнтація банків на універсальність виконуваних ними операцій; найбільш сильні позиції останнім часом займають колективні інвестори (страхові компанії, інвестиційні компанії, пенсійні фонди, пайові інвестиційні фонди та ін.), які є найважливішими постачальниками портфельних капіталовкладень; розширення кола професійних учасників на ринку цінних паперів у країнах з англосаксонською моделлю; високий рівень взаємодії фондових бірж на міжнародній основі; створення мегарегулятора, який відстежує і контролює всі операції, що проводяться на ринках цінних паперів як банками, так небанківськими установами; уніфікація діяльності професійних учасників у межах стандартизації операцій, що проводяться.

Таким чином, під поняттям змішаної моделі ринку цінних паперів мається на увазі такий стан ринку, за якого досягається рівноправність професійної діяльності всіх його учасників.

Фундаментом для становлення і розвитку ринку державних цінних паперів у США послугувала фінансова система Великобританії. Насамперед англійське законодавство створило принциповий прецедент фондового права – основою його основ стало забезпечення доступу потенційних інвесторів до інформації про емітента. Всі інші обмеження та регулюючі норми розглядалися як похідні цього базового підходу. У Великобританії регулювання ринку цінних паперів спочатку вважалося прерогативою центральної влади, а в США довгий час належало до компетенції влади конкретних штатів.

Окремі функції контролю покладалися й на американські банки, як і в інших країнах, при цьому їхня сфера впливу поширювалася і на Нью-Йоркську фондову біржу. Однак після світової фінансової кризи, так званої Великої депресії 30-х рр. XX ст., у США були прийняті радикальні заходи щодо розмежування традиційних банківських операцій та участі банків на ринку цінних паперів. Відповідно до закону Гласа-Стігала, прийнятого у 1933 р., комерційні банки були позбавлені права брати участь в емісії приватних акцій і облігацій. Основне місце в американській

економіці зайняв великий корпоративний бізнес, структурно представлений переважно акціонерними холдингами.

Виходячи з вищенаведеного, можна визначити такі специфічні особливості ринку державних цінних паперів США: значна частка акцій порівняно з облігаціями; провідна роль відведена інвестиційним фондам та іншим колективним інвесторам (при цьому кожен фінансовий інститут виконує ключове макроекономічне завдання – створення депозитів, причому у вигляді цінних паперів); як основний інструмент фінансування дефіциту державного бюджету використовується випуск цінних паперів; на ринку цінних паперів США переважають небанківські інвестиційні інститути, через функціонування яких відбувається опосередковане кредитування господарюючих суб'єктів, при цьому частка прямого банківського кредиту – 25–30%; високий ступінь лібералізації діяльності, відсутність жорсткого контролю з боку органів державного управління.

Ринок цінних паперів Великобританії впродовж усього процесу становлення та розвитку характеризувався високим рівнем концентрації акціонерного капіталу. Банківські установи спочатку виступали основним джерелом фінансування бюджетного дефіциту, згодом перейшли до більш вигідного об'єкта вкладення своїх капіталів – інвестицій у промисловість і торгівлю, проявляючи особливу активність на організованих ринках.

Щодо «європейсько-континентальної» моделі слід відзначити той факт, що фундаментом всієї фінансової системи були банки, які видавали позики виключно під нерухомість. Таким чином, у Німеччині сформувалася модель, у межах якої ключовими постачальниками боргового капіталу акціонерних підприємств стали банки. Тому німецький ринок державних цінних паперів має такі характеристики: основним джерелом залучення капіталу виступають облігаційні випуски; основні оператори ринку – банки, незначне число інвестиційних фондів; переважне використання прямого кредитування на покриття дефіциту державного бюджету поряд із випуском державою цінних паперів; фінансування суб'єктів національної економіки за допомогою надання банківських кредитів (50–60%); відносно висока частка банківських організацій у статутних фондах промислових підприємств; банки займають провідне місце на ринку.

Розрізняють три основні форми участі комерційних банків на ринку цінних паперів, такі як: 1) просто універсальний банк; 2) банк із дочірньою фірмою із цінних паперів; 3) холдингова компанія, якій належить самостійний банк і компанія із цінних паперів. У разі універсального банку операції з цінними паперами здійснюються безпосередньо в межах самого банку, в інших – у юридично самостійних підприємствах.

Ефективність поділу дуже часто ставиться під сумнів. Однак у тих країнах, де банки мають максимум прав у виборі форм участі, вони вибирають форму універсального банку (Німеччина, Італія, Нідерланди, Швейцарія) або проводять операції із цінними паперами через дочірню компанію з цінних

паперів (Великобританія). Модель холдингу реалізується фактично тільки в США. Досвід більшості країн світу свідчить, що спроби обмежити діяльність банків на ринку цінних паперів із метою захисту фінансової системи та інвесторів не є продуктивними і йдуть врозріз із загальносвітовими тенденціями.

Світовий ринок державних цінних паперів стає менш фрагментованим, відсутні чіткі розмежування між функціями, виконуваними банківськими та небанківськими установами.

Процеси становлення та розвитку вітчизняного ринку державних цінних паперів протікають неоднозначно. Очевидним є факт недосконалості системи регулювання цього ринку, нездатності чітко визначити цільові орієнтири і напрями його розвитку. Без створення дієвої системи регулювання результативність інвестиційних процесів, що реалізуються через ринок державних цінних паперів, буде залишатися на низькому рівні [3, с. 345].

Відсутність аналізу специфічних якостей, притаманних системі регулювання ринку державних цінних паперів, та недостатня розробленість наукового підходу до визначення сутності, місця та ролі ринку державних цінних паперів у активізації інвестиційних процесів не дають змоги своєчасно прогнозувати негативні тенденції розвитку вітчизняного ринку державних цінних паперів і вживати заходів з усунення функціональних диспропорцій. Вказані особливості інтеграцій між секторами історично вважають яскраво вираженою рисою для природної монополії, якщо одна фірма може задовольнити весь ринковий попит на загальну вартість, що є нижчою, ніж у кількох фірм. Через це більшість європейських країн юридично дозволили формувати монополістичний стан в інфраструктурі ринку державних цінних паперів, здебільшого із переходом її від державної до приватної власності.

Не менш важливе значення у забезпеченні функціонування ринку державних цінних паперів має наявність ефективної нормативно-правової бази. Так, європейське законодавство має стати орієнтиром для подальшого розвитку та вдосконалення вітчизняного законодавства. Виходячи з цього, проведемо порівняльний аналіз нормативної бази зарубіжних країн. Наприклад, у Франції ринок державних цінних паперів регулюється значною кількістю законів, які приймалися у різні часи з різних питань – стосовно емісії цінних паперів, торгівлі на ринку цінних паперів, створення органів регулювання.

Товариство французьких бірж – Паризька біржа – відповідає за щоденні операції на ринку, надає інформацію інвесторам, перевіряє заявки на лістинг тощо. Французька Асоціація біржових товариств захищає інтереси перед урядом Франції та у ЄС – виконує функції консультанта з фінансових та юридичних питань.

Так, у Німеччині законодавча база регулювання ринку державних цінних паперів ґрунтується на основі таких законів, як: «Закон про біржі», «Закон про кредитні операції», «Закон про торгівлю цінними паперами», «Закон про зберігання та придбання цінних паперів». Зазначимо, що основними завданнями Федерального управління фінансового нагляду

є забезпечення стабільного функціонування ринку державних цінних паперів, здійснення наглядової та контролюючої функцій, запобігання маніпуляціям на ринку, контроль за дотриманням стандартів тощо. Під час виконання функцій у сфері нагляду та контролю за банками управління тісно співпрацює з Федеральним банком [4, с. 160].

Ринок державних цінних паперів Італії регулюється спеціальним органом – Комісією з цінних паперів та бірж. Основним законом виступає Консолідований закон про фінансове посередництво, за допомогою якого регулюється діяльність усіх інституційних учасників, порядок випуску цінних паперів, торгівлі цінними паперами, права та обов'язки органів регулювання.

Якщо характеризувати загалом організацію регулювання ринку державних цінних паперів зарубіжних країн, то необхідно відзначити, що серед більш ніж 30 країн із розвинутими ринками цінних паперів понад 50% країн мають самостійні відомства з цінних паперів (модель США), приблизно в 15% країн за ринок цінних паперів відповідає Міністерство фінансів, ще в 15% країн – змішане управління. У країнах із банківською моделлю інвестування на ринку державних цінних паперів (Австрія, Бельгія, Німеччина) основну відповідальність за ринок цінних паперів несе Центральний банк або орган банківського нагляду. У Швейцарії немає єдиного державного органу, що здійснює централізоване регулювання ринку державних цінних паперів, ці функції поділені на регіони – катони. І спеціальні органи, що відповідають за функціонування всіх законодавчих положень на ринку державних цінних паперів, відсутні [5, с. 18].

Зазначимо, що для українського ринку державних цінних паперів успішна інтеграція у світовий фінансовий ринок значною мірою залежить від розуміння аналогічних процесів саме в Європі. Наявний досвід європейських структур у регулюванні фінансових ринків дає можливість швидко, оптимально і якісно інтегрувати вітчизняний ринок державних цінних паперів у світовий інвестиційний простір. Така тенденція потребує суттєвих змін у державному і корпоративному управлінні та на приватному рівні. Ринок державних цінних паперів в Україні перебуває на стадії розвитку та потребує удосконалення всіх його систем. Слід зазначити, що інтеграція у світовий фондовий ринок може бути запорукою як економічного росту, так і вдалого зростання вітчизняного ринку цінних паперів, розширення кола його інститутів.

Висновки. Проаналізувавши світовий досвід функціонування ринку державних цінних паперів, можна зауважити, що ефективної системи регулювання українського ринку державних цінних паперів ще не створено. Насамперед це пов'язано з відсутністю дієвого механізму реалізації положень законодавства у цій сфері. Варто зазначити, що основними проблемами в регулюванні ринку державних цінних паперів України є: недосконала законодавча база; висока плінність кадрів та низька кваліфікація співробітників як регулюючих органів, так і професійних учасників, з огляду на те, що ринок цінних паперів України має порівняно малий досвід функціонування; відсутність законодавства, яке би стимулювало

розвиток цінних паперів як самостійного інвестиційного середовища. Таким чином, для того, щоб максимізувати ефективність ринку державних цінних паперів, необхідно реалізувати низку заходів, створити необхідні умови для його подальшого зміцнення, зокрема, збільшити обсяги торгів до рівня, який відповідав би завданням щодо піднесення економіки країни загалом. Необхідним є розвиток інтернет-трейдингу, запровадження новітніх інструментів на біржових ринках, розроблення прогресивної нормативної бази, а також підвищення активності іноземних інвесторів на українському фінансовому ринку. Західноєвропейський ринок державних цінних паперів є одним із найбільш розвинутих ринків у світі за ступенем розвитку інфраструктури, за основними ринковими показниками, такими як капіталізація фондового ринку, ліквідність, рентабельність, прозорість, і займає друге місце у світі, поступаючись американському ринку. З огляду на наявні відмінності у рівні розвитку ринків Європейського Союзу та України практично всі аспекти функціонування фондових інститутів ЄС можуть бути значущими для нашої країни з погляду можливості їх застосування.

Бібліографічний список:

1. Тимошенко Н.М. Ринок державних цінних паперів та основні чинники його розвитку в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2016. Вип. 17(4). С. 119–122.
2. Васильєв О.В. Сучасні трансформації інфраструктури фондового ринку України та Європи. Економіка розвитку. 2016. № 4. С. 16–22.
3. Кужелєв М.О. Фондові біржі як елемент інфраструктури національного ринку цінних паперів: тенденції розвитку. Економічний вісник університету. 2017. Вип. 33(1). С. 343–349.
4. Стецько М.В. Фінансовий ринок України у контексті глобальної конкурентоспроможності. Економічний аналіз : зб. наук. праць. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. Т. 25, № 1. С. 159–168.
5. Ричка М.А. Фондовий ринок України в умовах євроінтеграції. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 16. С. 16–20.

References:

1. Tymoshenko N.M. (2016). Rynok derzhavnykh tsinnykh paperiv ta osnovni chynnyky yoho rozvytku v Ukraini [The market of government securities and the main factors of its development in Ukraine]. Scientific Bulletin of Kherison State University. Avg. : Economic Sciences, no 17(4), pp. 119–122.
2. Vasyl'yev O.V. (2016). Suchasni transformatsiyi infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy ta Yevropy [Modern transformations of stock market infrastructure of Ukraine and Europe]. Economics of development, no 4, pp. 16–22.
3. Kuzhelyev M.O. (2017). Fondovi birzhi yak element infrastruktury natsional'noho rynku tsinnykh paperiv: tendentsiyi rozvytku [Stock exchanges as an element of the infrastructure of the national securities market: trends in development]. University Economic Bulletin, no 33(1), pp. 343–349.
4. Stets'ko M.V. (2016). Finansovyy rynek Ukrainy u hlobal'niy konkurentospromozhnosti [The Financial Market of Ukraine in Global Competitiveness]. Economic analysis, no 25 (1), pp. 159–168.
5. Rychka M. A. (2017). Fondovyy rynek Ukrainy v umovakh yevrointehratsiyi [The stock market of Ukraine in the conditions of European integration]. Black Sea Economic Studies, no 16. pp.16–20.

УДК 336.011

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-27>

Юдіна С.В.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та обліку
Дніпровського державного технічного університету

Саранча О.М.

аспірантка кафедри фінансів та обліку
Дніпровського державного технічного університету

Yudina Svetlana

Doctor of Economics, Professor,
Head of Finance and Accounting,
Dnipro State Technical University
Kamianske, Dnipropetrovsk region, Ukraine

Sarancha Olga

postgraduate, departments of finance and accounting
Dnipro State Technical University
Kamianske, Dnepropetrovsk region Ukraine

ВПЛИВ ДЕПОЗИТІВ НА ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

IMPACT OF DEPOSITS ON WELFARE OF THE POPULATION OF UKRAINE

У статті досліджено закономірності та особливості накопичення домогосподарств в Україні. Зазначено, що в сучасних умовах в Україні зростає роль депозиту у формуванні фінансових ресурсів вітчизняних домогосподарств. Коротко проаналізовано рівень добробуту у європейських країнах та у світі загалом. Наведена динаміка рівня добробуту в Україні. Проаналізовано рівень депозитів населення в Україні, депозити на одне домогосподарство, пасивні доходи від депозитів на одне домогосподарство у гривнях та у доларовому еквіваленті. Визначено основні чинники незадовільного рівня накопичень населення в Україні, такі як: стан загального економічного розвитку; показники рівня життя населення; чинники розвитку сфери депозитних послуг та інші. Зроблено висновки щодо необхідності розвитку депозитів домогосподарств в Україні, тому що вони позитивно позначаються на добробуті домогосподарств.

Ключові слова: добробут, фінансові ресурси, накопичення, депозити, споживання, доходи.

В статье исследованы закономерности и особенности накопления домохозяйств в Украине. Отмечено, что в современных условиях в Украине выросла роль депозита в формировании финансовых ресурсов отечественных домохозяйств. Коротко проанализирован уровень благосостояния в европейских странах и в мире в целом. Приведена динамика уровня благосостояния в Украине. Проанализирован уровень депозитов населения в Украине, депозиты на одно домохозяйство, пассивные доходы от депозитов на одно домохозяйство в гривнях и в долларовой эквиваленте. Определены основные факторы неудовлетворительного уровня накопленных населения в Украине, такие как: состояние общего экономического развития; показатели уровня жизни населения; факторы развития сферы депозитных услуг и другие. Сделаны выводы о необходимости развития депозитов домохозяйств в Украине, потому что они положительно сказываются на благосостоянии домохозяйств.

Ключевые слова: благосостояние, финансовые ресурсы, накопления, депозиты, потребление, доходы.

Real household savings can characterize welfare levels in combination with other indicators. Considering that the well-being of the population is the main priority of the Ukrainian state, then further search for ways of its growth actualises the problems raised in the article. The purpose of the article is to find out the impact of population savings on well-being and to determine the factors behind such an impact. The realization of this goal necessitated the following tasks: a brief analysis of approaches to determining the well-being of the population; defining one's vision of determining well-being based on providing the population with real financial resources; analysis of literary and online resources to assess the level of well-being of Ukrainians in comparison with other countries; analysis of savings of domestic households, including through deposits into deposit accounts. To achieve this goal, a system of general and special methods of research was used: theoretical generalization, abstract-logical and scientific abstraction – in clarifying the concepts of «population well-being» and identifying factors affecting the well-being of the population,

horizontal analysis – to study the dynamics of household deposits; comparison – to compare the well-being of Ukrainians with other countries. The scientific novelty of the results obtained is the further development of approaches to determining the well-being of the population, factors that influence well-being in order to identify trends and develop proposals for harnessing its growth potential in Ukraine. The article examines patterns and features of household accumulation in Ukraine. It is noted that in the current conditions in Ukraine the role of deposit in the formation of financial resources of domestic households has increased. The level of well-being in European countries and in the world as a whole is briefly analyzed. The dynamics of welfare level in Ukraine is presented. The level of household deposits in Ukraine, deposits per household, passive income from deposits per household in UAH are analyzed. and in dollar terms. The main factors of unsatisfactory level of population accumulation in Ukraine are determined, which are as follows: state of overall economic development; indicators of living standards of the population; factors of development of deposit services and others. Conclusions have been made about the need to develop household deposits in Ukraine, as they have a positive effect on household welfare.

Keywords: welfare, financial resources, savings, deposits, consumption, income.

Постановка проблеми. Добробут населення є основним пріоритетом держави. Проте рівню добробуту, показникам, що його характеризують, вітчизняна офіційна статистика не приділяє уваги. Незрозуміло, що політики мають на увазі, проголошуючи за мету підвищення добробуту українців. Водночас соціологічні дослідження показують наявність нерівності за доходами, майнового розшарування суспільства, невдоволеності значної частини населення матеріальним становищем своєї родини.

Наявні накопичення населення можуть також характеризувати рівень добробуту. Бо наявне майно, накопичення, інша власність дають змогу відчувати себе захищеним навіть в умовах погіршення соціально-економічного становища в країні та не змінювати звичайний стиль життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами визначення добробуту населення займалися такі фахівці, як: В. Близнюк, О. Грішнова, Кузнєцов, Е. Лібанова, В. Можина, Н. Римашевська, Л. Семів та інші.

У зарубіжних країнах учені першими почали досліджувати домогосподарства та напрями формування ними фінансових ресурсів. Ці дослідження зумовили формування окремого напрямку під назвою «економіка добробуту». Зокрема, цими питаннями займалися такі науковці, як С. Браун, Р. Джексон, Дж. Стиглиц, Д. Хохич та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як вітчизняні, так і закордонні науковці приділили багато уваги дослідженню добробуту домогосподарств, сформували теоретичні основи економіки домогосподарств, але залишаються не досить дослідженими питання накопичення населення, багатства українців та впливу рівня накопичення на рівень добробуту. Тому проблеми щодо визначення основних аспектів підвищення накопичень українців є актуальними та своєчасними.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – аналіз впливу накопичень населення на добробут та визначення чинників такого впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У фаховій літературі часто вживається термін «суспільний добробут», який першими стали використовувати в 70-ті роки американські економісти У. Нордхауз і Дж. Тобін.

Подальші дослідження виокремили поняття «чистий економічний добробут суспільства», де, крім інших показників, враховується і діяльність до-

могосподарств, час на освіту, розвиток, виховання дітей тощо [1].

Виходячи з наведеного підходу до визначення чистого економічного добробуту суспільства та відсутності відповідних статистичних даних, зрозуміло, що коректно розрахувати цей показник неможливо.

Зрозуміло, що категорія «добробут населення» є похідною від вищезгаданих категорій. Для сучасних держав категорія «добробут населення» має бути базовою у формуванні соціально-економічної політики. Добробут населення зумовлює тенденції розвитку людського капіталу, формування середнього класу, ділову активність фізичних осіб тощо.

Водночас домогосподарство є одним із секторів національної фінансової системи, і його добробут зумовлений усією системою розподільних та перерозподільних відносин. Формою прояву цих відносин є доходи та фінансові ресурси населення.

Є декілька методологічних підходів до визначення та оцінки добробуту населення, основними з яких є:

- класичний підхід визначення рівня добробуту населення через суспільний добробут;
- підхід якості розвитку;
- підхід рівня та якості життя.

Вітчизняні фахівці запропонували визначати добробут населення як цільову функцію від таких факторів, як: депозитні вклади в банку, видані кредити, витрати домогосподарств.

Традиційним показником добробуту в країні вважається розмір ВВП (валового внутрішнього продукту) на душу населення та коефіцієнт людського розвитку, який розраховують з урахуванням традиційного показника та оцінки тривалості життя й освіченості (писемності).

Виходячи із вищевикладеного, традиційний показник для визначення добробуту населення є недостатнім.

Тобто наведені підходи не дають змоги коректно визначити рівень добробуту населення через складність розрахунку показників якості та способу життя, та й витрати статистичні дані коректно не наводять (маємо на увазі тіньові витрати).

Тому вважаємо, що на сучасному етапі добробут населення можна визначити через систему показників, що забезпечують його життєдіяльність та розвиток. До таких показників можна віднести їх сукупність, що характеризує реальний обсяг фінансових ресурсів та систему суспільних благ, які отримує населення.

У структурі фінансових ресурсів можна виокремити власні та запозичені ресурси. До основних власних фінансових ресурсів належать: реальна заробітна плата, пенсія, накопичення, стипендія та інші [2].

Швейцарська міжнародна фінансова група Credit Suisse Group здійснює щорічне дослідження добробуту домогосподарств України. Згідно з їхніми дослідженнями добробут українців за 12 місяців (середина 2015 – середина 2016 року) знизився на 18,5%, або на \$10 млрд, і оцінюється в \$44 млрд [3].

З дослідження, наведеного Швейцарською міжнародною фінансовою групою Credit Suisse Group, можна дійти висновку, що є дві групи чинників, що зумовлюють добробут у довгостроковому та короткостроковому періоді.

Так, у довгостроковому періоді основними є: динаміка економічних показників розвитку країни, рівень організованих заощаджень і фактор демографії.

У короткостроковому періоді добробут залежить від курсу національної валюти та відповідної зміни вартості власних активів.

Під впливом факторів короткострокових чинників починаючи з 2014 року відбулося суттєве зниження рівня добробуту українців.

У підсумку ринкова капіталізація активів вітчизняних домогосподарств, за оцінками фінансової групи Credit Suisse Group, впала на 96,8% [3].

За даними того самого банку Credit Suisse, рівень добробуту на душу населення в Україні з липня 2018 року до кінця червня 2019 року зріс на 6% – до \$8,792 тис., він продовжує зростати, але ще не вийшов на докризовий рівень. Взагалі добробут українців значно нижчий, ніж у Європі (\$153,973 тис.) й у світі загалом (\$70,849 тис.) [4].

На рис. 1 наведено динаміку показника добробуту українців.

Якщо проаналізувати динаміку показника добробуту українців, то станом на кінець 2000 року в Україні рівень добробуту на душу населення становив

\$874, а на кінець 2013 року – \$9,96 тис. Станом на кінець 2014 року він знизився до \$5,72 тис., а на кінець 2015-го – до \$4,21 тис. Після цього рівень добробуту в Україні почав зростати.

За оцінками експертів, у 2019 році в Україні налічувалося 34,998 млн дорослих. Весь особистий добробут оцінювався в \$308 млрд (0,1% від світового). Медіанний рівень добробуту на душу населення становить \$1,2 тис.

Сукупний добробут населення світу за рік (2018–2019 рр.) збільшився на \$9,1 трлн, або на 2,6%, і перевищив \$360,6 трлн. У розрахунку на дорослу людину він зріс на 1,2% і досяг рівня \$70,849 тис.

Тобто добробут українців майже у 70 разів нижчий від світового показника.

В Україні добробут, як правило, вимірюється кількістю благ, що споживаються населенням. При цьому можемо зазначити, що між суспільним виробництвом і колом потреб людини, а також ступенем їх задоволення, тобто між виробництвом і рівнем життя людей, є глибокий внутрішній взаємозв'язок. З одного боку, виробництво має вирішальне значення для рівня життя населення, бо, як уже зазначалося, потенційний життєвий рівень в основному визначається сукупною кількістю благ, які створюються, тобто залежить від обсягу ВВП на душу населення (наприклад, у вартісному вираженні). З іншого боку, підвищення життєвого рівня населення має бути основною метою розвитку суспільного виробництва [5].

З огляду на наявність вказаного зв'язку важливе місце серед показників рівня життя займає блок загальноекономічних показників, що включають як показник ВВП на душу населення, так і темпи його зростання [5].

Водночас для задоволення потреб людей необхідні реальні ресурси, які має в своєму розпорядженні окрема людина, соціальні групи, регіони, суспільство загалом. Найбільш тісну кореляцію із якістю життя мають реальні доходи населення (грошові та сукупні) у співвідношенні із споживчими цінами. Вони

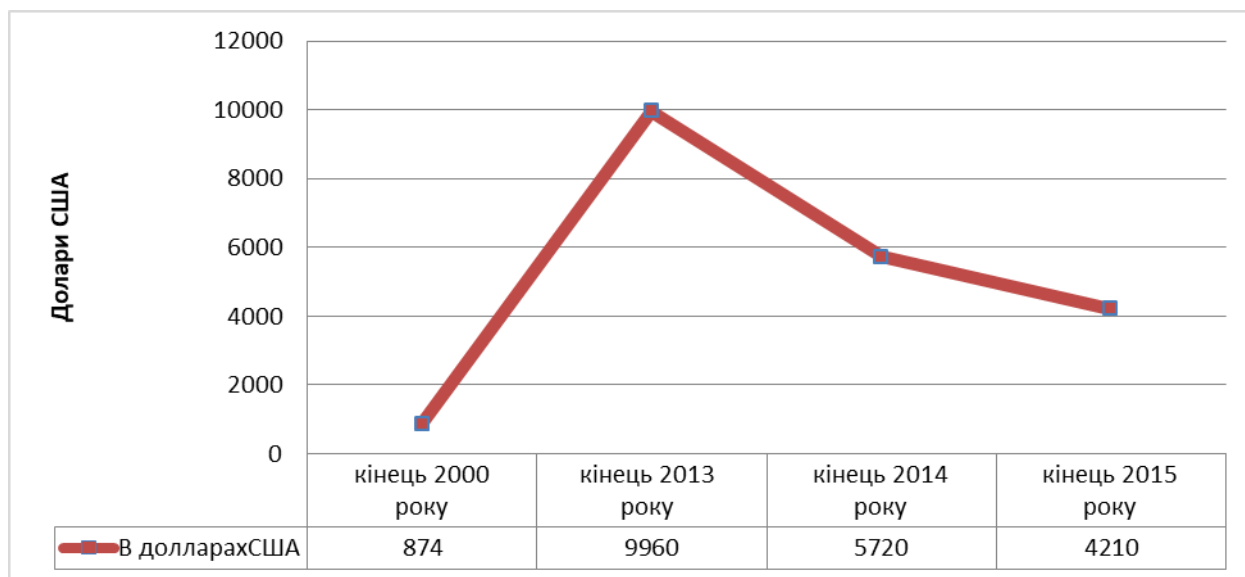

Рис. 1. Показник добробуту українців

Депозити в динаміці за 2006–2018 рр. (млрд грн)

Роки	Усього депозити	Населення	% до усього	Корпоративний сектор	% до усього	Страхові корпорації та пенсійні фонди	% до усього
2006	185,9	108,9	59	77,5	42	4,1	2,2
2007	283,9	167,2	59	115,6	41	7,0	2,5
2008	359,7	217,9	61	142,1	40	8,5	2,4
2009	335,0	214,1	64	115,5	35	7,5	2,2
2010	416,7	275,1	66	141,5	34	8,2	2,0
2011	491,8	310,4	63	181,2	37	9,8	2,0
2012	572,3	369,3	65	201,5	35	11,1	2,0
2013	670,0	442,0	66	231,1	35	12,4	1,9
2014	675,1	418,1	62	260,0	39	12,4	1,8
2015	716,7	410,9	57	312,5	44	15,0	2,1
2016	793,5	444,7	56	358,0	45	13,2	1,7
2017	898,8	495,3	55	403,7	45	14,4	1,6
Станом на 01.06. 2018	904,3	507,4	56	381,8	42	14,3	1,6

зумовлюють можливості поточного споживання, а споживання товарів і послуг населенням є одним із найважливіших компонентів рівня життя [5].

Важливим складником формування доходів домогосподарств є пасивні доходи від вкладів населення.

Як видно із показників, наведених у табл. 1, за період 2006–2018 рр. депозити домогосподарств становили 56–66% від загального обсягу.

За росту в абсолютних показниках рівень депозитів домогосподарств в сукупному обсязі дещо знизився і за останні три роки становив 55–56%, що є найнижчим показником за період, що аналізується. При цьому питома вага депозитів корпоративного сектору становила за 2016–2018 роки 42–45%, що є найвищим рівнем за період, що аналізується. Така ситуація говорить про те, що корпоративний сектор не вкладає гроші у виробництво, а заробляє на фінансових операціях.

Питома вага депозитів страхових корпорацій та пенсійних фондів становила від 2,5% у 2007 році до 1,6% у 2017–2018 роках. Такий показник характеризує стан розвитку страхового ринку та недержавного пенсійного страхування як недостатній для можливостей формування домогосподарствами накопичень.

Аналіз показав, що обсяг депозитів за період 2006–2018 років постійно зростає.

Тобто, незважаючи на складні економічні умови, населення створює накопичення, які виступають як певні резерви та як джерело додаткового доходу у вигляді отриманих відсотків.

Відомо, що високу інформативність мають показники, що розраховуються на одну особу. Тому для порівняння у табл. 2 наведено депозити, відсотки за депозитами на одну особу у Україні.

Таблиця 2

Показник депозитів та кредитів на одну особу в Україні в динаміці за 2009–2018 роки

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Чисельність населення, млн чол.	45962,9	45778,5	45644,4	45560,3	45439,8	42928,9	42760,5	42584,5	42386,4	42153,2
Депозити, млрд грн	214,1	275,1	310,4	369,3	442,0	418,1	410,9	444,7	495,3	507,4
Депозити на одну особу, грн	4658,1	6009,4	6800,4	8105,7	9727,2	9739,4	9609,3	10442,8	1168,5	1203,7
Середньо-зважені процентні ставки в річному обчисленні за депозитами, %	12,2	11,4	9,1	11,9	12,5	13,2	12,2	10,4	29,1	30,4
Процентний дохід за депозитами, млрд грн.	26,1	31,4	28,3	44,0	55,3	55,2	50,1	46,3	144,1	154,2
Процентний дохід за депозитами на одну особу, грн	568,3	685,1	618,8	965,8	1215,9	1285,6	1172,3	1086,1	3399,73	3658,0

**Депозити населення та процентний дохід за депозитами в динаміці
за 2006–2018 роки у дол. США**

Роки	Депозити населення, млрд грн	Депозити на одне домашнє господарство, грн	Середньо-зважений курс долара	Депозити населення у дол. США	Депозити на одне домашнє господарство у дол. США	Середній процентний дохід за депозитами на одне домашнє господарство, грн	Середній процентний дохід за депозитами на одне домашнє господарство у дол. США
2006	108,9	6033,6	5,05	21,6	1194,8		
2007	167,2	9319,9	5,05	33,1	1845,5		
2008	217,9	12216,8	5,45	40,0	2241,6		
2009	214,1	12063,3	7,79	27,5	1548,6	568,3	73,0
2010	275,1	15502,0	7,94	34,7	1952,4	685,1	86,0
2011	310,4	17566,5	7,95	39,0	2209,6	618,8	78,0
2012	369,3	20888,0	7,99	46,2	2614,3	965,8	120,9
2013	442,0	25042,5	7,99	55,3	3134,2	1215,9	152,2
2014	418,1	23755,6	11,89	35,2	1998,0	1285,6	108,1
2015	410,9	24790,3	21,86	18,8	1134,1	1172,3	53,6
2016	444,7	26837,6	25,55	17,4	1050,4	1086,1	42,5
2017	495,3	30018,2	26,62	18,6	1124,6	3399,7	127,7
на 01.06. 2018	507,4	30901,3	27,03	18,7	1143,2	3658,0	135,3

Розраховані дані свідчать про те, що депозитні ресурси не стали вагомим складником у фінансових ресурсах вітчизняних домогосподарств та не покращили добробут. В абсолютному вимірі їхній обсяг на одну особу свідчить про те, що процентні доходи за депозитами, так само, як і загальний обсяг депозитів, є незначними.

Депозити можуть виступати важливими складниками фінансових ресурсів домогосподарств.

Потенціал таких джерел поповнення фінансових ресурсів домогосподарств має бути використаним через створення відповідних інструментів регулювання, щоб покращити добробут вітчизняних домогосподарств.

Якщо проаналізувати динаміку фінансових операцій домашніх господарств за 2017–2018 роки, то можемо зазначити, що купівля акцій, сертифікатів, валюти та вклади до банків за цей період відповідно становили 73 933,0 млрд грн та 103 061 млрд грн, або 3,39% та 3,66% у структурі фінансових ресурсів домашніх господарств.

Якщо навести показники депозитів населення в доларах США в динаміці за 2006–2018 роки, то такий аналіз також свідчить про значний потенціал накопичень населення у підвищенні добробуту українців.

Дані табл. 3 показують, що зміна валютного курсу суттєво позначилася на обсягах накопичень населення на депозитних рахунках. У доларовому еквіваленті депозити населення у 2016–2018 роках становили 17,4–18,7 млрд, що є найнижчими показниками з 2006 року. Процентні доходи за депозитами також несуттєві. У 2017–2018 роках вони становили 127,7–135,3 дол. США, а якщо поррахувати на 1 місяць, то величина процентного доходу становить трохи більше 10 дол. США. Зро-

зуміло, що такий рівень накопичень та пасивних доходів майже не впливає на зростання добробуту. Основні проблеми полягають у загальному рівні доходів, рівні споживання та можливості накопичення.

Висновки. З метою підвищення рівня добробуту через збільшення накопичень населенням України необхідно проводити подальший аналіз чинників, що впливають на накопичення, та розробляти необхідні механізми державного впливу на зростання добробуту всього населення.

Бібліографічний список:

1. Комарницький І.Ф. Економічна теорія. ВВП і суспільний добробут. Чернівці, 2006. 334 с.
2. Чечель О.М. Державне управління в економічній сфері. Критерії оцінки добробуту населення, його показники. 2006. URL: https://pidruchniki.com/79779/ekonomika/kriteriyi_otsinki_dobrobutu_naselennya_pokazniki (дата звернення: 07.02.2020).
3. Добробут домогосподарств України знизився. Finance.ua. 2016 <https://news.finance.ua/ua/news/-/389260/dobrobut-domogospodarstv-ukrayiny-znyzuvsvya> (дата звернення: 11.02.2020)
4. Добробут на душу населення в Україні. 2019. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/economics/dobrobut-na-dushu-naselennya-v-ukrajini-dosyaglo-8-8-tis-credit-suisse-novini-ukrajini-50049016.html> (дата звернення: 11.02.2020)
5. Чечель О.М. Базові критерії добробуту населення. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 1. С. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_1_23 (дата звернення: 12.02.2020)

References:

1. Komarnyts'kyj I.F. (2006). Ekonomichna teoriia. VVP i suspil'nyj dobrobut. [Economic theory. GDP and public welfare] Chernivtsi, 334 p.
2. Chechel' O.M. (2006). Derzhavne upravlinnia v ekonomichnij sferi. Kryterii otsinky dobrobutu naselennia, joho

- pokaznyky. [Public administration in the economic sphere. Criteria for assessing the well-being of the population, its indicators]. URL: https://pidruchniki.com/79779/ekonomika/kriteriyi_otsinki_dobrobutu_naselennya_pokazniki (accessed 07 February 2020)
3. Dobrobut domohospodarstv Ukrainy znyzhyvsia. (2016). [The welfare of Ukrainian households has declined]. Finance.ua. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/389260/dobrobut-domogospodarstv-ukrayiny-znyzhyvsya> (accessed 11 February 2020)
 4. Dobrobut na dushu naselennia v Ukraini. (2019). [Welfare per capita in Ukraine]. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/economics/dobrobut-na-dushu-naselennya-v-ukrajini-dosyaglo-8-8-tis-credit-suisse-novini-ukrajini-50049016.html> (accessed 11 February 2020)
 5. Chechel' O.M. (2011). Bazovi kryterii dobrobutu naselennia. [Basic criteria for the welfare of the population]. Investytsii: praktyka ta dosvid, no. 1. pp. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_1_23 (accessed 12 February 2020).

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-28>

Долбнєва Д.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу і контролю
Львівського національного університету імені Івана Франка

Dolbneva Deniza

PhD, Associate Professor
Department of accounting, analysis and control
Ivan Franko National University of Lviv

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ АУТСОРСИНГ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УКРАЇНИ

ACCOUNTING OUTSOURCING IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті розкрито сутність аутсорсингу як технології менеджменту з передачі сторонній організації деяких бізнес-функцій підприємства з метою оптимізації його структури управління. Розглянуто його різновид – бухгалтерський аутсорсинг – як послугу, завдяки якій підприємства можуть передати виконання складних завдань у сфері обліку та звітності компетентним компаніям. На основі аналізу зарубіжного і вітчизняного досвіду наведено окремі статистичні дані щодо сучасного стану використання аутсорсингу підприємствами. Розглянуто найбільш поширені варіанти бухгалтерського аутсорсингу та перелік робіт, який передбачає ця послуга. Визначено основні переваги та недоліки бухгалтерського аутсорсингу під час організації системи управління підприємством, а також побудовано схему інформаційних потоків, що виникають між суб'єктами бухгалтерського аутсорсингу. На основі цього обґрунтована доцільність активного впровадження на підприємствах України такої форми обліку, як бухгалтерський аутсорсинг, що значно підвищить ефективність управління всіма бізнес-процесами підприємства.

Ключові слова: бізнес-процеси, бухгалтерський аутсорсинг, бухгалтерський облік, ефективність, компанія-аутсорсер, оптимізація, підприємства, управління.

В статье раскрыта сущность аутсорсинга как технологии менеджмента по передаче сторонней организации некоторых бизнес-функций предприятия с целью оптимизации его структуры управления. Рассмотрена его разновидность – бухгалтерский аутсорсинг – как услуга, благодаря которой предприятия могут передать выполнение сложных задач в сфере учета и отчетности компетентным компаниям. На основе анализа зарубежного и отечественного опыта приведены отдельные статистические данные о современном состоянии использования аутсорсинга предприятиями. Рассмотрены наиболее распространенные варианты бухгалтерского аутсорсинга и перечень работ, который предусматривает эта услуга. Определены основные преимущества и недостатки бухгалтерского аутсорсинга при организации системы управления предприятием, а также построена схема информационных потоков, которые возникают между субъектами бухгалтерского аутсорсинга. На основе этого обоснована целесообразность активного внедрения на предприятиях Украины такой формы учета, как бухгалтерский аутсорсинг, что значительно повысит эффективность управления всеми бизнес-процессами предприятия.

Ключевые слова: бизнес-процессы, бухгалтерский аутсорсинг, бухгалтерский учет, эффективность, компания-аутсорсер, оптимизация, предприятия, управление.

The experience of the leading countries in the world demonstrates the rapid growth of demand such as outsourcing. More and more foreign enterprises are resorting to the use of accounting outsourcing to optimize business functions and business processes, which greatly improves the efficiency of managing the financial and economic activity

of the enterprise. In Ukraine, the market of outsourcing services, including and accounting outsourcing is currently under development. Accounting outsourcing has become most widespread among micro, small and medium-sized enterprises in economically developed cities and regions of Ukraine. They, in order to reduce the costs of organizing and maintaining regular accounting services, strengthen competitive positions in the market and prevent risks, transfer some or all of the functions and tasks of accounting and reporting to the outsourcing company. Given this state of affairs, it is relevant to disclose the essence of accounting outsourcing, to determine the most common options for its implementation and the list of works provided by this service. The practice of using accounting outsourcing has its advantages and disadvantages, which must be carefully considered and objectively evaluated by the management of the enterprise in order to justify the expediency of transferring accounting to the balance sheet of the outsourcing company. The outsourcing of accounting and reporting makes its changes to the organizational structure of the client enterprise, which causes changes in the information flows that occur between the entities of accounting outsourcing in the process of enterprise management. Choosing an outsourcing company involves a series of steps, in particular: issuing an accounting policy order to provide accounting under outsourcing; discussing with business owners and deciding whether to transfer accounting to an outsourcing company; selecting an outsourcing company and concluding a cooperation agreement. Without them, it will be difficult to achieve the effect that an enterprise expects from outsourcing. The conducted research substantiates the expediency of active implementation of accounting outsourcing at the enterprises of Ukraine, which will significantly increase the efficiency of managing the business processes of domestic enterprises and allow them to gain competitive advantages.

Keywords: business processes, accounting outsourcing, accounting, efficiency, outsourcing company, optimization, enterprises, management.

Постановка проблеми. У сучасних умовах ведення бізнесу, організації управління та контролю на підприємствах за кордоном бухгалтерський аутсорсинг довів свою ефективність та економічність, оскільки передбачає делегування обліку частини або всіх фінансово-господарських операцій компанії-аутсорсеру, що дає змогу підприємству зосередитися на своїх основних бізнес-процесах і зекономити частину коштів на оплату праці постійного штату бухгалтерської служби.

Останніми роками в Україні спостерігається стрімке залучення фахівців до ведення бухгалтерського обліку на умовах аутсорсингу. Ключовою причиною цього є неможливість окремих підприємств, зокрема з числа мікро-, малих і середніх підприємств, оплачувати роботу власних найманих облікових працівників. Враховуючи можливі переваги та недоліки аутсорсингу, все частіше керівництво вітчизняних підприємств розглядає можливість передачі окремих бухгалтерських функцій і завдань компанії-аутсорсеру.

Така ситуація посилює науково-практичну зацікавленість цією темою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні поняття “аутсорсинг” з’явилося зовсім недавно, а поняття “бухгалтерський аутсорсинг” тільки набирає свою популярність. З огляду на це, питання сутності, становлення та особливостей функціонування бухгалтерського аутсорсингу, у тому числі і в системі управління підприємствами, розглядаються у працях вітчизняних і зарубіжних науковців: Є. Аксьонова, І. Альтшулера, Б. Анікіної, Д. Берсіна, Ж-Л. Бравар, Т. Давидюк, В. Дворцевої, Г. Кесарчук, К. Левчук, О. Микало, Д. Михайлова, Р. Моргана, М. Опришка, А. Рибак, В. Рожелюк, Е. Сафарової, Л. Скакун, А. Султангужієвої, Дж. Б. Хейвуда, І. Шурігіної та інших. Своїми дослідженнями вони зробили вагомий внесок у вивчення цієї теми.

Проте прагнення вітчизняних підприємств оптимізувати свої витрати, досягти максимальних результатів від своєї статутної діяльності, побудувати прозору систему фінансового обліку, у тому числі на основі МСФЗ, впровадити ефективний внутрішній контроль та управлінський облік, а також стрімкий

розвиток конкуренції зумовлює актуальність подальшого розгляду питань, пов’язаних із розкриттям сутності, місця, ролі і значення бухгалтерського аутсорсингу в системі управління підприємствами в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розгляд і обґрунтування теоретико-методологічних положень організації бухгалтерського аутсорсингу як складника системи управління підприємством.

Вклад основного матеріалу. Історія розвитку ринку бухгалтерського аутсорсингу в Україні починається з середини 1990-х рр., коли аудитори зіткнулися з потребами клієнтів не тільки в аудиторських перевірках, але й у зовнішній допомозі в організації усіх видів обліку. Нині ведення бухгалтерського обліку у формі бухгалтерського аутсорсингу набуває все більшої популярності та значення для підприємств України.

В Україні розвиток цього напрямку у бізнес-середовищі супроводжується такими проблемами, як:

1) стереотипи мислення власника і керівника, які вважають, що бухгалтер завжди повинен бути поруч із ними;

2) хвилювання про те, що аутсорсингова компанія не збереже у таємниці фінансову інформацію свого клієнта;

3) побоювання, що сторонній бухгалтер не у змозі врахувати специфіку конкретного виду діяльності.

Гальмує розвиток аутсорсингу в Україні також і відсутність необхідної законодавчої бази. Наявність чітких регулюючих норм щодо укладання угод значною мірою підвищила б рівень взаємодії між компанією-клієнтом та компанією-аутсорсером.

Так, результати аналізу діяльності підприємств окремих регіонів України свідчать, що частка бізнес-процесів, які передаються на аутсорсинг, становить від 30% до 50% і має тенденцію до зростання, що зумовлюється високим рівнем якості аутсорсингових послуг [1]. Послугами бухгалтерського аутсорсингу в Україні частіше користуються приватні підприємці, малі та нещодавно відкриті підприємства – близько 40%. Лише 5% великих підприємств звертаються до бухгалтерського аутсорсингу.

Під час вивчення зарубіжного досвіду застосування компаніями послуг бухгалтерського аутсорсингу ми отримали такі дані: в європейських країнах – 80%, у США – 90%, в Ізраїлі – 96% компаній успішно делегують бухгалтерію на аутсорсинг, оптимізуючи витрати бізнесу [2].

Аутсорсинг (переклад з англ. – “використання чужих ресурсів”) – технологія менеджменту, яка полягає в передачі сторонній організації деяких бізнес-функцій або частин бізнес-процесу підприємства, що дає змогу оптимізувати структуру управління підприємств за рахунок зосередження на основному завданні і передачі непрофільних функцій зовнішнім спеціалізованим виконавцям [3].

Сутність аутсорсингу в загальному вигляді полягає у тому, що організація отримує можливість розставити пріоритети у своїй діяльності та зосередитися на тій її складовій частині, яка є основною, визначальною та найбільш важливою, а інші другорядні або технічні функції передаються професійним партнерам [4].

Невід’ємною складовою частиною аутсорсингу бізнес-процесів та одним із дієвих способів бухгалтерського забезпечення діяльності підприємств є аутсорсинг бухгалтерії, який передбачає винесення функцій, пов’язаних з організацією, веденням обліку, складанням звітності та розрахунком податків підприємства за його межі, передачу їх для виконання компанії-аутсорсеру. Це послуга, завдяки якій вітчизняні підприємства мають можливість передати виконання складних завдань у сфері обліку та звітності компетентним компаніям.

У сучасній практиці ведення бухгалтерського обліку розрізняють два варіанти бухгалтерського аутсорсингу:

1) ведення всієї бухгалтерії (“обслуговування під ключ”);

2) передачу функцій за окремими ділянками (облік основних засобів, облік заробітної плати тощо).

Саме “обслуговування під ключ” є найпопулярнішою послугою бухгалтерського аутсорсингу, що включає ведення бухгалтерського та податкового обліку, здачу звітності в усі контролюючі органи, роботу з клієнт-банком, сплату яких контроль сплати всіх податкових зобов’язань, супровід перевірок, спілкування з контролюючими органами, архівування та зберігання документів тощо. Компанія-аутсор-

сер забезпечує повний цикл організації та ведення бухгалтерського обліку діяльності підприємства згідно з нормами українського законодавства і корпоративними вимогами клієнта, а у разі необхідності – і згідно з вимогами МСФЗ, підготовку фінансової звітності згідно з національними П(С)БО або міжнародними стандартами обліку та фінансової звітності, внутрішньо-корпоративними стандартами клієнта.

Нині більшість вітчизняних компаній, які надають аутсорсингові послуги з питань обліку й оподаткування, виконують такі види робіт, як [5]:

– підготовка облікових реєстрів і податкових процедур обліку відповідно до чинного законодавства;

– підготовка української обов’язкової щоквартальної звітності;

– підготовка статистичних і фінансових звітів;

– здача звітності в українські статистичні органи, органи соціального страхування, пенсійний фонд і податкову інспекцію;

– послуги з нарахування заробітної плати;

– складання податкових декларацій, які повинні бути підготовлені відповідно до вітчизняного законодавства;

– облік основних засобів;

– ведення кадрового обліку;

– ведення первинної документації;

– ведення складського обліку;

– комплексне обслуговування бухгалтерії.

Ключовою перевагою звернення торговельних підприємств до компанії-аутсорсера є те, що кожен співробітник цієї компанії спеціалізується на певній галузі обліку, здійснює ведення підприємства-клієнта за різними видами діяльності, а його досвід, знання та кваліфікація є значно більшими, ніж у бухгалтера, що веде одне підприємство. Окрім цього, використання бухгалтерського аутсорсингу дає змогу підприємству-замовнику отримати чимало інших стратегічних і тактичних переваг під час ведення бізнесу (табл. 1).

Передача бухгалтерії на аутсорсинг не буде обмежувати керівника та менеджмент підприємства у кількості бухгалтерів, які ведуть облік, адже у разі необхідності не потрібно наймати чи скорочувати своїх штатних працівників, чи підшукувати заміну на час лікарняного чи відпустки, а інтеграція нових співробітників не потребуватиме часу і навчання.

Таблиця 1

Переваги застосування торговельними підприємствами бухгалтерського аутсорсингу

Стратегічний рівень	Тактичний рівень
Фокусування уваги на основному бізнесі	Відсутність необхідності розширення штату бухгалтерів – до 70% економії
Збільшення доходів компанії: за допомогою аутсорсингу постійні витрати можна перетворити у змінні	Послуги надаються безперервно (немає ні лікарняних, ні відпусток тощо)
Збільшення капіталізації: за допомогою аутсорсингу можна частково перерозподілити інвестиційний капітал у стратегічно більш важливу для підприємства діяльність	Зменшення бази оподаткування
	Економія офісного простору і супутніх йому витрат
	Зменшення накладних витрат, пов’язаних із вартістю робочих місць, навчанням, інформаційною підтримкою тощо
	Гарантія професійної відповідальності, яку надає компанія-аутсорсер

Джерело: складено на основі [5]

Вартість бухгалтерського аутсорсингу є нижчою, ніж витрати, пов'язані з утриманням штату бухгалтерії. У середньому витрати підприємства, яке перейшло на нову форму бухгалтерського обліку на основі аутсорсингу, скорочуються на 20–50%, оскільки підприємство-замовник позбавляється витрат на організацію робочого місця (приміщення, меблі, прибирання, оргтехніка, програмне забезпечення), витрат на оплату праці (які включають не лише заробітну плату, а ще й відпускні і лікарняні за невідпрацьований час), витрат на податки/внески по заробітній платі, нарахування ЄСВ на заробітну плату, витрат на розхідні матеріали (канцтовари, утримання тієї ж оргтехніки), витрат на підвищення та підтримання кваліфікації працівників (навчальна література, семінари, професійна періодика) тощо. Під час укладання договору на обслуговування клієнт відразу бачить, яку суму йому треба сплатити за послуги, і, розрахувавши витрати, спокійно може займатися розвитком підприємства. По мірі росту об'ягу робіт ціна може переглядатися, як і ділянки обліку, які обслуговуються через аутсорсинг.

Крім цього, важливим, на нашу думку, є той факт, що працівники компанії-аутсорсера надають свої послуги на принципах рівного партнерства і тому, на відміну від штатних працівників підприємства, не боятимуться повідомляти свого клієнта про помилкові рішення, а за необхідності відмовлять його від необдуманого фінансово-управлінського кроку.

Під час передачі бухгалтерського обліку у відання аутсорсингової компанії втручання третіх осіб зведено до мінімуму, оскільки організовується робота з базами даних клієнтів на віддалених захищених серверах або ж клієнт сам забезпечує зберігання своїх баз даних, а працівникам аутсорсингової компанії надається персональний віддалений доступ. Вся паперова інформація (звіти, реєстри, первинні документи) після опрацювання та впорядкування в офісі аутсорсера передається на зберігання клієнтам.

Відповідальна за надання послуги бухгалтерського аутсорсингу компанія-аутсорсер завжди запропонує клієнту комплексне вирішення його питань, таких

як юридична підтримка й автоматизація облікових процесів із використанням сучасних інформаційних технологій, тому замовник у разі необхідності може також отримати кваліфіковану юридичну допомогу та грамотний IT-супровід.

Підприємства, які використовують послугу бухгалтерського аутсорсингу, значним чином оптимізують свою систему управління і контролю. Адже з'являється можливість інтенсивнішого розвитку основних напрямів діяльності підприємства і вивільнення ресурсів для здійснення нових проектів; відбувається економія власних і залучених ресурсів, у тому числі за рахунок ефекту масштабу і наявності професійного досвіду фахівців аутсорсингової компанії; формуються передумови для більш професійного та якісного виконання необхідних фінансових функцій управлінським персоналом підприємства; забезпечується швидке й гнучке реагування на зміни у законодавстві та у ринковому середовищі; оптимізується розподіл ризиків тощо.

Завдяки цьому вітчизняні підприємства отримують необхідні умови для суттєвого поліпшення фінансово-економічних показників діяльності, підвищення ефективності діяльності, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, попередження і недопущення ризиків як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Передача на аутсорсинг ведення бухгалтерського обліку і складання звітності вносить свої корективи в організаційну структуру підприємства-замовника, внаслідок чого повинні бути ліквідовані відділи та посади або, навпаки, має бути розширено склад останніх для відповідальних осіб за співпрацю з аутсорсером, а також приводить до зміни напрямів руху та структури інформаційних потоків, які також потребують відповідного управління.

На рис. 1 наведена схема інформаційних потоків, яка виникає між суб'єктами бухгалтерського аутсорсингу під час передачі на аутсорсинг певної сукупності процедур із ведення бухгалтерського обліку та звітності.

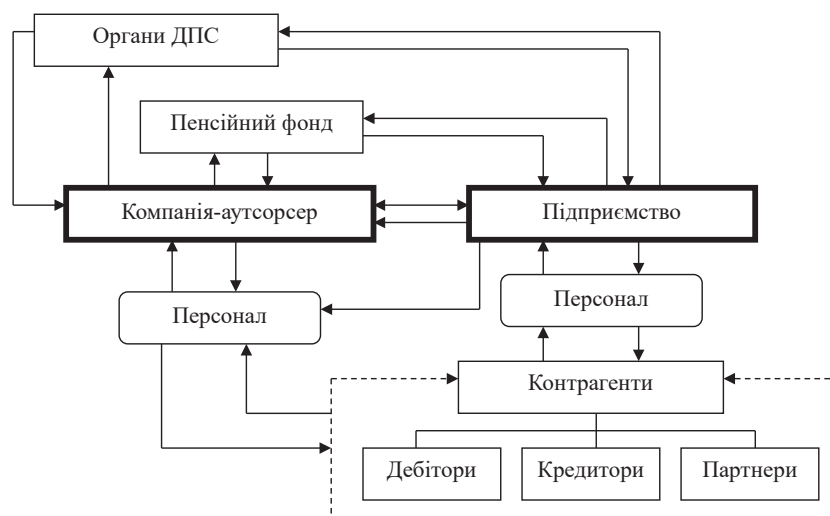

Рис. 1. Схема інформаційних потоків у системі управління підприємством під час використання бухгалтерського аутсорсингу

Джерело: власна розробка

Водночас використання послуги бухгалтерського аутсорсингу має і свої недоліки, такі як:

- 1) погіршення продуктивності працівників;
- 2) виникнення витрат, пов'язаних із передачею функцій на аутсорсинг;
- 3) необхідність чіткого планування витрат;
- 4) необхідність співпраці лише з одним аутсорсером;
- 5) загроза рейдерської атаки з боку аутсорсера;
- 6) ризик потрапляння комерційної інформації до конкурента;
- 8) новизна сфери аутсорсингу в Україні;
- 9) відсутність чіткого розуміння послуги аутсорсингу суб'єктами бізнесу.

Через це керівництво підприємств повинно уважно проаналізувати всі переваги і наявні недоліки аутсорсингу та об'єктивно оцінити доцільність передачі обліку в руки фахівців компанії-аутсорсера.

Основними кроками підприємств України під час вибору аутсорсингової компанії, яка на договірних умовах вестиме бухгалтерський облік, є:

- видання наказу (положення) про облікову політику з метою організації бухгалтерського обліку;
- обговорення із власниками підприємства та прийняття рішення щодо передачі обліку компанії-аутсорсеру;
- вибір компанії-аутсорсера та укладання угоди про співпрацю.

При цьому підприємство самостійно визначає обсяг робіт, які доцільно передати компанії-аутсорсеру.

Висновки із цього дослідження. Аутсорсинг бухгалтерського обліку є окремим видом аутсорсингу бізнес-процесів та одним із способів бухгалтерського забезпечення діяльності сучасних підприємств, які прагнуть отримати конкурентні переваги шляхом зменшення витрат та оптимізації управління. Бухгалтерський аутсорсинг є сферою послуг, яка в останні роки починає активно входити на ринок України.

Аутсорсинг загалом, як і бухгалтерський аутсорсинг зокрема, нині є ефективним інструментом бізнесу, оскільки дає змогу підприємствам оптимізувати систему управління та отримувати конкурентні переваги. Використання бухгалтерського аутсорсингу підприємствами України дасть їм змогу значно підвищити ефективність роботи, істотно посилити конкурентоспроможність, відкрити принципово нові можливості для взаємовигідного співробітництва, у тому числі і з міжнародними контрагентами.

Беручи до уваги переваги активного використання бухгалтерського аутсорсингу, вважаємо, що найближчим часом його популярність як серед представників малого, середнього бізнесу, так і серед великих підприємств України буде зростати. Але

для активного розвитку бухгалтерського аутсорсингу в Україні необхідно у найближчому майбутньому створити сприятливі умови, такі як: стійкість політичної ситуації; прозорість економічних процесів і взаємозв'язків між її учасниками; прозорість системи оподаткування; урегульованість законодавства; підвищення обізнаності власників, керівництва та менеджменту підприємств щодо послуги аутсорсингу; створення належного методологічного забезпечення; підготовка висококваліфікованих фахівців з обліку, аудиту, аналізу й оподаткування тощо.

Бібліографічний список:

1. McIntire D. Next Generation Application Outsourcing. URL : <https://research.nelson-hall.com/sourcing-expertise/it-services/application-outsourcing/?avpage-views=article&id=79777&fv=1>. (дата звернення: 08.02.2020).
2. Стахурская Е. Аутсорсинг в Украине и в мире: особенности, тенденции и перспективы. URL : http://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA010850.
3. Благоразумова О.В. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності торгового бізнесу. URL : http://lib.htei.org.ua/sites/default/files/83/2017/autsorsing_yak_instrument_pidvishchennya_konkurentospromozhnosti_torgovogo_biznesu.pdf
4. Волот О.І. Бухгалтерський аутсорсинг: сутність, класифікація та облік. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 7. С. 76–79.
5. Поплюйко А.М. Бухгалтерський аутсорсинг : сучасний стан та перспективи розвитку. *Фінанси, облік і аудит*. 2015. № 18. С. 335–340.

References:

1. McIntire D. (2017). Next Generation Application Outsourcing. NelsonHall. Available at: <https://research.nelson-hall.com/sourcing-expertise/it-services/application-outsourcing/?avpage-views=article&id=79777&fv=1> [in English] (accessed 08 February 2020).
2. Stakhurskaia E. (2017). Outsourcing v Ukraine i v mire: osobennosti, tendentsii i perspektivy [Outsourcing in Ukraine and in the World: Features, Trends and Prospects]. Available at: http://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA010850. (accessed 08 February 2020).
3. Blahorazumova O.V. Outsorsynh yak instrument pidvyshchennya konkurentospromozhnosti torhovoho biznesu [Outsourcing as a tool for increasing the competitiveness of a trading business]. Available at: http://lib.htei.org.ua/sites/default/files/83/2017/autsorsing_yak_instrument_pidvishchennya_konkurentospromozhnosti_torgovogo_biznesu.pdf (accessed 09 February 2020).
4. Volot O.I. (2014) Bukhhaltersjky autsorsynh: sutnistj, klasyfikatsiya ta oblik [Accounting outsourcing: essence, classification and accounting]. Formation of market relations in Ukraine. Vol 7. Pp. 76–79.
5. Poplyuyko A.M. (2015) Bukhhaltersjky autsorsynh : suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku [Accounting outsourcing: current state and prospects]. Finance, accounting and auditing. Vol 18. Pp. 335–340.

Король С.Я.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку та оподаткування
Київського національного торговельно-економічного університету

Клочко А.О.

студент
Київського національного торговельно-економічного університету

Korol Svitlana

Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor,
Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Kyiv National University of Trade and Economics

Klochko Anastasiya

undergraduate student
Kyiv National University of Trade and Economics

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОБЛІКУ Й АУДИТІ

DIGITAL TECHNOLOGIES IN ACCOUNTING AND AUDITING

Охарактеризовано перспективи застосування цифрових технологій у сфері бухгалтерського обліку й аудиту. Еволюційний перехід на якісно новий технологічний рівень є викликом XXI століття. Впровадження в економічну діяльність компаній цифрових технологій є нині одним із пріоритетних напрямів розвитку бізнесу. Автори зазначили, які саме цифрові технології є актуальними на ринку професійних послуг і мають подальшу перспективу використання у сфері бухгалтерського обліку й аудиту. Проаналізовано міжнародний досвід упровадження у бізнес-процеси новітніх інформаційних технологій, що позитивно впливають на рівень фінансової звітності у великих транснаціональних компаніях і банківських установах. Детально проаналізовано види цифрових технологій, що застосовуються у сфері бухгалтерського обліку й аудиту. Наведено приклади впровадження інформаційних технологій у фінансово-економічну діяльність компаній. Зроблено висновки щодо зростання ефективності бухгалтерського обліку й аудиту в результаті впровадження та використання сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: цифрові технології, бухгалтерський облік, аудит, хмарні технології, блокчейн, Інтернет речей, штучний інтелект, технології роботи з великими масивами даних, професійний розвиток.

Охарактеризованы перспективы применения цифровых технологий в сфере бухгалтерского учета и аудита. Эволюционный переход на качественно новый технологический уровень является вызовом XXI века. Внедрение в экономическую деятельность компаний цифровых технологий является на сегодня одним из приоритетных направлений развития бизнеса. Авторы отметили, какие именно цифровые технологии актуальны на рынке профессиональных услуг и имеют дальнейшую перспективу использования в сфере бухгалтерского учета и аудита. Проанализирован международный опыт внедрения в бизнес-процессы новейших информационных технологий, что положительно влияют на уровень финансовой отчетности в крупных транснациональных компаниях и банковских учреждениях. Детально проанализированы виды цифровых технологий, применяемых в сфере бухгалтерского учета и аудита. Приведены примеры внедрения информационных технологий в финансово-экономической деятельности компании. Сделаны выводы о росте эффективности бухгалтерского учета и аудита в результате внедрения и использования современных информационных технологий.

Ключевые слова: цифровые технологии, бухгалтерский учет, аудит, облачные технологии, блокчейн, Интернет вещей, искусственный интеллект, технологии работы с большими массивами данных, профессиональное развитие.

The introduction into the economic activity of digital technologies is one of the priority areas of modern business development. The digitalization of the economy significantly changes traditional approaches to professional activity in many of its fields. The latest technologies take on a variety of tasks previously performed by humans and ensure their more efficient implementation. It is necessary to change approaches to the organization of business processes and the processes that provide them. According to the analysis of recent publications, it was found that these publications are mainly devoted to the study of theoretical principles of accounting under the influence of the develop-

ment of information technologies. Instead, the authors believe that, first of all, the analysis is needed to study: 1) the possibility of applying the latest technologies in accounting and auditing; 2) necessary changes in the organization of accounting and auditing in the context of digitalization of business processes; 3) theoretical principles for improving the professional activity of accountants and auditors. The purpose of the article is to investigate modern technologies that cause a change in approaches to the tasks of accounting and auditing of the activity of enterprises. The scientific base of the research was scientific publications and expert opinions of domestic and foreign authors on the use of the latest technologies of data protection and processing. The authors identified digital technologies that determine the further development of the professional services market and have a further perspective on accounting and auditing. The international experience of applying the latest information technologies in the business processes that positively influence the level of financial reporting in large multinational companies and banking institutions is analyzed. The types of digital technologies used in accounting and auditing are analyzed in detail. The examples of introduction of information technologies in the financial and economic activity of the company are given. Conclusions have been made regarding the increase of accounting and auditing efficiency as a result of introduction and use of modern information technologies. It is established that cloud, RPA and artificial intelligence technologies have the greatest prospects for implementation in accounting; the implementation of blockchain, Big Data and Internet of things technologies will have a significant impact. Areas of use of the latest technologies, reorganization of accounting and auditing at the enterprise and professional activity of accountants and auditors are distinguished. The necessity of acquiring accountants and auditors of new digital skills has been recognized.

Keywords: digital technologies, accounting, auditing, cloud technologies, blockchain, Internet of things, artificial intelligence, technologies of work with large data sets, professional development.

Постановка проблеми. Новітні цифрові технології такі, як Інтернет речей, програмні роботи та кіберсистеми, штучний інтелект, великі масиви даних, хмарні та туманні обчислення, блокчейн, а також безпаперові, адитивні (3D-друк), безпілотні та мобільні, біометричні, квантові технології та технології ідентифікації змінюють світ і використовуються у різних сферах суспільного життя та галузях національної економіки. Зрештою ці технології мають значний вплив на розвиток фінансово-економічного сектору економіки, зумовлюють системні зміни в організації й управлінні діяльністю суб'єктів господарювання. Застосування новітніх технологій як інструменту реалізації функціональних завдань бухгалтерського обліку та аудиту визначає загальні тенденції їхнього розвитку, веде до трансформації професійної діяльності у зазначеній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним питанням, які пов'язані зі впровадженням інформаційних технологій у сферу бухгалтерського обліку, присвячені праці багатьох учених, серед яких, наприклад, І.В. Спільник, М.С. Палюх [1], О.В. Шапаренко [2]. Аналіз переваг, недоліків і перспектив використання сучасних технологій у професійній діяльності бухгалтерів і аудиторів провели, зокрема, А. Гаврилюк [3], Н.В. Голячук, С.Є. Голячук [4], А. Маклін [5], М.В. Прохоров [6], Т.М. Соколова, І.П. Волошин, І.О. Петрунін [7], О.В. Мельниченко, Р.О. Гартінгер [8], К. Стінчком [9], В.І. Фролов [10].

Виділення невирішеної частини проблеми. Поділяючи думку науковців щодо необхідності актуалізації теоретичних засад бухгалтерського обліку згідно з розвитком інформаційних технологій, визнаємо першочерговість вивчення новітніх технологій з погляду їхнього впливу на організацію бухгалтерського обліку та вдосконалення професійної діяльності бухгалтерів і аудиторів.

Метою цієї статті є дослідження сучасних технологій, які зумовлюють зміну підходів до виконання завдань з бухгалтерського обліку та аудиту діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Кардинальні макроекономічні зміни, які спостерігаємо в останні

десятиліття, точно характеризує метафора Н.Д. Негропonte про «перехід від обробки атомів до обробки бітів» [1, с. 84]. Вони є результатом трансформаційних ефектів новітніх технологій загального призначення в галузі інформації та комунікації, що визначили формування цифрової економіки. Таке перетворення, за словами І.В. Спільник і М.С. Палюх [1], пришвидшує економічні та соціальні процеси, робить їх більш якісними. Інновації, безумовно, зачіпають всю систему інформаційного забезпечення процесу управління, а відтак, й її центральну ланку – інформаційну систему бухгалтерського обліку, де у хронологічному і систематичному порядку збирається, обробляється, зберігається, накопичується і узагальнюється інформація про діяльність господарючого суб'єкта.

Проведений аналіз публікацій показав, що перспективи застосування у сфері бухгалтерського обліку й аудиту мають такі інформаційні технології, як:

- хмарні технології;
- технології програмних робіт та штучного інтелекту;
- технології блокчейн;
- технології роботи з великими масивами даних;
- Інтернет речей.

Розглянемо детальніше окремі з них у цьому контексті.

Хмарні технології. Хмарні технології – це технології зберігання і роботи з даними онлайн в хмарі, а не на жорсткому диску комп'ютера або ноутбука. Доступ до програм через хмару забезпечує вільний потік інформації, незалежно від того, де знаходиться користувач і який пристрій він використовує. Хмара також дає внутрішнім і зовнішнім користувачам можливість доступу до даних про діяльність підприємства, полегшуючи спільну роботу й обмін інформацією.

Так, на ринку представлені кілька незалежних провайдерів. Це, наприклад, компанії «Baltnet» (Литва), «FreeAgent» (Великобританія), «GigaCloud» (Україна), «Intuit Quickbooks» (США), «KashFlow» (США), «Netsapiens» (США), «Netsuite» (США), «SAP Business One» (Німеччина), «Sage 50c Premium»

(США), «Wave» (Канада), «Хего» (Нова Зеландія) та ін. У США, Німеччині, Японії, Великобританії пропонують такі варіанти використання хмарних технологій:

– використання ресурсів ІТ-інфраструктури провайдера на умовах оренди або, іншими словами, *інфраструктуру як послугу* (англ. Infrastructure as a Service, IaaS). Клієнт використовує інфраструктуру для встановлення будь-якого програмного забезпечення і додатків (на базі різних технологічних платформ) та виконання бізнес-операцій. Провайдер надає та обслуговує сервери, сховища даних, мережеві компоненти;

– використання ІТ-інфраструктури і платформи (веб-сервер або база даних) провайдера на умовах оренди як послуги або *платформа як послуга* (англ. Platform as a Service, PaaS). Клієнт управляє програмними продуктами (додатками), а провайдер – операційною системою;

– використання програмного забезпечення провайдера на умовах оренди як послуги або *програмне забезпечення як послуга* (англ. Software as a Service, SaaS) наприклад, електронна пошта або інший офісний додаток. Клієнт користується додатком, базовими налаштуваннями додатку управляє провайдер.

Так, український оператор GigaCloud пропонує переведення програмних продуктів, які розроблені на платформі «1С», та відповідної бази даних на хмарний сервіс – в Інтернет із використанням програмного продукту «1С: Фреш» [3]. Безумовно, перехід на подібні продукти не тільки суттєво полегшить роботу бухгалтера за рахунок автоматизації технічних процедур, цілодобової технічної підтримки, швидкості роботи та змоги працювати двом і більше працівникам у програмі одночасно, але й сприятиме поширенню практики використання хмарних технологій в обліку та інших сферах професійної діяльності.

На стрімкі темпи розвитку та поширення хмарних технологій вказують дані консалтингової компанії Gartner, яка підрахувала, що загальносвітовий ринок хмарних технологій у 2017 році виріс на 18% і досяг 246,8 млрд доларів. За прогнозами компанії, до 2020 року угоди, пов'язані з хмарними технологіями, будуть становити 50 % всього ІТ-аутсорсингу в світі [11].

Основними перевагами використання хмарних технологій під час ведення бухгалтерського обліку є:

– активне сприяння переходу з «паперового» на електронний варіант роботи та зберігання даних з використанням сховищ даних;

– забезпечення безперервності бізнесу на основі регулярного автоматичного резервного копіювання, зберігання архівних копій баз даних у хмарі, їх швидкого відновлення після аварій;

– мобільність використання баз даних, які розміщені на хмарі, у будь-якій точці світу, де є Інтернет і відповідні технічні засоби (планшет, комп'ютер, смартфон, ноутбук і т.п.);

– автоматичне оновлення програмних продуктів провайдером без участі персоналу компанії та зменшення потреби в обслуговуванні апаратного забезпечення і комунікаційних мереж;

– масштабованість інфраструктури відповідно до зростання бізнесу;

– суттєве зниження капітальних витрат користувачів інформаційних технологій (на побудову центрів обробки даних, закупівлю серверного й мережевого обладнання, апаратних і програмних рішень щодо забезпечення безперервності й працездатності), які перебирають на себе провайдери [10, с. 48].

Разом із тим використання хмарних технологій пов'язане з певними проблемами. Наприклад такими, як:

– відсутність чітких угод щодо рівнів обслуговування ускладнює процес оцінки клієнтами міри безпеки та розробку власних заходів із забезпечення виконання своїх стандартів та стандартів контролюючих організацій;

– необхідність постійного підключення до Інтернету. Натомість у населених пунктах, які віддалені від інформаційно-комунікаційних центрів, ймовірність технічних і технологічних проблем доступу до Інтернету може бути великою. З іншого боку, у перспективі з розвитком технологій 3G, 4G і 5G, супутникових і мобільних транспортних середовищ цей недолік буде практично виключений;

– зростання кількості підключень до сервісів, що обумовлює питання доступу. ІТ-менеджерам доцільно організувати централізований процес авторизації, коли кожний запит від бізнес-підрозділу спершу потраплятиме в ІТ-відділ [4, с. 84].

Однак, за оцінкою С. Гілберт (першого віце-президента компанії «KeyBank»), впровадження та використання хмарних технологій компаніями дозволять максимально враховувати поточні зміни у системі бухгалтерського обліку й автоматизувати всі відповідні бізнес-процеси. При цьому працівники бухгалтерії в своїй діяльності повинні керуватися виключно відомостями, які надходять від працівників інших підрозділів. Іншими словами, спираючись на ці дані, бухгалтер розробляє політику ведення бухгалтерського обліку, виносить відповідні висновки і забезпечує правильне складання фінансової звітності [12].

Таким чином, одним із прогресивних підходів до автоматизації бухгалтерського обліку і оптимізації бізнес-процесів є використання хмарних технологій.

Технології програмних роботів та штучного інтелекту. Прикладом використання технологій програмних роботів і штучного інтелекту для автоматизації бізнес-процесів на підприємствах [12] є технологія роботизованої автоматизації бізнес-процесів (Robotic process automation, RPA). У традиційних системах розробник створює список дій для автоматизації завдання з використанням програмних інтерфейсів (API) або мови сценаріїв. Натомість у RPA програмний робот відтворює дії людини, взаємодіючи з інтерфейсом системи. RPA-система розробляє список дій, спостерігаючи за тим, як користувач виконує завдання в графічному інтерфейсі програми [13].

На практиці технології RPA можуть виконувати низку регламентованих операцій, що значно полегшить роботу бухгалтерів і прискорить функціонування багатьох підрозділів підприємства (установи, організації). При цьому технологія RPA виконує монотонні, прості і стандартизовані процеси, для яких

вже існує інструкція – починаючи з перенесення даних та закінчуючи формуванням звітів, написанням листів та аналізом даних.

До переваг цієї технології належать:

- забезпечення цілодобової роботи системи та оперативне відпрацювання поточних бізнес-процесів;
- забезпечення коректності введення даних та оцінки результатів діяльності;
- забезпечення сумісності RPA (тобто можливості робота співпрацювати) з будь-якими додатками, які використовує компанія;
- автоматизація найбільш трудомістких, стандартизованих, заснованих на правилах дій (завдань), що легко піддаються структуризації;
- звільнення бухгалтерів від рутинних завдань і вивільнення часу для виконання інтелектуальної роботи;
- звільнення підприємства від необхідності придбавати, підтримувати й оновлювати інформаційні технології (відповідні програмні та технічні засоби);
- доступність для всіх компаній [13; 5].

Незалежно від базового рівня програмного забезпечення та технологій реалізації бізнес-процесів підприємства (офісних програм, застарілої організації обліку та «самописного» бухгалтерського програмного продукту), за відсутності у робота людського фактору, дана технологія буде виконувати всі дії швидше, без помилок і в режимі 24/7 без відпусток і лікарняних [13]. В результаті застосування RPA значно підвищуються якість і надійність реалізації бізнес-процесів, скорочується час на виконання операцій і виникають нові привабливі пропозиції для оптимізації діяльності підприємства (установи, організації).

Прогноз розвитку RPA сектору свідчить про те, що автоматизація робочих процесів змінить розуміння чергової фази цифрової трансформації, оскільки ця автоматизація надає якісно інші вигоди користувачам. Темпи роботизації робочих процесів та число розробників відповідного програмного забезпечення безперервно зростають. Внаслідок насичення ринку автоматизованих робіт очікується здешевлення RPA в середньому на 10–15% [14].

Слід відзначити також те, що, як передбачають експерти, неавтономні роботи будуть застосовуватися все ширше, і потіснять автономних [13]. Як вважає головний ідеолог компанії UiPath Гай Кіркувуд (Guy Kirkwood), частка автономних робіт промислового призначення, що раніше становила 70%, опуститься до 50%. Цей прогноз підтверджується досвідом роботи багатьох галузей (насамперед банки, страхові, телекомунікаційні й енергетичні компанії, а також компанії газо- і водопостачання загального користування), які впровадили RPA.

Як показало опитування 2700 бухгалтерів з різних країн світу, проведене організацією KPMG спільно з ACCA та CA ANZ [5], більшість бухгалтерів вважає, що роботизація бізнес-процесів дійсно відкриває перед компаніями широкі можливості. При цьому до основних переваг RPA, за словами Дж. Ліон, яка досліджує перспективи бухгалтерської справи для організації ACCA, слід віднести посилення контролю та прискорення обробки фінансової інформації. В результаті делегування RPA трудомістких, стандарти-

зованих, заснованих на правилах завдань, забезпечення безпомилковості та прискорення процесу передачі даних бухгалтер звільняється від виконання рутинних завдань і зможе приносити компанії ще більше користі [5].

Однак поза всіх переваг, роботизація бізнес-процесів має певні обмеження у застосуванні. Вони стосуються таких операцій і процесів, які відбуваються за нестандартними сценаріями й потребують прийняття рішення на основі аналізу ситуації. На даному етапі розвитку програмний робот здатний сприймати лише шаблонні структуровані дані та здійснювати операції, що базуються на чітко визначених параметрах [15].

Тобто у сфері бухгалтерського обліку повній або частковій роботизації піддаються переважно стандартизовані операції, зокрема зі збору і обробки первинних даних, складання фінансової звітності, які виконуються за визначеними правилами (алгоритмами).

Технології блокчейн. З блокчейн (в перекладі з англ. blockchain — ланцюжок з блоків) пов'язують революцію в інформаційній інфраструктурі, яка лежить в основі фінансових послуг і багатьох інших сферах діяльності. Застосування технології блокчейн веде до створення реєстру або облікової книги записів про події у цифровому середовищі [8]. При цьому одного разу записана інформація не може бути змінена або знищена, оскільки кожна нова транзакція підтверджується історією попередніх. Отже, технологія блокчейн дозволяє створити базу даних з високим рівнем захисту від фальсифікації чи знищення записів, щоб дозволило приховати певну діяльність [16].

Окремі джерела зауважують [16; 17], що блокчейн як спосіб використання сучасних наук шифрування дозволяє організаціям спільно використовувати загальну інфраструктуру для зберігання бази даних. Тобто ця технологія створює передумови для відображення обох сторін транзакції одночасно в загальній книзі в реальному часі, навіть якщо кожен бухгалтер і аудитор, кожна компанія ведуть приватну базу даних.

До основних переваг технології блокчейн відносять:

- забезпечення прозорості та абсолютної впевненості щодо права власності й історії активів та існування зобов'язань;
- забезпечення цілісності облікових даних в результаті інтеграції даної технології з типовими обліковими процедурами;
- підвищення ефективності через автоматичне виконання завдання контролю операцій при реалізації даної технології, відмову від систематичного дублювання ручних трудомістких операцій, їх періодичного контролю та проведення дорогого аудиту;
- зменшення помилок в наслідок мінімізації участі людини у реалізації облікових завдань;
- зменшення шахрайства через те, що технологія блокчейн унеможливорює маніпулювання обліковими даними [18].

Вважається, що блокчейн має потенціал для удосконалення бухгалтерського обліку та професії бухгалтера і аудитора. При цьому, як відзначають дослідники, «принципи ведення бухгалтерського обліку залишаються незмінними із відповідним

застосуванням елементів методу бухгалтерського обліку». Автори вважають, що при цьому «змінюється лише технологія обробки, збереження, передачі та накопичення інформації» [8]. Натомість існує й інша думка: потреба у традиційному обліку з подвійним записом відпаде, оскільки перевірка добросовісності та законності бухгалтерського обліку у рамках блокчейн буде повністю автоматизована [16].

За прогнозами [16; 6], акцент в роботі аудиторів зміститься з підтвердження подій на підтвердження правильності їх класифікацій в бухгалтерському обліку. Відповідно робота бухгалтерів буде пов'язана з формуванням облікової політики, правильної класифікації та інтерпретації подій, а також застосування професійних суджень. У майбутньому бухгалтери й аудитори будуть більше працювати з питаннями, що вимагатимуть професійного судження та надання експертної допомоги.

Зважаючи на переваги та перспективи використання технології блокчейн у сфері обліку, оподаткування й аудиту, компанії великої четвірки інвестували в неї значні кошти [18]. Так, компанія Ernst & Young першою почала приймати Bitcoin як спосіб оплати. У квітні 2018 р. компанія Ernst & Young розпочала розробку платформи «Blockchain Analyzer», яка дозволяє збирати дані про трансакції клієнтів і здійснювати їх розширений аналіз, зокрема аналіз трендів та ідентифікацію людей і зрештою обчислювати податок. На думку авторів, цей пілотний проект закладе основу для автоматизованих перевірок аудиту блокчейн-активів, зобов'язань, власного капіталу та розумних контрактів. У свою чергу, з кінця 2017 року PwC у Гонконзі почала приймати біткойни, а у квітні 2018 року фірма оголосила про створення широко-масштабної аудиторської служби аудиту блокчейна із зареєстрованими криптографічними компаніями. Служба проводить аудит послуг блокчейн компаній, гарантуючи, що вони правильно та ефективно використовують цю технологію.

Разом з тим, технологія блокчейн має певні вади, які ставлять під сумнів означені перспективи [18; 7; 9; 19; 20]. Наприклад, Т.М. Соколова, І.П. Волошин і І.О. Петрунін існуючі недоліки ділять на дві групи: недоліки економічного (висока енергозалежність, висока вартість створення і впровадження, зниження швидкості трансакцій зі зростанням навантаження на систему, диференціація блокчейн та неоднозначність перспектив їх використання) і технічного (загрози на рівні мережі, користувача, загрози цілісності системи й інші загальні для мережевих технологій загрози) характеру [7, с. 51]. До недоліків технології блокчейн також можемо віднести відсутність конфіденційності даних, різке зростання вартості її застосування зі збільшенням числа трансакцій, наявність альтернативних рішень, які позбавлені названих недоліків (зокрема розподілені бази даних [20]).

Крім зазначеного, вважаємо доцільним звернути увагу на питання методичного характеру. Так, посилення на трансакції, які мають у блокчейн високу захищеність, стосуються насамперед зовнішніх розрахункових операцій, однак в частині внутрішніх операцій застосування даної технології сьогодні з вищезначених причин є проблематичним. Відпо-

відно професійна діяльність бухгалтерів і аудиторів з впровадженням блокчейн вже зазнає певних змін [18], однак не таких кардинальних як стверджують окремі експерти у сфері інформаційних технологій. Отже, на нашу думку, говорити про цілковиту ідентичність трансакцій у бухгалтерському обліку і блокчейн та широке застосування даної технології в обліку й аудиті зарано.

Разом з тим, не можна повністю відкидати перспективу застосування технології блокчейн як інструмент бухгалтерського обліку. Слід погодитись з тим, що «ще не всі можливості і особливості блокчейна вивчені до кінця. Його впровадження найчастіше обмежується стадіями тестування і заявами про застосування. Втім, експерти впевнені в ефективності блокчейна і пророкують технології велике майбутнє» [7, с. 52].

Відчутні конкурентні переваги компаніям може забезпечити використання *технології роботи з великими даними* (Big Data). Інформаційна система бухгалтерського обліку в цілому не відповідає критеріям Big Data. Однак для неї є актуальними такі принципи роботи з ними, як: горизонтальна масштабованість (диференціація та деталізація даних про об'єкти обліку веде до збільшення кількості обчислювальних вузлів, за якими розподіляються ці дані, при чому обробка має відбуватись без погіршення продуктивності); відмовостійкість (число обчислювальних вузлів в інформаційній системі окремого підприємства незрівнянно обмежена у порівнянні з кластерами у Big Data, та ймовірність виходу з ладу обчислювальної техніки існує, що вимагає застосування превентивні заходи); локальність даних (як і у Big Data, облікові дані розподілені між чисельними обчислювальними вузлами, фізично знаходяться на одному сервері, а обробляються на іншому). Тому слід розглянути підходи і технології роботи з Big Data на предмет їх застосування у сфері бухгалтерського і, зокрема, управлінського обліку. Наприклад, методи аналізу великих даних від Міжнародної консалтингової компанії McKinsey, що спеціалізується на розв'язанні задач стратегічного управління: методи класу Data Mining; змішання та інтеграція даних; імітаційне моделювання; візуалізація аналітичних даних та інші [21].

Як зазначають експерти [21], на підприємствах великі дані генеруються також внаслідок впровадження технологій *Інтернету речей*. На нашу думку, впровадження цієї технології відкриває нові перспективи удосконалення організації первинного обліку на підприємстві. Так, у результаті оснащення основних вузлів і механізмів станків і машин датчиками, виконавчими і контролюючими пристроями та процесорами під час виробничого процесу здійснюється збір аналітичних даних. За умови їх відповідної обробки (наприклад, фільтрації за заданими параметрами та заповнення шаблону даних) та передачі в інформаційній системі бухгалтерського обліку автоматично формуватиметься база даних про стан обладнання та відповідні виробничі процеси. Це виключить необхідність складання і передачі первинних документів традиційним шляхом та дозволить забезпечити високу достовірність і оперативність збору первинних

даних. В результаті виникає необхідність трансформації професійної діяльності бухгалтерів і аудиторів.

Отже, використання новітніх технологій відіграє ключову роль у переході на наступну фазу цифровізації економіки, яка отримала назву «Індустрія 4.0». Слід визнати, що за цих умов чітке розуміння хмарних технологій, блокчейн, програмного забезпечення для автоматизації та інших суміжних технологій сприятиме підвищенню професійної цінності бухгалтерів і аудиторів у сучасному світі та їх успішній кар'єрі [17]. За цих умов надзвичайно важливим є своєчасне визначення перспектив розвитку професійної діяльності у сфері бухгалтерського обліку і актуалізація підготовки бухгалтерів і аудиторів [22].

Висновки. Таким чином, перспективи розвитку та впровадження у бухгалтерський облік хмарних технологій, технологій RPA, штучного інтелекту, блокчейну, Big Data та Інтернету речей відповідає вимогам сьогодення, які продиктовані розвитком інформаційних технологій. Застосування новітніх технологій вимагає реорганізації бухгалтерського обліку й аудиту на підприємстві, веде до автоматизації окремих сфер професійної діяльності бухгалтерів та аудиторів і ставить завдання здобуття ними нових вмінь і навичок, постійного вдосконалення.

Бібліографічний список:

1. Спільник І.В., Палюх М.С. Бухгалтерський облік в умовах цифрової економіки. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2019. Випуск 1–2. С. 83–96.
2. Шапаренко О.В. Вплив інформаційних технологій на бухгалтерський облік. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 2. С. 129–134.
3. Гаврилюк А. Яку 1С вибрати: в хмарі чи локальну? 2019. URL: <https://golossokal.com.ua/cikavo/yaku-1s-vybraty-v-khmari-chy-lokal-nu.html> (дата звернення: 05.01.2020).
4. Голячук Н.В., Голячук С.Е. Переваги та недоліки застосування хмарних технологій в обліку. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2015. Вип. 12 (1). С. 80–86.
5. McLean A. (2019). An exhilarating prospect, the robot revolution is also a potentially frightening one that few have embarked on. Here's how to begin your robot journey. URL: <https://www.accaglobal.com/an/en/member/member/accounting-business/2019/01/insights/robotics-revolution.html> (дата звернення: 05.01.2020).
6. Мельниченко О.В., Гартінгер Р.О. Роль технології блокчейн у розвитку бухгалтерського обліку та аудиту. *European Cooperation*. 2016. № 7 (14). С. 9–19.
7. Прохоров М.В. Як блокчейн змінить бухгалтерію. 2019. URL: http://bz.ligazakon.ua/magazine_article/BZ012012 (дата звернення: 05.01.2020).
8. Соколова Т.Н., Волошин І.П., Петрунин І.А. Преимущества и недостатки технологии блокчейн. *Экономическая безопасность и качество*. 2019. № 1 (34). С. 49–52.
9. Stinchcombe K. (2017). Ten years in, nobody has come up with a use for blockchain. URL: <https://hackernoon.com/ten-years-in-nobody-has-come-up-with-a-use-case-for-blockchain-ee98c180100> (дата звернення: 05.01.2020).
10. Фролов В.І. Впровадження «хмарних» технологій в практику бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 12. С. 45–49.
11. 1С: Підприємство у хмарі – всі «за» і «проти». URL: <https://csoprocom.com.ua/info/articles/1s-u-khmari-vsi-za-i-proti> (дата звернення: 05.01.2020).
12. Цифровые технологии в бухгалтерской и аудиторской деятельности. *GRC REVIEW*. 2018. URL: <https://bizeducate.com/11/2018/tsifrovye-tehnologii-v-buhgalterskoj-i-auditorskoy-deyatelnosti> (дата звернення: 05.01.2020).

13. RPA_Robotic process automation. 2019. URL: <http://www.tadviser.ru/index.php> (дата звернення: 05.01.2020).
14. RPA – роботизированная автоматизация процессов. 2019. URL: <https://coprime.com.ua/ru/blog/2019/07/31/rpa> (дата звернення: 05.01.2020).
15. Роботизація бізнес-процесів та машинне навчання: нові можливості (Частина 13). URL: <https://dms-solutions.co.uk/blog-uk/robotic-process-automation-powered-with-machine-learning> (дата звернення: 05.01.2020).
16. Блокчейн і бухгалтерський облік. URL: <https://nexia.dk.ua/blokchein-i-bukhhalterskiy-oblik> (дата звернення: 05.01.2020).
17. Exciting Accountant Technology in 2019. URL: <https://online.maryville.edu/blog/accounting-technology-in-2019> (дата звернення: 05.01.2020).
18. How Blockchain Will Write a New Era for Accounting Industry. (2018). URL: <https://hackernoon.com/how-blockchain-will-write-a-new-era-for-accounting-industry-f8832bf24167> (дата звернення: 05.01.2020).
19. Blockchain Advantages and Disadvantages. URL: <https://www.binance.vision/blockchain/positives-and-negatives-of-blockchain> (дата звернення: 05.01.2020).
20. You Do Not Need Blockchain: Eight Well-Known Use Cases And Why They Do Not Work. (2019). URL: <https://habr.com/en/company/solarsecurity/blog/441690/> (дата звернення: 05.01.2020).
21. Технології та Інновації. Big Data. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/big-data-bolshie-dannye> (дата звернення: 05.01.2020).
22. Король С.Я., Польовик Є.В. Діджиталізація економіки як фактор професійного розвитку. *Modern Economic*. 2019. № 18. С. 67–73.

References:

1. Spilnyk I.V., Palukh M.S. (2019). Bukhhalters'kyy oblik v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [Accounting in the digital economy conditions]. *The institute of accounting, control and analysis in the globalization circumstances*. Issue 1-2. pp. 83–96. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2019.01.083>.
2. Shaparenko O.V. (2014). Vplyv informatsiynykh tekhnolohiy na bukhalters'kyy oblik [Information technology influence on accounting]. *Foreign trade: economics, finance, law*. № 2. pp 129–134.
3. Havrylyuk A. (2019). Yaku 1C vybraty: v khmari chy lokal'nu? [Which 1C to choose: in the cloud or local?] URL: <https://golossokal.com.ua/cikavo/yaku-1s-vybraty-v-khmari-chy-lokal-nu.html> (accessed: 05.01.2020).
4. Holyachuk N.V., Holyachuk S.E. (2015). Perevahy ta nedoliky zastosuvannya khmarnykh tekhnolohiy v obliku [Advantages and disadvantages of accounting cloud technologies]. *Ekonomichni nauky. Seriya: Oblik i finansy* [Economic sciences. Series: Accounting and finance]. Vol. 12 (1). pp. 80–86.
5. McLean A. (2019). An exhilarating prospect, the robot revolution is also a potentially frightening one that few have embarked on. Here's how to begin your robot journey. URL: <https://www.accaglobal.com/an/en/member/member/accounting-business/2019/01/insights/robotics-revolution.html> (accessed: 05.01.2020).
6. Melnychenko O.V., Hartinger R.A. (2016). Rol' tekhnolohiyi blokcheyn u rozvytku bukhalters'koho obliku ta audytu [Role of blockchain technology in accounting and auditing]. *European Cooperation*. Vol. 7 (14). pp. 9–19.
7. Prokhorov M.V. (2019). Yak blokcheyn zminyt' bukhalteriyu [How blockchain will change accounting]. URL: http://bz.ligazakon.ua/magazine_article/BZ012012 (accessed: 05.01.2020).
8. Sokolova T.N., Voloshin I.P., Petrunin I.A. (2019). Preimushchestva i nedostatki tekhnologii blokcheyn [Pros and cons of the blockchain technology]. *Economic security and quality*. Vol. 1 (34). pp. 49–52.

9. Stinchcombe K. (2017). Ten years in, nobody has come up with a use for blockchain. URL: <https://hackernoon.com/ten-years-in-nobody-has-come-up-with-a-use-case-for-blockchain-ee98c180100> (accessed: 05.01.2020).
10. Frolov V.I. (2013). Vprovadzhennya «khmarnykh» tekhnolohiy v praktyku bukhhalters'koho obliku [Implementation of «cloud» technologies in accounting practice]. *Bukhhalters'kyi oblik i audyt* [Accounting and auditing]. Vol. 12. pp. 45-49.
11. 1C: Pidpryyemstvo u khmari – vsi «za» i «proty» [1C: Enterprise in the cloud – all the pros and cons]. URL: <https://csoprocom.com.ua/info/articles/1s-u-khmari-vsi-za-i-proti> (accessed: 05.01.2020).
12. Tsifrovyye tekhnologii v bukhgalterskoy i auditorskoy deyatel'nosti [Digital technologies in accounting and auditing] (2018). GRC REVIEW. URL: <https://bizeducate.com/11/2018/tsifrovyye-tehnologii-v-buhgalterskoj-i-auditorskoj-deyatelnosti> (accessed: 05.01.2020).
13. RPA_Robotic process automation. (2019). URL: <http://www.tadviser.ru/index.php> (accessed: 05.01.2020).
14. Robotizirovannaya avtomatizatsiya protsessov [RPA – robotic process automation]. (2019). URL: <https://coprime.com.ua/ru/blog/2019/07/31/rpa/> (accessed: 05.01.2020).
15. Robotyzatsiya biznes-protsesiv ta mashynne navchannya: novi mozhlyvosti (Chastyna 13) [Business Process Robotics and Machine Learning: New Opportunities (Part 13)]. URL: <https://dms-solutions.co/uk/blog-uk/robotic-process-automation-powered-with-machine-learning> (accessed: 05.01.2020).
16. Blokcheyn i bukhhalters'kyi oblik [Blockchain and accounting]. URL: <https://nexia.dk.ua/blokcheyn-i-bukhhalterskyi-oblik> (accessed: 05.01.2020).
17. Exciting Accountant Technology in 2019. URL: <https://online.maryville.edu/blog/accounting-technology-in-2019> (accessed: 05.01.2020).
18. How Blockchain Will Write a New Era for Accounting Industry. (2018). URL: <https://hackernoon.com/how-blockchain-will-write-a-new-era-for-accounting-industry-f8832bf24167> (accessed: 05.01.2020).
19. Blockchain Advantages and Disadvantages. URL: <https://www.binance.vision/blockchain/positives-and-negatives-of-blockchain> (accessed: 05.01.2020).
20. You Do Not Need Blockchain: Eight Well-Known Use Cases And Why They Do Not Work. (2019). URL: <https://habr.com/en/company/solarsecurity/blog/441690> (accessed: 05.01.2020).
21. Tekhnolohiyi ta innovatsiyi. Big Data. [Technology and innovation. Big Data]. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/big-data-bolshie-dannye> (accessed: 05.01.2020).
22. Korol S., Polovyk Ye. (2019). Didzhitalizatsiya ekonomiky yak faktor profesiynoho rozvytku [Digitization of the Economy as Professional Development Factor]. *Modern Economic*. Vol. 18. pp. 67–73. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V18\(2019\)-11](https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-11).

УДК 657.01: 658

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-30>

Мазуренок О.Р.

кандидат економічних наук, старший викладач,
старший викладач кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Mazurenok Oksana

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer
Senior Lecturer at the Department of Accounting and Audit
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

УПРАВЛІННЯ БУХГАЛТЕРСЬКИМ ОБЛІКОМ ЯК КОГНІТИВНИЙ СКЛАДНИК СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

ACCOUNTING MANAGEMENT AS A COGNITIVE COMPONENT OF THE ACCOUNTING SYSTEM

У статті описано позицію автора щодо формулювання теоретичних основ управління бухгалтерським обліком. Виокремлено ключові елементи управління бухгалтерським обліком як цілісною системою. У процесі аналізу було наведено класифікацію інформаційного складника для управління бухгалтерським обліком та здійснено поділ її на відповідні сегменти. Також у статті охарактеризовано чинники, які формуватимуть суть предмета управління бухгалтерським обліком на підприємствах та організаціях. Автором виділено значення предмета та об'єкта управління бухгалтерським обліком як когнітивний складник системи бухгалтерського обліку. У процесі дослідження було сформовано етапи здійснення управління бухгалтерським обліком на підприємствах та описано основні способи управління бухгалтерським обліком.

Ключові слова: управління, бухгалтерський облік, чинники, етапи, інформація.

В статье описана позиция автора относительно формулировки теоретических основ управления бухгалтерским учетом. Выделены ключевые элементы «управления бухгалтерским учетом как целостной системой». В процессе анализа была представлена классификация информационной составляющей для управления бухгалтерским учетом и осуществлено разделение ее на соответствующие сегменты. Также в статье охарактеризованы факторы, которые будут формировать суть предмета управления бухгалтерским учетом на предприятиях и в организациях. Автором выделено значение предмета и объекта управления бухгалтерским учетом как когнитивной составляющей системы бухгалтерского учета. В процессе исследования были сформированы этапы осуществления управления бухгалтерским учетом на предприятиях и описаны основные способы управления бухгалтерским учетом.

Ключевые слова: управление, бухгалтерский учет, факторы, этапы, информация.

The article describes the author's position on the formulation of the theoretical foundations of accounting management. The key elements of "accounting management as a holistic system" are highlighted. In the course of the analysis, the classification of the information component for accounting management was presented and its division into corresponding segments. The article also describes the factors that will shape the essence of accounting management at enterprises and organizations. The author emphasizes the value of the subject and object of accounting management as a cognitive component of the accounting system. During the research the stages of accounting management at enterprises were formed and the basic methods of accounting management were described. Having analyzed the above and with the advent of new systems of management of business entities the main emphasis of accounting research should be directed to the development of accounting management system. Accounting information in the context of transformational change should be the basis for long-term forecasting, strategic planning and an important means of strategic management decision-making. Therefore, accounting management should be considered as a system – a holistic phenomenon that involves taking into account all the internal relationships and relationships of the system, all the factors that affect the functioning of the system. Difficulty in managing accounting is associated with the availability of a large number of options for matching the capabilities of people, technology, natural conditions and other components of the organizational process. In our opinion, accounting management is not just a set of functions and techniques, but a whole set of accounting, control and analytical procedures over the data to obtain the necessary information to make specific decisions for the functioning of enterprises. Therefore,

the system approach should distinguish the structure of the links between the elements of the system, between a particular system and adjacent systems that interact with it. Based on these elements and factors, the accounting management method will be a set of methodological and technical techniques that will ensure their rational functioning in the management system of business entities.

Keywords: *management, accounting, factors, stages, information.*

Постановка проблеми. Швидкі темпи розвитку суспільного виробництва та перехід до ринкової економіки потребує застосування системи заходів, які будуть спрямовані на вдосконалення механізму управління за діяльністю підприємств. Для того щоб можна було вдосконалити систему управління суб'єктами господарювання, необхідно першочергово з'ясувати сутність та послідовність етапів управління бухгалтерським обліком як ключовою основою управління будь-якою системою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування бухгалтерського обліку та обліково-аналітичного забезпечення управління присвячені праці І.М. Богатої, М.В. Болдуєва, Б.І. Валуєва, С.Ф. Голова, І.В. Жиглей, Е.В. Золотухиної, Г.Г. Кирейцева, В.П. Кохановського, Г.Е. Крохичевої, С.А. Кузнецової, О.П. Кундря-Висоцької, Т.Г. Лешкевич, Н.М. Малюга, С.В. Свірко, Т.Б. Фатхи, І.Й. Яремко та ін. Водночас розглянута нами тема залишається маловивченою з позиції взаємозалежності обліку й управлінських основ.

Метою статті є формулювання теоретичних основ управління бухгалтерським обліком, здійснення класифікації інформаційного складника та чинників управління бухгалтерським обліком на підприємствах, а також необхідність виділення етапів здійснення управління бухгалтерським обліком.

На нашу думку, управління – це чіткий, безперервний цілеспрямований вплив на суспільні відносини та механізми діяльності підприємств чи організацій з метою здійснення контролю над ними.

Дійсно, емпіричний та теоретичний рівні пізнання будь-якого об'єкта взаємопов'язані, а їхні межі є умовними та динамічними: практика за допомогою спостереження та експериментів виявляє нові факти, що стимулюють теоретичне пізнання, формує для нього нові завдання; теорія – розвиває та конкретизує на базі практики новий власний зміст та відкриває нові горизонти для емпіричного пізнання, орієнтує його в пошуках нових фактів, сприяє удосконаленню його методів та інструментів [1, с. 289].

Формування практикою економічного, правового та облікового життя, вимоги щодо побудови нової системи бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління в Україні потребує розроблення його теоретичних положень, до яких відносяться ідентифікація його місця, ролі, мети, предмета, об'єктів, функцій та завдань [2, с. 293]. Дослідження цих питань у сучасній науковій літературі свідчить про абсолютну відсутність будь-яких поглядів вітчизняних учених з цього приводу. Проте запровадження основних положень вказаної системи бухгалтерського обліку з 2013 р. потребує якнайскорішого їх опрацювання. Створення вказаних теоретичних позицій системи бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління пропонується здійснювати шляхом синтезу теоретичних

положень бухгалтерського обліку виконання бюджету та бухгалтерського обліку, які виступають його складниками, в контексті економічних, соціальних, правових запитів суспільства.

Вчена-обліковець Н.М. Малюга зазначає: «Курс на зміни соціально-економічного розвитку держави суттєво підвищує вимоги до наукових досліджень у сфері теорії бухгалтерського обліку. Недостатня розробленість наукових основ обліку, його теоретичної бази повинні привернути увагу молодих науковців, які в своїх дослідженнях будуть намагатися відійти від ремеслового характеру і забезпечити майбутню науку про бухгалтерський облік через визначення його ролі в управлінській і соціально-економічній діяльності» [3, с. 113]. На підтвердження її слів нагадаймо вислів одного з найвідоміших учених в галузі фізики ХІХ ст. Густава Роберта Кірхгофа: «немає нічого практичного за гарну теорію» [4].

Стрімкий розвиток світової науки у плані систематизації всіх даних висуває на передній план завдання організацію управління бухгалтерським обліком господарської діяльності як один із ключових елементів управління підприємствами. Основними структурними одиницями будь-якої системи є її складові елементи, механізми взаємодії та структура, а також безпосередні процеси, що відбуваються в цій системі. Елементи – це те, з чого безпосередньо складається структура суб'єкта господарювання (відділи, підструктурні підрозділи, філії). Механізм взаємодії – це визначення мети, цілей, предмета та методу досягнення поставлених цілей. Створення конкретизованої системи взаємодії всіх елементів управління бухгалтерським обліком та здійснення подальшого аудиту за діяльністю підприємств характеризує управління організацією у широкому розумінні, тобто коли аналізу підлягає механізм, структура і процеси бухгалтерського обліку як сукупність. Відповідно до цього, якщо розглядається лише певний елемент із цілісної системи – це характеризуватиме організацію у вузькому розумінні. Тому термін «управління бухгалтерським обліком» можна розглядати із двох підходів: «управління бухгалтерським обліком як цілісною системою» й «управління певними складовими елементами». Перше поняття буде значно ширше, ніж друге, та потребуватиме більш деталізованого вивчення.

Для того, щоб зрозуміти суть трактування, а саме «управління бухгалтерським обліком як цілісною системою», виділимо елементи, які воно в себе включає: предмет і метод бухгалтерського обліку, контроль та аналіз діяльності; організація технології облікового, контрольного й аналітичного процесів, а також праці людей, зайнятих обліком, контролем і аналізом; організаційне забезпечення функціонування обліку; організаційний складник підприємства; правові основи функціонування; передові методики впровадження бухгалтерського обліку на підприємстві.

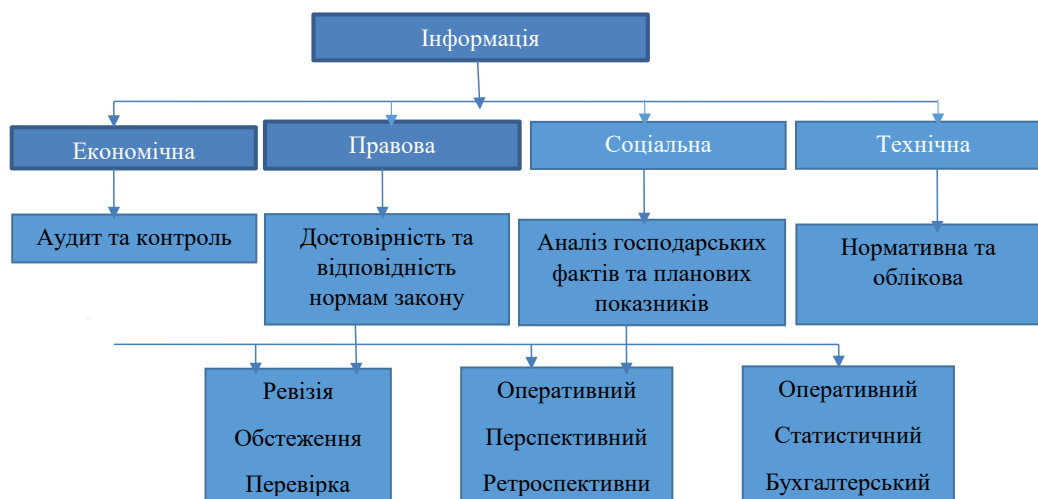

Рис. 1. Інформаційний складник в управлінні бухгалтерським обліком

Як відмічає професор С.А. Кузнецова, потреба системи управління в комплексному інформаційному забезпеченні поставила в актуальну площину необхідність перегляду організаційно-методологічних напрямів надання управлінської інформації в бухгалтерській звітності [5, с. 6]

Основою будь-якого управлінського процесу є одержання відповідної інформації для прийняття у подальшому відповідних рішень, а управління бухгалтерським обліком як системою вимагає надання досить широкого спектру різноманітної інформації. (рис. 1).

Певний вид обліку є не тільки самостійним родом діяльності, а й видом економічної інформації, що організаційно відокремлюється в управлінській системі як підсистема нижчого порядку. Організація управління бухгалтерського обліку – це розгляд системи, яка перебуває у процесі безперервних змін. Для того, щоб можна було розглянути систему управління бухгалтерським обліком, її необхідно спочатку уявити, потім здійснити описовий характер дій, розглянути на різних рівнях абстрагування: лінгвістичному, абстрактно-алгебраїчному, топологічному, логіко-математичному, теоретико-інформаційному, динамічному та евристичному.

Так, професор Г.Г. Кірейцев виокремлює серед функцій бухгалтерського обліку: науково-пізнавальну, соціальну, контрольну, інформаційну, регулюючу, правового захисту суб'єктів господарювання, прогностичну [6, с. 63]. Професор В.В. Сопко відносить до функцій бухгалтерського обліку інформаційну, контрольну, аналітичну та оцінювальну [7, с. 48]. Такої самої думки дотримується професор В.Г. Швець [8, с. 14].

Управління бухгалтерським обліком – це не просто набір функцій та технічних прийомів, а ціла сукупність облікових, контрольних та аналітичних процедур над даними для одержання необхідної інформації з метою прийняття конкретних рішень для подальшого функціонування підприємств. Ця сукупність характеризується термінами і чинниками. Перші визначають мету, об'єкт, методи; інші – взаємозв'язок між ними. Відповідно необхідно розглядати цю сукупність у

математичному аспекті. Основою математичного опису бухгалтерського обліку є балансовий метод управління господарством – двоїтий (подвійний) метод. Суть його полягає у відповідній сукупності потреб та ресурсів певної господарської системи: підприємства, об'єднання, організації, асоціації тощо; у взаємній координації дій різних господарюючих елементів; забезпеченні збалансованості в економіці та пропорційності щодо економічних законів. Теоретичну основу балансового методу становить пізнання та визначення найбільш загальних економічних законів, що забезпечують поширене відтворення (виробництво, обмін, розподіл, споживання) суспільного продукту.

Управління бухгалтерським обліком в часі та просторі можливе лише за рахунок управління певними об'єктами, видами робіт та діяльністю людей. Можна виділити низку чинників, які формуватимуть суть предмета управління бухгалтерським обліком підприємства.

1. Техніко-технологічний чинник. Управління бухгалтерським обліком на підприємстві є проявом внутрішньої потреби як системи, яка під впливом поділу праці не може функціонувати без запровадження передових технік та технологій. Тому управління бухгалтерським обліком об'єднує у собі низку елементів, зокрема технологію облікового, контрольного й аналітичного процесів, зміст яких визначають методика і техніка збирання, зберігання, нагромадження, пошуку, передавання і переробки даних. Для управління бухгалтерським обліком слід також виділити елементи, які підлягатимуть управлінню. Оскільки основою будь-якої технології є виробнича операція, то основою облікового процесу становлять відповідні операції. Облікові операції – це елементарні або складні дії над даними або інформацією з метою одержання проміжних або кінцевих облікових показників. Операції, характерні для облікового процесу, поділяють на три види: механічні, переробні, творчі. До операцій першого типу належать: надходження документів, передавання їх, зберігання, реєстрація. Серед операцій другого типу виділяють групування, методи логічного одержання показника (проводка

Рис. 2. Характеристика бухгалтерського обліку в управлінні підприємством

бухгалтерська, розрахункові процедури контрольного або аналітичного характеру тощо). Операціями третього типу є складання підсумкових даних, пояснювальних записок, довідок (акти обстеження, складання висновків, пропозицій, рекомендацій тощо). На технічні операції облікового, контрольного й аналітичного процесів значно впливає технічний прогрес. Сукупність та послідовність операцій формують технологічні етапи, а етапи – технологію облікового процесу. Кожний технологічний процес як сукупність операцій являє собою систему та потребує упорядкування її у часі та просторі. У цьому аспекті облік можна розглядати як систему, що потребує організації. Звідси і впливає наступний складник – організаційний чинник.

2. Організаційний чинник. Управління бухгалтерським обліком – скоординована діяльність певного кола працівників та керівництва підприємством. Кожна колективна робота – це сукупність робіт різних виконавців, яка загалом буде системою, що підлягає впорядкуванню у часі та просторі. Відповідно, управління бухгалтерським обліком в аспекті організаційного чинника передбачає формування системи бухгалтерського обліку під впливом розподілу праці таким чином, щоб розмежувати структурні елементи системи на окремі, якісно своєрідні та самостійні.

3. Виробничий чинник. Так, управління суб'єктом господарювання передбачає облік, контроль, аналіз основних засобів, матеріалів, оплати праці, витрат виробництва, калькулювання собівартості продукції, витрат обігу та інше. Усі ці операції виконують різні структурні підрозділи (відділи, сектори), які підля-

гають системі управління бухгалтерським обліком. Проте слід зазначити і той факт, що кожен із наведених елементів незалежно є предметно-замкненим самостійним структурним елементом системи, що підлягає управлінню.

Враховуючи появу стратегічної управлінської парадигми, окремі вчені (М.В. Болдуєв [9, с. 123], С.Ф. Голов [10, с. 375], Г.Є. Крохічева, Н. Тарасьянц [11, с. 5], О.П. Кундря-Висоцька [12, с. 138], І.Й. Яремко [13, с. 249]) наголошують на необхідності виділення й обґрунтування стратегічної парадигми бухгалтерського обліку, яка дозволить обґрунтувати теоретико-методологічні підвалини стратегічно-орієнтованої системи бухгалтерського обліку як елемента системи стратегічного управління.

На основі наведених чинників та інформаційного складника управління бухгалтерським обліком як системою матиме такий поділ за топологічною ознакою: кошти, матеріали, основні засоби, розрахунки, виробництво, готова продукція, її реалізація, витрати на виробництво, калькулювання собівартості продукції, змоги банків, власні кошти тощо. Цей поділ дасть змогу чітко визначити відповідні завдання кожного елемента системи (відділу, сектору) та передбачити організаційні моделі побудови суб'єкта господарювання.

Для кожного елемента окремо та для бухгалтерського обліку загалом характерним є те, що вони мають кібернетичну побудову: вхід, процес, вихід. Тому кожен структурну одиницю системи, визначену за допомогою топологічного поділу, слід розглядати теж як систему, незалежно від розміру. Такий підхід

забезпечить правильне формування й організацію загальної системи, вирішення поставлених перед нею завдань, розроблення алгоритмів під час автоматизації.

Таким чином, предметом управління бухгалтерським обліком є: обліковий процес на підприємстві; праця працівників, зайнятих обліком; матеріально-технічне забезпечення. Що стосується об'єкта управління бухгалтерським обліком – це предмет (явище або процес), на який спрямована організаційна діяльність суб'єкта. Таким чином, об'єктами управління бухгалтерським обліком можуть бути: технологія облікового процесу, праця робітників, процес розвитку та удосконалення обліку, організаційне, технічне, інформаційне та інші види забезпечення обліку.

У будь-якому технологічному процесі предмети праці перетворюються у готовий продукт. Предметами праці в управлінні бухгалтерським обліком є інформація (первинна або проміжна), яка підлягає переробці та подальшому представлені кінцевим результатом. Відповідно, початкова інформація у системі управління бухгалтерським обліком подається у вигляді первинних документів або електронних носіїв даних. Тому, на нашу думку, управління бухгалтерським обліком можна умовно розділити на такі етапи.

Перший етап – створення системи управління бухгалтерським обліком. Передбачає розроблення чіткої структури, ключових елементів та розроблення відповідних функціональних зв'язків між відповідними складовими.

Другий етап – вхід у систему. Можна виділити первинне спостереження, що складається зі сприйняття, вимірювання, реєстрації конкретного господарського факту на певному носії інформації. У цей час відбувається формування доказів для здійснення бухгалтерських записів у майбутньому. Цей етап можна охарактеризувати як первинний облік.

Третій етап – процес створення бази даних, що передбачає операції, наприклад у бухгалтерському обліку, з реєстрації господарських фактів у системі рахунків на відповідних технічних носіях облікової інформації – облікових реєстрах (книгах, картках, журналах, машинограмах тощо), підсумування даних, розподілу та перерозподілу їх, складання різних розрахункових таблиць. Тобто це поточний облік.

Четвертий етап – вихід із системи. За сукупністю операцій він являє собою складання різних зведених

даних облікового характеру. Тобто узагальнюючий або підсумковий етап.

Для кращого представлення складемо технологічну структуру управління бухгалтерським обліком (рис. 3).

Слід зазначити також те, що в процесі управління бухгалтерським обліком можна застосовувати різні способи управління: ручне управління бухгалтерським обліком – коли керівництво безпосередньо контролює процес управління бухгалтерією, намагаючись уникнути в подальшому помилок. Цей спосіб найбільш затратний за часом та має низку недоліків: людський фактор помилок, неможливість своєчасної обробки значного масиву даних інформації, викривлення певних даних; механізований – передбачає використання технічних засобів, зокрема різних типів механічних і перфораційних машин. Має також низку недоліків: затратність часу, неможливість швидкого коригування даних; автоматизований – це електронні обчислювальні машини та автоматичний спосіб, що передбачає застосування заздалегідь заготовленого пакету програм.

Висновки. З появою нових систем управління суб'єктами господарювання основний акцент наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку повинен бути спрямований на розроблення системи управління бухгалтерським обліком. Оскільки облікова інформація в умовах трансформаційних змін повинна стати основою для здійснення процесів довгострокового прогнозування, стратегічного планування та виступати важливим засобом прийняття стратегічних управлінських рішень. Тому управління бухгалтерським обліком потрібно розглядати як систему – цілісне явище, яке передбачає врахування усіх внутрішніх зв'язків і відносин системи, усіх чинників, які впливають на функціонування цієї системи. Складність в управлінні бухгалтерським обліком пов'язана з наявністю великої кількості варіантів узгодження можливостей людей, техніки, природних умов та інших складників організаційного процесу. Тому за системного підходу слід виділяти структуру зв'язків між елементами системи, між певною системою і суміжними системами, які взаємодіють із нею. На підставі зазначених елементів та чинників методом управління бухгалтерським обліком буде сукупність методичних і технічних прийомів, які забезпечуватимуть раціональне функціонування їх у системі управління суб'єктів господарювання.

Рис. 3. Технологічна структура управління бухгалтерським обліком

Бібліографічний список:

1. Кохановский В.П., Золотухина Е.В., Лешкевич Т.Г., Фатхи Т.Б. Философия для аспирантов.: Учебное пособие. Изд. 2-е : Ростов н/Д: «Феникс», 2003. 448 с.
2. Свірко С.В. Проблеми ідентифікації змістовного наповнення відправних положень бухгалтерського обліку в дисертаційних роботах вчених України. Фінанси, облік і аудит. Збірник наукових праць. 2009. Вип. 12. С. 289–297.
3. Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку : монографія. Житомир: ЖДТУ, 2005. 541 с.
4. Эйдораф. Нет ничего практичнее хорошей теории. URL: <http://eidograph.livejournal.com/90155.html>. (дата звернення: 20.01.2020).
5. Кузнецова С.А. Бухгалтерський облік в системі формування управлінської інформації: методологія та практика: монографія. Мелітополь: Таврійській державний агротехнологічний університет, 2007. 297 с.
6. Жиглей І.В. Становлення та розвиток бухгалтерського обліку як значимої для суспільства науки: аналіз англійської періодичної літератури URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/view/66182/61793.pdf>. (дата звернення: 15.01.2020).
7. Кирейцев Г.Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета. «Научные исследования в сфере бухгалтерского учета, контроля и анализа: теоретико-практическое значение и направления дальнейшего развития»: 6-я Международная научная конференция. Житомир: ЖГТУ, 2007. 68 с.
8. Жиглей І.В. Удосконалення методології бухгалтерського обліку та контролю як шлях до розв'язання проблем соціального розвитку URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2767/1/57.pdf>. (дата звернення: 15.01.2020).
9. Болдуев М.В. Концептуальні підходи формування стратегічної бухгалтерії. Вісник Запорізького національного університету. 2010. №3 (7). С. 122–128.
10. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2007. 522 с.
11. Крохичева Г.Е. Учет и анализ ситуаций во фракталах времени и пространства. Интернет журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». 2012. № 4. С. 1–6.
12. Кундря-Висоцька О. П. Змістовні характеристики стратегічної парадигми обліку. Вісник ЖДТУ. Економічні науки. 2010. № 3(53). С. 137-139.
13. Яремко І.Й. Концепції і парадигми бухгалтерського обліку як система наукових основ теорії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2010. № 691. С. 246–252.
14. Barczy J., Szentirmai M.G., Zeman Z. The information-connection between the strategic management-accounting and the company valuation URL: <http://ssrn.com/abstract=1928034> (дата звернення: 26.12.2019).

References:

1. Kohanovsky V.P., Zolotukhina E.V., Leshkevich T.G., Fathi T. B. (2003) Fylosofyja dlja aspyrantov [Philosophy for postgraduate students]. Textbook. Rostov N / A: Phoenix. 448 p.
2. Svirko S.V. (2009) Problemy identyfikacii zmistovnogho napovnenija vidpravnykh polozhenj bukhghaltersjkogho obliku v dysertacijnykh robotakh vchenykh Ukrajinu [Problems of identification of meaningful filling of starting posi-

- tions of accounting in the dissertation works of scientists of Ukraine]. *Finance, accounting and audit. Collection of scientific works.* no. 12. Kyiv: KNEU, pp. 289–297.
3. Malyuga N.M. (2005) Bukhghaltersjkij oblik v Ukrajinu: teorija j metodologhija, perspektivy rozvytku [Accounting in Ukraine: theory and methodology, prospects for development]. Working paper. Zhytomyr: ZhSTU. 541 p.
4. Eidograph. Net nychegho praktychnee khoroshej teoryy [There is nothing more practical than a good theory]. Available at: <http://eidograph.livejournal.com/90155.html>. (accessed 20 January 2020).
5. Kuznetsova S.A. (2007) Bukhghaltersjkij oblik v systemi formuvannja upravlinskoj informacii [Accounting in the system of management information formation]. Working paper. Melitopol: Tavria State Agrotechnological University. 297 p.
6. Zhigley I.V. Stanovlennja ta rozvytok bukhghaltersjkogho obliku jak znachymoju dlja suspilstva nauky: analiz anghlomovnoji periodychnoji literatury [Formation and development of accounting as significant for the society of science: analysis of english-language periodical literature]. Available at: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/view/66182/61793.pdf>. (accessed 15 January 2020).
7. G. Kireytssev. (2007) Ghlobalyzacyja ekonomyky y unyfykacyja metodology bukhghaltersjkogho ucheta [Globalization of economics and unification of accounting methodology]. *Scientific report at the 6th international scientific conference "Scientific research in accounting, control and analysis: theoretical and practical significance and directions of further development."* (Ukrainian, Zhytomyr, 2007), pp. 68.
8. Zhigley I.V. Udokonalennja metodologhiji bukhghaltersjkogho obliku ta kontrolju jak shljakh do rozv'jazannja problem socialnogho rozvytku [Improvement of accounting and control methodology as a way to solve problems of social development]. Available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2767/1/57.pdf>. (accessed 15 January 2020).
9. Balduev M.V. (2010) Konceptualjni pidkhody formuvannja strategichnoji bukhghalteriji [Conceptual approaches for strategic accounting formation]. *Bulletin of the Zaporizhzhya National University.* no. №3 (7). pp. 122–128.
10. Golov S.F. (2007) Bukhghaltersjkij oblik v Ukrajinu: analiz stanu ta perspektivy rozvytku [Accounting in Ukraine: analysis of the state and prospects of development]. Working paper. Kyiv: Center for educational literature. 522 p.
11. Krokicheva G.E. (2012) Uchet y analiz sytuacij vo fraktalakh vremeny y prostranstva [Accounting and analysis of situations in fractals of time and space]. *Internet magazine "NAUKOVEDENIE"*. no. № 4. pp. 1–6.
12. Kundrya-Vysotska O.P. (2010) Zmistovni kharakterystyky strategichnoji paradyghmy obliku [Substantive characteristics of the strategic accounting paradigm]. *Journal of ZhSTU. Economic sciences.* no. 3 (53). pp. 137–139.
13. Yaremko I.I. (2010) Konceptciji i paradyghmy bukhghaltersjkogho obliku jak systema naukovykh osnov teoriji [Concepts and paradigms of accounting as a system of scientific foundations of theory]. *Bulletin of the National university "Lviv Polytechnic". Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of development and development problems.* no. № 691. pp. 246–252.
14. Barczy J., Szentirmai M.G., Zeman Z. Informacijnyj zv'jazok mizh strategichnym menedzhmentom-bukhghalterijeju ta ocinkoju kompaniji [The information-connection between the strategic management-accounting and the company valuation]. Available at: <http://ssrn.com/abstract=1928034> (accessed 26 December 2020).

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК: 332.021.143

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-31>

Гарькава В.Ф.

кандидат економічних наук, доцент,
перший проректор
Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Мишелов М.В.

старший викладач
Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Harkava Viktoriia

PhD, Associate Professor, First Vice Rector
Pylyp Orlyk International Classical University

Myshelov Mikhail

university lecturer,
Pylyp Orlyk International Classical University

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

PROBLEMS OF INFORMATION OF THE PROCESS OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF THE REGION

У статті розглянуто основні недоліки українських бізнес-проектів на міжнародному ринку, які не дають змоги оцінити можливості інвестування, а також наголошено на відсутності інформації, яка відображає неофіційну частину бізнесу. Розглянуто необхідність створення на рівні регіону обслуговуючих інформаційних служб. Визначено основні функції і завдання інформаційного етапу процесу забезпечення економічної безпеки на рівні регіону. Розроблено схему інформаційно-консультаційної служби у системі забезпечення економічної безпеки на рівні регіону. Визначено основні проблеми регіонального розвитку (загрози). Розроблено інформаційне поле дії інформаційно-консультаційної системи. Обґрунтовано необхідність створення єдиної інформаційної системи. Розглянуто вимоги, що пред'являються до регіональних інформаційних систем, обґрунтовано, що їхні складники повинні відповідати розробленій стратегії розвитку територій.

Ключові слова: інформатизація, економічна безпека, регіон, інформаційно-консультаційна служба, регіональні структури управління.

В статье рассмотрены основные недостатки украинских бизнес-проектов на международном рынке, не позволяющие оценить возможности инвестирования, а также отмечено отсутствие информации, которая отражает неофициальную часть бизнеса. Рассмотрена необходимость создания на уровне региона обслуживающих служб. Определены основные функции и задачи информационного этапа процесса обеспечения экономической безопасности на уровне региона. Разработана схема информационно-консультационной службы в системе обеспечения экономической безопасности на уровне региона. Определены основные проблемы регионального развития (угрозы). Разработано информационное поле действия информационно-консультационной системы. Обоснована необходимость создания единой информационной системы. Рассмотрены требования, предъявляемые к региональным информационным системам, обосновано, что их составляющие должны соответствовать разработанной стратегии развития территорий.

Ключевые слова: информатизация, экономическая безопасность, регион, информационно-консультационная служба, региональные структуры управления.

Threats to regional economic security are understood as factors that make it impossible or significantly impede the process of realizing the economic interests of the territory, thereby creating a threat to the livelihood of the region's socio-economic system. Identifying threats and addressing them are priority elements of the region's economic policies. In the context of the economic crisis, the role of the analytical component in the process of ensuring the economic security of the regions is increasing. Following information support, the second stage of this economic work is to identify threats to economic security that make the socio-economic situation of the region more vulnerable. It is important to properly evaluate the threats that provoke destabilization and danger. Elements of this mechanism are particularly prominent in the timely detection, accounting, monitoring and forecasting of threats to economic security and the implementation of operational and long-term measures to prevent and neutralize these threats. Generally speaking, a threatening state is an economy where the system, through internal or external factors, loses control of economic processes, cannot effectively ensure the sustainable development of the territory. Thanks to the form, the threat becomes available for research and evaluation. To assess the ability of the regional economic system to counter threats to economic security, it is necessary to analyze the sources of threats, the essential characteristics of the threats and the negative consequences of their action. An important aspect of economic security is the classification of threats according to their location into external (exogenous) and internal (endogenous). Outside the region, there are external threats. They are not related to its internal economic policy. Generally, these are socio-economic changes at the national and international levels or the state of the environment that can have a significant negative impact. One of the most important external threats that provoke economic destabilizing factors is the imperfection of the tax system, the deterioration of the investment climate in all regions of the country, which requires, in particular, effective protection of property rights, improvement of regulatory and corporate legislation, limitation of monopoly legislation. The main strategic risks and threats to the security of Ukraine in the economic sphere in the long run include the preservation of the export-raw model of economic development, the decrease of competitiveness and high dependence of the country on the external economic environment, the loss of control over regional resources; deterioration of the raw material base of industry and energy; uneven development of regions; low stability and security of the financial system; corruption and criminalization of economic and financial relations; illegal migration, etc.

Keywords: informatization, economic security, region, information and consulting service, regional management structures.

Постановка проблеми. Розвиток продуктивних сил і виробничих відносин зумовлює створення і вдосконалення прогресивних інформаційних технологій, які особливо швидкими темпами розповсюджуються у ринкових умовах у різних напрямках управлінської діяльності. Значними темпами розвиваються і системи управління, які базуються на новітніх інформаційних технологіях. Інформація як невід'ємна частина економічних відносин являє собою вирішальний чинник, який визначає розвиток технологій і ресурсів будь-якої економічної системи. Оцінити значення і визначити ступінь участі інформаційного ресурсу у процесі виробництва дуже важко, але в умовах розвитку НТП та обмеженості більшості матеріальних видів ресурсів інформаційний ресурс займає виключне місце в організації функціонування економіки на всіх рівнях. Все більш актуальними є проблеми неповноти інформації та інформаційного дисбалансу, управління інформацією і ефективності використання інформаційних ресурсів. Частка витрат на інформаційні ресурси продовжує рости, а розвиток інформаційних технологій приводить до появи принципово нових структур, для яких основним чинником виробництва є не праця, не капітал, а інформація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням умов забезпечення економічної безпеки регіонів присвячені праці таких учених, як В. Тамбовцева, В. Сенчагова, В. Ткаченка, Т. Іванюти, В. Похилюка, В. Третяк, А. Татаркіна.

Залишаються невирішеними проблеми інформаційного дисбалансу, управління інформацією та ефективності використання інформаційних ресурсів процесу забезпечення економічної безпеки регіону.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження проблем інформатизації процесу забезпечення економічної безпеки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Невизначеність, що виникає внаслідок недоліку інформації, призводить до неефективного вибору та неефективного розподілу ресурсів, до зниження конкурентоспроможності, втрати ринкових позицій, зниження прибутку та ринкової вартості. Як відзначав Д. Ерроу, «обмеженням ухвалення економічних рішень є недостатньо повне знання про всі наявні можливості і чинники, здатні вплинути на результати рішень». Саме за наявності всієї необхідної інформації регіональне управління має можливість прийняти ефективно і найбільш правильне в конкретний момент управлінське рішення. Інформація ж виступає саме засобом рішення цієї невизначеності, засобом упорядкування економічного бачення в умовах ринку. За словами Д. Ерроу, інформація – поняття, що прямо протилежне терміну «невизначеність» [7, с. 99]. Інформація упорядковує економічні знання індивіда і дозволяє йому орієнтуватися у змінних умовах ринку. Тільки суб'єкти, які системно отримують інформацію, можуть ефективно конкурувати в жорстких сучасних умовах. Підвищення рівня освіти та інформаційного забезпечення сприятиме виховуванню нового покоління управлінців – користувачів нової економічної інформації. Б. Мільнер відзначає, що «управління знаннями стає важливим інструментом підвищення ефективності діяльності всіх видів організацій, сучасні інформаційні і комунікаційні технології дозволяють постійно і надійно обмінюватися ідеями й інформацією» [8].

Для сучасної української виробничої сфери загалом характерні низький рівень інформаційної культури і відсутність розвинених систем моніторингу зовнішніх і внутрішніх змін, що є наслідком тривалого розвитку цього сектору в умовах командно-адміністративної системи. Крім того, недостатній рівень

розвитку правової та економічної інфраструктури створює широкий базис для формування інформаційних спотворень і маніпулювання інформацією. У цих умовах споживач інформації стикається з необхідністю такої організації процесів пошуку інформації або її виробництва, яка здатна забезпечити сфери виробництва й управління господарюючого суб'єкта своєчасною, повною і достовірною інформацією. Основним недоліком українських бізнес-проектів на міжнародному ринку є представлення недостатньої кількості інформації як про проект, так і про ринок, на якому реалізується продукція. Ще одним недоліком більшості бізнес-проектів є низький рівень достовірності фінансової інформації, яка не дає змоги оцінити можливості інвестування, скривлює думку про економічну ситуацію. Причиною є те, що головним завданням фінансового обліку українських суб'єктів господарювання є задоволення вимог податкових служб, а не сприяння розвитку об'єкта управління. Тому частина інформації, яка відображає неофіційну частину бізнесу, відсутня.

У єдиному економічному просторі, де державні інформаційні ресурси залишаються основними, підвищується важливість розвитку недержавних інформаційних ресурсів за умови відповідності вимогам єдиного порядку у використанні інформаційних ресурсів різних видів. Цілісна інформаційна система повинна бути відкритою.

Найбільш ефективно як у комерційному, соціальному, так і у науково-методичному плані працюють комерційні організації та приватні інформаційно-консультативні структури. Вони досить високо оплачують працю своїх робітників, використовують різноманітні методи роботи з клієнтами, в них розвинута науково-методична робота та робота із впровадження новачій. Недержавним організаціям не завжди легко самостійно зібрати інформацію, тому що для проведення таких досліджень необхідні значні витрати коштів та часу, а також має місце не завжди достатній рівень обізнаності спеціалістів таких структур. Значний вплив на формування регіонального інформаційного ринку здійснює торгово-промислова палата, яка є недержавною, некомерційною організацією, що об'єднує підприємства та підприємців. Вона надає різноманітну допомогу учасникам регіонального ринку, представляє та захищає їхні інтереси, надає інформаційні послуги, сприяє розвитку інфраструктури інформаційного обслуговування підприємництва, допомагає у науково-технічному співробітництві.

Розвиток процесів інформатизації сприяє розвитку соціально-економічної системи регіону і її структурних підсистем, забезпеченню процесів моніторингу та управління на всіх функціональних етапах ухвалення рішень, на рівні регіону потребує створення обслуговуючих інформаційних служб. Функціями цих служб можуть бути підтримка функціонування інформаційних систем, забезпечення інформаційної безпеки суб'єкта, зберігання й обробка великих обсягів даних тощо. У процесі забезпечення стійкого розвитку та економічної безпеки регіону інформатизація системи регіонального управління займає важливе місце. На рівні регіону до основних функцій і за-

вдань інформаційного етапу процесу забезпечення економічної безпеки можна віднести:

- інформаційну підтримку процесів розроблення стратегії цілей і завдань розвитку регіону;
- інформаційну підтримку процесів ухвалення управлінських рішень;
- створення умов для неперервного функціонування загальної інформаційної системи регіонального управління.

Вхідна інформація становить фундамент діагностичної оцінки та подальшого розроблення напрямів протидії загрозам сталого розвитку мезоекономічних систем, виокремлених за територіальною або спеціалізаційною ознакою. Стан економічної безпеки оцінюється об'єктивною системою параметрів, критеріїв та індикаторів, які визначають порогові значення функціонування економічної системи [9, с. 10]. Розглянемо діяльність ІКС як складника інформаційного процесу забезпечення економічної безпеки регіону (рис. 1).

Вибір і впровадження системи інформатизації регіонального управління неможливі без залучення кваліфікованих фахівців у відповідних галузях (фінансовому плануванні, бухгалтерському обліку, діловодстві і так далі), а також технологів, системних аналітиків, програмістів, системних адміністраторів. Необхідно насамперед виявити основні проблеми регіонального розвитку (загрози), визначитися з об'єктами управління і вибрати систему інформаційної підтримки, що забезпечує досягнення максимального високого показника відношення якості функціонування системи інформаційної підтримки управління до витрат на забезпечення інформаційної діяльності. Тільки за активного сприяння керівництва регіону можна провести весь комплекс робіт з інформатизації управління регіональним розвитком та забезпечення економічної безпеки регіону з мінімальними втратами у встановлений термін.

Напрями дослідницької роботи ІКС з метою формування інформаційної бази процесу прийняття управлінських рішень із забезпечення економічної безпеки відображені на рис. 2.

Суттєвими недоліками сучасної статистичної інформації також є такі: не всі показники несуть інформаційне навантаження; багатократне дублювання даних; аналогічні дані не зіставні; термінологія економічної інформації не уніфікована [5]. Сучасний стан офіційної державної статистики, яка представляє результати соціального й економічного розвитку регіонів і країни, характеризується неефективністю методики розрахунку тих чи інших значущих параметрів. У результаті має місце неузгодженість значень недержавної та офіційної статистики та відсутність даних із системного обліку розвитку економіки регіону. Все це приводить до необхідності формувати власні бази даних [10; 13]. Нині немає загальноприйнятої системи правил, класифікацій та відбору показників, які характеризують розвиток регіону. Розвиток регіональної статистичної бази пов'язаний насамперед із методологічним напрямом удосконалення. Удосконалення системи соціально-економічного моніторингу регіонів для інформаційної підтримки діяльності державного та громадського управління

Рис. 1. Схема інформаційно-консультаційної служби у системі забезпечення економічної безпеки на рівні регіону (авторська розробка)

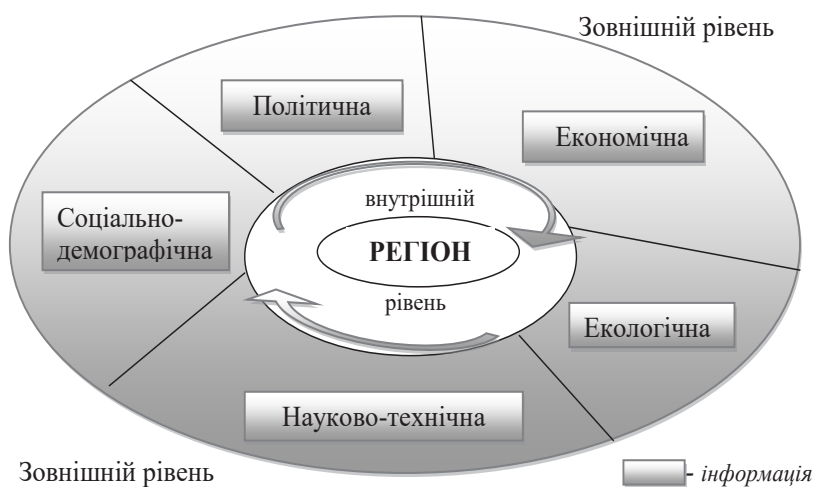

Рис. 2. Інформаційне поле дії ІКС (авторська розробка)

можливе за рахунок відтворення єдиної регіональної інформаційно-аналітичної служби через консолідацію фінансової, податкової, статистичної та інших обов'язкових видів звітності, показників розвитку базових підприємств, результатів вибіркового опитувань і спостережень. Для якісного інформаційного забезпечення регіональної економічної системи також можна створити в межах ІКС Регіональний банк науково-технічної та ринкової інформації. Він повинен являти собою інформаційно-довідковий фонд, який має поточну, перспективну і ретроспективну інформацію.

Треба відмітити, що нині питанню формування ефективної інформаційної бази для оцінки та діагностики розвитку територій, а також рівня її економічної безпеки приділяється не досить уваги. В організаційно-економічному механізмі регіону інформаційне забезпечення управлінської діяльності представлено лише формуванням інформаційної бази, достатньої для виконання державних завдань і доручень. Сьогодні регіональні структури управління відповідно до своїх функцій використовують економічну інформацію більше не для проведення дослідницько-аналітичної роботи, а для формування звітності вищим

органам управління. Мета звітної економічної інформації значно відрізняється від мети інформаційного забезпечення процесу економічної безпеки, і тому, шукаючи компроміс, регіональні органи управління звикли інтерпретувати економічну інформацію не в бік її точності та якості, а зовсім у протилежний.

У зв'язку зі значним збільшенням обсягів інформаційних потоків збільшуються роль та потреба в пошуку нових шляхів, технологій збирання та обробки економічної інформації, у формуванні інформаційних систем для дослідження економічних проблем і явищ на рівні регіону [4, с. 65]. Для розроблення конкретних програм дієвих заходів підтримки безпеки економічних систем різних рівнів ієрархії необхідною умовою є точність, об'єктивність та достовірність вхідної інформації, від якої залежить результативність запроваджуваних програм стратегічного розвитку й ефективність функціонування механізму забезпечення економічної безпеки [10; 11; 14].

Забезпечення ефективної регіональної соціально-економічної політики вимагає створення єдиної інформаційної системи, орієнтованої на комплексне управління фінансами, персоналом, постачанням, збутом і процесом виробництва. Єдина інформаційна система – це засіб досягнення основної мети розвитку регіону: підвищення конкурентоспроможності території, збільшення обсягу і рентабельності виробництва і збуту продукції, зайняття стійких позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках і розвиток єдиного господарського комплексу країни та її регіонів в умовах економічної безпеки. Вимоги, що пред'являються до регіональних інформаційних систем, не залежать від форми власності та сфери діяльності суб'єктів господарювання, їхні складники повинні відповідати розробленій стратегії розвитку території.

Висновки. Удосконалення системи забезпечення економічної системи регіону потребує нової, нетрадиційної інформації за найважливішими економічними показниками, що базується на використанні інструментарію інформаційних систем, які об'єднують сучасні методи і програмне забезпечення проектування і формування інформаційних ресурсів, і в результаті нові інформаційні технології формують новий сучасний Web-стиль життя всіх господарюючих суб'єктів та інституційних структур. Створення ефективної регіональної інформаційної системи в межах процесу забезпечення регіональної економічної системи дає змогу використовувати її як інструмент забезпечення стійкого економічного зростання не тільки окремої території, але і країни.

Формування, функціонування і розвиток інформаційного забезпечення регіонального управління економікою – сутнісна умова економічної безпеки території. Ефективне використання багатовимірного інформаційного простору, де інформація використовується як «живлення», а через механізм зворотних зв'язків – як «інтерес», – головна управлінська функція на рівні регіону, що дасть змогу взаємоузгодити інтереси різних суб'єктів у межах певної території з метою її стійкого розвитку та економічної безпеки і збереження цілісності загального господарського комплексу країни.

Бібліографічний список:

1. Ткач В.О. Економічна безпека регіону як складова економічної безпеки держави. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 4(1). С. 113–120.
2. Варналій З. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України. URL: <http://www.mbo.gov.ua/news/25.html>. (дата звернення: 20.06.2019).
3. Музиченко А.С. Організаційно-економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності в АПК. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 38–43.
4. «Про основи національної безпеки України». *Закон України* від 19.06.2003 р., № 964-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (дата звернення: 19.06.2019).
5. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. Москва: «КАНОН-пресс», 1998. 416 с.
6. Корнійчук Л.Я. «Історія економічних учень». URL: <http://library.if.ua/book/87/6134.html>. (дата звернення: 01.07.2019).
7. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку Київ: Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2016. 48 с.
8. Рузвельт Ф.Д. Беседы у камина Москва: ИТРК, 2017. 408 с.
9. Ермошенко Н.Н. Определение угрозы национальным интересам в финансово-кредитной сфере. *Економіка України*. 1999. № 1. С. 4–12.
10. Афонцев С.А. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 10. С. 30–39.
11. Татаркин А. Экономическая безопасность как объект регионального исследования. *Вопросы экономики*. 1996. № 5. С. 78–89.
12. Павловський М.А. Засади національної безпеки України на перехідному етапі. *Голос України*. 1997. 3 квітня.
13. Система економічної безпеки держави: монографія / Під. заг. ред. А.І. Сухорукова. Київ: Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України, 2017. 685 с.

References:

1. Tkach V.O. (2015) *Ekonomiczna bezpeka rehionu yak skladova ekonomichnoyi bezpeky derzhavy* [Economic security of the region as a component of economic security of the state]. Dnipropetrovsk, pp. 113–120. (in Ukrainian)
2. Varnaliy Z. (2016) *Problemy ta shlyakhy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy* [Problems and ways of economic security of Ukraine]: <http://www.mbo.gov.ua/news/25.html>. (accessed: 20.06.2019).
3. Muzychenko A.S. (2017) *Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm stymulyuvannya innovatsiynoyi diyalnosti v APK* [Organizational and economic mechanism of stimulation of innovation activity in agroindustrial complex]. Kyiv, pp. 38–43. (in Ukrainian)
4. «Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrainy» (2003) [On the Fundamentals of National Security of Ukraine]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (accessed: 19.06.2019)
5. Russo ZH.ZH. (1998) *Ob obshchestvennom dohovore*. [About a public contract.]. Moscow: «KANON-press»,. 416 p. (in Russian)
6. Korniychuk L.YA. (2014) *Istoriya ekonomichnykh uchen* [History of Economic Studies] /: <http://library.if.ua/book/87/6134.html>. (accessed: 01.07.2019)
7. Vlasyuk O.S. (2016) *Teoriya i praktyka ekonomichnoyi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku* [The theory and practice of economic security in the system of science of economics] Kyiv, 48 p. (in Ukrainian)

8. Ruzvelt F.D. (2017) *Besedy u kamyna* [Conversations at the fireplace] Moskov: YTRK, 408 p. (in Russian)
9. Ermoshenko N.N. (1999) *Opredelenye uhrozy natsyonalnym ynteresam v fynansovo-kretytnoy sfere* [Definition of a threat to national interests in the financial and credit sphere] Kyiv : Ekonomyka Ukrainy, p.p. 4–12. (in Ukrainian)
10. Afontsev S.A. (2016) *Natsyonalnaya ekonomycheskaya bezopasnost: na puty k teoretycheskomu konsensusu* [National Economic Security: Towards a Theoretical Consensus]. Kyiv p.p. 30–39. (in Ukrainian)
11. Tatarkyn A. (1996) *Ekonomycheskaya bezopasnost kak obekt rehionalnoho yssledovanyya* [Economic security as the object of regional research]. Kyiv : p.p. 78–89. (in Ukrainian)
12. Pavlovskyy M.A. (1997) *Zasady natsionalnoyi bezpeky Ukraini na perekhidnomu etapi* [Principles of National Security of Ukraine at the Transitional Stage] Kyiv: Holos Ukrainy. (in Ukrainian)
13. Sukhorukova A.I. (2017) *Systema ekonomichnoyi bezpeky derzhavy* [System of economic security of the state]. Kyiv: VD «Stylos»,. p. 685. (in Ukrainian).